BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Mioara
AVRAM

ORTOGRAFIE PENTRU TOȚI

abc

LITERA

biblioteca școlarului

Mioara
AVRAM

ORTOGRAFIE PENTRU TOŢI

30 de dificultăţi

ediţia a doua

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

CUPRINS

CZU 805.90-1
A 95

Mioara Avram este o autoritate atît printre lingviştii români (ba chiar şi europeni!), cît şi pentru toţi vorbitorii de limba română. S-a impus în acest domeniu al ştiinţei, doar în aparenţă “mai uşor“ — lingvistica —, de la chiar debuturi, cu aproape jumătate de secol în urmă, prin contribuţii marcate de profunzimea studiului, meticulozitatea documentării, tăria argumentului, fiind, chiar atunci cînd a tratat aspecte dificile în abordare şi pentru specialişti, maxim accesibilă, inteligibilă. Teza de doctorat a dnei pr. dr Mioara Avram *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română,* rămîne un studiu de referinţă în domeniul sintaxei istorice. A participat la elaborarea şi redactarea a numeroase lucrări fundamentale, precum *Gramatica limbii române* (1954, 1963), *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (5 vol., 1959—1969), *Crestomaţie romanică* (1962—1968), *Enciclopedia limbilor romanice* (1989) ş. a. A îngrijit tipărirea valoroaselor volume de cultură a limbii, intitulate atît de modest — *Puţină gramatică* (vol. 1-2, 1987, 1988) —, de învăţătorul d-ei, acad. Al. Graur. În 1986, i-a apărut la Editura Academiei o *Gramatică pentru toţi* (ediţia a II-a — Bucureşti, 1997), iar peste un an — *Probleme ale exprimării corecte*, aceste monografii fiind completate, într-un fel, cu o altă lucrare importantă, scrisă în aceeaşi tonalitate comprehensibil-majoră — *Ortografie pentru toţi: 30 de dificultăţi* (1990), pe care o reproducem în prezenta ediţie.

Redactorul

Editura îşi exprimă şi pe această cale
gratitudinea pentru asentimentul autoarei
de a publica neremunerat prezentul volum.

Coperta: *Isai Cârmu*

ISBN 9975-904-75-0

Cuvînt înainte la ediția a doua

Ediția de față reproduce cu intervenții minime (adăugarea unor situații sau a unor exemple, suprimarea sau/şi înlocuirea unor exemple şi, bineînțeles, corectarea greşelilor de tipar) textul ediției întîi — apărute în 1990, la Bucureşti, la Editura Academiei Române —, care s-a bucurat de o bună primire, dovedită de epuizarea rapidă şi de recenziile mai mult decît favorabile.*

Deşi între timp Academia Română a hotărît, în februarie 1993, modificarea unor reguli, referitoare în speță la scrierea vocalei [î] *şi la trei forme ale verbului* a fi (sînt, sîntem, sînteți), *precizez că lucrarea mea nu se aliniază la modificările menționate. Explicația principală a acestui fapt este dezacordul meu — şi al majorității specialiştilor români şi străini — cu modificările în cauză, dezacord pe care l-am exprimat consecvent, în mai multe rînduri, începînd cu articolul* Diversiunea â *din ziarul "România liberă", 1991, nr. 14389 (355), p. 4, şi 14390 (356), p. 4, şi terminînd, deocamdată, cu ediția a doua a cărții* Gramatica pentru toți, *Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 10. În esență, argumentele ştiințifice împotriva adoptării scrierii cu* â *în interiorul tuturor cuvintelor sînt cele pe care le formulasem în prima ediție a cărții de față (capitolul al XII-lea, § 3); la ele se adaugă unele de natură practică, şi mai ales, altele care privesc atît modul inadmisibil în care s-au luat decizii de normare lingvistică fără a se ține seama de opoziția lingviştilor, cît şi manipularea demagogică a opiniei publice. Pentru cei interesați mai îndeaproape de această problemă recomand, din bogata ei*

---

* *Vezi: Rodica Zafiu, în "Luceafărul" s. n. I, 1990, nr. 38, p. 4; Ştefan Badea, în "România literară" XXIV, 1991, nr. 5, p. 5; Ştefan Gencărău, în "Cercetări de lingvistică" XXXVI, 1991, nr. 1-2, p. 112-113; Andra Şerbănescu, în "Limbă şi literatură" 1991, nr. 2, p. 201-203; Laura Vasiliu, în "Limba română" XL, 1991, nr. 5-6, p. 302-303; N. Mihăescu, în "Libertatea" II, 1991, nr. 287, p. 4.*

bibliografie, următoarele: numărul 4/1992 al revistei "Limba română" de la Bucureşti, consacrat în întregime ortografiei; Alf Lombard, Despre folosirea literelor **â** *şi* **î***, în aceeaşi revistă, nr. 10/1992, p. 531-540; volumul colectiv* Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor, *Iaşi, 1992; Mioara Avram,* Problemele actuale ale ortografiei româneşti *(raport la Congresul al V-lea al Filologilor Români, Iaşi-Chişinău, 6-9 iunie 1994), în nr. 3(15)/1994 al revistei "Limba romînă" de la Chişinău (rezumat în* Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1993-1994*, Bucureşti, 1994, p. 35-37); Dumitru Irimia,* Gramatica limbii române*, Iaşi, 1997, p. 9-13. De altfel,cum poate constata orice cititor al tipăriturilor din dreapta Prutului, hotărîrea academică din 1993 nu a fost general acceptată, numeroase publicaţii periodice şi edituri — nu întîmplător, dintre cele mai prestigioase — continuînd să practice ortografia raţională, cu* î *în toate poziţiile (cu excepţiile menţionate şi în această carte, sub XII 2). În stînga Prutului revenirea la scrierea cu alfabetul latin s-a făcut prin adoptarea ortografiei româneşti oficiale în 1989 şi aceasta este şi acum ortografia în vigoare în Republica Moldova, chiar dacă şi aici există unii care încearcă şă tulbure apele.*

Cartea de faţă poate fi folosită, în orice caz, şi de cititorii care — din neştiinţă, din conformism, din obligaţie sau din greşită convingere — au acceptat modificările ortografice din 1993, întrucît, cu excepţia celor privitoare la modul de scriere a vocalei [î] *în interiorul cuvintelor, toate indicaţiile pe care le conţine corespund cu normele româneşti oficiale pretutindeni.*

Pentru că i se recunoştea utilitatea, cartea mi-a fost cerută în ultimii ani şi de alte edituri, care însă, din raţiuni comerciale, ar fi vrut să o adapteze la reglementările contrare convingerilor mele. Am dat-o editurii care nu mi-a cerut un asemenea compromis şi sînt încredinţată că prin aceasta nu fac un deserviciu, ci un serviciu culturii naţionale.

Cuvînt înainte la ediția întîi

Normele ortografice ale limbii române sînt stabilite în lucrări academice cu caracter oficial, sînt discutate în diverse alte lucrări, sînt aplicate concret în îndreptare şi dicționare normative, sînt învățate în şcoală. Cu toate acestea, existența greşelilor de scriere, la diferite niveluri, culminînd cu textele tipărite, este o realitate recunoscută. Cauzele pot fi variate: pe de o parte, insuficienta atenție şi exigență a celor care predau scrisul, ortografia şi limba română, în general, insuficienta atenție a celor care învață, insuficienta informare şi autoperfecționare, în timpul şi după absolvirea şcolii; pe de altă parte, aceste cauze înseşi se pot explica printr-o atitudine de neînțelegere a importanței pe care o are, pentru cultura națională, respectarea normelor unitare de scriere. Mă întreb însă dacă mulțimea greşelilor de scriere şi neglijarea ortografiei nu se datorează şi ideii, prea des repetate şi subliniate, că ortografia noastră este uşoară (chiar foarte uşoară), idee care pare să reiasă şi din spațiul redus acordat formulării regulilor în lucrările normative, printr-o simplificare excesivă a situației reale.

Ortografia românească este uşoară numai în raport cu unele limbi care au o ortografie mai grea. Ea nu este uşoară în sine, în mod absolut, ceea ce rezultă şi din literele cu mai multe valori, şi din literele cu valori comune, din neconcordanțele dintre scriere şi pronunțare la multe cuvinte, din amestecul de principii pe care se bazează şi de criterii luate în considerare, din numeroasele excepții de la reguli sau din numeroasele reguli particulare şi chiar individuale, precum şi din inaccesibilitatea unora dintre ele. Ortografia limbii române este uşoară şi în raport cu ortoepia ei (pronunțarea ei literară), dar, în măsura în care ortografia este predominant fonetică — mai exact, fonematică —, ea preia

cea mai mare parte a dificultăților ortoepice. De aceea poate că învățămîntul și acțiunile de cultivare a limbii ar trebui să adopte tactica de a releva laturile dificile ale ortografiei, pentru a face să fie luată mai în serios, cu atenția sporită care se dă oricărei discipline grele.

Lucrarea de față este o demonstrație în acest sens: o demonstrație a existenței unor dificultăți reale, variate și complexe, care exclud posibilitatea de realizare a unei expuneri sintetice și, în același timp, utile. Demonstrația nu este făcută de dragul demonstrației. Cartea are scopul practic de a ajuta înțelegerea, însușirea și aplicarea normelor ortografice actuale ale limbii române nu prin ocolirea punctelor dificile, ci prin cunoașterea lor.

Ea nu este un tratat complet de ortografie și nu prezintă nici măcar toate dificultățile ortografiei noastre, ci se limitează la principalele dificultăți constatate în practica scrisului sau semnalate de diverși solicitanți ai unor lămuriri. Cu toate limitele impuse prin selectarea a numai 30 de dificultăți — de fapt, mai numeroase prin aspectele fiecăreia dintre ele —, lucrarea a căpătat proporții care aparent sînt incompatibile cu destinația ei "pentru toți", dar care vorbesc de la sine despre complexitatea materiei. Pentru a nu falsifica realitatea și a fi eficientă, descrierea normelor trebuie să aibă în vedere toate aspectele, mergînd pînă la semnalarea existenței unor reguli individuale, care, în mod fatal, nu totdeauna pot fi cuprinse exhaustiv și pentru care rămîne în continuare necesară consultarea unor lucrări cu liste alfabetice.

Majoritatea dificultăților reținute sînt prezentate, în însuși titlul capitolelor respective, drept întrebări care exprimă ezitarea și așteaptă răspuns de la tratare, referindu-se la situații în care se pune problema alegerii între două sau mai multe soluții teoretic posibile.

Scopul practic al lucrării şi destinatarii avuţi în vedere — toţi cei care vor să înveţe ortografia în cunoştinţă de cauză — explică absenţa discuţiilor teoretice şi limitarea la strictul necesar a terminologiei lingvistice şi a notaţiei fonetice cu care se operează. Termenii folosiţi fac parte de obicei din categoria celor învăţaţi în gimnaziu şi prezenţi în dicţionarele explicative curente; în eventualitatea necunoaşterii unora dintre ei cititorul poate găsi definiţiile necesare în lucrarea Gramatica pentru toţi (*Bucureşti, 1986*), *al cărei pandant este cartea de faţă.*

O dificultate majoră a ortografiei româneşti este faptul că are reguli, de grade diferite ca sferă de aplicare şi ca importanţă, care se bazează pe criterii etimologice. Fundamentală este, în multe situaţii, o distincţie care cere nu atît cunoştinţe, cît sensibilizarea unui simţ lingvistic înnăscut, conştientizarea unei distincţii obiective care funcţionează şi în aspectul nescris al limbii, în pronunţare, între cuvintele din fondul tradiţional, vechi şi popular (*moştenite din latină, preluate din substrat şi împrumuturi slave, maghiare, greceşti şi turceşti*), *şi neologisme* (*cuvinte împrumutate în perioada modernă*), *iar la cele din urmă distincţia între neologismele adaptate* (*asimilate, integrate, modificate din punct de vedere formal în spiritul limbii române*) *şi cele neadaptate. Componenta neologică a limbii de cultură creează dificultăţi specifice în ortografie* (*adoptarea unor litere în alfabet, folosirea altora cu valori speciale, în combinaţii sau cu semne neobişnuite*) *şi, mai ales, dilema permanentă a opţiunii între adaptare şi păstrarea unui aspect apropiat de original, care facilitează circulaţia internaţională a unor termeni.*

Cartea nu conţine soluţii ortografice şi păreri personale, ci expune, sistematizează şi explică normele în vigoare, chiar atunci cînd unele amănunte ale acestora nu corespund preferinţelor autoarei. Detalierea diverselor reguli şi a aspectelor pe care le

ia aplicarea lor serveşte indirect şi la analiza critică a unor inconsecvenţe în vederea posibilei îmbunătăţiri viitoare a regulilor, dar nu acesta a fost scopul cărţii.

Între numeroasele lucrări de ortografie apărute în ultimii ani, care, şi cînd se prezintă drept practice, pun accentul pe latura teoretică sau pe cea de metodologie didactică şi nu o dată amestecă expunerea regulilor oficiale cu critici şi opinii personale, lucrarea de faţă are scopul modest de a constitui, în problemele tratate, un ghid în lumina normelor oficiale pentru cititorii care nu se mulţumesc cu aflarea rapidă a unei soluţii concrete în Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie (*ediţia a IV-a*) *şi în* Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, *ci vor să-i cunoască justificarea şi încadrarea într-o regulă sau într-un ansamblu de reguli.*

Abaterile înregistrate şi discutate în scop corectiv reprezintă, într-un fel, raţiunea de alcătuire a cărţii. Deşi o ortografie trebuie respectată în toate elementele ei, abaterile nu au acelaşi grad de gravitate. Împotriva părerii celor care cred că reaşezarea periodică a normelor este cauza principală a greşelilor curente, cele mai multe şi cele mai grave dintre ele se referă la norme ortografice vechi de peste o sută de ani. Deosebirile în ce priveşte gravitatea greşelilor sînt nu numai de ordin pur lingvistic, ci şi social şi funcţional: încălcarea normelor este totdeauna mai gravă la oamenii cu pretenţii de cultură şi îndeosebi în textele cu circulaţie largă (prin tipar, televiziune etc.). Felul de a scrie este o carte de vizită care poate onora sau compromite.

Autoarea nu-şi face iluzia că lucrarea de faţă va contribui la dispariţia greşelilor, dar speră ca lectura ei să le reducă numărul, fie şi numai prin receptarea recomandării de a nu folosi cuvinte noi cu scrierea neverificată în prealabil.

CUPRINS

I. *a* sau *ea*?

Problema alegerii între *a* şi *ea* (= [e̯a]) în pronunţare şi în scriere se pune mai ales după consoane.

1. După *i* vocalic şi semiconsonantic întrebarea *“a* sau *ea*?” devine fie “*ea* sau *ia*?” (vezi **V**), fie “*ia*, *iia* sau *iea*?” (vezi **X**). Din punctul de vedere exclusiv a ceea ce urmează după *i*, este de reţinut, în orice caz, interdicţia de apariţie a secvenţei grafice *iea*. Atît după semiconsoana [i̯], cît şi după vocala [i] se scrie numai *a*, niciodată *ea*: *femeia* şi *femeiască*, *îndoială* şi *îndoiască*, *întemeia* şi *întemeiază*, *joia* şi *Joian*, *vasluian*; *bucuria*, *apropia*, *liniază*, *sfiască* etc.

2. După *e*, chiar dacă pronunţarea nu este distinctă sau înclină spre [e̯a], se scrie atît *a*, cît şi *ea*, conform principiului morfologic, în forme flexionare diferite ale verbelor cu tema în această vocală. În majoritatea formelor este corect *a*: *agrea*, *crea* — şi *procrea*, *recrea* —, *suplea*; *agreat*, *creat*...; *agreaţi*, *creaţi*...; *agrease*, *crease*..., dar la ind. prez. 3 sg. şi pl. este corect *ea*: *agreează*, *creează*, *supleează*.

Structura morfologică a acestor verbe este *agre*||*a*, *agre*||*ează*, ca şi *lucr*||*a*, *lucr*||*ează* sau *evalu*||*a*, *evalu*||*ează*.

Derivatele verbelor cu tema în *-e* se scriu corect cu *a*: *agreabil*; *creativitate*, *creator*, *creatură*, *creaţie*; *supleant*.

3. După consoane, scrierea reflectă totdeauna pronunţarea. Pronunţarea prezintă însă variante regionale (legate de caracterul dur sau palatal al consoanelor precedente) şi hipercorecte, în ambele direcţii, care se reflectă şi în scris.

După cele mai multe consoane vorbitorii graiurilor de tip nordic (moldovean, maramureşean, crişean, bănăţean) pronunţă [a], iar vorbitorii graiurilor de tip sudic (muntean, oltean) [e̯a].

Pentru rădăcina cuvintelor nu se pot formula reguli cu un grad mai mare de generalitate, cu excepţia rădăcinilor care conţin consoanele *j*, *ş*.

a. După *j*, *ş,* în rădăcina cuvintelor se pronunţă şi se scrie numai *a* (nu *ea*): *deja*, *dejalen*, *dojană*, *jachetă*, *jad*, *jaf*, *jalbă*, *jale*, *jalon*, *jaluzea*, *jambon*, *jandarm*, *janilie*, *jantă*, *jar* — şi *jarişte* —, *jartieră*, *javră*, *mojar*, *pojar*, *rejansă*, *stejar* etc.; *aşa*, *caşa*, *caşalot*, *cearşaf*, *eşafod*, *eşapament*, *eşarfă*, *muşama*, *şa*, *şabac*/*şabacă*, *şablon*, *şacal*, *şagă*, *şah*, *şaibă*, *şaisprezece* şi *şaizeci*, *şal*, *şalău*, *şale*, *şalupă*, *şamotă*, *şampanie*, *şan*, *şansă*, *şantier*, *şanţ*, *şapcă*, *şapte*, *şarjă*, *şarpe*, *şase*, *şatră* etc.

Conform acestei reguli se scrie *a* (nu *ea*) în *aşază* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *aşeza*), *deşală* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *deşela*), *deşartă* (f. sg. de la *deşert* şi ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *deşerta*) şi *deşarte* (f. pl. de la *deşert* şi conj. prez. 3 sg. şi pl. de la *deşerta*), *dîrjală* "băţ, coadă de topor sau de sapă; persoană înaltă şi slabă", *înşală* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *înşela*), *şadă* (conj. prez. 3 sg. şi pl. de la *şedea*) şi *şade* (ind. prez. 3 sg. de la acelaşi verb), *şasă* (f. sg. de la adjectivul *şes*), *tînjală* "piesă la jug".

Variantele — fonetice şi grafice — cu *ea* la cuvintele din ultimul alineat se explică prin apropierea lor de cuvinte asemănătoare prin învelişul sonor, dar diferite prin structura morfologică, întrucît la ele *ea* se găseşte în afixe; de exemplu, *furişează* sau *înfăţişează* (faţă de *aşază*); *greşeală* (faţă de *deşală* şi *înşală*); *îndîrjeală* sau *mînjeală* (faţă de *dîrjală* şi *tînjală*).

b. După *s,* se pronunţă şi se scrie *ea* în cuvintele *măsea*, *seacă* (f. de la *sec* şi ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *seca*), *seamăn* s. şi *seamănă* vb. (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *semăna*), *seară* — şi *alaltăseară*, *aseară*, *deseară*/*diseară* —, *searbăd*. Se pronunţă şi se scrie *seamă* în toate sensurile actuale ale acestui cuvînt (şi în

îmbinările *a băga de seamă*, *a lua seama*, *a ține seama*, *o seamă de*), dar *samă* în sensurile învechite “recensămînt” şi “bir”, de care este legat derivatul *sameş* “funcționar strîngător de biruri” şi “administrator de moşie”.

După *z,* se pronunță şi se scrie *a* în *za* (pl. *zale*) şi *zadă*, dar *ea* în *zeamă*.

După *ț,* se pronunță şi se scrie *a* în *țară*, dar *ea* în *țeapă* şi *țeapăn*, *țeastă*, *țeavă*.

c. După *r,* se pronunță şi se scrie *a* în *cracă*, *crapă* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *crăpa*), *praftură*, *rabdă* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *răbda*), *strajă*, *şirag*, *teraz*, dar *ea* în *breaslă*, *creangă*, *greabăn*, *rea* (f. sg. de la *rău*), *reavăn*, *reazem* s. şi vb. (ind. prez. 1 sg. de la *rezema*) şi *reazemă* vb. (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la acelaşi verb), *streaşină*, *treapăd*, *vrea* (şi *vreai*, *vreau* de la acelaşi verb), *vreasc*, *zdreanță*. Se admite variația în interjecția *tranca-flanca*/*treanca-fleanca*.

După *l,* se pronunță şi se scrie *a* în *flacără*, dar *ea* în *buleandră*, *fleandură*, *leapădă* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *lepăda*).

d. După *d,* se pronunță şi se scrie *ea* în *deapănă* (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *depăna*). Se admite atît *ea*, cît şi *a* în *deapără*/*dapără* ind. prez. 3 sg. şi pl. de la variante morfologice diferite ale aceluiaşi verb: *depăra*/*dăpăra*.

După *t,* se pronunță şi se scrie corect *a* în *tas*, *taşcă*, dar *ea* în *stearpă* (f. sg. de la *sterp*).

e. După consoane labiale (*b*, *p*, *m*, *v*), se pronunță şi se scrie *a* în *obadă*, *pag*, *pană*, *pară*, *pată*, *pomană*, *vadră*, dar *beat*, *meargă* (conj. prez. 3 sg. şi pl. de la *merge*), *pribeag*, *veac*.

4. Pentru afixele flexionare şi lexicale ataşate la teme consonantice există regula menținerii unității acestora şi a respectării structurii morfologice a tipului de flexiune sau de derivare.

a. Substantivele feminine terminate în consoană + *ă* au forma articulată în *a*, iar cele terminate în consoană + *e* au forma articulată în *ea*. În limba literară actuală se pronunță şi se scrie corect *latura* (< *latură*), *țigara* (< *țigară*), *năpasta* (< *năpastă*), *soarta* (< *soartă*), dar *bătrînețea* (< *bătrînețe*), *directoarea* (< *directoare*), *marginea* (< *margine*), *mătasea* (< *mătase*), *originea* (< *origine*), *tusea* (< *tuse*). Substantivele şi adjectivele feminine cu tema terminată în *j*, *ş* au formele articulate numai în *-a*: *cîrja* (< *cîrjă*), *coaja* (< *coajă*), *grija* (< *grijă*), *loja* (< *lojă*), *maja* (< *majă*), *plaja* (< *plajă*), *ruja* (< *rujă*), *schija* (< *schijă*), *tija* (< *tijă*); *broşa* (< *broşă*), *cămaşa* (< *cămaşă*), *cireaşa* (< *cireaşă*), *cravaşa* (< *cravaşă*), *fruntaşa* (< *fruntaşă*), *gureşa* (< *gureşă*), *mătuşa* (< *mătuşă*), *păpuşa* (< *păpuşă*), *tovarăşa* (< *tovarăşă*), *tuşa* (< *tuşă*), *uşa* (< *uşă*) etc.; de asemenea substantivele masculine *bulibaşa* (< *bulibaşă*), *paşa* (< *paşă*).

Variantele neliterare *laturea*, *țigarea* au la bază forme nearticulate în *-e*, iar *directoara*, *margina*, *origina* forme nearticulate în *-ă*. Vezi **II 3**.

b. Verbele de conjugarea I cu tema terminată în *j*, *ş* se pronunță şi se scriu cu *a* la infinitiv şi în formele care preiau sufixul infinitivului: *angaja*, *aranja*, *menaja* şi *furişa*, *înfăşa*, *îngrăşa* (inf. şi imperf. 3 sg.); *angajați*..., *furişați*... (ind. prez. şi imperf. 2 pl.; part. m. pl.); *angajai*..., *furişai*... (perf. s. 1 sg. şi imperf. 2 sg.); *angajat*..., *furişat*... (part. m. sg.; supin) etc., dar cu *ea* în desinența de indicativ prezent 3 sg. şi pl.: *angajează*, *aranjează*, *menajează* şi *furişează*, *înfățişează*, *trişează* etc.

c. La conjugarea a IV-a desinența de conj. prez. 3 sg. şi pl. este *-ească* la verbele cu infinitivul în consoană + *-i* şi *-ască* la cele cu infinitivul în *-î*; cum sufixul de infinitiv *-î* apare numai după *r*, rezultă că desinența *-ască* se poate întîlni numai după *r*

(dar nu e corectă decît la verbele în *-rî*, nu şi la cele în *-ri*). Se pronunță şi se scrie corect *îngrijească*, *oblojească*, *rotunjească*, *veştejească*; *obosească*, *sosească*; *umezească*; *amețească*, *iuțească*; *mulțumească*; *dogorească*, *huzurească*, dar *amărască*, *hotărască*, *ocărască*, *posomorască*, *scociorască*.

d. Sufixul imperfectului este *-a* la verbele de conjugarea I (scris *ea* la cele cu tema terminată în consoanele [ḱ], [ǵ]) şi la cele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-î*, dar *-ea* la toate celelalte. Se pronunță şi se scrie corect *oblojea*, *rotunjea*, *veştejea*, dar *angaja*, *aranja*, *bandaja*, *menaja*; *ieşea*, *păşea*, *sfîrşea*, dar *furişa*, *înfăşa*, *îngrăşa*; *apăsa*, dar *obosea*; *uza*, dar *auzea*, *umezea*; *cocoța*, dar *amețea*; *dogorea*, *huzurea*, *suferea*, dar *amăra*, *cobora*, *hotăra* etc.

Limba literară deosebeşte imperfectul verbelor *îngrija* "a fi îngrijorat": *îngrijam*, *îngrijai*, *îngrija* etc. de cel al verbului *îngriji* "a avea grijă de...": *îngrijeam*, *îngrijeai*, *îngrijea* etc.

Imperfectul verbului *a fi*, în limba literară, este *eram*, *erai*, *era*, *erați*, *erau* (nu *eream*, *ereați*, *ereai*, *erea* etc.).

e. Se pronunță şi se scrie numai *a* în următoarele sufixe:

-adă: *oranjadă*, *orjad*(*ă*);

-ament: *angajament*, *aranjament*; *ataşament*, *branşament*;

-ant: *angajant*, *deranjant*, *descurajant*; *tranşant*;

-ar: *birjar*, *forjar*; *căluşar*, *coşar*, *gogoşar*, *păpuşar* etc.;

-ator: *încurajator*;

-şag: *furtişag*, *rămăşag*.

Se pronunță şi se scrie numai *ea*, după consoane, în sufixele:

-ea (f. sg. de la *-el*): *frumuşea*, *cățea*, *vițea*;

-eală: *betejeală*, *mînjeală*, *oblojeală*, *prăjeală*; *căptuşeală*, *greşeală*, *învălmăşeală*, *moleşeală*, *sfîrşeală*, *zăpuşeală*;

agoniseală, *oboseală*, *procopseală*; *umezeală*, *urzeală*; *amețeală*, *iuțeală*; *amăreală*, *mohoreală*, *oțăreală*;

-eață: *roşeață*;

-ească (f. sg. de la *-esc*): *vitejească*; *ostăşească*, *răzeşească*, *strămoşească*; *rusească*, *săsească*; *englezească*, *franțuzească*; *băiețească*, *frățească* etc.

De asemenea, se pronunță şi se scrie numai *-ea* în sufixul de apartenență locală *-ean* după majoritatea consoanelor, inclusiv *j*, *ş*, *ț*, *z*, *v*: *clujean*, *doljean*, *gorjean*, *lugojean*; *argeşean*, *crişean*, *făgărăşean*, *huşean*, *ieşean*, *maramureşean*, *orăşean*, *oşean*; *bănățean*, *cetățean*, *gălățean*, *județean*; *hurezean*, *vîrlezean*; *braşovean*, *lipovean*, *moldovean*, *prahovean*. După *c*, *g*, sufixul este însă *-an*: *lipscan*, *hațegan*. După *d* şi *s* pot apărea atît *-ean*, cît şi, mai rar, *-an*: *bîrlădean*, *orădean*, dar *arădean*/*arădan*; *apusean*, *mesean*, dar *bîrsan*, *persan*.

După *j*, *ş* poate apărea sufixul *-an* cu alte valori: *hlujan*, *tăpşan*.

Variante cu *-an* în loc de *-ean* după *j*, *ş* sînt răspîndite prin unele formații cu valoare de nume proprii: *Argeşana* şi *Clujana* (întreprinderi); *Crişana* (provincie); *Ana-Lugojana* (personaj dintr-un cîntec popular şi din opereta cu acest titlu); *Transfăgărăşan* (şosea).

5. În antroponimele româneşti se întîlnesc variante cu *a* în loc de *ea* şi cu *ea* în loc de *a*. Variația vizează mai rar rădăcina cuvintelor (cf. totuşi numele de familie *Decusară* alături de *Decuseară*, *Peagu* alături de *Pagu*, chiar *Şearpe* alături de *Şarpe*) şi mai frecvent afixele: de exemplu, numele de familie *Cîmpan*(*u*) şi *Cîmpean*(*u*), *Făgărăşan*(*u*) şi *Făgărăşeanu*, *Galațanu* şi *Gălățeanu*, *Lugojan* şi *Lugojeanu*, *Moldovan*(*u*) şi *Moldovean*(*u*) etc. Sufixul onomastic *-şa* se pronunță şi se scrie corect cu *a* (nu cu *ea*): *Comşa*, *Focşa*, *Lupşa*, *Tomşa*. Existența a două sufixe diferite *-a* şi *-ea*, cu influențe reciproce (*-a* pentru *-ea* şi *-ea* pentru

-*a*), explică variantele întîlnite la unele prenume masculine (*Costa* şi *Costea*) şi mai ales la nume de familie: *Chiosa* şi *Chiosea*; *Creța* şi *Crețea*; *Groza* şi *Grozea*; *Mosora* şi *Mosorea*; *Zbiera* şi *Zbierea* etc.

Toponimele provenite din nume de grup pot avea sufixul -*ani* sau -*eni*, nu însă -*eani*; se pronunță şi se scrie corect -*ani* în *Botoşani*, *Dejani*, *Focşani*, *Oprişani*.

II. *ă* sau *e*?

Problema alegerii între *ă* şi *e* este simplă şi se rezolvă ferm şi clar după semiconsoanele [i̯] şi [u̯], scrise *i* şi *u*; este relativ simplă şi cu o soluție convențională după vocale; este complicată şi supusă unor reguli în mare parte individuale după consoane.

1. După semiconsoanele [i̯] şi [u̯], scrise *i*, respectiv *u*, de fapt, nu există alegere. În limba literară nu se pronunță niciodată [i̯ă] şi nici nu se scrie *iă*, ci numai *ie* (= [i̯e]): de aceea verbele de conjugarea I cu tema în [i̯] au -*e* în loc de -*ă* la persoana a 3-a sg. a indicativului prezent (*moaie*, *taie*) şi a perfectului simplu (*muie*, *tăie*) şi -*em* la persoana 1 pl. a indicativului prezent (*muiem*, *tăiem*). Nu se pronunță [u̯e], ci numai [u̯ă]), scris *uă*: de aceea substantivul *ou* are pluralul cu desinența -*ă* (*ouă*), față de desinența -*e* a altor substantive neutre.

2. După vocale nu sînt numeroase situațiile care pun probleme.

După *i* vocalic este valabilă interdicția apariției lui *ă*, ca şi după *i* semiconsonantic, care de fapt există în pronunțare, dar nu e notat după vocală. Nu se pronunță [i-ă] şi nu se scrie *iă*, ci numai *ie* (=[i-e]): de aceea şi verbele de conjugarea I cu tema în *i* vocalic au -*e* în loc de -*ă* la persoana a 3-a singular a indicativului prezent (*apropie*, *zgîrie*) şi a perfectului simplu (*apropie*, *zgîrie*,

repatrie) şi *-em* la persoana 1 pl. a indicativului prezent (*apropiem*, *zgîriem*, *repatriem*).

După *u* vocalic nu acţionează însă interdicţia legată de semiconsoana corespunzătoare, deci sînt posibile ambele vocale în discuţie, iar scrierea reflectă pronunţarea. Se pronunţă şi se scrie *continuă* adj. f. sg. (< *continuu*) sau vb. (ind. prez. 3 sg. şi pl. de la *continua*) — *continue* adj. f.-n. pl. sau vb. (conj. prez. 3 sg. şi pl.); *evaluez* — *evaluăm*.

După *e* nu se pronunţă de obicei [ă] şi nici [e] pur. Se scrie însă atît *ă*, cît şi *e*, conform principiului morfologic, în forme flexionare diferite ale verbelor cu tema în *-e* (*agrea*, *crea*, *suplea*): *agreăm*, *creăm*, dar *agreez*, *agreezi*, *agreeze*, respectiv *creez*, *creezi*, *creeze*; substantivul provenit din fostul infinitiv lung al verbului *crea*, anume *creare*, are genitiv-dativul singular şi pluralul în *-ări*: *creări*.

3. Cele mai multe probleme apar după consoane.

a. După *j*, *ş* alegerea între *ă* şi *e* nu se rezolvă la fel de categoric ca în cazul lui *î* şi *i* sau *a* şi *ea*.

În rădăcini se scrie de obicei *e*: *injecţie*, *jecmăni*, *jefui*, *jeg* — şi *jegos* —, *jeli*, *jerpeli*, *jertfă*, *păianjen*, *scrijeli*/*scrijela*, *stînjen*; *deşert* — şi *deşerta*, *deşertăciune* —, *muşeţel*, *şedea*, *şei* pl. şi *şelar* — şi *şelărie*, *deşela*, *înşela*, *înşeua* —, *şeici* (pl. de la *şaică*), *şepci* pl. — şi *şepcar*, *şepcărie*, *şepcuţă* —, *şeptar* şi *şeptime*, *şerb*, *şerpi* pl. — şi *şerpar*, *şerpariţă*, *şerpărie*, *şerpesc*, *şerpoaică*, *şerpui* etc. —, *şervet*, *şes*, *şesar* şi *şesime*. Se scrie însă *ă* în *jăcaş*, *jăchilă*, *jălbar*, *jăpcan*, *jăratic*, *jărăgai*, *jări*, *jărci* (pl. de la *jarcă*), *pojărnicie*, *stejăriş* — şi *stejărel*, *stejăruţ*, *stejărişte* —; *deşănţat*, *şăgalnic*, *şăgi* (pl. de la *şagă*), *şăluţ*, *şalvirie*, *şănţuleţ* — şi *şănţişor*, *şănţui*, *şănţurele* —, *şătrar* — şi *şătrăreasă* —, *şătruţă*.

Îndreptarele curente îşi permit să simplifice situaţia, formulînd regula scrierii numai cu *e* în rădăcina cuvintelor, în ciuda “excepţiilor” admise, dat fiind că cele mai multe cuvinte scrise corect cu *ă* sînt cuvinte de mică importanţă (învechite sau/şi regionale, diminutive rare).

În afixele flexionare şi lexicale se poate scrie atît *ă*, cît şi *e*, în funcţie de afix şi de clasa de flexiune sau de derivare.

Substantivele şi adjectivele feminine cu tema în *j*, *ş* se pronunţă şi se scriu numai cu *-ă* la nominativ-acuzativul (şi la vocativul egal cu această formă) singular: *cîrjă*, *coajă*, *grijă*, *lojă*, *majă*, *ojă*, *plajă*, *rujă*, *schijă*, *tijă*, *vrajă*; *avalanşă*, *broşă*, *cămaşă*, *cireaşă*, *cravaşă*, *drăgălaşă*, *fruntaşă*, *gureşă*, *mătuşă*, *naşă*, *păpuşă*, *tovarăşă*, *tuşă*, *uriaşă*, *uşă* etc. (nu *coaje*, *grije*..., *cămaşe*, *păpuşe*...); ele pot avea *-e* la plural şi la genitiv-dativ singular: *cîrje*, *plaje*, *ruje*, *schije*, *tije*; *avalanşe*, *broşe*, *cireşe*, *cravaşe*, *drăgălaşe*, *fruntaşe*, *gureşe*, *naşe*, *tovarăşe*, *tuşe*, *uriaşe* (celelalte substantive din lista dată pentru singular au pluralul în *-i*). La genul masculin se pronunţă şi se scrie *-ă* la forma de singular (pentru toate cazurile) a substantivelor *bulibaşă*, *paşă*, dar *-e* în forma de vocativ singular a substantivelor şi adjectivelor terminate la nominativ-acuzativ în *ş*: *chipeşe* (*domn!*), *tovarăşe!*

Verbele de conjugarea I cu tema în *j*, *ş* se pronunţă şi se scriu cu *-ă* la persoana 1 plural şi a 3-a singular şi plural a indicativului prezent (*degajăm*, *degajă*; *înfăşăm*, *înfaşă*) şi la persoana a 3-a singular a perfectului simplu (*angajă*, *etajă*, *încurajă*), dar cu *-e* la persoana a 3-a sg. şi pl. a conjunctivului prezent (*degaje*; *înfeşe*, *îngroaşe* etc.). Desinenţa verbelor cu prezent slab este la conjugarea I *-ez*, iar la a IV-a *-esc*: *angajez*, *furişez*, *mînjesc*, *păşesc* etc.

Se pronunţă şi se scriu cu *ă* sufixele *-ămînt*, *-ător* şi forma de plural (şi genitiv-dativ singular) a sufixului *-are*: *îngrăşămînt*; *crucişător*, *înduioşător*, *înfricoşător*, *îngrăşător*; *angajări*,

amenajări, *etajări*, *încurajări*, *detaşări*, *înduioşări*, *retuşări* etc. Tot *-ă-* este corect în derivatele cu *-ean* de la toponime în *-ani*: *botoşănean*, *focşănean*.

Se pronunţă şi se scriu cu *-e* sufixele *-el*, *-esc* şi formele de plural (şi de genitiv-dativ singular) ale sufixelor *-eală*, *-ean*: *rotunjel*, *burduşel*, *frumuşel*; *vitejesc*, *strămoşesc*; *oblojeli*, *greşeli*; *clujeni*, *ieşeni* etc.

Sufixele *-ăreasă* şi *-ereasă*, *-ărie* şi *-erie* au prima vocală diferită după cum sînt legate de sufixul *-ar* (*-ăreasă*, *-ărie*) sau *-er* (*-ereasă*, *-erie*). Se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *borşăreasă*, *cenuşăreasă*, dar *e* în *lenjereasă*; tot astfel, *birjărie*, *căşărie*, *chiţibuşărie*, *gogoşărie*, *lăcătuşărie*, dar *lenjerie*, *menajerie*, *străjerie*.

Derivatele cu *-esc*, *-eşte* de la cuvinte formate cu *-ar* se pronunţă şi se scriu corect cu *-ăresc*, *-ăreşte*: *birjăresc*, *birjăreşte*, *căluşăresc*; *e* din *-er* + *-esc*, *-eşte* se menţine: *străjeresc*.

b. După *s*, în rădăcina cuvintelor se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *pasăre*, *să* conjcţ., *sămînţă*, *său* pron. şi adj. pos., *ţesăla*, dar *e* în *chiseliţă*, *se* pron. refl., *secară*, *secui* — şi *secuiesc*, *secuime* —, *semăna* — şi *asemăna* —, *seminţe* (pl. < *sămînţă*), *seu* s.

Limba literară face deosebire între *să* şi *se* (de exemplu: *să ştie* conj., prez. 3 sg. şi pl. activ, personal; *se ştie* ind. prez. 3. sg. reflexiv-pasiv impersonal; *să se ştie* conj. prez. 3 sg. reflexiv-pasiv impersonal), *său* şi *seu*. Unele variante regionale cu *ă* în loc de *e* erau recomandate de vechi îndreptare oficiale: de exemplu, *chisăliţă*, *săcui*.

Pentru afixe alegerea între *ă* şi *e* se orientează după criterii morfologice. Este corect *-e* în substantivele *mătase*, *tuse*. Flexiunea unor verbe are atît forme corecte cu *-e*, cît şi unele cu *-ă*: *coase* (inf. prez. şi ind. prez. 3 sg.) — *coasă* (conj. prez. 3 sg. şi pl.); *iese* (ind. prez. 3 sg.) — *iasă* (conj. prez. 3 sg. şi pl.); *miroase*

(ind. prez. 3 sg.) — *miroasă* (conj. prez. 3 sg. şi pl.). Desinenţa verbală şi sufixul adjectival omonim se pronunţă şi se scriu *-esc* (nu *-ăsc*): *obosesc*, *rusesc*. Sufixele *-ărie* şi *-erie* sînt ambele corecte, în cuvinte diferite: *mătăsărie*, dar *cocserie*.

După *z*, în rădăcina cuvintelor se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *mazăre* — şi *măzărar*, *măzărat* —, *măzăriche*, dar *e* în *Dumnezeu*, *muzeu*, *răzeş* — şi *răzeşesc*, *răzeşie*, *răzeşime*, *răzeşiţă* —, *reazem* s. — şi *rezema* —, *zece*, *zeghe*, *zemos*, *zer*, *zeţui*. Se face deosebire între *zeu* s. şi *zău* interj. În afixe se aplică principiul morfologic. La substantivele şi adjectivele feminine este corect nominativ-acuzativul singular în *-ă* şi pluralul (= genitiv-dativul singular) în *-e*: *coacăză* — *coacăze*, *oază* — *oaze*, *pupăză* — *pupeze*, *rază* — *raze*, *vitează* — *viteze*. În flexiunea verbală de asemenea există forme corecte cu ambele vocale: *cutează* (ind. prez. 3 sg. şi pl.) — *cuteze* (conj. prez. 3 sg. şi pl.). Desinenţa verbală şi sufixul adjectival omonim se pronunţă şi se scriu corect *-esc*: *asurzesc*, *umezesc*, *englezesc*, *franţuzesc*. Sufixele *-ărie* şi *-erie* îşi împart formaţiile corecte: *brînzărie*, *ceaprăzărie*, *orezărie*, dar *leprozerie*.

După *ţ*, în rădăcina cuvintelor se scrie *ă* în *înţărca*, *ţăpoi*, *ţăran*, *ţăruş*, dar *e* în *înţelege*, *oţet*, *ţelină*, *ţencuşă*, *ţepi* pl. (de la *ţeapă* şi de la rarul *ţep*) — şi *ţepos*, *ţepuşă* —, *ţesăla*, *ţese* — şi *ţesător*, *ţesătorie*, *ţesătură* —, *ţest* — şi *ţestos* —, *ţevar* — şi *ţevărie*, *ţevişoară*, *ţevos*, *ţevui* —. În afixe criteriile sînt de ordin morfologic. La substantivele şi adjectivele feminine este corect nominativ-acuzativul singular în *-ă* şi pluralul (= genitiv-dativul sg.) în *-e*: *aţă* — *aţe*, *raţă* — *raţe*, *viţă* — *viţe*, *lunguiaţă* — *lunguieţe*. În flexiunea unor verbe există forme corecte cu *-ă* şi cu *-e*: *agaţă*, *cocoaţă* (ind. prez. 3 sg. şi pl.) — *agaţe*, *cocoaţe* (conj. prez. 3 sg. şi pl.). Desinenţa verbală şi sufixul adjectival omonim se pronunţă şi se scriu corect *-esc*: *ameţesc*, *urîţesc*, *băieţesc*, *frăţesc*.

În limba literară actuală este corect sufixul substantival *-ețe* (nu *-eță*, care e învechit): *bătrînețe*, *delicatețe*, *politețe*, *tinerețe*. Se pronunță şi se scrie corect *-ărie* în *cîrnățărie*, *faiențărie*, *zețărie*, dar *-erie* în *seminterie*, *spițerie*, *tapițerie*.

Regulile academice din 1932 recomandau scrierea *-eță* în neologisme (*acuratețǎ*, *finețǎ*, *noblețǎ*, *politețǎ*, *strictețǎ*) şi tolerau variația *-ețe*/*-eță* în formațiile tradiționale (*bătrînețe/bătrîneță, blîndețe/blîndeță, tinerețe/tinereță*, *tristețe/tristeță*). După aceste reguli se scria *înțerca*.

c. După *d*, se pronunță şi se scrie corect *e* în prepoziția *de* — şi în compusele cu ea: *deoarece*, *deunăzi*, *devălmăşie* —, conjuncția *de*, interjecția *de*, în prefixele *de-* (*dedulci*, *depune*), *des-*/*dez-* (*dezbrăca*, *desface* etc.) şi în cuvintele *desagă*, *deştept*, dar *ă* în *nădăjdui*. Se admite variația *e*/*ă* în verbele *dăula*/*dehula* şi *depăra*/*dăpăra*.

După *t*, în rădăcina cuvintelor se pronunță şi se scrie corect *ă* în *pieptăna* — şi *pieptăn* (ind. prez. 1 sg.), *pieptănat*, *pieptănătoare*, *pieptănător*, *pieptănătorie*, *pieptănătură* —, *pieptănar*, *pieptănariță*, *pieptănaş*, *pieptănuş*, *tăciune*, *tăpşan* — şi *tăpşi* —, *vatămi* (ind. prez. 2 sg.), dar *e* în *pieptene* s. sg. şi vb. (conj. prez. 3 sg. şi pl.), *piepteni* s. pl. şi vb. (ind. prez. 2 sg.), *pieptenel*, *tehui*, *telpiz*. În ce priveşte desinențele, se pronunță şi se scrie corect *-ă* în *năpastă* şi *soartă*. Sufixul *-ărie* este corect în *cofetărie*, *lăptărie*, *papetărie*, iar *-erie* în *galanterie*, *loterie*, *piraterie*.

După *n*, se pronunță şi se scrie corect *ă* în *nădejde*, *năgară*, *năjit*, *nămeți*, *năpusti*, *nătărău*, *năvădi*, *năvod*, *năzdrăvan*, dar *e* în *necaz* — şi *necăji* —, *nerod* — şi *nerozie* —, *netot*. În desinențe, se pronunță şi se scrie corect *-ă* în *grindină*, *lindină*, *menghină*, *pagină*, dar *-e* în *funingine*, *imagine*, *margine*, *origine*, *pecingine*. Sînt corecte formațiile *benzinărie*, *marochinărie*, dar *bombonerie*, *clovnerie*.

d. După *r*, se pronunță şi se scrie corect *ă* în *crăpa* — şi *crăpi*

(ind. prez. 2 sg.) —, *curăța* — şi *curăț*, *curăță* —, *ferăstrău*, *înzdrăveni*, *răbda*, *răci*, *răgaz*, *răposa*, *răspunde*, *rătez* s., *răutate*, *străin*, *străjer* — şi *străji* (pl. de la *strajă*), *străjui* —, *strămurare*, *strănuta*, dar *e* în *către*, *cureți* (ind. prez. 2 sg.) şi *curețe* (conj. prez. 3 sg. şi pl.), *ferestrui*, *între*, *întrema*, *rebegi*, *rele* adj. f.-n. pl. şi s. n. pl. (< *rău*), *repede* — şi *repejor*, *repezi* —, *reteza*, *rețea*, *reuşi*, *rezema*. Prefixul *răs-* nu trebuie confundat cu secvența *res-*: se pronunță şi se scrie corect *răsfira*, *răsfrînge*, dar *respinge*, *restrişte*. De asemenea se disting prefixele dublete *ră-* şi *re-*: *răpune* "a doborî, a ucide" — *repune* "a pune din nou"; cf. şi *răposa* "a deceda" — *repauza* "a se odihni". Prefixul *stră-* nu trebuie confundat cu secvența *stre-*: se pronunță şi se scrie corect *strămoş*, *strămuta*, *străvedea*, dar *strecura*, *strepezi*.

De remarcat şi distincția dintre vechiul *răspunde* şi neologicele *coresponda*, *corespunde*, *responsabil*, precum şi dintre paronimele *rătez* s. şi *retez* vb. (ind. prez. 1 sg. de la *reteza*).

În ce priveşte afixele flexionare, substantivele feminine pot avea la singular atît desinența *-ă*, cît şi *-e*: se pronunță şi se scrie corect *-ă* în *brățară*, *latură*, *țigară*, dar *-e* în *directoare*. Desinența de plural a substantivelor neutre este în limba literară actuală *-e*: *care* (< *car*), *hotare* (< *hotar*), *izvoare* (< *izvor*), *pahare* (< *pahar*). Flexiunea unor verbe are forme corecte atît cu *-ă*, cît şi cu *-e*: *acoperă*, *coboară*, *descoperă*, *oferă*, *omoară*, *preferă*, *suferă* (ind. prez. 3 sg. şi pl.) — *acopere*, *coboare*, *descopere*, *ofere*, *omoare*, *prefere*, *sufere* (conj. prez. 3 sg. şi pl.). La conjugarea a IV-a desinența verbelor cu infinitivul în *-i* este *-esc* (*dogoresc*), iar a celor cu infinitivul în *-î* este *-ăsc* (*amărăsc*, *hotărăsc*, *izvorăsc*, *ocărăsc* etc.). Sufixul adjectival se pronunță şi se scrie corect *-esc*: *tătăresc*, iar sufixul adverbial corespunzător, *-eşte*: *tătăreşte*.

În *berărie*, *pulberărie* este corect sufixul -*ărie*, iar în *trezorerie* sufixul -*erie*.

Regulile academice din 1932 recomandau formele de ind. prez. 3 sg. *acopere*, *sufere* (3 pl. *acoper*, *sufer*), dar 3 sg. şi pl. *diferă*, *oferă*.

După *l*, în rădăcina cuvintelor se scrie *ă* în *lăicer*/*lăvicer*, *lăuză* — şi *lăuzi*, *lăuzie* —, dar *e* în *lepăda*. Se admite variaţia în *lăscaie*/*leţcaie*. În flexiunea verbelor *azvîrli*, *zvîrli* se admite variaţia *azvîrlă*/*azvîrle*, *zvîrlă*/*zvîrle* la indicativ prezent 3 sg., aceeaşi persoană fiind numai *azvîrle*, *zvîrle* la conjunctiv prezent.

e. După *b*, în rădăcina cuvintelor se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *băjenie* — şi *băjenar*, *băjenări*, *băjeni* —, *bărbieri*, *băşică*, *băut* — şi *băutor*, *băutură* —, *ciubăr*, *foraibăr*, *greabăn*, *lebădă*, dar *e* în *galben*, *oberliht*. Forma de conjunctiv prezent 3 sg. şi pl. a verbului *avea* are desinenţa -*ă* (nu -*e*): *aibă*. Desinenţa verbelor de conjugarea a IV-a cu prezent slab se pronunţă şi se scrie corect -*esc*: *iubesc*, *vorbesc*.

După *p*, se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *ienupăr, jneapăn*, *lepăda*, în formele verbale *acopăr*, *descopăr* (ind. prez. 1 sg. de la *acoperi*, *descoperi*) şi în prepoziţia *după* (nu *dupe*!), dar *e* în prepoziţia *pe*, în substantivele *carpen*, *curpen*, *pereche*, *perete* şi în verbul *speria*. Substantivul derivat de la *a ţipa* pentru a desemna acţiunea şi rezultatul ei este *ţipăt*, pl. *ţipete*.

Variantele *acoper*, *descoper* se pot explica prin vechi deprinderi ortografice, conforme cu regulile academice din 1932.

După *m*, se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *geamăn* şi *e* în *egumen*, *famen*, *rumen*, *semen* "drug de fier", dar se admite variaţia la substantivul *seamăn*/*semen* (persoană; "asemănare"). Verbele *semăna* şi *asemăna* au forme corecte nu numai cu *ă*, ci şi cu *e* în rădăcină: *semăn* (ind. prez. 1 sg.) — *semeni* (ind. prez.

2 sg.), *semene* (conj. prez. 3 sg. şi pl.); verbul *a merge* nu are însă forme cu *ă*: în limba literară se pronunţă şi se scrie *merg*. Desinenţa verbală şi sufixul adjectival omonim sînt -*esc*: *mulţumesc*, *lumesc*. Substantivul derivat de la *a geme* pentru a desemna acţiunea şi rezultatul ei este *geamăt*, pl. *gemete*, iar substantivul colectiv derivat de la *poamă* este *pomet*. Sufixele -*ărie*, -*erie* sînt corecte în cuvinte diferite: *plăpumărie*, dar *parfumerie*.

După *v*, se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *levănţică*, *reavăn*, dar *e* în *dezveli*, *înveli*, *vecui*, *vedriţă*, *veleat*.

După *f*, se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *sufăr* (ind. prez. 1 sg. de la *suferi*), dar *e* în *felie*, *femeie*, *fermeca*. Problema alegerii între *ă* şi *e* poate viza simultan mai multe vecinătăţi consonantice: este cazul lui *fătălău* (nu *feteleu*).

Varianta *sufer* era recomandată de regulile academice din 1932.

f. După *h*, se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *hălăciugă*, *hămesi*, *hărăţi*, *lehămeti* — şi *lehămetisi*, *lehămetui* —.

g. În numele proprii româneşti se întîlnesc variante — fixate ca nume diferite — cu *ă* în loc de *e* şi *e* în loc de *ă*.

La antroponime ele sînt respectate, conform dorinţei purtătorilor şi tradiţiei, chiar dacă unele dintre ele au fost la origine pur grafice (cu scriere etimologică). La prenume mai frecventă este variaţia la *Petru*/*Pătru* şi la unele derivate: *Petraşcu*/*Pătraşcu*, *Petruţ*/*Pătruţ*; ea apare şi la alte prenume, ca *Zenovie*/*Zănovie* şi chiar neologicele *Jenel*/*Jănel*, *Jenică*/*Jănică*. La numele de familie variaţia are o largă răspîndire, după diverse consoane şi în diverse poziţii; de exemplu: *Băjenaru*, *Bejănaru* şi *Bejenaru*; *Cîrjă* şi *Cîrje*; *Focşăneanu* şi *Focşeneanu*; *Herescu* şi *Herăscu*; *Jeler* şi *Jăler*; *Lăduncă* şi *Leduncă*; *Lepădat*(*u*), *Lăpădat*(*u*) şi *Lapedatu*; *Mureş*(*e*)*anu* şi *Murăşanu*; *Năvodaru* şi *Nevodaru*;

Sălăgeanu, *Selăgeanu* şi *Selegean*(*u*); *Sălăjan* şi *Selejan*; *Săulescu* şi *Seulescu*; *Şelaru* şi *Şălaru*; *Şerpescu* şi *Şărpescu*; *Tătărăscu* şi *Tattarescu*; *Ţepuş* şi *Ţăpuş* etc.

În toponimie, pe de o parte, se preiau unele variante regionale, iar, pe de alta, se menţin unele variante grafice învechite (etimologice sau chiar greşite). Administraţia a optat uneori pentru variante diferite în cazul aceleiaşi denumiri atribuite mai multor localităţi; de exemplu: *Răcaş* şi *Recaş*; *Răuseni* şi *Reuseni*; *Sălişte* şi *Selişte*; *Săuca* şi *Seuca*; *Şăulia* şi *Şeulia*; *Tămăşeşti* şi *Temeşeşti*; *Tătărăşti* şi *Tătăreşti*. Se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *Buzău*, *Sălaj*, dar *e* în *Maramureş*, *Mureş*, *Vişeu*.

III. *ă* sau *î*?

Alegerea între *ă* şi *î* este o problemă de pronunţare, care se reflectă, bineînţeles, în scriere. Concordanţa dintre scriere şi pronunţare nu rezolvă în orice situaţie nedumeririle existente în legătură cu corectitudinea unor cuvinte, întrucît pronunţarea poate prezenta diverse abateri de la normă. Confuziile reciproce între *ă* şi *î* au două cauze: la vorbitorii nativi ele ţin de unele deprinderi regionale; la vorbitorii cu alte limbi materne ele se datoresc dificultăţii de a distinge aceste vocale la audiţie şi în pronunţare.

Vocalele [ă] şi [î] au acelaşi loc de articulare, în zona centrală a cavităţii bucale, dar grade diferite de deschidere: [ă] are un grad mijlociu de deschidere (ca [e] şi [o]), pe cînd [î] este o vocală închisă (ca [i] şi [u]). Ele sînt foneme deosebite, servind la distincţii între perechi de cuvinte, mai ales cînd sînt accentuate: *măr* s. — *mîr* interj., *păs* s. — *pîs* interj., *rău* adj., adv. şi s. (antonimul lui *bun* şi *bine*) — *rîu* s. (apă curgătoare), *ţări* s. f. pl. (< *ţară*) — *ţîri* s. m. pl. (< *ţîr*), *ură* şi *urăm* (de la *ura*) — *urî* şi *urîm* (de la *urî*), *văr* s. m. “verişor”— *vîr* vb. (ind. prez. 1 sg.

de la *vîrî*), dar şi cînd sînt neaccentuate: (*a se*) *măna* “a fi atins de mană” — *mîna* “a conduce”, *răni* “a face o rană” — *rîni* “a curăţi”, *vără* şi *vărăm* (de la *văra*) — *vîrî* şi *vîrîm* (de la *vîrî*). De asemenea, ele pot alterna în flexiunea aceluiaşi cuvînt sau în derivare (faţă de cuvîntul de bază sau faţă de derivatele cu aceeaşi bază); de exemplu: *mînea* — *măsei*; *mînă* — *mănuşă*; (*carne* —) *cîrnat*/*cîrnaţ* — *cărnos*.

Cele două vocale se pot întîlni în corpul aceluiaşi cuvînt, uneori fiind chiar repetate: *pămînt*, *sămînţă*, *tămîie*, *tărîm*, *tătîne*, *mînăm*, *rîmăm*, *tînăr*, *vînăt*, *tăbărî*, *frămîntăm*, *sfărîmăm*.

1. La început de cuvînt confuziile sînt ca şi inexistente. Cuvinte începătoare cu *ă*- sînt, de altfel, foarte puţine: la pronumele şi adjectivele pronominale demonstrative *ăl*(*a*) şi *ălălalt*, *ăst*(*a*) şi *ăstălalt* se pot adăuga, cel mult, unele variante regionale. Printre variantele regionale ale auxiliarului de viitor şi prezumtiv *a vrea* figurează la persoana a 2-a sg. şi pl. atît *ăi*, *ăţi*, cît şi *îi*, *îţi*, folosite în graiuri diferite. Interjecţia populară *îra* are, de asemenea, o variantă *ăra*.

2. La sfîrşit de cuvînt variaţiile sînt mai numeroase, dar de obicei nu se infiltrează în exprimarea literară. Limba literară nu are *î* final neaccentuat la nici o parte de vorbire şi nu are substantive (cu excepţia lui *imambaialdî* s. n.) sau adjective terminate în *î* de nici un fel, nici la sg., nici la pl.; numeroase forme regionale cu această finală au corespondente literare cu -*ă* neaccentuat (de exemplu, reg. *masî* = lit. *masă*). Sub accent există atît -*ă*, cît şi -*î* la persoana a 3-a singular a perfectului simplu: -*ă* la majoritatea verbelor de conjugarea I (*băgă*, *măsură*) şi -*î* la un grup de verbe de conjugarea a IV-a (*coborî*, *hotărî*, *vîrî* etc.): *ură* se deosebeşte de *urî*. În limba literară nu există verbe terminate la infinitiv în -*ă*.

3. Problema alegerii între *ă* şi *î* se pune mai des în interiorul unor cuvinte, după anumite consoane şi în special în silabă neaccentuată.

a. După *m,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *mănînc*, *mănînci*, *mănîncă*, *mănînce* (ind. şi conj. prez. de la *mînca*), *mănuşă*, *semăna* — şi *asemăna* —, dar *î* în *lumînare*, *mînătarcă*, *mînuşiţă*, *mîzgăli*. Sînt admise ambele vocale în *mănăstire*/*mînăstire* (şi în derivate: *mănăstioară*/*mînăstioară*, *mănăstiresc*/*mînăstiresc*).

Varianta *mînuşă* reprezintă nu numai pronunţarea regională a lui *ă* neaccentuat, ci şi o încercare de evidenţiere a legăturii cu *mînă*.

După *p,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *păcăli* — şi *Păcală* —, *păsat*, dar *î* în *pînă*, *pîrcălab*, *pîrpăli* şi *pîrîu*.

După *b,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *lăbărţa*, dar *î* în *zbînţui*.

După *f,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *fărşerot*, dar *î* în *fîşie* — şi *sfîşia* —.

După *v,* se pronunţă şi se scrie corect *î* în *vîlcea* — şi *vîlcică*, *vîlceluşă* etc. —, *vîlvătaie*.

b. După *t,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *tălmaci* — şi *tălmăci* —, *tărbăci*, *tărhat*, dar *î* în *întîi*, *întîlni*, *păstîrnac*, *tîlhar* — şi *tîlhăresc*, *tîlhări*, *tîlhărie* etc. —, *tîndăli* — şi *Tîndală* —, *tîrziu* — şi *întîrzia* —.

După *s,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *sănătos* — şi *sănătate* —, *sărman*.

După *z,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *zăngăni* — şi *zăngăneală*, *zăngănitor*, *zăngănitură* —. Se admite însă variaţia la substantivul înrudit *zăngăt*/*zîngăt*.

După *n,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *nănaş*(*ă*).

După *r,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *răşchitor*, *răzgîia*, dar *î* în *fărîma*, *pîrîcios*, *pîrîu*, *vrîncean*; *urîm* < *urî*, dar *urăm* < *ura*.

La *pîrîu* a intervenit etimologia populară: varianta etimologică *părău/ pîrău* (de unde pînă azi pluralul literar în *-aie*) a fost apropiată de *rîu*.

c. După *c,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *cărpănos*, *păcăli*, dar *î* în *călcîi*, *cîrpaci*, *cîştig*. Variaţia este admisă la substantivul *cîrdăşie*/*cărdăşie* şi la verbul *cărnosi*/*cîrnosi* (în industria pielăriei).

Variantele *cîrdăşie* şi *cîrpănos* se datoresc etimologiei populare, care le-a apropiat de *cîrd*, respectiv *cîrpă*.

După *g,* se pronunţă şi se scrie corect *ă* în *mîzgăli*, dar *î* în *gîlceavă*, *răzgîia*. Se admite variaţia la *gîgîi*/*găgăi*.

4. Sufixele verbale *-ăi* şi *-îi* sînt amîndouă literare, dar în cuvinte diferite. Prezenţa unuia sau a celuilalt nu depinde de consoana imediat precedentă, ci de vocala din silaba precedentă. Prin armonie vocalică, au sufixul *-îi* verbele derivate de la interjecţii care conţin vocala *î*: *bîjbîi*, *bîlbîi*, *bîzîi*, *cîrîi*, *dîrdîi*, *fîlfîi*, *fîrnîi*, *fîsîi*, *fîşîi*, *gîfîi*, *hîrşîi*, *mîrîi*, *pîlpîi*, *pîrîi*, *rîcîi*, *scîrţîi*, *sfîrîi*, *sîcîi*, *sîsîi*, *vîjîi*, *zbîrnîi*. Formaţiile de la interjecţii care conţin alte vocale decît *î* au sufixul *-ăi*: *chirăi*, *chiţcăi*, *fleşcăi*, *grohăi*, *hurducăi*, *lălăi*, *măcăi*, *mormăi*, *orăcăi*, *plescăi*, *pufăi*, *ronţăi*, *smiorcăi*, *ticăi*, *tropăi*, *ţupăi*, *zornăi*, *zumzăi* etc.

Această distribuţie explică variaţia admisă la *gîgîi*/*găgăi*.

5. În numele de familie româneşti se întîlnesc variante cu *ă* şi *î* ale aceloraşi nume, respectate conform dorinţei purtătorilor. De exemplu: *Cîrlănescu* şi *Cărlănescu*; *Fînăţeanu* şi *Fănăţeanu*; *Fîntîneanu* şi *Fîntăneanu*; *Pîrcălab*(*u*) şi *Părcălab*(*u*); *Pîrnuş* şi *Părnuş*; *Păsat* şi *Pîsat*; *Pîrîianu* şi *Părăianu*; *Tălmaciu* şi *Tîlmaciu*; *Tămpău* şi *Tîmpău*; *Tărnăuceanu* şi *Tîrnăuceanu*; *Tărniceanu* şi *Tîrniceanu*; *Vîlsan* şi *Vălsan*; *Vrînceanu* şi *Vrănceanu*. Variantele diferite de aspectul normat al apelativelor corespunzătoare sînt de obicei învechite sau/şi regionale.

IV. *e* sau *ie*?

În această opoziție atît litera *e*, cît şi secvența grafică *ie* au cîte două valori fonetice: litera *e* poate nota vocala [e] sau diftongul [i̯e], iar secvența *ie* acelaşi diftong sau succesiunea de vocale “în hiat”[i-e] (de fapt, cele două vocale au între ele un *i* semiconsonantic, mai slab sau mai puternic, deci notația fidelă ar fi [$i^{i}e$] sau chiar [ii̯e]). Diversitatea situațiilor se cuprinde în următoarele formule:

— vocala [e] se scrie numai *e*;

— diftongul [i̯e] se scrie atît *ie*, cît şi, mai rar, *e*;

— succesiunea de vocale [i] + [e] se scrie numai *ie*.

Pornind de la scriere spre pronunțare formula rezumativă ar fi: în timp ce secvența grafică *ie* nu se citeşte niciodată [e], litera *e* se citeşte uneori [i̯e].

În cele mai multe cazuri problema alegerii se pune între scrierea cu *e* şi cea cu *ie* = [i̯e]. Regulile diferă după poziția în cuvînt: inițială de cuvînt sau inițială de silabă (după vocală), respectiv interiorul unei silabe (după consoană).

1. La început de cuvînt şi de silabă (după vocală) pronunțarea şi scrierea cu *e* sau *ie* (= [i̯e]) se orientează în linii mari după etimologia cuvintelor, făcînd distincție între cuvintele din fondul tradițional şi neologisme.

a. În cuvintele din fondul tradițional se pronunță şi se scrie de obicei *ie*: *ied*, *iederă*, *ieftin*, *ienibahar*, *ienicer*, *ienupăr*, *iepe*, *iepure*, *ierburi*, *ieri*, *ierna*, *ierta*, *iesle*, *ieşire*, *iezer*; *aievea*, *baie*, *băieți*, *beie*, *călcîie*, *cheie*, *creier*, *cuie*, *curcubeie*, *deie*, *femeie*, *foaie*, *giuvaier*, *gutuie*, *întemeiez*, *lămîie*, *mormăie*, *noiembrie*, *oaie*, *taie*, *voie*, *voievod*, *zmeie* etc. La multe dintre aceste cuvinte

ie alternează în flexiune sau derivare cu *ia*: *iadă*, *iapă*, *iarbă*, *iarnă*, *iartă*, *iasă*, *băiat*, *întemeiază* etc.

Se pronunță şi se scriu cu *e* interjecțiile *e*, *eh*(*e*), *ei*, *elei* şi substantivele *ectenie*, *edec*, *efendi, efor, egumen*, *eparhie*, (*arhi*)*episcop*, *epitrop*, *eres*, *erete*, *evanghelie*, *evreu*.

Se scriu însă cu *e*, deşi se pronunță corect cu diftongul [i̯e], pronumele personale *ei*, *el*, *ele*, *eu* şi formele verbului *a fi*: *e*, *era*, *erai*, *eram*, *erați*, *erau*, *este*, *eşti*, adverbul *estimp* "în acest an"(cf. însă adj. dem. reg. *iest*), substantivul *aer* şi verbul *a aerisi*. (Dintre acestea pentru *aer* (şi *aerisi*) norma este mai puțin fermă în privința pronunțării, întrucît la el s-a suprapus un strat neologic prin împrumutul de sensuri şi formații noi.)

Această regulă particulară — justificată prin etimologie şi tradiție — duce la două situații speciale legate de deosebirea dintre scriere şi pronunțare: pe de o parte, opoziția pur grafică la *ei* pron. — *iei* vb. (ind. prez. 2 sg. de la *a lua*) sau *ele* pron. — *iele* s. f. pl. (aici două cuvinte care sînt unul şi acelaşi la origine) pronunțate la fel şi, pe de altă parte, identitatea grafică a două cuvinte pronunțate diferit la *e* vb. (ind. prez. 3 sg. de la *a fi*) — *e* interj. sau *ei* pron. — *ei* interj.

Regula scrierii cu *ie* a cuvintelor din fondul tradițional pronunțate astfel este valabilă şi pentru numele proprii de locuri româneşti provenite din cuvinte comune: *Iedera*, *Iepureni* şi *Iepureşti*, *Iezer*, *Găieşti*, *Ploieşti*, *Poienari* şi *Poieni* etc.

O situație aparte se întîlneşte la numele proprii de persoane pronunțate cu [i̯e]. Deşi logic ar fi ca şi acestea să se scrie cu *ie*, aici funcționează şi regula de respectare a dorinței purtătorului, unită cu modul de fixare prin tradiție; de aceea se tolerează variante grafice ca *Andreescu* şi *Andreiescu*, *Enache* şi *Ienache*, *Eremia* şi *Ieremia*, *Nae* şi *Naie*, *Nicolae* şi *Nicolaie* şi chiar grafii ca *Epure* şi *Epureanu*, *Eşeanu* sau *Ploae*. Două prenume feminine

au variante cu *-e*/*-ia*: *Aglae*/*Aglaia*, *Zoe*/*Zoia*. Se scriu numai cu *e* prenumele tradiționale *Ecaterina*, *Eftimie*, *Elena*, *Elisabeta*, *Evdochia*.

b. În neologisme se scrie de obicei *e*: *economie*, *edil*, *electric*, *elev*, *emoție*, *epocă*, *eră*, *est*, *etaj*, *exista*; *aerodrom*, *alee*, *asidue*, *canoe*, *coexista*, *creez*, *duet*, *efectuez*, *graminee*, *idee*, *influență*, *licee*, *maree*, *orhidee*, *poet*, *proeminent*.

Opoziția dintre regulile de bază de sub **a** şi **b** se reflectă în dubletele *ierb-* (*ierburi*, *ierbar*) şi *erb-* (*erbacee*, *erbicid*, *erbivor*, *erboriza*), *măiestru* şi *maestru*, la care scrierea este conformă cu pronunțarea. Regula particulară de sub **a**, care vizează şi substantivul *aer*, poate duce la deosebiri de pronunțare între membrii vechi şi noi ai familiei acestui cuvînt, deşi rădăcina se scrie totdeauna cu *e*: în *aer* şi *aerisi* se pronunță de obicei [i̯e], dar în *aera*, *aerian* şi în compusele cu *aero-* se pronunță [e].

Scrierea cu *e* la începutul cuvintelor neologice este conformă cu pronunțarea lor literară (nu există situații în care să se scrie *e-* şi să se pronunțe corect [i̯e]). La început de silabă din interiorul cuvintelor *e* se pronunță distinct de *ie* numai după vocalele *a*, *o* şi *u*, în timp ce între un [e] şi un alt [e] (ca şi între [i] şi [e]) se pronunță un *i* semiconsonantic, mai mult sau mai puțin perceptibil. De aceea greşelile de scriere cu *ie* în loc de *e* la neologisme sînt mai frecvente în interiorul cuvintelor şi mai ales în secvența *ee*, scrisă greşit *eie* (*aleie*, *creiez*, *ideie*, *liceie*, *orhideie* etc.).

Pronunțarea literară cu [e] în neologisme se opune pronunțării de tip rustic cu [i̯e]; opoziția este de natură socioculturală: variantele cu *ie* la început de cuvînt şi de silabă — după *a*, *o*, *u* — în neologisme fixate în limba literară cu *e* (de exemplu: *iepocă*, *poiet*) indică lipsa de instrucție a vorbitorului care le foloseşte, iar reproducerea şi în scris a acestor rostiri prezintă o gravitate sporită.

Este de la sine înțeles că numele proprii de proveniență cultă scrise cu *e* se pronunță corect cu [e], nu cu [i̯e]:

— toponime: *Egipt*, *Elveția*, *Europa*; *Suedia*, *Suez*;

— antroponime: *Eduard*, *Eliza*, *Elvira*, (*E*)*manuel*(*a*), *Emil*(*ia*), *Esmeralda*, *Eugen*(*ia*), *Mihaela*, *Samuel*.

Tot astfel se pronunță corect cu [e] cuvinte străine ca latinismul *et* din abrevierea *etc.* (= *etcetera* < *et caetera*) sau din formula *et alii* “şi alții”. Se pronunță de asemenea [e], nu [i̯e], numele literei *e* în orice contexte, inclusiv în siglele alcătuite din abrevieri literale: **E.A.U**. < *Emiratele Arabe Unite* sau **U.E.A.** < *Uniunea Emiratelor Arabe*.

Sigla **C.A.E.R.<** *Consiliul de Ajutor Economic Reciproc* se deosebeşte în pronunțare de substantivul comun *caier* nu numai prin locul accentului, ci şi prin opoziția [e] — [i̯e].

Există însă şi neologisme care se pronunță şi se scriu corect cu *ie*, în conformitate cu etimonul respectiv. Puține sînt cele cu *ie* în rădăcină: *ierarhie*, *ieremiadă*, *iezuit*; *caiet*, *maiestate* (şi *maiestuos*, *lezmaiestate*, dar *maestoso* ca italienism în terminologia muzicală), *maieutică*, *proiect*, *statuie*, *traiect* (şi *traiectorie*).

Pentru unele dintre aceste cuvinte există variante grafice (uneori şi fonetice) învechite cu *je* în loc de *ie*: *project*, pînă mai de curînd *majestate* (mai ales în *lesmajestate*) şi *majestuos*.

Mai numeroase sînt neologismele cu *ie* la întîlnirea dintre rădăcină sau temă şi un afix: *atribuie*, *bruiez*, *convoaie*, *deraiez*, *remaiează*, *restituie*; toate verbele derivate de la neologisme cu sufixul *-ui* au forme pronunțate şi scrise cu *ie*: *nituiesc*, *nituieşti*, *nituieşte* (la fel *revizuiesc*, *rihtuiesc*, *zețuiesc* etc.).

Fiind deci posibile ambele moduri de pronunțare şi de scriere, reperul este dat de clasa flexionară şi structura morfologică: *continue* (adj. pl. f.-n. şi) vb. I conj. prez. — cf. *continua* —, *dar contribuie*, *constituie* vb. IV (ind. şi) conj. prez. — cf. *contribui*, *constitui* —; *eşuez*, *perpetuez*, *statuez* de la *eşua*, *perpetua*, *statua*, dar *bruiez* de la *bruia*.

Etimologia diferită explică existența dubletelor parțiale *poetic* adj. (< fr. *poétique*, cf. *poezie*) şi *-poietic* element de compunere (< fr. *-poïétique*, cf. *-poieză*) din *hematopoietic*.

Orientarea atît după flexiune, cît şi după morfologie explică perechea aparent contradictorie *statuie* — *statuetă*: *statuie* se scrie cu *ie* din considerente morfologice (scrierea cu *e* ar fi dus la forma articulată *statuea*, cu secvența *uea*, neîntîlnită în alte substantive, iar *statuetă* cu *e* după etimologie (< fr. *statuette*) şi tradiție.

Ideea falsă că în neologisme s-ar scrie numai *e* — născută din generalizarea şi absolutizarea situației care este doar cea mai frecventă, dar nu unica — duce la manifestări de hipercorectitudine: grafii greşite (uneori şi pronunțări forțate) ca *atribue*, *erarhie*, *caet*, *constitue*, *maestate*, *proect*, *revizuesc*, *traectorie*.

Unele dintre aceste grafii continuă vechi deprinderi ortografice, inclusiv inconsecvențele regulilor academice din 1932.

2. După o consoană pronunțarea şi scrierea cu *e* sau *ie* (diftong sau succesiune de vocale) au reguli diferite în funcție de natura consoanei precedente şi de poziția în cuvînt.

a. Numai după anumite consoane secvența grafică *ie* poate corespunde atît succesiunii de vocale [i-e], cît şi diftongului [i̯e].

În această situație sînt în primul rînd consoanele labiale *b*, *p*, *v*, *f*, *m*. Exemple: *bielă* ([bi-e]), dar *biet* [bi̯et]; *pietate* ([pi-e]), dar *piesă* ([pi̯e-]); *vie* [vi-e], dar *vierme* [vi̯er-]; *fief* [fi-ef], dar *fier* [fi̯er]; *premiere* ([mi-e]), dar *miere* ([mi̯e-]).

După aceste consoane distincția între pronunțarea cu [i-e] şi cea cu [i̯e] poate crea opoziții fonologice la cuvinte omografe: *piez* ([pi-ez] "unitate de măsurare a presiunii" şi [pi̯ez] variantă a lui *piază*); *vier* ([vi-er] "viticultor sau paznic de vie" şi [vi̯er] "porc necastrat"); cf. şi *pielo*- ([pi-e-]) față de *piele* ([pi̯e-]) sau *mielo*- ([mi-e-]) față de *miel* [mi̯el].

De asemenea, după aceste consoane se întîlnesc variante de pronunțare: *obiect* şi *subiect*, la care corectă este, conform etimologiei, pronunțarea cu diftong, sînt pronunțate adesea cu diereză ([bi-e], respectiv [-bi-ect]). De reținut că pronunțarea literară actuală este cu diftong în formele flexionare şi în derivatele substantivului *viață*, pronunțat el însuşi cu diftongul [i̯a]: *vieți*, *viețui*, *viețuitoare* etc. (spre deosebire de *vietate* < *viu*, cu [i-e]); precizarea este necesară în opoziție cu variantele învechite — susținute şi de recomandări ortoepice mai vechi (1932, 1956) — care au o silabă în plus, datorită pronunțării lui *i* ca vocală (vezi şi **X 4 b**).

Dubla valoare a lui *ie* se întîlneşte, în mai mică măsură, şi după *n*. De obicei, *ie* corespunde după *n* vocalelor [i-e], situație frecventă în poziție finală (*iunie*, *manie*, *omenie*, *opinie*, *pățanie*), dar nu numai (*liniem*, *plafonieră*, *sezonier*). Grupul de litere *ie* notează însă şi diftongul [i̯e] în cîteva neologisme în care s-a rezolvat astfel redarea lui [ń] (*n* palatal) din etimon (< fr. *gn*): *castanietă*, *lornion*, *vinietă*.

Influența etimonului şi deprinderi ortografice mai vechi explică existența variantelor grafice *castagnetă*, *lorgnetă*, *vignetă* (regulile din 1932 erau inconsecvente, recomandînd *castanietă* şi *lornietă*, dar *vignetă*); variantele grafice hibride de tipul *vignietă* nu au nici o justificare.

Imaginea grafică identică a lui *ie* în ambele valori şi tendința fonetică de reducere a hiatului au drept consecință greşeli de

pronunțare în favoarea diftongului: cele două vocale [i-e] ajung să fie pronunțate într-o singură silabă, prin transformarea vocalei *i* în semiconsoană. Fenomenul se întîlnește mai ales în următoarele situații:

— în flexiunea verbelor cu infinitivul în consoană + [i-a]: [apropi̯em], [lini̯em] şi [lini̯ez], [lini̯ezi], [lini̯eze] etc.;

— la sufixul neologic *-ier*, care, din bisilabic, devine monosilabic: [braconi̯er], [brigadi̯er], [casi̯er], [garderobi̯er], [levi̯er], [petroli̯er], [pioni̯er], [plutoni̯er], [şifoni̯er] etc.;

— la termeni tehnico-ştiințifici internaționali cu rădăcini de origine greacă: *hiero*- (*hierofant*, *hieroglifă*, *hierogramă*), *mielină*, (*polio*)*mielită*.

Ascunsă de scriere, pronunțarea cu [i̯e] în loc de [i-e] este tolerabilă într-o oarecare măsură, îndeosebi într-un tempo rapid şi în poziție pretonică. Ea constituie însă o verigă spre faza următoare, a monoftongării lui [i̯e] în [e], fenomen care se reflectă şi în scriere; variantele de tipul *braconer*, *caser*, *caserie* şi *caseriță*, *heroglifă* (şi în varianta *eroglifă*, cu dispariția lui *h*-, pentru care vezi **VII**), *lever*, *pioner*, *plutoner*, *poliomelită* sau *şifoner* constituie abateri grave de la exprimarea literară.

Prin variante fonetice şi grafice de acest tip se anulează distincția dintre:

— derivate cu sufixul *-ier* şi *-er*: pe lîngă modificarea lui *-ier* în *-er*, se întîlneşte şi greşeala inversă, apariția lui *-ier* în loc de *-er* la cuvinte ca *paraclisier*, *zilier*. De reținut că în limba literară *miner* este substantiv, iar *minier* adjectiv, deci nu e corect să se spună şi să se scrie *minierii din cutare regiune* în loc de *minerii*..., nici *exploatare mineră* în loc de ... *minieră*. Nesiguranța în legătură cu scrierea şi pronunțarea derivatelor cu sufixele *-ier* şi *-er* este sporită de împrejurarea că derivatele în *-ier* pot avea

formaţii paralele (împrumutate), corecte, în -*erie*: *bijutier* — *bijuterie*, *infirmier* — *infirmerie*, *patisier* — *patiserie* (cf. însă perechea, tot corectă, *vistier* — *vistierie*, cu o formaţie românească în -*ie*); de aici greşeli ca *patiser*, în loc de *patisier*, sau *infirmierie*, în loc de *infirmerie*;

— elemente de compunere diferite prin sens şi etimon: *mielo*- "măduvă" şi *melo*- "extremitate, membru" sau "muzică, melodie"(cf. şi formaţii paronime ca *mielotomie* şi *melotomie*); *pielo*- "pelvis, bazinet" şi *pelo*- "mîl, argilă".

Numai după *b*, *p*, *v*, *f* şi *m* se pune problema alegerii între *e* sau *ie* cu valoare de diftong. Alegerea se orientează în principiu după alternanţa cu *ea*, respectiv *ia* (vezi şi **V**), deşi reperul propus nu ajută pe toţi vorbitorii, întrucît cei cu pronunţarea regională *ferb* pentru *fierb* pronunţă şi *fearbă* pentru *fiarbă* şi pot transpune în scris această alternanţă. În pronunţarea literară vocala [e] se distinge de diftongul [i̯e] după o consoană labială, opoziţia avînd rol fonologic în perechi ca *bete* — *biete*, *pere* — *piere*, *veri* — *vieri*, *vers* — *viers*, *veţi* — *vieţi*, *mei* — *miei*, *mere* — *miere*, *mez*- (prefixul din *mezalianţă* sau elementul de compunere din *mezenter*) — *miez*.

În unele pronunţări cu caracter regional — care trebuie evitate în exprimarea literară — distincţia între [e] şi diftongul [i̯e] se anulează prin existenţa unor fenomene opuse: pe de o parte, monoftongarea lui [i̯e] (*ferb* "fierb" este un exemplu dintr-o serie în care intră şi *pere* "piere" sau *mere* "miere") şi, pe de alta, uşoara diftongare a lui *e* ([iub^{i}esc], [p^{i}entru], [v^{i}erde], [f^{i}el]; [b^{i}ete] "bete", [p^{i}ere] "pere", [m^{i}ere] "mere" etc.).

Secvenţa consoană labială + [i̯e] se întîlneşte mai ales în cuvinte din fondul tradiţional: *biet*, *obiele*, *piedică* (şi *împiedica*),

piele, *piept*, *pieptene*, *pierde*, *pieri*, *piersic(ă)*, *pietre*, *piețe*, *pieziș*; *vier* “porc necastrat”, *vierme*, *viespe*, *viețui*, *viezure*; *fier*, *fierbe*, *fiere*; *miercuri*, *miere*, *mierlă*, *mieuna*, *dezmierd*. Ea există și în cîteva neologisme: *impiegat*, *obiect*, *piedestal*, *piesă*, *subiect*.

Cuvinte înrudite aparținînd unor straturi etimologice diferite (elemente moștenite din latină și împrumuturi ulterioare, de obicei neologisme latino-romanice) se pot deosebi între ele prin pronunțarea și scrierea cu *e* sau *ie*. În această situație sînt:

fier (moștenit din latină) și derivatele tradiționale *fierar*, *fierărie*, *înfiera* față de elementele de compunere neologice *fero-* și *feri-* din structura unor termeni tehnico-științifici ca *feroaliaj*, *ferocianură*, *feromagnetism*, *ferosiliciu* etc. și față de derivatele, de asemenea neologice, *ferată* (*cale* ~), *feric* (*acid* ~), *feronerie*, *feros* (*oxid* ~), *feruginos* (*apă feruginoasă*), *ferură*; cf. și simbolul internațional *Fe* (< lat. *ferrum*) al elementului chimic *fier*;

fierbe și *fierbinte* (moștenite din latină) și derivatele *fierbător*, *fierbințeală*, *înfierbînta* față de neologicele *fervoare*, *fervent*, *efervescent*;

miercuri (moștenit) și *Mercur*, *mercurial* (neologisme);

miere (moștenit) și *mieriu*, *mieros* față de *melifer*, *melivor* (neologice);

piept (moștenit) și derivatele tradiționale *pieptar*, *pieptiș*, *pieptos*, *pieptuț*, *împieptoșa* față de neologicul *pectoral*;

pieptene (moștenit) și *pieptăna*, *pieptănuș* etc. față de *pectiniform*;

pierde (moștenit) și derivatele tradiționale *pierzanie*, *pierzător* față de *perdant* și *perdiție* (neologice);

pieri (moștenit) și *pieritor*, *pieritură* față de *perisabil* (neologic);

piersic și *piersică* (moștenite) față de *pers*, *persan*, *persic* și *perjă*, împrumutate din surse diferite;

pietre (pl. de la *piatră*, moştenit) şi derivatele tradiţionale *pietrar*, *pietrărie*, *pietrean*(*că*), *pietricică*, *pietriş*, *pietroi*, *pietros*, *pietrui*, *împietri* faţă de *petrifica* şi elementul de compunere *petro-* (*petrogeneză*, *petroglifă*, *petrograf* etc.);

vierme (moştenit) şi derivatele tradiţionale *viermar*, *viermănar*, *viermănos*, *viermişor*, *viermui* faţă de neologicele *vermial*, *vermicular*, *verminaţie*, *vermină*, *verminoză* şi elementul de compunere *vermi-* (*vermicid*, *vermiform*, *vermifug*);

viers "melodie, voce"(cuvînt popular moştenit) şi *viersui* "a cînta" faţă de neologicele *vers*, *verset*, *versifica* şi *versui* "a versifica".

Se pronunţă şi se scriu corect cu *e*, nu cu *ie*, cuvintele *ferăstrău* (şi derivatele *ferăstraş*, *ferăstrăiaş*, *ferestrui*), *împeliţa* (cf. *drac împeliţat*), *înverşuna* şi *meu*.

Precizarea este necesară în opoziţie cu variantele neliterare care au aici *ie*, cu explicaţii diferite de la caz la caz. Varianta *fierăstrău* se explică prin etimologie populară, fiind apropiată în mod nejustificat de cuvîntul *fier*, cu care n-are, de fapt, legătură (*ferăstrău* e împrumutat din maghiară, iar *fier* e moştenit din latină). Varianta *împieliţa* se explică şi ea prin apropiere de cuvîntul *pieliţă* (diminutiv de la *piele*); apropierea reface o legătură etimologică reală, dar neglijează amănuntul că numai în varianta *peliţă* cuvîntul de bază a avut sensul "trup, făptură", de la care s-a format verbul *împeliţa*, îndepărtat de sensurile actuale ale lui *pieliţă* ("piele fină", "membrană", "strat subţire, pojghiţă"). Variantele *învierşuna* şi *mieu*, justificate sau nu etimologic, au fost respinse de evoluţia uzului majoritar, care a mers paralel cu substantivul de bază în cazul lui *înverşuna* (între *vierşun* şi *verşun* predomină *verşun*) şi cu alte forme flexionare în cazul lui *meu* (f. sg. *mea* — pl. *mele*). Pronunţarea *mieu*, care se mai aude la unii actori în vîrstă, pare nu numai desuetă, ci şi artificială; în nici un caz nu se pronunţă *mieu* ceea ce se scrie *meu*.

Numele proprii româneşti se scriu în principiu în acelaşi fel ca şi cuvintele comune cu care au legătură:

— toponime: *Fierbinţi*, *Miercurea*, *Piersica*, *Pietrari*, *Pietricica*, *Pietrosu*, *Viezuri*;

— antroponime: *Fieraru*, *Mieluşel*, *Pietreanu* (cf. *pietrean* < *Piatra*), *Petrescu* (< *Petru*).

Toleranţa faţă de dorinţa purtătorilor la antroponime explică variante ca *Feraru* şi *Fieraru*, *Peptan* şi *Pieptan*, *Petreanu* şi *Pietreanu*, *Vesparu* şi *Viesparu*, unele cu repercusiuni şi în toponimie (de exemplu: *Petreni* şi *Pietreni*).

Variante şi inconsecvenţe se întîlnesc şi în formele oficiale ale toponimelor: *Petriş* şi *Pietriş*, *Petroşani* şi *Pietroşani*; cînd nu sînt simple inadvertenţe din indicatoare, ele se pot explica prin uzul regional diferit şi prin tradiţie.

b. După diverse consoane (îndeosebi după [ḱ], [ǵ] — scrise *ch*, *gh* —, [č], [ğ] — scrise *c*, *g* — şi după [t]) se pune problema alegerii între scrierea — şi pronunţarea — cu *e* sau *ie* (= [i-e]).

În poziţie finală neaccentuată variaţia se întîlneşte mai ales la singularul unor substantive feminine comune — împreună cu care se clasează şi femininul adjectivului *vechi* —, care se grupează în trei categorii din punctul de vedere al normelor limbii literare actuale:

— corectă este varianta în *-ie*: *aşchie*, *fachie*, *rochie*; *pîrghie*, *stinghie*, *unghie*; *cuhnie*, *vecernie*; *urticarie*; *pîrtie*, *prăpastie*, *răspîntie*; *dajdie*; *jirebie* (nu *aşche*, *roche*, *cuhne*, *pîrte* etc.);

— corectă este varianta în *-e*: *buche*, *pereche*, *ridiche*, *streche*, *ureche*; *leghe*, *veghe*, *zeghe*; *elice*, *falce*, *lance*, *pogace*; *helge*, *minge*; *bute*; *nădejde*; *cobe* (nu *buchie*, *ridichie*, *elicie*, *mingie*, *nădejdie* etc.); aici se încadrează şi adj. *veche*;

— sînt admise ambele variante: *muchie* şi *muche*.

Bineînțeles, forma de singular adoptată determină tipul de flexiune: substantivele feminine cu singularul în *-e* au forma articulată în *-ea* (*ridichea*, *mingea*, *butea*) şi pluralul în *-i* (*ridichi*, *mingi*, *buți*), iar cele cu singularul în *-ie* au forma articulată în *-ia* (*aşchia*, *rochia*, *cuhnia*, *pîrtia*) şi pluralul în *-ii* (*aşchii*, *rochii*, *cuhnii*, *pîrtii*); de la *muchie* singularul articulat e *muchia* şi pluralul *muchii*(*le*), iar de la *muche* forma articulată de sg. e *muchea*, iar cea de pl. *muchi*(*le*). Vezi **V 5** şi **VIII 1.**

La substantivele masculine variația apare la:

— numele a zece luni ale anului, la toate acestea fiind corectă finala *-ie*: *ianuarie*, *februarie*, *martie*, *aprilie*, *iunie*, *iulie*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*;

— cîteva nume proprii de persoană (prenume folosite uneori şi ca nume de familie), la care se tolerează variația, dar se preferă pentru unele finala *e* (*Gheorghe*, *Grigore*, *Vasile*), iar pentru altele *ie* (*Eustatie*, *Ilarie*).

Distincția între *-e* şi *-ie* poate crea opoziții între cuvinte ca *Marte* (planeta) şi *martie* (luna); *salce* (plantă erbacee; sos) şi *salcie* (arbore).

În poziție accentuată problema alegerii între *e* şi *ie* se pune la formele de indicativ şi conjunctiv prezent (pers. 1 şi 2 sg., 1 pl.) ale verbelor de conjugarea I după [ḱ], [ǵ], scrise *ch*, *gh*, la care se disting două situații din punctul de vedere al normelor limbii literare:

— la verbele cu infinitivul în *-chea*, *-ghea* sînt corecte formele în *-ez*, *-ezi*, *-em*: *îngenunchez*, *îngenunchezi*, *îngenunchem*, *veghez*, *veghezi*, *veghem*;

— la verbele cu infinitivul în *-chia*, *-ghia* sînt corecte formele în *-iez*, *-iezi*, *-iem*: *machiez*, *machiem*, *trunchiez*, *trunchiem*, *înjunghiem* etc. Cf. **V 5.**

V. *ea* sau *ia* (şi: *eai* sau *iai*, *eau* sau *iau*)?

Întrucît literele *e* şi *i* pot nota atît vocale, cît şi semivocale sau semiconsoane, iar precedate de *c*, *g*, *ch*, *gh* şi urmate de vocală pot fi şi numai litere ajutătoare, secvenţele grafice *ea* şi *ia* au cîte trei corespondente fonetice; ele notează:

a) secvenţele de vocale în hiat [e-a], [i-a];

b) diftongii [e̯a], [i̯a], diferiţi între ei numai după consoane;

c) vocala [a], numai după [č], [ğ], [ḱ], [ǵ].

Problema alegerii între *ea* şi *ia* în scriere nu se pune în prima situaţie, la notarea secvenţelor de vocale din silabe diferite, în care pronunţarea face o distincţie clară între vocalele *e* şi *i*.

Pentru alegerea între diftongul [e̯a] sau vocala [a] şi hiatul [i-a] vezi **5**.

Problema scrierii cu *ea* sau *ia* priveşte ultimele două situaţii, în care aceste secvenţe grafice notează aceeaşi realitate fonetică (diftongul [i̯a], respectiv vocala [a]) sau realităţi fonetice foarte asemănătoare, greu de distins între ele (diftongii [e̯a] şi [i̯a]).

Scrierea nu concordă totdeauna cu pronunţarea (nici măcar cu cea literară), aplicînd în parte principiul morfologic sau/şi principiul etimologic. Regulile ortografice sînt diferite în funcţie de literele/sunetele precedente. Ele stipulează de obicei ghidarea după alternanţa cu *e*, respectiv *ie*, în flexiune şi derivare, dar aproape în toate contextele fonetice există şi cuvinte lipsite de alternanţă, la care se aplică în mod convenţional una dintre cele două scrieri. Pe de altă parte, alternanţa este un reper numai pentru cine stăpîneşte pronunţarea literară, căci altminteri vorbitorii cu pronunţarea regională *fearbă*, *peatră* au şi *e* în formele alternante *ferb*, *petre*; acest reper este în orice caz inoperant, în alegerea scrierii corecte la început de cuvînt şi după vocală, pentru vorbitorii care nu fac distincţie între [e] şi [i̯e] (vezi **IV**).

1. La început de cuvînt singurul diftong posibil dintre cei doi menționați este [i̯a]. El se scrie *ia* în toate cuvintele, cu unica excepție a pronumelui personal de persoana a 3-a singular feminin, care se scrie corect *ea*, deşi se pronunță tot [i̯a]. Se scrie deci corect *ia* în poziție inițială, atît atunci cînd există alternanță cu *ie*: *ia* vb. (ind. prez. 3 sg. şi imper. 2 sg. de la *lua*; cf. *iei*), *iadă* (pl. *iede*, cf. m. *iezi*), *iapă* (pl. *iepe*), *iarba* (genitiv-dativ *ierbi*, pl. *ierburi*), *iarnă* (pl. *ierni*, derivat *ierna*), *iasă* (*iese*, *ieşi*), *iatac* (derivat *ietăcel*), *iau* (ind. prez. 1 sg. şi 3 pl. de la *lua*; cf. *iei*), *iazmă* (pl. *iezme*), cît şi atunci cînd nu există alternanță: *ia* interj., *iaca*/*iacă*, *iacobin*, *iactant*, *iad*, *iadeş*, *iahnie*, *iaht*, *iama*, *iamb*, *ianuarie*, *iar*/*iară*, *iarăşi*, *iard*, *iarmaroc*, *iaroviza*, *iască*, *iasomie*, *iatagan*, *iată*, *iaurt*, *iavaş*, *iaz*, *iazigi*.

Scrierea deosebeşte astfel pronumele personal feminin de verbul omofon: *ea ia* (pronunțate [i̯a i̯a]. Justificarea modului de scriere a pronumelui este de natură etimologică şi morfologică: menținerea legăturii cu celelalte forme, scrise cu *e*- (pl. *ele*, m. *el*, *ei*), ceea ce creează alternanța grafică *e* — *ea*.

2. În interiorul cuvîntului, la începutul unei silabe care urmează după vocală, de asemenea, se pronunță numai diftongul [i̯a), dar scrierea lui diferă, în linii mari, după cum există sau nu alternanță cu *e*.

Se scrie *ea* atunci cînd există alternanță cu *e*. Cele mai multe cuvinte aflate în această situație sînt neologisme: *aleea* (*alee*), *aloea* (*aloe*), *canoea* (*canoe*), *ideea* (*idee*), *melopeea* (*melopee*); *agreează* (*agreez*), *creează* (*creez*), *evaluează* (*evaluez*), *statuează* (*statuez*); *coreean* (*coreeni*) etc.; sînt însă şi cuvinte vechi la care se aplică această regulă: formele verbale *aciuează* (*aciuez* < *aciua*), *deşeuează* (*deşeuez* < *deşeua*), *înşeuează* (*înşeuez* < *înşeua*).

Se scrie *ea* şi în pronumele demonstrative de feminin singular *aceea*, *aceeaşi*, deşi la ele nu există alternanță cu *e*.

În toate celelalte situații se scrie *ia*, atît atunci cînd există alternanță cu *ie*: *baia* (*baie*, *băieş*), *băiat* (*băieți*, *băiețaş*), *boia* (*boiele*), *bruia* (*bruiez*), *constituia* (*constituie*), *faianță* (*faiențar*), *femeia* (*femeie*), *foaia* (*foaie*), *foia* şi *foiască* (*foiesc*), *îndoia* şi *îndoiască* (*îndoiesc*), *îndoială* (*îndoieli*), *întemeia* şi *întemeiază* (*întemeiez*), *lămîia* (*lămîie*), *nuia* (*nuiele*), *rambleia* (*rambleiere*), *tăia* (*taie*), *toiag* (*toiege*), *trăia* şi *trăiască* (*trăiesc*), *trebuia* (*trebuie*) etc., cît şi atunci cînd nu există această alternanță: *aia*, *baiaderă*, *caiac*, *loial*, *naiadă*, *paiantă*, *paiață*, *raia*, *voiaj*, *zaiafet* etc.

Scrierea deosebeşte astfel formele omofone de genuri şi numere diferite ale unor pronume demonstrative: *aceea* f. sg. — *aceia* m. pl. (ambele pronunțate [ačei̯a]) şi *aceeaşi* f. sg. — *aceiaşi* m. pl. (ambele pronunțate [ačei̯aş^{i}]). Forma de genitiv-dativ singular feminin a acestor pronume se scrie cu *ia*: *aceleia* (< *acelei*) şi *aceleiaşi* (nu *aceleeaşi*).

În numele proprii de persoane, se scrie *ia* în *Aglaia*, *Maia*, *Stoian*, *Traian*, *Zoia*, dar *ea* în *Andreea*, *Doroteea*, *Filofteea*, *Medeea*, *Salomeea*, ca şi în denumirea constelației *Casiopeea*.

Aglaia şi *Zoia* au şi variante paralele în -*e*; vezi **IV.**

În toponimele româneşti se scrie *ia*: *Deia*, *Gătaia*, *Gheboaia*, *Sinaia*, *Strehaia*. Se scrie *ea* în toponimele străine *Coreea*, *Crimeea*, *Guineea* (şi în derivatele lor: *coreean* etc.).

Unele structuri morfologice impun scrierea cu *ia* după vocală; în general, este vorba de adăugarea lui *a* la teme în [i̯]:

— formele articulate cu -*a* ale substantivelor şi adjectivelor feminine cu tema în [i̯], scris *i*: *femeie* — *femeia*, *joi* — *joia*, *verzuie* — *verzuia*; cf. şi prepoziția *înapoia* < adv. *înapoi*;

— forma de feminin a numeralului ordinal corespunzător cardinalului *trei*: *treia* şi ordinalului masculin *întîi*: *întîia* (folosit corect în antepunere);

— formele cu *-a* ale pronumelor terminate în [i̯]: *aceia* m. pl. < *acei*, *acesteia* < *acestei*, *aceluia* < *acelui*, *altuia* < *altui*, *căreia* < *cărei*;

— verbele formate cu sufixul *-a* de la teme în [i̯]: *descuia*, *îmbăia*, *înapoia*, *întemeia*, *scînteia* etc.;

— sufixul imperfectului la toate verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în vocală (alta decît *i*) + *-i* (*mormăia*, *roia*, *sleia*, *sîsîia*, *suia*) şi cel egal cu sufixul infinitivului la verbele de conjugarea I cu vocală + [i̯a] (categoria precedentă + altele ca *muia*, *tăia*);

— desinența de indicativ prezent 3 sg. şi pl. şi de imperativ 2 sg. la toate verbele (de conjugarea I) cu tema în [i̯]: *încleiază*, *întemeiază*;

— desinența de conjunctiv prezent 3 sg. şi pl. la toate verbele (de conjugarea a IV-a) terminate la infinitiv în vocală (alta decît *i*) + *i*: *bănuiască*, *hîiască*, *îndoiască*, *poleiască*, *trăiască* etc.;

— varianta sufixelor *-eală*, *-easă*, *-ean* la substantivele cu tema în [i̯]: *îndoială*, *mîrîială*, *poleială*, *tencuială*; *crăiasă*; *Joian*, *țuțuian*, *vasluian*;

— forma de feminin singular a variantei sufixelor *-esc*, *-eț* la toate adjectivele cu tema în [i̯]: *ciocoiască*, *crăiască*, *femeiască*; *lunguiață*, *mălăiață*.

3. După consoane scrierea cu *ea* sau *ia* are reguli diferite în funcție de natura consoanei precedente.

a. După consoanele dentale (*d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *ț*, *z*) în limba literară diftongul este de obicei [e̯a]. El se scrie *ea* în toate cuvintele cu acest context, indiferent dacă există alternanță cu *e*: *deasă* (*des*), *leac* (*lecui*), *neamț* (*nemți*), *reavăn* (*reveni*), *seară* (*seri*, *însera*), *teafăr* (*teferi*), *țeapă* (*țepi*, *înțepa*), *zeamă* (*zemi*, *zemos*) etc. sau dacă nu există această alternanță: *deasupra*, *leat*, *neaoş*, *prea*,

seamă, *teatru* etc., inclusiv în cele mai multe cuvinte cu tema terminată astăzi în *i*: *alăturea* (*alături*), *asemenea* (*asemeni*), *lunea* (*luni*), *marțea* (*marți*), *miercurea* (*miercuri*), *nimenea* (*nimeni*), *vinerea* (*vineri*).

Cuvintele de bază ale formelor din ultima categorie au şi variante în *e*: *asemene*, *miercure*, *nimene* etc.

Se scrie de asemenea *ea* în numele proprii româneşti:
— toponime: *Ardeal*, *Oradea*, *Predeal*;
— antroponime: *Costea*, *Ileana*, *Mihnea*, *Onea*.

Singurele cuvinte din fondul tradițional în care după *d*, *t* şi *ț* se pronunță diftongul [i̯a] şi se scrie *ia* sînt substantivul *diavol* cu derivatele sale (*diavolesc*, *diavoliță*), pronumele demonstrativ *aceştia* (şi *ăştia*) m. pl. şi nehotărîtul *atîția* m. pl.; pronumele au o formă corespunzătoare în *-i* (*aceşti*, *atîți*). Există de asemenea cîteva neologisme cu [i̯a] scris *ia* după *d*, *n*: *adiacent*, *coniac*.

Pronumele *aceştia* este pronunțat nu numai cu diftong, ci şi cu *i* vocalic, deci [-ti̯a] şi [-ti-a].

Cu excepțiile menționate, *ia* scris după *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *ț*, *z* notează în scrierea corectă hiatul [i-a]: *diabet*, *liană*, *dania*, *bucuria*, *siamez*, *tiară*, *rația*, *ziar*.

De remarcat pronunțarea diferită a lui *diabolic* (cu hiat, deci [di-a-]) față de *diavol* (cu diftong [di̯a-]).

b. După consoanele prepalatale *j*, *ş* singurul diftong posibil în limba literară este [e̯a], care se scrie *ea* şi alternează cu *e*: *aranjează* (*aranjez*), *clujean* (*clujeni*), *îngrijească* (*îngrijeşte*), *oblojeală* (*oblojeli*), *vitejească* (*vitejesc*), *afişează* (*afişez*), *ieşean* (*ieşeni*), *sfîrşească* (*sfîrşeşte*), *greşeală* (*greşeli*), *strămoşească* (*strămoşesc*) etc.

Vezi şi **I 4**.

Orice *ia* după *j*, *ş* notează în scrierea corectă hiatul [i-a]: *jian*, *şiac*.

c. După consoanele labiale (*b*, *p*, *m*, *f*, *v*) diftongii [e̯a] şi [i̯a] se disting în pronunţarea literară.

Se pronunţă şi se scrie *ea* cînd există alternanţă cu *e*: *beat* (*beţi*), *stropească* (*stropesc*), *vulpea* (*vulpe*), *lumea* (*lume*), *meargă* (*merge*), *cafea* (*cafele*, *cafegiu*), *veac* (*veci*, *vecie*), *avea* (*avem*, *avere*) etc. şi în sufixe care îşi menţin aspectul avut după alte consoane: *drumeag*.

Se pronunţă şi se scrie *ia* în toate celelalte situaţii, atît atunci cînd există alternanţă cu *ie*: *biată* (*biet*), *obială* (*obiele*), *piaptănă* (*pieptene*), *piaţă* (*pieţe*), *mia* (pl. *miele*; m. *miel*), *fiare* (*fier*), *viaţă* (*vieţi*, *vieţui*), cît şi cînd nu există forme alternante: *abia*, *fiară*.

Limba literară deosebeşte astfel, în pronunţare şi în scriere, cuvinte paronime ca *beată* (< *beat*) şi *biată* (< *biet*), *mea* (< *meu*) şi *mia* (< *miel*).

d. După consoanele palatale [ḱ], [ǵ], scrise *ch*, *gh* + *e* sau *i* ca literă ajutătoare, se pronunţă vocala [a].

Se scrie *ea* cînd există alternanţă cu *e*: *cheag* (*închega*), *cheamă* (*chem*, *chema*), *deşucheat* (*deşuchetură*), *marchează* (*marchez*), *ochească* (*ochesc*), *scheaun* (*scheuna*), *strechea* (*streche*), *urechea* (*ureche*, *urechez*), *vechea* (*veche*), *agheasmă* (*aghesmui*), *gheară* (*gheruţă*), *gheată* (*ghete*), *gheaţă* (*gheţuri*, *gheţar*) şi *îngheaţă* (*îngheţa*), *jgheab* (*înjgheba*), *leghea* (*leghe*), *lighean* (*lighene*), *tejghea* (*tejghele*), *veghea* (*veghe*, *veghez*), *zbughească* (*zbughesc*).

Se scrie *ia* cînd nu există forme alternante: *chiabur*, *chiar*, *unchiaş*, *ghiaur*, *maghiar*.

e. După consoanele prepalatale [č], [ğ], scrise *c*, *g* + *e* sau *i* ca literă ajutătoare, se pronunţă vocala [a].

În majoritatea cuvintelor se scrie *ea* indiferent dacă există alternanță cu *e*: *acea* (*acelei*), *briceag* (*bricege*), *ceapă* (*cepe*), *ceas* (*cesuc*), *ducea* (*duce*), *muncească* (*munceşte*), *preceadă* (*precedă*), *tăcea* (*tăcem*, *tăcere*), *zecea* (*zece*), *amăgească* (*amăgeşte*), *dobrogean* (*dobrogeni*), *fugea* (*fuge*), *geam* (*gemuleț*), *geană* (*gene*), *geantă* (*genți*), *mingea* (*minge*) etc. sau dacă nu există alternanță: *ceam*, *ceaun*, *gealat*, *geamantan*, *geamie*, *harcea-parcea*, inclusiv în cuvinte cu tema terminată în *i*: *aicea* (*aici*), *atuncea* (*atunci*), *cincea* (*cinci*), *douăzecea* (*douăzeci*).

Nu se face deosebire deci între numeralul ordinal feminin corespunzător cardinalului *zece* (*zecea*) şi termenul final al ordinalelor feminine corespunzătoare cardinalelor compuse cu *zeci* (*douăzecea*).

Se scrie de asemenea *ea* în numele proprii româneşti:

— toponime: *Dobrogea*, *Isaccea*, *Segarcea*, *Tulcea*;

— antroponime: *Haragea*, *Mihalcea*, *Oancea*.

Se scrie *ia* (= [a]) numai în cîteva neologisme: *buciardă* — şi *buciarda*, *buciardaj* —, *ciaconă*, *ciadian*, *giardia* — şi *giardiază* —.

În toate aceste excepții justificarea este de ordin etimologic: cf. it. *bocciarda*, it. *ciaccona*, *Ciad*, lat. *giardia*, fr. *giardiase*.

Se scrie de asemenea *ia* (= [a]) în numele proprii *Caragiale*, *Caragiani*.

Secvențele scrise *cia*, *gia* notează de obicei o pronunțare bisilabică: *cian* şi *cianură*, *contumacia*, *social* şi *socialism*, *elegia* şi *elegiac* etc.

f. Unele structuri morfologice impun prezența lui *ea* (= [e̯a] sau [a]) după orice consoană:

— formele articulate cu *-a* ale substantivelor şi adjectivelor terminate în consoană + *-e*: f. *bute* — *butea*, *cale* — *calea*, *cobe* —

cobea, *leghe* — *leghea*, *lene* — *lenea*, *lume* — *lumea*, *veche* — *vechea*, *verde* — *verdea*, *vulpe* — *vulpea* etc.; m. *bade* — *badea*, *gîde* — *gîdea*, *nene* — *nenea*;

Pentru articularea substantivelor feminine terminate în consoană + *i* şoptit vezi **a**.

— formele de feminin ale numeralelor ordinale corespunzătoare unor cardinale terminate în -*e*: *şapte* — *şaptea*, *şase* — *şasea*, *zece* — *zecea* sau în -*i* grafic: *cinci* — *cincea*, *douăzeci* — *douăzecea*;

— imperfectul tuturor verbelor de conjugarea a III-a şi al celor de conjugarea a IV-a cu infinitivul în -*i*: III *ardea*, *bătea*, *făcea*, *mergea*, *rupea* etc.; IV *ameţea*, *auzea*, *citea*, *ochea*, *stropea*, *suferea*, *venea*, *vorbea*, *zbughea* etc.;

La acestea se adaugă imperfectul cu tema egală cu infinitivul al tuturor verbelor de conjugarea a II-a (*avea*, *bea*, *cădea*, *putea* etc.) şi al unor verbe de conjugarea I cu tema în [ḱ], [ǵ], scrise *ch*, *gh* (*deochea*, *îngenunchea*, *veghea* etc.), de asemenea imperfectul cu reduplicare al verbelor neregulate *da* şi *sta* (*dădea*, *stătea*).

— desinenţa de indicativ prezent 3 sg. şi pl. şi de imperativ 2 sg. la toate verbele (de conjugarea I) cu tema în consoană: *bombează*, *bravează*, *citează*, *dansează*, *desenează*, *lucrează*, *marchează*, *veghează* etc. sau în *u* (cu infinitivul în -*ua*): *aciuează*, *efectuează*, *perpetuează* etc.;

— desinenţa de conjunctiv prezent 3 sg. şi pl. la toate verbele (de conjugarea a IV-a) cu tema în consoană: *amăgească*, *ameţească*, *citească*, *ochească*, *stropească*, *vorbească*, *zbughească* etc.;

— sufixele -*eală*, -*easă* şi -*eaţă* la toate substantivele cu tema în consoană: *amăgeală*, *ameţeală*, *greşeală*, *îndrăzneală*, *oblojeală*, *oboseală*, *umezeală*, *urecheală* etc.; *croitoreasă*, *isprăvnicească*, *preoteasă* etc.; *albeaţă*, *dulceaţă*, *negreaţă*, *roşeaţă* etc.;

— sufixul -*ean* la toate substantivele şi adjectivele cu tema în consoană: *ardelean*, *bihorean*, *bîrlădean*, *bucureştean*, *constănțean*, *craiovean*, *gorjean*, *ieşean*, *moldovean*, *tecucean*, *turdean*, *ucrainean* etc.;

Grafia -*ian* este corectă la notarea sufixului pronunțat bisilabic: *argentinian*, *irakian*, *israelian* etc., inclusiv în numele proprii armeneşti (*Sarchizian*, *Zambaccian*), precum şi la notarea sufixului -(*e*)*an* după teme terminate în [i̯]: *vasluian* (vezi **X 4**).

— forma — de obicei învechită şi regională — de feminin singular a sufixului -*el* la toate substantivele şi adjectivele cu tema în consoană: *frumuşea*, *mititea*, *rîndunea*, *turturea*, *vîlcea* etc.;

— forma de feminin singular a sufixului -*esc* la toate adjectivele cu tema în consoană: *bărbătească*, *ciobănească*, *drăcească*, *lumească*, *sîrbească*, *studenţească*, *şcolărească*, *vitejească* etc.

4. Abaterile de la scrierea — eventual şi pronunțarea — corectă au diferite explicații.

Variantele cu *ea* în loc de *ia* la început de cuvînt (de exemplu: *earnă*) şi la început de silabă după vocală (de exemplu: *aceleeaşi*, *oamenii aceea*, *bănueală*, *femeea*, *întemeează*) sînt pur grafice şi reprezintă efectul hipercorectitudinii. Tot pur grafice sînt variantele cu *ea* după [ḱ], [ǵ], [č], [ğ], scrise *ch*, *gh*, *c*, *g* (de exemplu: *chear*, *gheaur*, *geardia*), care se datoresc ignorării excepțiilor de la regulă.

Variantele cu ea în loc de *ia* după consoane labiale (de exemplu: *abea*, *feară*, *peardă*) sînt nu numai grafice, ci şi fonetice, redînd o pronunțare regională.

Variantele cu *ia* în loc de *ea* la început de silabă după vocală (de exemplu: *aleia*, *creiază*, *coreian*) sînt pur grafice. De asemenea sînt pur grafice variantele de acest fel după [č], [ğ], scrise *c*, *g* (de exemplu: *ciai*, *cincia*, *giamie*). După [ḱ], [ğ], scrise

ch, *gh*, variantele grafice cu *ia* (de exemplu: *chiag*, *chiamă*, *ochiască*, *vechia*; *ghiara*, *ghiaţă*, *lighian*, *zbughiască*) se explică uneori prin menţinerea unor deprinderi ortografice învechite.

Regulile academice din 1932 aveau multe inconsecvenţe în această privinţă: de exemplu, se scria *gheată*, dar *ghiaţă*; *zeghea*, dar *vechia*; *blochează*, dar *urechiază*; *catalogheează*, dar *veghiază*.

După consoane labiale şi dentale variantele cu *ia* în loc de *ea* (de exemplu: *biat*, *cafia*, *stropia*; *dial*, *liac*, *tiamă*) nu sînt totdeauna pur grafice, ci pot reprezenta şi redarea unei pronunţări regionale.

În nume proprii de familie variantele care nu respectă regulile de scriere în anumite contexte, diferind uneori de scrierea corectă a apelativelor corespunzătoare, se datoresc dorinţei purtătorilor sau/şi tradiţiei; de exemplu: *Ciacîru* în loc de *Ceacîru* (< *ceacîr*), *Ghiaţă* în loc de *Gheaţă* (< *gheaţă*). Sînt specifice variantele sufixale -*ia* pentru -*ea*: *Creţia* < *Creţea* şi -*ian*(*u*) pentru -*ean*(*u*): *Cretzianu*, *Orăşianu*, *Selăgianu*.

Numele în -*ian* ajung asemănătoare cu cele armeneşti de tipul *Sarchizian*.

5. După diferite consoane, dar mai ales după [ḱ] [ǵ], scrise *ch*, *gh*, scrierea cu *ea* sau *ia* corespunde în limba literară unor pronunţări diferite: monosilabice (*ea* = [a], [e̯a]) sau bisilabice (*ia* = [i-a]); aceste pronunţări reprezintă tipuri flexionare diferite. Variantele, grafice sau/şi fonetice, sînt legate şi de confuzii morfologice.

La singularul substantivelor feminine comune articulate finala consoană + -*ea* corespunde formelor nearticulate în consoană + -*e*, iar finala consoană + -*ia* corespunde formelor nearticulate în consoană + -*ie*. Sînt corecte formele articulate *buchea*, *perechea*, *ridichea*, *strechea*, *urechea* (aici se încadrează şi adjectivul feminin articulat *vechea*); *leghea*, *veghea*, *zeghea*; *elicea*, *falcea*, *lancea*, *pogacea*; *helgea*, *mingea*; *butea*; *nădejdea*; *cobea* (nu

buchia, *ridichia*, *mingia* etc.), dar *aşchia*, *fachia*, *rochia*; *pîrghia*, *stinghia*, *unghia*; *cuhnia*, *vecernia*; *urticaria*; *pîrtia*, *prăpastia*, *răspîntia*; *dajdia*; *jirebia* (nu *aşchea*, *rochea*, *cuhnea* etc.). Sînt admise ambele variante la *muchia*/*muchea*.

Pentru formele nearticulate vezi **IV 2 b.**

La verbele de conjugarea I este corectă finala (monosilabică) *-chea*, *-ghea* în *deochea*, *despăduchea*, *împerechea*, *îngenunchea*, *înmănunchea*, *întortochea*, *urechea*, *veghea* (cu ind. şi conj. prez., imper. 2 pl. în *-cheați*, *-gheați*, imperfectul şi perfectul simplu în *-chea-*, *-ghea-* + desinențele personale, mai mult ca perfectul în *-chease-*, *-ghease-* + desinențele personale, participiul şi supinul în *-cheat*, *-gheat*), dar finala (bisilabică) *-chia*, *-ghia* în *calchia*, *machia*, *trunchia*, *înjunghia* (cu ind. şi conj. prez., imper. 2 pl. în *-chiați*, *-ghiați*, imperfectul şi perfectul simplu în *-chia-*, *-ghia-* + desinențele personale, mai mult ca perfectul în *-chiase-*, *-ghiase-* + desinențele personale, participiul şi supinul în *-chiat*, *-ghiat*).

Variante inverse se întîlnesc la ambele finale: *-chia*, *-ghia* în loc de *-chea*, *-ghea* (de exemplu: *urechia*, *veghia*), ca şi *-chea*, *ghea*, în loc de *-chia*, *-ghia* (de exemplu: *trunchea*, *înjunghea*). Pentru confuzii ortografice şi ortoepice derivate din încadrarea la tipul flexionar cu finală monosilabică sau bisilabică vezi **VIII 2 b.**

Dubla valoare fonetică a secvenței grafice *ia* duce la lecturi greşite în special în nume proprii:

a. Grafii corecte sînt citite greşit. Astfel, numele statului *Ciad* şi derivatul *ciadian* se pronunță adesea cu [či-a] în loc de [ča] şi, invers, prenume ca *Ligia*, *Liliana*, *Lucian* şi cuvinte comune ca *cianură* şi *cianhidric*, *oficial* — şi, mai ales, *oficialitate*, *oficializa* —, *social* — şi, mai ales, *socialism*, *socialist*, *socializa* — sînt pronunțate greşit cu [i̯a] sau [a] în loc de [i-a]; de la această pronunțare greşită nu mai e decît un pas pînă la variantele grafice incorecte de tipul *Lucean*.

b. Variantele grafice cu *ia* în loc de *ea* sînt citite în mod normal cu hiat; astfel, grafia *Oradia* corespunde unei variante fonetice cu finală bisilabică [di-a], diferită de pronunţarea literară cu diftong, scris *ea*. Se admit două variante fonetice şi grafice la prenumele masculin *Horia* (trisilabic)/*Horea* (bisilabic); cf. şi *Golea*/*Golia*.

Secvenţa grafică *ea* are şi ea o dublă valoare fonetică: diftongul [e̯a] sau vocalele în hiat [e-a]; de exemplu *deal* şi *real*. În locul pronunţării corecte cu [e-a] se întîlnesc adesea variante cu diftong (cu o silabă în minus), legate de tendinţa de reducere a hiatului: astfel, *ideal* este pronunţat adesea în două silabe în loc de trei, iar *cereală* cu trei silabe în loc de patru; variante fonetice cu [e̯a] pentru [e-a] apar mai ales în silabe aflate înainte de accent: de exemplu, *idealism*, *realitate*. Ca o reacţie la asemenea pronunţări greşite, iau naştere unele variante grafice care semnalează necesitatea pronunţării bisilabice a lui *ea*: întrucît sufixul din cuvintele scrise corect *mediteranean*, *licean* este pronunţat, greşit, de mulţi vorbitori, monosilabic [mediterane̯an], respectiv [ličan), unii dintre cei care ştiu că sufixul trebuie pronunţat în două silabe [-ne-an], respectiv [-če-an] scriu greşit -*eean* în loc de -*ean* (*mediteraneean*, *liceean*). Pentru nume proprii în -*eea*, ca toponimul *Crimeea* sau prenumele *Doroteea*, circulă două tipuri de variante grafice greşite: cu -*ea* (*Crimea*, *Dorotea*) şi cu -*eia* (*Crimeia*, *Doroteia*).

6. La transcrierea alfabetului chirilic litera *я* din scrierea limbii ruse se redă prin *ia* la început de cuvînt (de exemplu: *Iakovlev*) şi după vocală (de exemplu: *Maiakovski*), dar prin *ea* după orice consoană (de exemplu: *Celeabinsk*). Prenumele ruseşti terminate în consoană + *я* se transcriu deci corect prin *ea*: *Kolea*, *Olea*, *Tanea*, *Valea*, *Vanea*, *Vasea*, *Volodea* (nu *Kolia*, *Tania*, *Vasia*, *Volodia* etc.). Variantele grafice cu *ia*, care reprezintă deprinderi învechite sau/şi influenţe străine, au uneori drept consecinţă modificarea pronunţării, cu o silabă în plus: [Va-ni-a], în loc de [Va-ne̯a].

În onomastica românească prenumele feminine de origine slavă preluate prin filieră occidentală s-au impus cu grafia *-ia*, pronunțat bisilabic: *Nadia*, *Sonia*.

Se scrie de asemenea *ea* în redarea secvenței *ча* din alfabetul chirilic: *Ceapaev* (nu *Ciapaev*), *Goncearov* (nu *Gonciarov*).

7. Problema alegerii între scrierea cu *e* sau *i* a primului element al diftongului [i̯a] se poate pune şi atunci cînd diftongul este constituit din alăturarea a două cuvinte. Deşi pronunțarea este identică, scrierea deosebeşte îmbinarea *e-a* (= ind. prez. 3 sg. de la *a fi* + articol posesiv f. sg.: *e-a mea*, *e-a mamei*) de *i-a* (= pron. pers. în dativ 3 sg. sau în acuzativ 3 pl. m.+ auxiliarul de 3 sg.: *i-a dat*, *i-a văzut*).

8. Regulile scrierii cu *ea* sau *ia* sînt valabile în linii mari şi pentru *eai* sau *iai*, respectiv *eau* sau *iau*. Cuvintele vizate sînt însă mult mai puține.

La început de cuvînt şi la începutul unei silabe care urmează după vocală se pronunță triftongii [i̯ai̯], [i̯au̯] şi se scrie totdeauna *i-*: *iau* (ind. prez. 1 sg. şi 3 pl. de la *lua*) şi formele de imperfect 2 sg. şi 3 pl. *îndoiai*, *îndoiau*, *muiai*, *muiau*, *scînteiai*, *scînteiau*, *tăiai*, *tăiau*.

După consoană în cele mai multe situații se scrie *eai*, *eau*:

a. Se şi pronunță triftongul [e̯ai̯], [e̯au̯] după consoane dentale (*d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *ț*, *z*), după prepalatalele *j*, *ş* şi după labiale (*b*, *p*, *m*, *f*, *v*):

— în formele de imperfect *rodeai*, *rodeau*; *ofileai*, *ofileau*; *veneai*, *veneau*; *sufereai*, *sufereau*; *oboseai*, *oboseau*; *citeai*, *citeau*; *amețeai*, *amețeau*; *auzeai*, *auzeau*; *îngrijeai*, *îngrijeau*; *sfîrşeai*, *sfîrşeau*; *vorbeai*, *vorbeau*; *stropeai*, *stropeau*; *primeai*, *primeau*; *bîrfeai*, *bîrfeau*; *aveai*, *aveau* etc.;

— în alte cuvinte: *beau* (imperfect 3 pl., dar şi ind. prez. 1 sg. şi 3 pl.), *vreau*; *guleai*, *şleau*.

b. Se pronunță diftongul [ai̯], [au̯] după consoanele [ḱ], [ǵ], [č], [ğ], scrise *ch*, *gh*, *c*, *g* + *e* ca literă ajutătoare:

— în formele de imperfect *urecheai*, *urecheau*, *vegheai*, *vegheau*, *treceai*, *treceau*, *mergeai*, *mergeau* etc.;

— în alte cuvinte: *ceai* (şi *ceainărie*, *ceainic*), *şcheau*.

Singurele cuvinte în care se scrie *iau* după consoană fără ca *i* să corespundă vocalei [i] sînt interjecții: *miau* (unde se şi pronunță [i̯au̯]) şi *chiau* (pronunțat [ḱau̯]).

VI. *h* sau *c*(*h*), *k*(*h*)?

Problema alegerii între *h* şi *c*, *ch*, *k*, *kh* în scriere, respectiv între [h] şi [k], [ḱ] în pronunțare se pune de cele mai multe ori la cuvinte de origine greacă: atît la unele ceva mai vechi, împrumutate direct din neogreacă sau/şi prin filieră slavă, cît mai ales la neologisme internaționale cu diverse etimologii directe. Este vorba de cuvinte al căror etimon grecesc este scris cu χ, redat în alfabetul latin prin *ch* sau *kh* în mai multe limbi. Intrate în epoci şi din surse diferite, cuvintele vizate prezintă în română diverse soluții care pot apărea în variantele aceluiaşi cuvînt, iar la unele normele înseşi au variat de-a lungul anilor. Cuvintele (sau variantele) româneşti cu *h* redau, aproximativ, pronunțarea din greacă, uneori şi din germană, precum şi pronunțarea şi scrierea din slavă, iar cele cu *c* (= [k]) pronunțarea din franceză şi engleză, de cele mai multe ori şi din germană; cele scrise cu *ch* sînt neconcludente în privința pronunțării, această grafie putînd corespunde atît pronunțării cu [h], cît şi celei cu [k] sau [ḱ].

Pe lîngă cuvintele de origine greacă, problema scrierii cu *h* sau *c*, *ch*, *k*, *kh* şi a pronunțării cu [h] sau [k], [ḱ] interesează şi unele cuvinte de origine latino-romanică, germană, slavă şi orientală.

Această problemă vizează orice poziție în cuvînt:

— la început de cuvînt înaintea unei vocale: *haos*, *cor*, *chirurg*, *chorus*, *kilogram*;

— la început de cuvînt înaintea unei consoane: *hrisov*, *clor*, *khmer*;

— între vocale: *psiho-*, *ecou*, *machairodus*; *mahăr*, *machism*;

— între consoane: *splanhno-*;

— între vocală şi consoană: *tehnic*, *caracter*, *brechtian*;

— între consoană şi vocală: *orhidee*, *orchestră*, *pascalie*, *barhet*;

— la sfîrşit de cuvînt după vocală: *almanah*, *stomac*, *loch*;

— la sfîrşit de cuvînt după consoană: *monarh*.

Nu se poate da o regulă generală, ci doar inventare clasificate şi reguli particulare referitoare la unii formanți (prefixe şi elemente de compunere). Ca regulă generală ortografică este de reținut că scrierea corectă reflectă pronunțarea, de aceea numai cu totul excepțional se scrie *ch* şi se pronunță [k] sau [h] înainte de *a*, *o*, *u* sau de consoane şi la sfîrşit de cuvînt.

1. Se pronunță şi se scrie *h* în cuvintele *aheu* — şi *aheean* —, *almanah*, *arahidă*, *arahnidă*, *arhaic*, *arhivă*, *astrahan*, *bahic*, *barhet*, *brahial*, *branhie*, *bronhie*, *cohlee*, *crah*, *drahmă*, *eshatologie*, *exhibiție*, *haos*, *hartă*, *heruvim*, *hiat*, *hil*, *himeră*, *holeră* — şi *holeric*, *holerină* —, *hrisov*, *ipohondru* “bolnav închipuit”, *mahăr*, *maniheism*, *monah*, *orhidee*, *psihic* şi *psihoză*, *rahitic*, *stih*, *tehnic*, *trahee*, *trohoidă*, *zahăr*; reguli speciale se pot da pentru elementele de compunere *arahno*- (*arahnofobie* etc.), *arhe-* (*arhebioză*, *arhetip* etc.), *arheo-* (*arheolog*, *arheozoic* etc.), *arhi-* şi *-arh*, *-arhie* (*arhiereu*, *arhiplasmă*, *arhitect* etc.; *ierarh*, *monarh*; *eparhie*, *ierarhie*, *monarhie*), *brahi-* (*brahicefal*, *brahiologie* etc.), *branhi-* (*branhifer*, *branhiform*), *bronh*(*i*)*o-* (*bronhioliză*, *bronhogen* etc.), *diho-* (*dihofiză*, *dihotomie* etc.), *doliho-* (*dolihocefal*, *dolihomorf* etc.), -*hreză* (*antihreză*, *catahreză* etc.), *htono*- şi *-hton*, -*htonie* (*htonofite*, *htonogen*;

autohton, *autohtonie*), *ihti*(*o*)- (*ihtiodont*, *ihtiofag* etc.), *-mahie* (*logomahie*, *monomahie* etc.), *pahi-* (*pahiderm*, *pahipleurită* etc.), *psiho-* şi *-psihie* (*psihologie*, *psihopat* etc.), *rahi*(*o*)- şi *-rahie* (*rahianestezie*, *rahiplegie* etc.), *splanhno-* şi *-splanhnie* (*splanhnocel*, *splanhnotomie* etc.), *taheo-*, *tahi-* şi *taho-*, *-tahă* (*taheograf/tahigraf*, *tahicardie*, *tahogramă* etc.), *tehno-* (*tehnocrat*, *tehnologie* etc.), *triho-* şi *-trih*, *-trihie* "în trei" (*trihosporange*, *trihotomie*), *zahari-* şi *zaharo-* (*zaharifer*, *zaharigen*; *zaharofor*, *zaharomicete* etc.).

Se scrie de asemenea *h* în prenumele *Arhip*, *Mihai* — şi *Mihaela* — şi *Zaharia*, *Zahei/Zaheu*.

2. Se pronunţă şi se scrie *c* în cuvintele *bacanală* şi *bacantă*, *caracter*, *cartă* "manifest, act fundamental", *clor*, *coleric* "uşor iritabil", *cor* — şi *coral* —, *coriamb*, *crestomaţie*, *crizantemă*, *crom*, *cronică*, *hipocondru* (termen anatomic), *pascalie*, *scolastic*, *stocastic*, *stomac*, precum şi în elementele de compunere *carto-* (*cartografie*, *cartotecă* etc.), *-caziu* şi *-cazie* (*pleiocaziu*, *policazie* etc.), *cloro-* şi *-clor* (*clorofilă*, *cloropenie* etc.), *col-*, *cole-* şi *-colie* (*colagog*, *coleretic*; *colecist*, *colepatie*; *melancolie*), *conco-* (*concologie*, *concotomie* etc.), *condrio-*, *condro-* şi *-condrie* (*condriosferă*, *condriozom*; *condrocraniu*, *condrotomie* etc.), *core*(*o*)- (*coregrafie* şi *coreografie*), *coro-*, *-cor* şi *-corie* (*corologie*, *corotip* etc.), *criso-* (*crisodermă*, *crisograf* etc.), *cromato-*, *cromo-* şi *-crom* (*cromatoliză*, *cromatometru*; *cromolitografie*, *cromoterapie*; *monocrom* etc.), *crono-* şi *-cron*, *-cronie* (*cronologie*, *cronometru*; *sincron*, *sincronie* etc.), *eco-* (*ecoacuzie*, *ecometru*, *ecopatie* etc.), *onico-* (*onicofagie*, *onicopatie* etc.), *trico-* "referitor la păr" (*tricofiţie*, *tricofobie* etc.).

Se scrie de asemenea *c* în prenumele *Cristian*(*a*), *Cristina*, *Cristofor*.

3. a. Se scrie *ch* şi se pronunță [ḱ], numai înainte de *e* sau *i*, în cuvintele *chiasm* şi *chiasmă*, *chil* "suc, lichid fiziologic", *chim*, *chimie* — şi *alchimie* —, *chirurg*, *ischion*, *orchestră*, *schemă*, *schimă*, *schismă* şi în elementele de compunere *achiro*- (*achirofite*, *achiromorf*), *chili*- şi *chilo*-, -*chilie* (*chilifer*, *chilocel*), *cheiro*- şi *chiro*-, -*cheirie* şi -*chirie* (*cheiroptere/chiroptere*, *chiromanție* etc.), *chimi*- şi *chimo*- (*chimifer*, *chimoree*), *conchi*- şi *conchilio*- (*conchiform*, *conchiliologie* etc.), *echini*- şi *echino*- (*echinifer*, *echinoderme* etc.), *schisto*- (*schistocarp*, *schistoglosie* etc.), *schizo*- şi -*schiză* (*schizofrenie*, *schizopode* etc.), *stoichio*- (*stoichiologie*, *stoichiometrie*).

b. În mod excepțional se scrie *ch* şi se citeşte [h] în termenul internațional de fizică *technețiu* şi în termeni ştiințifici greco-latini complet neadaptați: *branchipus*.

Grafia *ch* = [h] se foloseşte şi la transliterarea în alfabet latin a cuvintelor scrise cu alfabetul grecesc, de obicei nume proprii.

Această valoare a scrierii *ch* se întîlneşte în mod excepțional şi la nume proprii de alte origini şi în derivatele lor: de exemplu, *Chladek*; *brechtian* < *Brecht*, *machism* şi *machist* < *Mach*.

c. Se scrie *ch* şi se citeşte [k] înainte de *a*, *o*, *u* şi la sfîrşit de cuvînt, în mod excepțional, în neologisme neadaptate: *chorus*, *machairodus*, *loch*.

Această regulă nu se referă şi la compuse cu -*c* + *h*-, care îşi mențin valorile fonetice: *blochaus*.

4. Se scrie *k* şi se pronunță [ḱ] în cuvintele *kediv*, *kil/kilo* "kilogram" şi în elementul de compunere *kilo*- "o mie" (*kilogram*, *kilolitru*, *kilometru*, *kilowatt* etc.).

5. Se scrie *kh* şi se pronunță [k] la începutul cuvîntului *khmer*.

6. La numele proprii de persoane se întîlnesc variante conforme cu dorința purtătorilor sau/şi cu tradiția; unele dintre ele sînt pur grafice, altele sînt în acelaşi timp grafice şi fonetice. Corespund unor variante de pronunțare — primele mai noi, celelalte vechi şi populare — grafiile *Crisant* şi *Hrisant*, *Cristea* (şi *Cristache*, *Cristescu*, *Cristu*) şi *Hristea* (şi *Hristache*, *Hristescu*, *Hristu*), *Cristian*(*a*) şi *Hristian*(*a*), *Cristina* şi *Hristina*, *Cristodor* (şi *Cristodorescu*) şi *Hristodor* (şi *Hristodorescu*), *Cristofor* şi *Hristofor*, nu însă şi *Chrisant*, *Christea* (sau *Christache*, *Christescu*, *Christu*), *Christian*(*a*), *Christodor* (*Christodorescu*), *Christofor*; aceeaşi este situația numelor mitologice *Cristos/Hristos* (nu *Christos*) şi *Anticrist/Antihrist* (nu *Antichrist*). Numele (prenume şi nume de familie) *Arhip*, *Mihai* şi *Zaharia* — şi derivatele lor — au de asemenea variante pur grafice cu *ch*: *Archip*, *Michai* şi, mai ales, *Michaela* (acesta şi o variantă, grafică şi fonetică, *Micaela*), *Michailidi*, *Michăescu*, *Michăilescu*; *Zacharia* şi *Zachareanu*, *Zacharescu*. Unele nume proprii de persoane se pronunță şi se scriu (şi) altfel decît apelativul din care provin: *Exarcu* (cf. *exarh*).

Multe nume proprii vechi greceşti scrise cu χ, transliterat *ch*, au şi variante românizate, în care s-a impus scrierea cu *h*, mai rar *c*, în conformitate cu pronunțarea. De exemplu, *Aheron* față de *Acheron*; *Ahile* față de *Achilles*; *Antioh* față de *Antiochus*; *Arhimede* față de *Archimedes*; *Lisimah* față de *Lysimachos*; *Siheu* față de *Sichaeus* etc., respectiv *Caldeea* față de *Chaldeia*, *Caron* față de *Charon*.

7. Prin respectarea normelor de scriere şi pronunțare se deosebesc între ele cuvinte paronime sau omonime ca *hil*, termen anatomic şi botanic, desemnînd o "porțiune la suprafața unui organ" — *chil* "suc, lichid fiziologic" — *kil* "kilogram" şi elementele de compunere *triho-* "în trei" (*trihotomie*) — *trico*- "referitor la păr" (*tricofiție*).

În mod asemănător ar trebui să se deosebească în scris şi în pronunțare elementele de compunere -*arhie* "conducere" şi -*archie* "mulțumire,

suficiență”; impunerea formației greşite *autarhie* în locul celei corecte, *autarchie*, denotă confuzia produsă de interpretarea grafiei ambigue. În conformitate cu distincția grafică dintre cuvintele omofone *chil* şi *kil*, ar trebui să se deosebească în scris şi elementele de compunere *chilo-* “referitor la chil” — *kili-* şi *kilo-* “o mie, numeros”, deci să se scrie *kiliant*, *kiliarh* — şi *kiliarhie* —, *kilopode*, nu *chiliant*, *chiliarh*(*ie*), *chilopode*.

Uneori norma a adoptat soluții diferite în cuvinte înrudite sau chiar în ipostazele aceluiaşi cuvînt. Numele zeului protector al viilor la romani se scrie în forma originară *Bacchus* şi se pronunță [Bacus], iar în forma adaptată se pronunță şi se scrie *Bacus*; dintre derivate, se pronunță şi se scriu cu -*c*- substantivele *bacanală* şi *bacantă*, iar cu -*h*- adjectivul *bahic*. Față de substantivul *hartă* elementul de compunere corespunzător este *carto-* (*cartografia*, *cartogramă*); *hrisov* are aceeaşi rădăcină cu elementul de compunere *criso*-. Paronimele *hipocondru* s. n. (termen anatomic, analizabil prin prefixul *hipo*- şi elementul de compunere *-condru*) şi *ipohondru* s. m. şi adj. (neanalizabil) “bolnav închipuit (om care suferă de ipohondrie, adică este neliniştit şi preocupat în mod obsesiv de starea sănătății sale, crezînd că suferă de boli pe care nu le are)” sînt dublete etimologice, cu aceeaşi origine îndepărtată în greaca veche, deosebite prin vechime şi răspîndire; din punct de vedere semantic, cele două cuvinte sînt distanțate între ele astăzi, dar sensul lui *ipohondru* se explică prin credința veche că ipohondria ar fi o boală a hipocondrului. Paronimele *hronic* s. n. “letopiseț, lucrare istorică în care evenimentele sînt înregistrate cronologic” şi *cronic* adj. “cu caracter de durată” sînt şi ele dublete etimologice, diferite prin vechime, proveniența directă şi apartenența stilistică; cu substantivul *cronică* relația lui *hronic* este şi de sinonimie parțială, unul dintre sensurile lui *cronică* fiind identic cu unicul sens al lui *hronic*.

VII. Cu sau fără *h*?

Scrierea cu sau fără *h* reflectă în majoritatea situaţiilor pronunţarea celui care scrie; problema alegerii între prezenţa sau absenţa lui *h* este în acest caz în acelaşi timp de ortografie şi de ortoepie. În cîteva situaţii se pune însă exclusiv problema prezenţei sau absenţei în scris a unui *h* fără corespondent în pronunţare.

Norma ortografică este că — exceptînd grupurile de litere *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* şi unele grafii străine, în care *h* este literă ajutătoare — se scrie *h* acolo unde în pronunţarea literară există consoana [h] şi nu se scrie această literă cînd nu are corespondentul fonetic menţionat. Dificultatea constă în faptul că de obicei vorbitorii nu cunosc pronunţarea corectă a cuvintelor în cauză, atît la unele cuvinte din fondul tradiţional, cît mai ales la neologisme. Problema alegerii între prezenţa sau absenţa lui *h* interesează toate poziţiile posibile într-un cuvînt.

1. Cele mai numeroase probleme apar înaintea unei vocale la început de cuvînt.

a. La cuvintele din fondul tradiţional variantele cu sau fără *h*- diferite de normele limbii literare au caracter regional. În unele graiuri se produce dispariţia consoanei [h] înaintea unei vocale, iar în altele, dimpotrivă, apariţia ei sau a unui sunet asemănător. Reguli generale nu se pot da.

În limba literară se pronunţă şi se scriu fără *h*- cuvintele: *alandala*, *alică*, *alviţă* — şi *alviţar* —, *angara*, *arac*, *arap*, *arc*, *aripă*, *arman*, *armăsar*, *arpagic*, *arţag* — şi *arţăgos* —, *aşchie*, *oină*, *oropsi*, *ului*, *ursuz* (nu *halandala*, *halică*, *halviţă*, *hangara*, *harac*, *harap* etc.); de asemenea, variantele — specifice limbii vorbite — *ăla* şi *ăsta* (nu *hăla*, *hăsta*).

Se pronunță şi se scriu însă cu *h-* cuvintele *hai* şi *haide*, *haină* s., *hait/haiti*, *halva* — şi *halvagiu* —, *ham*, *hambar*, *harababură*, *harbuz*, *hareci*, *hasmațuchi*, *havuz*, *hăț*, *heleşteu*, *herghelie*, *hîrtie*, *hoardă*, *hodorogi*, *hogeag*, *hoinar*, *hotărî*, *hoț*, *huideo*, *huli*, *hurduca*, *hurui*, *huța* (nu *ai*(*de*), *aină*, *alva*, *ambar*, *arababură* etc.).

De remarcat normele diferite existente la cuvinte înrudite ca: *alviță* — şi *alvițar* — față de *halva* — şi *halvagiu* —; *arțag* — şi *arțăgos* — față de *harță* — şi *hărțui* —; *oină* față de *hoinar*. Limba literară deosebeşte perechi de cuvinte ca *ai* vb. (ind. prez. 2 sg.) sau art. pos. — *hai* interj. şi s.; *ale* art. pos., adj. dem. reg. — *hale* s.; *am* vb. (ind. prez. 1 sg.) — *ham* s. sau interj.

Etimologia este un indiciu (cf. cuvinte moştenite din latină fără *h-*, ca *arc*, *aripă*, *armăsar*, *ăla*, *ăsta*, sau împrumuturi din diverse limbi cu *h-*, ca *hambar*, *herghelie*), dar nu un indiciu absolut, întrucît există şi cuvinte care nu concordă cu etimonul în această privință (*haraba* < tc. *araba*, *arac* < ngr. *haraki*, *arțag* < magh. *harcag*; cf. şi *alviță* < (*h*)*alva*).

b. La neologisme variantele care diferă de normele limbii literare actuale prin prezența sau absența lui *h* au caracter învechit sau/şi stilistic (livresc sau, dimpotrivă, popular). Existența variantelor pentru unul şi acelaşi cuvînt sau pentru unul şi acelaşi formant (prefix sau element de compunere) se explică prin etimologia multiplă a unora dintre cuvintele şi formanții în cauză — împrumuturi din surse diferite sau/şi în perioade diferite — şi prin deosebirile dintre împrumuturile făcute pe cale orală şi cele intrate prin scris (căci în multe limbi se scrie un *h-* care nu se pronunță): variantele fără *h-* redau pronunțarea din franceză sau din neogreacă, pronunțarea şi scrierea din italiană, iar cele cu *h-* grafia din franceză, pronunțarea şi scrierea din germană, engleză şi latină, pronunțarea din greaca veche. Ca regulă generală, neologismele larg răspîndite sînt fără *h-*, iar cele mai savante, din terminologii speciale, cu *h-*.

În limba actuală majoritatea neologismelor se pronunță şi se scriu cu *h-*: *halebardă*, *hangar*, *hanorac*, *harnaşament*, *harpă/harfă*, *harpon*, *hazard*, *hebdomadar*, *hecatombă*, *hegemon*(*ie*), *hermeneutică*, *hermină*, *hernie*, *hibrid*, *hidalgo*, *hidră*, *hieratic*, *hirsut*, *hispanic*, *histrion*, *hotel*; reguli particulare se pot da pentru prefixul *hiper-* (*hipersensibil*, *hipertensiune* etc.) şi elementele de compunere *halo-* "referitor la sare" (*halofită*, *halogen* etc.), *haplo-* (*haplofază*, *haplologie* etc.), *hecto-* (*hectar*, *hectolitru* etc.), *helio-* (*heliocentrală*, *helioterapie* etc.), *hemo-* (*hemoglobină*, *hemoragie*, *hemostatic* etc.), *hepta-* (*heptaedru*, *heptagon*), *hexa-* (*hexaedru*, *hexagon*), *hidro-* (*hidroavion*, *hidrobicicletă*, *hidrocentrală*, *hidrofil* etc.), *hipno-* (*hipnogen*, *hipnopedie*, *hipnoză* etc.), *hipo-* "referitor la cai" (*hipic*, *hipodrom*, *hipologie*), *histo-* (*histogeneză*, *histologie* etc.), *homeo-* (*homeopat*, *homeotermie* etc.), ale căror formații au totdeauna *h-*.

Se pronunță şi se scriu însă fără *h-* cuvintele *elice*, *igienă* — şi *igienic*, *igienist*, *igieniza* —, *ilaritate*, *ilot*, *uman*, *umoare*, *umor*, precum şi toate formațiile cu elementele de compunere *eli-/elico-* (*eligară*, *eliport*; *elicopter*, *elicopurtat*, *elicostat*), *erpeto-* (*erpetolog* etc.) şi *odo-* (*odograf*, *odometru*).

Prin prezența sau absența lui *h-* se deosebesc cuvinte ca *halogen* "care dă naştere la săruri" — *alogen* "de origine diferită", *helvețian* s. n. (termen geologic) — *elvețian* adj. şi s. m., *heroină* (drogul) — *eroină* (femeie erou), *hilar* "referitor la hili", — *ilar* "hazliu", *hindus* "locuitor din India" — *indus* (< *induce*); la fel ar trebui să fie *hostie* "jertfă, azimă" — *ostie* "unealtă de pescuit, orificiu", confundate parțial chiar în lucrări normative. De remarcat deosebirea dintre *hindi, hinduism, hindus* şi *India*; *umor*, *umorist* şi *humorescă*. Cuvintelor moştenite *om*, *umăr* le corespund neologisme cu *h-*: *homicid*, *hominid*, *homunculus*, respectiv *humeral*, *humerus*.

Prefixul *hipo-* "inferior, diminuat" şi elementele de compunere *hemi-*, *hetero-*, *hiero-*, *hipso-*, *holo-*, *homo-* nu au o comportare unitară.

Prefixul *hipo-* “inferior, diminuat” se pronunță şi se scrie cu *h-* în majoritatea formațiilor (*hipomicron*, *hiposulfuric*, *hipotensiune* etc.), cu excepția unor cuvinte devenite neanalizabile (*ipochimen*, *ipocrit*, *ipohondru*, *ipotecă*, *ipotenuză*; de asemenea *ipoteză*, neanalizabil semantic) şi a derivatelor ieşite din uz *ipocomisar*, *ipodiacon*, *ipodidascal*. Se diferențiază prin prezența/absența unui *h-* cuvintele *hipostază* (termen medical) — *ipostază* “situație, înfățişare”; cf. şi *hipocondru* (termen anatomic) — *ipohondru* “bolnav închipuit”.

Elementul de compunere *hemi-* (*hemianestezie*, *hemiciclu*, *hemiplegie* etc.) apare fără *h-* numai în *emisferă* — şi *emisferic* — şi *emistih*.

Hetero- se pronunță şi se scrie cu *h-* în cele mai multe compuse (*heterociclu*, *heterodină*, *heterodont*, *heteromorf*, *heteronim*, *heteronom*, *heteropter*, *heterotrof* etc.), dar fără *h-* în *eterogen* — şi *eterogenitate* — şi *eterosugestie*; se admit ambele variante la *eteroclit/heteroclit* şi *eterodox/heterodox* — şi *eterodoxie/heterodoxie* —.

În varianta fără *h-*, *etero-* “alt, diferit” se poate confunda cu elementul de compunere omograf *etero-* < *eter* (*eteroinfecție*, *eteroman*(*ă*), *eteromanie*); în pronunțare cele două elemente se deosebesc prin locul accentului: *etero-*, respectiv *etero-*.

Hiero- se pronunță şi se scrie cu *h-* în *hierodul*, *hierodulă*, *hierofant*, *hieroglifă* — şi *hieroglific* —, dar fără *h-* în *ierarh* — şi familia acestuia —, *ierodiacon*, *ieromonah*.

Hipso- se pronunță şi se scrie cu *h-* în cele mai multe formații (*hipsocromie*, *hipsometru* etc.), dar fără *h-* în *ipsofon*.

Holo- (*holocaust*, *holocristalin*, *holoparazit* etc.) apare fără *h-* numai în termenul juridic *olograf* “scris în întregime de mîna emitătorului” (cf. însă *holografie* şi *hologramă* în fotografie).

Homo- şi *omo-* au o distribuție aproape egală: se scriu cu *h-*

cuvintele *homocentric*, *homocromie*, *homocron*, *homogrefă*, *homomorf*, *homoplastie*, *homopter*, *homosexual*, *homotransplant*, *homozigot*, dar fără *h*- cuvintele *omofag*, *omofon*, *omofor*, *omoform*, *omogen* — şi *omogenitate*, *omogeniza* —, *omograf*, *omolog* — şi *omologa* —, *omonim*, *omoplat*.

Variante cu şi fără *h*- se întîlnesc şi la numele proprii româneşti sau în adaptarea celor străine. Ion *Heliade* Rădulescu a semnat şi *Eliade*. Pentru *Homer* (şi *homeric*) a existat o variantă veche *Omer* (de unde şi *omeric*). Alături de prenumele masculin *Adrian*, consacrat astfel, se înregistrează în mod excepţional varianta livrescă *Hadrian*. Prenumele feminine *Hortensia* şi *Ortansa* sînt dublete etimologice.

2. Problemele ridicate de prezenţa sau absenţa lui *h* între vocale sînt asemănătoare cu cele de la începutul cuvîntului. Cuvintele vizate sînt mult mai puţine.

a. La cuvintele din fondul tradiţional abaterile se datoresc unor deprinderi regionale.

În limba literară se pronunţă şi se scriu fără -*h*- cuvintele *lăuză* — şi *lăuzi*, *lăuzie* — (nu *lehuză*...), *năut* — şi *năutiu* — (nu *năhut*, *nohutiu*).

Se pronunţă şi se scriu însă cu -*h*- cuvintele *behăi*, *dihor*, *ienibahar*, *mahala* — şi *mahalagesc*, *mahalagioaică*, *mahalagiu* —, *mohor*, *pahar* (nu *beăi*, *dior*, *ienibaar*, *maala* etc.). Prenumele *Mihai* şi *Zaharia* sînt literare cu -*h*- (nu *Miai*, *Zaaria*).

b. În neologisme prezenţa/absenţa lui *h*- în derivate prefixale sau în compuse depinde de soluţia adoptată la iniţiala cuvîntului de bază: din moment ce se spune *abilita* şi *erede*, e normal ca în formaţiile prefixale să nu apară *h* intervocalic, deci să se spună *reabilita* şi *coerede*.

Se pronunţă şi se scriu fără -*h*- cuvintele *alcool*, *coabita*, *coerent*,

coeziune (nu *alcohol*, *cohabita*, *coherent*, *coheziune*).

Coabita se îndepărtează astfel de termenul înrudit *habitat*.

Se pronunță şi se scriu cu -*h*- cuvintele *aprehensiv* şi *comprehensiv*, *cohortă*, *prohibiție*, *vehement*.

3. Vecinătatea unei consoane este poziția în care litera *h* poate să nu aibă corespondent fonetic. Cuvintele vizate nu sînt numeroase, dar situațiile sînt variate şi nesupuse unor reguli generale în ce priveşte prezența sau absența lui *h*.

În unele neologisme cu elemente de grafie străină în care *h* apare grupat cu literele *c*, *p*, *s*, *sc* pentru a reda consoane ca [č], [ş], [f] nu se pune problema alegerii între prezența sau absența lui *h*, ci între scrierea cu *ch* sau *ce*, *ci*, *ş*; *ph* sau *f*; *sch*, *sh* sau *ş*.

Pentru alegerea între *h* şi *ch*, *c* vezi **VI.**

a. La început de cuvînt, înainte de consoanele *l*, *r* problema alegerii între prezența şi absența lui *h*- este legată de existența unor variante regionale cu *h*- în minus sau în plus.

În limba literară se pronunță şi se scriu cu *h*- (+ consoană) cuvintele *hlizi*, *hrană* — şi *hrăni* —, *hrean* şi fără *h*- verbul *răpi* şi derivatele lui, cu excepția lui *hrăpăreț*.

Variantele *ilizi*, *arană* — şi *arăni* —, *rean* sau *irean* au un pronunțat caracter regional; varianta *hrăpi* este învechită şi populară.

b. Între o vocală precedentă şi o consoană următoare *h* notează consoana [h] în cuvintele din fondul tradițional (*cahlă*, *cuhnie*, *duhni*, *lihnit*, *meteahnă*, *mîhni*, *odihnă*, *sihlă*, *tihni*) şi în neologisme ca *brahman*, *drahmă*, *fraht*, *iaht*.

În termenii neologici proveniți din nume proprii străine *hahniu* < *Hahn*, *ohm* < *Ohm* se scrie *h*, conform ortografiei numelor respective, fără să-i corespundă un sunet (cuvintele menționate se

pronunță [hani̯u], [om]; în aceeaşi situație este neologismul neadaptat *foehn* [fön].

c. Între o consoană precedentă şi o vocală următoare *h* notează consoana [h] în cuvintele tradiționale (de exemplu: *deshăma*, *înhăma*, *phi*, *tarhon*, *tărhat*, *tîlhar*) şi în neologisme ca *inhala*, *inhiba*, *înhuma*, *exhaustiv*, *exhibiție*, *exhuma*.

După *ex*- există variante neliterare fără *h* de tipul *exibiție*.

În unele neologisme de origine greacă veche sau derivate din nume proprii, *h* este pur grafic, reproducînd reguli de scriere din limba sursă sau de transcriere a ei; în această situație sînt *catharsis*, *rhyton*; *ghanez*, *rhodesian*, *thailandez*.

Variante învechite cu *h* grafic postconsonantic au şi alte cuvinte la care normele actuale recomandă scrierea fără *h*. De reținut că se scriu fără *h* în interior cuvintele *exala* (deşi e antonimul lui *inhala*) şi *exuberant* (nu *exh*...), *inerent* (nu *inherent*), *luteran* (nu *lutheran*), *metodă* (nu *methodă*), *piton* (nu *pithon*), *reniu*, *rodiu* (cf. însă simbolul internațional *Rh*) şi toate formațiile cu elemente de compunere ca *rino*- (nu *rhi*-: *rinocer*, *rinofaringită* etc.), *tanato*- (nu *tha*-: *tanatofobie*, *tanatologie* etc.).

Variante cu sau fără *h* pur grafic există şi la nume proprii ca prenumele *Atanasie/Athanasie*, *Marta/Martha*, *Teodor/Theodor* şi la numele de familie derivate, ca *Atanasescu/Athanasescu*, *Atanasiu/Athanasiu*, *Teodorescu/Theodorescu*, *Teodorini/Theodorini*. Grafiile învechite cu *h*, menținute prin tradiție de unii purtători ai numelor în cauză, sînt pretențioase. Pur grafic este *h* şi în numele de familie *Eleutheriade*.

d. La sfîrşit de cuvînt, *h* după consoană corespunde consoanei

[h] la cuvinte terminate în -*arh* (*ierarh*, *monarh*, *patriarh*), dar este pur grafic în neologisme ca *luth* (cf. însă *lutier* şi *lutist*).

VIII. *i* sau *ii* (şi: *ii* sau *iii*)?

Litera *i* are mai multe valori, între care notarea vocalei [i] se opune tuturor celorlalte prin capacitatea acesteia de a forma silabă: *in*, *zi*, *mină*. Valorile nevocalice şi nesilabice ale literei *i* sînt următoarele:

i semiconsoană [i̯], ca element al unui diftong ascendent (de exemplu: *iar*, *biată*) sau descendent (de exemplu: *ai*, *mai*);

-*i* şoptit [ị], după consoane, numai la sfîrşit de cuvînt (de exemplu: *aduni*, *buni*; *aceşti*, *citeşti*; *ari*, *mari*, *ori*, *vineri*) şi în compusele cu *cîteşi*- (*cîteşitrei* etc.), *cîţi* (*cîţiva*), *oareşi*- (*oareşicum* etc.), *ori* (*oricum*, *orişicine* etc.);

literă ajutătoare, uneori, în combinaţiile *ci*, *gi*, *chi*, *ghi* aflate la sfîrşit de cuvînt (de exemplu: *deci*, *largi*, *unchi*, *unghi*) sau urmate de o vocală (*ciulin*, *giuvaier*, *chiul*, *ghiul* etc.), mai rar de o consoană (în compuse: *nicicum*, *nicidecum*, *cincisprezece*, *cincizeci* şi în nume proprii: *Pecica*).

Valorile multiple ale literei *i* creează condiţii de existenţă a unor cuvinte omografe care nu sînt omofone; de exemplu: *albi* vb. — *albi* adj. m. pl.; *deşi* conjcţ. — *deşi* adj. m. pl.; *căi* vb. - *căi* s. pl.; *roi* vb. — *roi* s. sg.; *ia* s. f. art. (< *ie*) — *ia* vb. (ind. prez. 3 sg. şi imper. 2 sg. de la *lua*); *mici* vb. — *mici* adj. pl.; *ochi* vb. — *ochi* s. sg. şi pl.

Ele sînt sursa unor greşeli de lectură la cuvinte necunoscute — nume proprii, cuvinte rare (învechite, regionale sau, dimpotrivă, neologisme). Este cazul confuziei între cuvinte ca *vier* bisilabic şi *vier* monosilabic (vezi şi **IV 2**) sau al lecturii greşite a antroponimului *Mavrogheni* (cu o silabă în minus: trei silabe în loc de patru); a toponimului *Pecica* (cu o silabă în plus: trei silabe în loc de două) ori a variantei învechite *vecinic*

(cu o silabă în plus: trei silabe în loc de două, ca în actualul *veşnic*). Confuzia între valorile literei *i* poate fi asociată cu locul diferit al accentului sau/şi cu valorile literei *u*; este cazul confuziei exploatate de Caragiale — în lectura lui Ipingescu din *O noapte furtunoasă* — între omografele s*ufragiu* (= *sufragiu* “vot” şi *sufragiu* “cel care serveşte la masă”). Secvenţa grafică *iu*, cu patru corespondenţe fonetice [í-u], [i-u], [iu̯] şi [i̯u], oferă terenul cel mai favorabil variaţiei atît la cuvinte comune (de exemplu: *fotoliu*, pronunţat cu [li-u] sau [liu̯] în loc de [li̯u]; *martiriu*, pronunţat greşit [martiríu̯] în loc de [martíri̯u]; *piuneză*, pronunţat greşit [pi-u] şi chiar [pi-o] în loc de [pi̯u], ca şi *biuretă*), cît mai ales la nume de familie (nume terminate originar în [i̯u] neaccentuat sînt pronunţate cu [í-u] sau [íu̯]: *Boieriu*, *Morariu*). Unele foste greşeli s-au impus; este cazul lui *meniu* [meníu̯] şi al unor pronunţări greşite însuşite de purtătorii unor nume de familie ca *Morariu*.

Sesizînd deosebirea acustică dintre *i* nevocalic şi *i* vocalic, unii scriu greşit vocala [i] cu doi *i*, ca o soluţie de marcare a caracterului silabic: de exemplu, *Arghezii*, în loc de *Arghezi*, *confetii* în loc de *confeti*, *el venii* în loc de *veni* şi, mai des, *noştrii* şi *voştrii* în loc de *noştri*, *voştri* (vezi p. 75).

Secvenţa grafică *ii* poate nota succesiunea de vocale “în hiat” [i-i] (de fapt, cele două vocale au între ele un *i* semiconsonantic, mai slab sau mai puternic, deci notaţia fidelă ar fi [$i^{i}i$] sau un diftong (descendent, cu al doilea *i* semiconsoană: [ii̯]); secvenţa grafică *iii* corespunde unei secvenţe fonice care cuprinde doi *i* vocalici şi cel puţin un *i* nevocalic (element al unui diftong). Valorile fonetice descrise pentru *ii* şi *iii* au în vedere condiţii ideale de pronunţare, în tempo rar şi cu oarecare emfază. În pronunţarea curentă, mai ales în tempo rapid, diftongul [ii̯] se poate confunda cu vocala [i], ceea ce face ca modul de pronunţare să nu constituie pentru oricine un reper sigur în scriere. De aceea scrierea cu un singur *i* sau cu doi *i* şi cea cu doi sau cu trei *i* se orientează în

cvasitotalitatea situațiilor după gramatică (structura morfologică a cuvîntului în cauză, reguli morfologice şi contexte sintactice). Regulile gramaticale vizează sfîrşitul cuvîntului şi, în interior, locul unde se întîlneşte rădăcina sau tema lexicală cu un afix (flexionar sau derivativ) ori cu un element de compunere.

1. Cele mai multe probleme de alegere între scrierea cu *i*, *ii* sau *iii* se pun la sfîrşitul cuvintelor. Scrierea corectă are aici o deosebită importanță întrucît prezența unui singur *i* sau a doi *i*, respectiv a doi sau trei *i*, marchează distincții morfologice:

— la substantive şi adjective, distincția între formele nearticulate şi cele articulate de (nominativ-acuzativ) masculin plural: *ani* — *anii*, *mari* — *marii*, *pui* — *puii*, *arbitri* — *arbitrii*, *copii* — *copiii* sau de genitiv-dativ feminin singular: (*unei*) *țări* — *țării*, *dulci* — *dulcii*;

— la majoritatea verbelor de conjugarea a IV-a, distincția între infinitiv (şi toate formele lor compuse cu acest mod: viitorul indicativ şi condiționalul prezent la toate persoanele; imperativul negativ 2 sg.) sau perfectul simplu 3 sg. şi perfectul simplu 1 sg.: *găsi* — *găsii*, *sui* — *suii*, *sfii* — *sfiii*;

— la verbele *a fi* şi *a şti*, distincția între infinitiv (şi toate formele lor compuse cu acest mod — cele enumerate la verbele precedente —, precum şi formele compuse cu auxiliarul *a fi*: viitorul anterior, conjunctivul perfect, condiționalul perfect, modul prezumtiv, infinitivul perfect) şi indicativ sau/şi conjunctiv prezent 2 sg.: *şti* — (*să*) *ştii*, *fi* — (*să*) *fii*;

— la unele pronume şi numerale, distincții totale sau numai parțiale între valorile adjectivale şi cele pronominale sau substantivale ale formelor de masculin plural: distincție totală între adjectivul pronominal *alți* şi pronumele corespunzător (articulat) *alții*;

distincţie parţială la numeralele ordinale *întîi*, *primi* (cu valoare adjectivală în orice topică) — *întîii*, *primii* (cu valoare substantivală, dar şi adjectivală în antepunere).

a. Se scrie numai *i* la:

— singularul nearticulat al substantivelor de orice gen: m. *pui*, *unchi*, *culi* (toate şi pl.); n. *roi*, *unghi*, *schi*, *taxi*; f. *joi*, *vineri*, *tanti*, *zi* (cu excepţia ultimului, toate şi pl.);

Face excepţie varianta învechită şi populară *fii* a substantivului *fiu* (literar în această ultimă formă, art. *fiul*), folosită numai în îmbinări cu adjective posesive conjuncte; varianta — care circulă alături de *fiu-su* — se scrie *fii-su* (nu *fi-su*).

— pluralul nearticulat al substantivelor şi adjectivelor masculine, cu excepţia celor cu singularul în *-iu* şi a substantivului *copil*: *arbitri*, *cai*, *lupi*, *arici*, *unchi*; *albaştri*, *moi*, *albi*, *mici*, *vechi* (dar *cafegii*, *copii*, *aurii*);

— pluralul nearticulat şi genitiv-dativul singular nearticulat al substantivelor şi adjectivelor feminine, cu excepţia celor cu nominativ-acuzativul singular în *-ie* bisilabic: *cărţi*, *ţări*, *mări*, *vulpi*, *femei*, *idei*, *confeti*; *moi*, *mici*, *vechi* (dar *bucurii*, *familii*, *roşii*);

— nominativ-acuzativul masculin plural al pronumelor personale (*ei*; şi *noi*, *voi*); al pronumelor şi adjectivelor pronominale posesive (*mei*, *tăi*, *săi*, *noştri*, *voştri*) şi al pronumelui şi adjectivului interogativ *cît* (*cîţi*); al adjectivelor pronominale demonstrative *acel*, *acest*, *celălalt* (*acei*, *aceşti*, *ceilalţi*) şi nehotărîte *alt*, *atît* (*alţi*, *atîţi*). Dintre acestea numai *alţi* are o formă opusă cu doi *i* (pronumele *alţii*);

— cîteva numerale cardinale propriu-zise (*doi*, *trei*, *cinci*, *douăzeci* şi celelalte compuse cu *-zeci*), pluralul numeralelor fracţionare în *-ime* (*doimi*, *treimi* etc.), pluralul masculin nearticulat

al numeralelor ordinale *prim*, *secund*, *terț* (*primi* etc.), numeralul ordinal *întîi* cu valoare adjectivală postpus (la ambele numere şi la toate genurile). Dintre acestea au forme opuse cu doi *i* numai numeralele ordinale menționate (formele de genitiv-dativ articulat de tipul *doimii* nu sînt numerale fracționare, ci substantive propriu-zise);

— persoana a 2-a singular la toate timpurile simple (indicativ — şi conjunctiv — prezent, imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect, imperativ pozitiv) ale tuturor verbelor, cu excepția prezentului verbelor, de diverse conjugări, cu tema în *i* vocală: (*să*) *aduni*, *afli*, *bei*, *lucrezi*, *citeşti*, *citeai*, *adunaşi*, *adunaseşi*, *rîzi* (dar *apropii*, *scrii*, *ştii*);

— infinitivul prezent şi persoana a 3-a singular a perfectului simplu la verbele de conjugarea a IV-a cu tema în consoană: *citi*, *iubi*, *veni*;

— persoana 1 singular la perfectul simplu al tuturor verbelor, cu excepția celor de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *i*: *adunai*, *tăcui*, *bătui*, *mersei*, *coborîi* (dar *citii*, *sfiii*);

— persoana l singular (omonimă cu a 2-a singular) la prezentul indicativ şi conjunctiv al verbelor de conjugarea I şi a IV-a cu tema în *i* semiconsoană: *tai*; *birui* (dar *apropii*);

— cuvintele *aci*, *aici*, *ci*, *deci*, *deşi* conjcț., *şi* (adv., conjcț. şi pron. refl.), pronumele şi adverbele compuse cu -*şi*: *acelaşi*, *însuşi*, *iarăşi*, *totuşi* (pentru care vezi şi **XI 3 b**), formele de dativ ale pronumelor personale şi reflexive (*mi*, *ți*, *i*, *şi*, *ni*, *vi*, *li*; *îmi*, *îți*, *îi*, *îşi*).

b. Se scrie numai *ii* la:

— pluralul nearticulat al substantivelor şi adjectivelor masculine terminate în -*iu*: *fii*, *cafegii*; *aurii*, *proprii*, al substantivului *copil* (*copii*) şi al adjectivului *roşu* (*roşii*);

— nominativ-acuzativul plural articulat al substantivelor şi adjectivelor masculine, cu excepţia celor cu singularul în -*iu*, a substantivului *copil* şi a adjectivului *roşu*: *arbitrii*, *caii*, *lupii*, *aricii*, *unchii*; *albaştrii*, *gălbuii*, *albii*, *micii*, *vechii* (dar *fiii*, *cafegiii*, *copiii*, *auriii*, *propriii*, *roşiii*);

— pluralul nearticulat şi genitiv-dativul singular nearticulat al substantivelor şi adjectivelor feminine în -*ie* bisilabic: *bucurii*, *familii*, *rochii*; *aurii*, *proprii*, *roşii*;

— genitiv-dativul singular articulat al substantivelor feminine, cu excepţia celor cu genitiv-dativul singular nearticulat în -*e*, -*le* şi în -*ii*: *cărţii*, *femeii*, *ţării*, *mării*, *vulpii*; *gălbuii*, *micii*, *vechii* (dar *casei*, *mamei*, *zilei*, *bucuriei*, *familiei*, *roşiei*);

Formele de acest tip sînt mai numeroase în uz decît în normă, întrucît la cele literare se adaugă variantele neliterare în -*ii*, -*lii* sau -*iii* ale unor forme literare în -*ei*, -*lei* sau -*iei*: de exemplu, *casii*, *fetii*, *cafelii*, *bucuriii*, *familiii*, *auriii*, în loc de *casei*, *fetei*, *cafelei*, *bucuriei*, *familiei*, *auriei*. În limba literară nu se admite secvenţa *iii* la genitiv-dativul feminin singular articulat (deşi forma nearticulată corespunzătoare este în -*ii*), iar forma articulată a unui genitiv-dativ singular nearticulat în -*le* este totdeauna -*lei*, realizîndu-se o distincţie între perechi de tipul *albăstrelei* (< *albăstrea*) — *albăstrelii* (< *albăstreală*).

Dependentă de scrierea genitiv-dativului singular al substantivelor feminine este scrierea adjectivului invariabil *acătării* (provenit dintr-un genitiv cu articol posesiv) şi a genitiv-dativului îmbinărilor alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv posesiv conjunct de tipul *maică-mii*, *soră-mii*, *nevesti-mii*.

— genitiv-dativul singular articulat al unor substantive masculine (care, spre deosebire de cele feminine, nu au un corespondent nearticulat în -*i*): *neichii*, *popii*. Numărul lor creşte dacă se adaugă substantivele la care forma cu -*ii* are variante de

alt tip admise în normă: *bădichii/bădicăi*, *naibei/naibii*, *taichii/lui taica*, *vlădicii/vlădicăi/vlădichii*;

Pentru alte substantive, comune şi proprii, nu sînt considerate literare variantele în *-ii*: se spune corect *papei*, *tatei/lui tata* (nu *papii*, *tatii*); *lui Oprea/Oprei*, *lui Toma/Tomei* (nu *Oprii*, *Tomii*).

— pluralul nearticulat al substantivelor neutre terminate la singular în *-iu*: *domenii*, *exerciții*, *servicii*, *studii*; o formă de plural în *-ii* există şi la substantivul *seminar* (*seminarii/seminare*);

Unii vorbitori folosesc forme de plural în *-ii* şi la alte substantive neutre terminate la singular în consoană. Conform normelor actuale sînt corecte formele *itinerar — itinerare* şi *orar — orare*; pluralele *itinerarii*, *orarii* sînt admisibile numai la cei care folosesc singularele învechite *itinerariu*, *orariu* (nu şi în raport cu formele *itinerar*, *orar*; cf. şi flexiuni hibride ca *laborator —laboratorii*, în loc de *laboratoare*, sau *sanator*, în loc de *sanatoriu*, *— sanatorii*).

— nominativ-acuzativul masculin plural al pronumelor personale *însul*, *dînsul* (*înşii*, *dînşii*), al pronumelor şi adjectivelor pronominale nehotărîte *unul*, *vreunul* (*unii*, *vreunii*), al pronumelui nehotărît *altul* (*alții*) şi al pronumelui şi adjectivului negativ *nici unul* (*nici unii*). Dintre acestea numai *alții* are o formă opusă cu un *i* (adjectivul *alți*);

— pluralul nearticulat al numeralului cardinal *mii*; nominativ-acuzativul masculin plural al numeralelor ordinale *întîi*, *prim*, *secund*, *terț* cu valoare substantivală şi cu valoare adjectivală în antepunere (*întîii/primii*, *întîii/primii concurenți*); genitiv-dativul feminin singular al numeralului ordinal *întîi* în aceleaşi situații (*întîii zile*);

— persoana a 2-a singular a prezentului indicativ sau/şi conjunctiv sau/şi a imperativului pozitiv la verbe, de diverse conjugări, cu tema în *i* vocalic: *apropii*, *scrii*, *ştii*; *fii*;

— infinitivul prezent şi persoana a 3-a singular a perfectului simplu la verbele de conjugarea a IV-a cu tema în *i*: *prii*, *pustii*, *sfii*;

— persoana 1 singular la perfectul simplu al verbelor de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *i* şi tema în consoană: *citii*, *iubii*, *venii* sau în orice vocală afară de *i*: *căii*, *hîrîii*, *îndoii*, *suii* (dar *sfiii*);

— persoana 1 singular (omonimă cu a 2-a singular) a prezentului indicativ şi conjunctiv la verbe de conjugarea I cu tema în *i* vocalic: *apropii*, *înjunghii*, *mînii*, *sperii* etc.

c. Se scrie numai *iii* la:

— nominativ-acuzativul plural articulat al substantivelor şi adjectivelor masculine cu singularul în *-iu*: *fiii*, *cafegiii*, *auriii*, *propriii*, al substantivului *copil* (*copiii*) şi al adjectivului *roşu* (*roşiii*);

— persoana 1 singular la perfectul simplu al verbelor de conjugarea a IV-a cu tema în *i*: *priii*, *pustiii*, *sfiii*.

Greşeli de scriere se produc în ambele direcţii: pe de o parte, se întîlneşte notarea unui *i* în minus (*i* în loc de *ii*, respectiv *ii* în loc de *iii*) şi, mai rar, chiar a doi *i* în minus (*i* în loc de *iii*), iar, pe de alta, scrierea unui *i* în plus (de obicei *ii* în loc de *i*). Cele mai frecvente sînt notaţiile în minus, dar destul de des apare şi greşeala opusă — scrierea unui *i* superfluu —, explicabilă prin hipercorectitudine.

Ambele tipuri de greşeli afectează în special opoziţia de articulare la substantive şi la adjective sau la cuvinte cu valori înrudite: absenţa unui *i* face ca o formă articulată să fie interpretată drept nearticulată şi, invers, un *i* în plus dă unei forme nearticulate aspectul fals al uneia articulate. Pronunţarea singură nu ajută totdeauna orientarea scrierii, nu numai pentru că distincţiile nu sînt clare, ci şi pentru că o anumită particularitate fonetică a

articulării, anume faptul că *i* nevocalic de la formele nearticulate devine vocalic la cele articulate ([eroi̯] — [eroii̯], [țări̯] — [țării̯], [veḱ] — [veḱii̯]), poate induce în eroare, atrăgînd neglijarea — fonetică şi grafică — a articolului propriu-zis. Pentru a distinge cele două situații atunci cînd pronunțarea nu oferă un reper suficient de clar este utilă folosirea unor contexte minimale cu rol diagnostic şi a unor probe de substituție:

— pentru masculin plural contextul *aceşti*, *doi* sau *mulți* + substantiv nearticulat față de substantiv articulat + *aceştia*, *amîndoi* sau *toți*, respectiv *amîndoi* sau *toți* + substantiv articulat: *aceşti* (*doi*, *mulți*) *băieți* — *băieții aceştia* (*amîndoi*, *toți*) sau *amîndoi* (*toți*) *băieții* şi substituirea cu femininul corespunzător *aceste/două/multe fete* — *fetele acestea/amîndouă/toate* sau *amîndouă/toate fetele*; contextul substantiv nearticulat + genitiv sau adjectiv posesiv cu articolul *al* față de substantiv articulat + genitiv sau adjectiv posesiv fără *al*: *băieți ai mei/ai mamei* — *băieții mei/mamei*; substituirea cu singularul sau/şi cu femininul corespunzător şi variația topicii: *băieți trişti* cu *băiat trist* sau cu *fete triste*, dar *băieții trişti* cu *băiatul trist* sau cu *fetele triste*, iar *triştii băieți* cu *tristul băiat* sau cu *trista fată*; testarea existenței unui al doilea *i*, articol, prin substituirea lui cu forma de genitiv-dativ plural a articolului hotărît enclitic: *băieți||i* — *băieți||lor*;

— pentru genitiv-dativul singular feminin contextul *acestei*, *acelei* sau *unei* + substantiv nearticulat față de substantiv articulat + *acesteia*, *aceleia*; *acestei/acelei/unei țări* — *țării acesteia/ aceleia* şi substituirea cu un sinonim masculin-neutru: *acestui/ acelui/unui ținut* — *ținutului acestuia/ aceluia*; identitatea cu pluralul la formele nearticulate: (*unei*) *țări bogate* = (*multe*) *țări bogate* şi nonidentitatea formelor articulate *țării bogate* — *țărilor bogate*; substituirea cu un sinonim de alt gen şi variația topicii:

unei țări mari cu *unui ținut mare*, dar *țării* (*celei*) *mari* cu *ținutului* (*celui*) *mare*, iar *marii țări* cu *marelui ținut*; testarea existenței unui al doilea *i*, articol, prin substituirea lui cu formele de plural ale articolului hotărît enclitic: *țări||i* — *țări||le*, *țări||lor*.

La pluralul substantivelor şi adjectivelor masculine terminate la singular în consoană + *r* sau *l* + *u* (de tipul *arbitru*, *astru*, *cafru*, *codru*, *cuscru*, *litru*, *membru*, *metru*, *ministru*, *socru*, respectiv *acru*, *albastru*, *aspru*, *negru*, *amplu*, *dublu*, *multiplu*, *simplu*, *suplu*) se fac, poate, cele mai multe confuzii între formele articulate şi cele nearticulate întrucît aici distincția este mai puțin clară în pronunțare, numărul de silabe fiind acelaşi. În scris cele două serii de forme trebuie marcate deosebit: nearticulat *membri* — articulat *membrii*, ca şi *elevi* — *elevii*. Grafii ca *aceşti/unii/doi membrii*, *toți/amîndoi membri*, *membri comisiei*, *ochi/ochii albaştrii* sau *albaştri tăi ochi* sînt greşite prin neconcordanța formelor în *i* sau *ii* cu contextele în care apar (se scrie corect *aceşti/unii/doi membri*, *toți/amîndoi membrii*, *membrii comisiei*, *ochi/ochii albaştri*, *albaştrii tăi ochi*).

Scrierea cu un *i* în plus apare frecvent şi la pronumele şi adjectivele posesive cu structură fonetică asemănătoare (*ai*) *noştri*, (*ai*) *voştri* (scrise greşit *noştrii*, *voştrii*). De reținut că posesivele nu sînt articulabile cu articolul enclitic şi în consecință nu trebuie să aibă niciodată doi *i*, după cum nu au nici *-l* la singular.

De asemenea se fac numeroase confuzii între formele articulate şi cele nearticulate la pluralul substantivelor şi adjectivelor masculine terminate în -*iu*, al substantivului *copil* şi al adjectivului *roşu*. Grafii ca *aceşti/unii/doi copiii* (în loc de *copii*), *toți/amîndoi copii* (în loc de *copiii*), *fii mei* (în loc de *fiii*), *părinții propri* (în loc de *proprii*) şi *proprii* — sau chiar *propri* — *părinți* (în loc de *propriii*) nu respectă condițiile elementare ale concordanței formelor morfologice cu contextul sintactic.

Scrierea articolului *i* este obligatorie în toate situațiile, inclusiv

atunci cînd avem a face cu un substantiv sau adjectiv la care se ataşează o formă pronominală conjunctă de dativ, de exemplu: *în ochii-mi*, *propriii-mi fii*, sau cînd se produc contrageri accidentale de tipul *ochii-aceia*, *Copiii-ar mînca*; în asemenea situații după cratimă poate apărea şi un al patrulea *i*, complet inexistent în pronunțare: *propriii-i fii*.

O situație aparte este aceea a îmbinărilor de tipul *nevesti-sii*, în care articularea este marcată, pentru întregul grup nominal, la adjectivul posesiv conjunct.

La verb cele mai multe greşeli de scriere se întîlnesc la formele monosilabice ale verbelor cu mare frecvență *a fi*, *a scrie*, *a şti*, *a ține* şi *a veni*. Grafia *scri* nu are nici o acoperire în limba literară (ea poate nota numai o variantă regională de infinitiv, nu şi persoana a 2-a sg. ind. şi conj. prez., care se notează *scrii*). Grafiile *ți* şi *vi* nu sînt corecte decît pentru formele pronominale de dativ, nu şi pentru formele verbale *ții*, *vii*. Grafia *şti* este corectă pentru infinitiv (*a şti*) şi pentru formele compuse cu el (*voi şti*, *aş şti*, *nu şti*), dar este incorectă pentru persoana a 2-a sg. a prezentului indicativ şi conjunctiv: corect se scrie *să ştii* (nu *să şti*). Tot astfel, grafia *fi* este corectă pentru infinitiv (*a fi*) şi pentru multele forme compuse cu el (*voi fi*, *aş fi*, *nu fi*; *va fi aflat*, *ar fi aflat*, *să fi aflat*, *va fi aflînd*, *a fi aflat*), dar incorectă pentru persoana a 2-a singular a conjunctivului prezent şi a imperativului pozitiv, la care corectă este scrierea cu doi *i*: atenție deci la distincțiile dintre *să fii sănătos* (conjunctiv prezent) şi *să fi mers* (conjunctiv perfect), chiar *să fii lăudat* (conjunctiv prezent diateza pasivă) şi *să fi lăudat* (conjunctiv perfect diateza activă), precum şi dintre *fii vesel!* (imperativ pozitiv) şi *nu fi trist!* (imperativ negativ).

La persoana 1 şi a 2-a singular a prezentului indicativ şi conjunctiv se produc greşeli de scriere, relativ rar, cu un *i* în minus la verbele de conjugarea I cu tema în *i* vocală (*apropi*, *zgîri* şi, mai ales, *înjunghi* în loc de *apropii*, *zgîrii*, *înjunghii*). Mai des apare greşeala inversă, scrierea cu un *i* în plus, la persoana a 2-a singular a prezentului indicativ şi conjunctiv la verbele *afla*, *intra*, *sufla*, *umbla*, *umfla*, *umple*; corect se scrie *afli*, *intri* (nu *aflii*, *intrii* etc.).

Se greşeşte de asemenea la scrierea formelor de perfect simplu, puţin familiare celor mai mulţi vorbitori. Greşelile afectează, la conjugarea a IV-a, distincţia dintre persoana 1 sg. şi a 3-a sg. (aceasta din urmă egală cu infinitivul); se scrie corect *eu sosii*, dar *el sosi* (şi *a sosi*), *eu mă sfiii*, dar *el se sfii* (şi *a se sfii*).

La formele nearticulate de plural şi de genitiv-dativ singular ale substantivelor şi adjectivelor feminine greşelile de (pronunţare şi) scriere duc la confuzia unor tipuri morfologice. Grafii ca *rochi*, *unghi* şi, invers, *mingii*, *ridichii* nu sînt literare; mai mult, ele nu au acoperire fonetică decît prin raportare la variantele neliterare de nominativ-acuzativ singular *roche*, *unghe*, respectiv *mingie*, *ridichie* (vezi şi **IV 2 b**). Grafia *roşi* este literară pentru m. pl. de la participiul *ros*; ea corespunde unei realităţi fonetice şi cînd notează varianta învechită şi regională de m. pl. a adjectivului *roşu* (m. sg. *roş*, f. sg. *roşă*, pl. *roşe*), nu însă şi cînd reprezintă o încercare de notare a formei literare de pl. a acestui adjectiv sau a pluralului substantivului *roşie*.

2. În interiorul cuvintelor, la întîlnirea dintre rădăcină sau tema lexicală cu un afix (flexionar sau derivativ) ori cu un element de compunere, problema alegerii se pune numai între *i* şi *ii*.

Secvenţa — fonetică şi grafică — *ii* este corectă numai atunci cînd a) un prefix sau element de compunere terminat în *i* se

combină cu o temă (cuvînt sau element de compunere) care începe cu *i* şi b) cînd un sufix sau element de compunere cu *i* iniţial se combină cu o temă (cuvînt sau element de compunere) terminată în *i*.

a. Se scrie *ii* în:

— derivatele cu prefixele *anti-* (*antiimperialist*, *antiinfecţios*, *antiinflamator*, *antiinsulină*, *antiintelectualist*, *antiistorism*), *arhi-* (*arhiinteresant*), *peri-* (*periintestinal*);

— compusele cu elemente ca *di-* (*diiamb*), *mini-* (*miniinterviu*), *poli-* (*poliizopren*), *semi-* (*semiindustrializa*, *semiinternat*), *toxi-* (*toxiinfecţie*), în principiu şi cele cu *bi*-, *maxi*-, *pluri*- etc.;

Menţinerea celor doi *i* în pronunţare şi în scriere nu este totuşi generală. Există şi cîteva formaţii prefixale cu un singur *i*, explicabile fie prin contragerea celor doi *i* originari, fie prin eliziunea vocalei finale a prefixului; de exemplu, termenul medical *antinion* < *anti-* + *inion* (pentru varianta *ant*- cf. *antarctic*, *antepileptic*), *arhierarh* (cf. *ierarh*) şi *arhiereu* (cf. *protoiereu*). Scrierea concordă totdeauna cu pronunţarea.

— derivatele cu sufixele -*icios* (*sfiicios*), -*iciune* (*sfiiciune*), -*ime* (*miime*), -*inţă* (*cuviinţă*, *fiinţă*, *ştiinţă*), -*işoară* (*iişoară*, *miişoară*, *viişoară*), -*itor* (*pustiitor*, *ţiitor*, *scriitor*, *viitor*), -*itură* (*scriitură*, *viitură*) de la cuvinte cu tema în *i* vocală şi, bineînţeles, derivatele şi compusele acestor derivate (*cuviincios*, *încuviinţa*, *necuviinţă*; *fiinţa* şi *înfiinţa*, *conştiinţă* şi *conştiincios*, *înştiinţa*, *neştiinţă*; *locţiitor*; *priincios*);

Substantivul *fiică* se scrie corect cu *ii* indiferent dacă etimologia justă este învechitul *fie* “fiică” + sufixul -*ică* sau învechitul *fii* “fiu” + sufixul -*că*.

— formele de gerunziu, cu sufixul -*ind*, ale verbelor de conjugarea I şi a IV-a cu tema în *i* vocală: *apropiind*, *calchiind*, *fiind* (şi *fiindcă*), *înjunghiind*, *machiind*, *mîniind*, *priind*, *pustiind*, *scriind*, *sfiind*, *ştiind*, *trunchiind*, *zgîriind*.

b. Se scrie însă *i* în:

— formele flexionare ale tuturor cuvintelor cu tema în *i* în care afixul este *a*, *e*, *u* sau începe cu aceste vocale: *ie* — *ia* (nu *iie*, *iia*); *apropie*, *apropiem*, *apropiat*; *sfiesc* şi *sfia*, *sfiască* (nu *sfiiesc*, *sfiia*, *sfiiască*); *înfiez*; *ştiu*;

— derivatele cuvintelor cu tema în *i* în care afixul începe cu altă vocală decît *i*: *fiesc*, *fiască*, *fiuț*, *înfia*; *prielnic*; *pustietate*; *sfială*, *sfielnic*, *sfios*; *zgîrieci*;

Pentru scrierea cu *ia* sau *iia* vezi şi **X.**

— derivatele de la cuvinte a căror temă nu se termină în *i* vocală. De reținut că se scrie corect *i* în substantivele *cunoştință*, *recunoştință* şi în verbul *încunoştința*, în care sufixul -*ință* este ataşat la o temă consonantică (*cunoaşt*-; cf. *cerință*, *credință*, *putință*, *şedință*), spre deosebire de *ştiință*, *conştiință* şi *înştiința*, la care tema în *i* justifică pronunțarea şi scrierea cu *ii*; de la numeralul *mie* derivatul cu sufixul -*ime* are doi *i* (*miime*), pe cînd de la *doi* şi *trei* derivatele cu acelaşi sufix sînt *doime*, *treime*;

— gerunziul verbelor de conjugarea I şi a IV-a cu tema în *i* nevocalic se scrie corect *deochind*, *despăduchind*, *împerechind*, *îngenunchind*, *înmănunchind*, *muind*, *tăind*, *urechind*, *veghind*, *biruind*, *chinuind*, *învechind*, *suind*, *zbughind*.

Şi în interiorul cuvintelor se produc greşeli de pronunțare şi de scriere în ambele direcții. Cele mai numeroase se întîlnesc la derivatele cu sufixul -*ință* (pe de o parte, grafii ca *fință*, *conştință*, *înştințez*, iar, pe de alta, grafiile *cunoştiință* şi *încunoştiința*) şi la formele de gerunziu (atît grafii ca *apropind*, *find*, cît şi, mai rar, *muiind*, *tăiind*; se confundă în special tipurile flexionare cu infinitivul în -*chea*, -*ghea* şi -*chia*, -*ghia*, scriindu-se — la fel de greşit — *îngenunchiind*, *urechiind*, *veghiind* şi *calchind*, *înjunghind*, *machind*, *trunchind*).

3. În anumite situații — puțin numeroase — alegerea între *i* şi *ii*, eventual şi *iii*, nu are legătură cu gramatica.

a. În cîteva interjecții se poate scrie atît *i*, cît şi *ii* sau chiar *iii*, repetarea literei fiind un mijloc de marcare a lungirii vocalei în cauză: *i/ii/iii*, *di/dii*, *pfi/pfii* etc.

b. Tot un mijloc de redare a lungirii vocalei *i* într-o pronunțare marcată de afectivitate este scrierea ocazională cu doi sau mai mulți *i* în interiorul rădăcinii cuvintelor. De exemplu: *miiic de tot!*

c. Numele proprii *Isac*, *Isus* se scriu cu un singur *i* inițial (nu *Iisus*).

d. Numele proprii de origine slavă — româneşti şi străine — în *-schi* se scriu cu un singur *i* final, chiar dacă în limbile originare numele respectiv are finala *-ii*. De exemplu: *Baraschi*, *Macedonski*, *Malinschi*; *Dostoievski*, *Ostrovski*.

4. Uneori se pune problema alegerii între scrierea cu un singur *i* şi cea cu doi *i* separați/legați prin cratimă.

Secvența grafică *i-i* (şi *ii-i*) se întîlneşte în următoarele situații:

i pronume (în dativ) + *i* pronume (în acuzativ): *i-i dau* (şi *mi-i țin* etc.);

i pronume (în dativ) + *i* verb: *i-i foame* (şi *mi-i foame* etc.);

finala unei conjuncții + *i* pronume (în dativ sau acuzativ): *ci-i văd şi-i aud*, *şi-i dau* sau + *i* verb: *şi-i bine*;

finala unui substantiv sau adjectiv (şi părți de vorbire echivalente) + *i* verb: *cu bani-i bine* sau + *i* pronume: *ochii-i rîd*, *părinții-i dau bani*, *dînşii-i văd*;

finala unui verb + *i* pronume (în dativ sau acuzativ): *auziți-i*, *dați-i*;

finala unui adverb + *i* verb: *aci-i bine*, *aici-i bine*.

În asemenea secvențe se produc greşeli de scriere nu numai în privința cratimei (pentru care vezi **XXVI**), ci şi a numărului de *i*. În poziție neaccentuată cei doi *i* din îmbinarea *i-i* pron. + pron. sau pron. + vb. se confundă în unul singur în pronunțare şi de aceea se poate ajunge la grafii greşite ca *i dau* sau *i foame*. Secvența neaccentuată *ii-i* (din *ochii-i*..., *părinții-i*...) se pronunță fie ca diftong, fie ca o singură vocală, niciodată ca o secvență de trei sunete distincte, ceea ce explică frecvența grafiilor care omit un *i*; tot astfel, secvența neaccentuată *iii-i* (din *propriii-i copii* sau *copiii-i văd*) nu se pronunță cu patru sunete distincte, de unde şi aici grafiile curente cu omiterea unui *i*. Acel *i* omis poate să fie din finalul cuvîntului care precedă cratima, deci articolul acestuia (în grafii de tipul *ochi-i rîd*, *părinți-i dau*, *proprii-i copii*, *copii-i văd* etc., pentru care vezi şi **1)**, sau poate să fie *i* conjunct, în grafii ca *ochii rîd* pentru *ochii-i rîd* sau *propriii copii* pentru *propriii-i copii*.

5. Omiterea unui *i* poate avea loc şi la întîlnirea a doi *i* (cu valoare de semiconsoane) din cuvinte diferite între care nu se foloseşte cratima. Este cazul îmbinărilor (-)*lui*, (-)*ei*, *cui* + *i-a* (pron. + vb.), *i-e* (pron. + vb.), *i-i* (pron. + pron.): de exemplu, *lui i-a dat*, *ei i-i dau*, *cui i-e foame*, care ajung să fie scrise greşit *lui a dat*, *cui e foame* din cauza faptului că în pronunțare cele două semiconsoane [i̯] se confundă în una singură (vezi şi **4**).

IX. *i* sau *î*?

Scrierea corectă cu *i* sau *î* concordă totdeauna cu pronunțarea literară. Problemele care apar se datoresc unor variante de diverse feluri (regionale, învechite sau greşite) existente şi în pronunțare şi avînd un caracter pur fonetic sau/şi morfologic.

Nu se pot da reguli generale de (pronunțare şi) scriere, ci doar un set de reguli particulare şi chiar individuale. Generală este numai obligativitatea de a nu confunda nici în pronunțare, nici în scriere cele două unități, care reprezintă foneme (vocale), respectiv litere distincte.

Vezi distincția dintre perechi de cuvinte ca *bir* — *bîr*, *fiță* — *fîță*, *in* s. — *în* prep., *mină* — *mînă*, *timp* — *tîmp*, uneori dublete etimologice ca *virtute* "integritate morală, calitate" — *vîrtute* "vigoare, curaj", şi alternanțe, în flexiune şi derivare, ca *vinde* — *vînd*, *vînzare*, *vînzător*.

1. În poziție inițială de cuvînt, problema alegerii între pronunțarea şi scrierea cu *i* sau *î* se pune atunci cînd vocala în cauză este urmată de *n* sau *m*, indiferent dacă secvența *in-/im-* ori *în-/îm-* are sau nu statut de prefix.

De cele mai multe ori este vorba de alegerea între prefixul tradițional *în-* şi cel neologic *in-*, între care se produc confuzii în ambele direcții: corecte sînt formațiile *încasa*, *învedera* (nu *incasa*, *invedera*) şi *imbold*, *impieta*, *incarna*, *incrimina*, *incrusta*, *indemnizație*, *inocula*, *intabula*, *intitula* (nu *îmbold*, *împieta*, *încarna*, *încrimina*, *încrusta*, *îndemnizație*, *înocula*, *întabula*, *întitula*); sînt cuvinte diferite *însera*, "a se face seară, a amurgi" şi *insera* "a introduce", *învesti* "a acorda un drept, o demnitate" şi *investi* "a plasa un capital".

De reținut că se pronunță şi se scrie corect *îmboldi*, dar *imbold*; *înhuma* şi *înhumare*, dar *inhumație*; *însufleți*, dar *insufla*.

Confuzia este frecventă şi la compusul *încontinuu* (nu *incontinuu*).

Prepoziția *în* însăşi este confundată cu prepoziția latinească *in* din diverse formule livreşti: se pronunță şi se scrie corect *in corpore*, *in extenso*,

in extremis, *in spe* (nu *în corpore*, *în extenso*, *în extremis*, *în spe*), de asemenea *in-cvarto*, *in-folio*.

Secvenţele *în-* şi *in-* se confundă şi în rădăcina unor cuvinte, precum şi în prefixele *între-*, *intro-*. Se pronunţă şi se scrie corect *înger* şi *întreprindere* (nu *inger*, *intreprindere*), dar *interes*, *intra*, *intrepid* şi *introduce* (nu *înteres*, *întra*, *întrepid*, *întroduce*).

2. În timp ce succesiunea *îi* este curentă — fie cu *i* vocalic (*mîrîit*), fie cu *i* semiconsonantic (*lămîi*, *lămîie*) —, succesiunea *iî* este limitată la compuse de tipul *nemaiîntîlnit*, *semiîntuneric* (vezi **XXIV 2 c**).

La verbele cu tema terminată în *i* gerunziul se formează în *-ind* chiar la conjugările pentru care este caracteristic sufixul *-înd*: se pronunţă şi se scrie corect *apropiind*, *înjunghiind*, *muind*, *tăind* (I), *scriind* (III), *fiind*, *priind*, *ştiind* (IV), nu *apropiînd*, *scriînd* etc. (pentru scrierea cu *i* sau *ii* vezi **VIII).**

3. După *j* şi *ş* pronunţarea literară şi scrierea cu *i* sau *î* ţin seama de structura morfologică a cuvintelor. Alegerea între *i* şi *î* intră în aceeaşi serie cu alegerea între *e* şi *ă*, *ea* şi *a* după aceleaşi consoane (vezi **I** şi **II).**

a. În rădăcina cuvintelor se pronunţă şi se scrie corect numai *i*: *jilţ*, *jindui*, *jimba*, *jintiţă*, *jir*, *jitar*, *mojic*, *sprijin*; *şi*, *şindrilă*, *şiştar*, *maşină*, *ruşine*. Face excepţie verbul onomatopeic *şîşîi* — şi familia lui —.

În numele proprii de familie sînt tolerate — conform dorinţei purtătorilor şi tradiţiei — pronunţări (şi grafii) regionale cu *î* în rădăcină: *Jîngă*, *Jîrghie*, *Jîtaru*; *Şîşcă*, *Şîşcariu*.

b. În afara rădăcinii, la iniţiala unor afixe flexionare sau derivative pot apărea atît *i*, cît şi *î*, în funcţie de clasa morfologică a cuvintelor, păstrîndu-se înfăţişarea pe care o au afixele în cauză după orice altă consoană.

Verbele de conjugarea a IV-a cu tema lexicală în *-j*, *-ş* au sufixul infinitivului scris şi pronunţat corect *-i* (nu *-î*): *coji*, *îngriji*, *mînji*, *necăji*, *prăji*, *rotunji*, *sfriji*, *sluji*, *tînji*, *veşteji*, *vrăji*; *buşi*, *căptuşi*, *cerşi*, *desluşi*, *greşi*, *ieşi*, *însuşi*, *linguşi*, *moleşi*, *păşi*, *răguşi*, *săvîrşi*, *sfîrşi* etc. Se pronunţă şi se scrie *i* în toate formele verbale care preiau tema infinitivului (indicativ şi conjunctiv prezent 1 şi 2 pl., imperativ 2 pl., perfect simplu, mai mult ca perfect, participiu, supin şi gerunziu): *cojim*, *cojiţi*, *cojii*, *cojisem*, *cojit*, *cojind*; *ieşim*, *ieşiţi*, *ieşii*, *ieşisem*, *ieşit*, *ieşind*, precum şi în cuvintele formate de la aceste verbe: *cojire*, *îngrijitor*, *prăjitură*, *vrăjitoare*; *ieşire*, *linguşitor*.

Verbele de conjugarea I cu tema lexicală în *-j*, *-ş* se pronunţă şi se scriu corect cu *-înd* (nu *-ind*) la modul gerunziu, la fel ca toate celelalte verbe cu tema în consoană nepalatală (*b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *ţ*, *v*, *z*): *angajînd*, *aranjînd*, *avantajînd*, *bandajînd*, *etajînd*, *dirijînd*, *forjînd*, *încurajînd*, *menajînd*, *neglijînd*, *protejînd*, *şantajînd*; *afişînd*, *branşînd*, *defrişînd*, *furişînd*, *îmbrăţişînd*, *înfăşînd*, *îngrăşînd*, *îngroşînd*, *mărunţişînd*, *pastişînd*, *reproşînd*, *ricoşînd*, *tranşînd*, *trişînd* etc.

Conform acestei reguli şi aplicării ei la flexiunea verbală, este posibilă opoziţia fonetică şi grafică între gerunziile *îngrijindu-se* (de la *a se îngriji* "a avea grijă de...", de conjugarea a IV-a) şi *îngrijîndu-se* (de la mai rarul *a se îngrija* "a se îngrijora", de conjugarea I). Variantele regionale cu generalizarea fie a lui *î*, fie a lui *i* după orice *j*, *ş* anulează distincţia dintre clase şi tipuri morfologice: o variantă ca *angajind* dă impresia că verbul ar fi de conjugarea a IV-a!

Verbele onomatopeice de conjugarea a IV-a derivate de la interjecţii terminate în *j*, *ş* au sufixul lexical *-îi* (nu *-ii*): *vîjîi*; *fîşîi*, *hîşîi*.

În majoritatea afixelor ataşate după *j*, *ş*, se pronunţă şi se scrie *i*, excepţie făcînd sufixul verbal -*îi*; de aceea verbele pot avea la infinitiv fie -*i*, fie -*îi* (nu -*î*, nici -*ii*). Practic, singura situaţie în care pot apărea atît *i*, cît şi *î*, în funcţie de clasa morfologică, este sufixul modului gerunziu.

4. După *s*, *z*, *ţ*, ambele feluri de pronunţare şi de scriere sînt corecte în cuvinte diferite:

sihlă, *silă* — şi *sili* —, *simbrie* — şi *simbriaş* —, dar *sîmbră* — şi *sîmbraş* —, *sîneaţă*, *sînge*, *sînziană*; *mirosi* — şi *mirosind* —, dar *apăsînd*;

zi, *zice*, *zid*, *zimbru* (animalul), dar *zîmbi*, *zînă*, *zîzanie* (“discordie”); *urzi* — şi *urzind* —, dar *uzînd*;

ţine, *ţipa*, *morţiş*, dar *căpăţînă*; *înghiţi* — şi *înghiţind* —, dar *sughiţînd* (de la *sughiţa*).

În pronunţarea regională cu *î* generalizat în această poziţie se anulează deosebirea dintre cuvinte paronime ca *ţînc* “copilaş” şi *ţinc* (termen de tîmplărie) şi dintre tipuri morfologice (gerunziul unor verbe de conjugări diferite: *curăţînd* de la *curăţa* şi *curăţind* de la *curăţi*). Existenţa variantelor cu *î* după *s* face ca unii vorbitori să creadă că adverbul latinesc *sic* “aşa” (scris între paranteze la reproducerea unui text cu greşeli pentru a semnala faptul că reproducerea este exactă) ar fi interjecţia de origine turcească *sîc*, cu atît mai mult cu cît indicaţia *sic* este însoţită de obicei de semnul exclamării.

Singurele reguli cu caracter mai larg referitoare la prezenţa lui *i* sau *î* după *s*, *z*, *ţ* sînt identice cu unele de sub **3 b**:

— verbele de conjugarea a IV-a cu tema lexicală în -*s*, -*z*, -*ţ* au sufixul infinitivului scris şi pronunţat corect -*i* (nu -*î*): *afurisi*, *găsi*, *mirosi*, *părăsi*, *sclifosi*, *ursi*; *auzi*, *încălzi*, *păzi*, *slobozi*, *urzi*; *ameţi*, *boţi*, *încreţi*, *înghiţi*, *peţi*. De aici *i* în formele flexionare şi în derivatele de la tema infinitivului: *mirosind*, *mirositor*, *ursită*, *ursitoare*, *păzitor* etc.;

— verbele onomatopeice de conjugarea a IV-a derivate de la interjecții terminate în *s*, *z*, *ț* au sufixul lexical -*îi* (nu -*ii*): *fîsîi*, *bîzîi*, *scîrțîi* etc.

În numele proprii de familie se tolerează variante diferite de cele admise la apelativele corespunzătoare, mai ales cu *i* în loc de *î*, care fac uneori de nerecunoscut cuvîntul originar: *Simbotin*, *Simedrea*, *Zimbatu*, *Căpățină*, *Țințăreanu*; *Țînteș*. Variația de la numele proprii face ca unii să găsească o legătură între prenumele feminine *Zina* și *Zîna* (< *zînă*).

5. După *r,* de asemenea ambele moduri de pronunțare și de scriere sînt corecte în cuvinte diferite.

În rădăcina cuvintelor este corect *i* în *rindea* (și *rindelui*), *strica*, *stricni*, *striga*, dar *î* în *drîmbă*, *frînghie*, *rîndaș*, *scrînti*, *scrîșni*, *sprînceană*, *strîmt*.

Î se menține în flexiune și derivare: *sprîncenat*, *sprîncene*; *strîmticel*, *strîmți*.

Sufixul corect de infinitiv al verbelor de conjugarea a IV-a este -*î* la foarte puține verbe: *amărî*, *borî*, *chiorî*, *coborî*, *doborî*, *hotărî*, *izvorî*, *mohorî*, *ocărî*, *omorî*, *oțărî*, *pîrî*, *pogorî*, *scociorî*, *tăbărî*, *tîrî*, *urî*, *vîrî*, *zădărî*, *zăvorî* și -*i* la toate celelalte: *acoperi*, *bărbieri*, *dogori*, *fugări*, *înflori*, *suferi*, *umbri*, *zări* etc. (de reținut, pe de o parte, *chiorî*, *zăvorî* și, pe de alta, *dogori*, la care se greșește mai des). De aici decurg distincții și în afixele flexionare și derivative: *coborînd*, *coborîș*, *coborîtor*, *urînd*, *urît*, *urîți*, *urîciune*, dar *acoperind*, *acoperiș*, *acoperitor*.

Gerunziul verbului *datori* este *datorind*, iar al lui *datora* este *datorînd*.

În numele proprii de familie sînt tolerate, atît în rădăcină, cît și în afixe, variante cu *i*, în loc de *î*, care au diverse explicații: pronunțări regionale (*Sprincenatu*), rezultatul unor grafii străine (*Drimba*), distanțarea față de apelativul originar (*Uritescu* și *Urițescu*).

6. După *sc* şi *st* este corect *î* în *scînci*, *scînteie* (nu *schinci*, *schinteie*; se tolerează însă numele de familie *Schinteie* şi toponimul *Schinteieşti*) şi *i* în *stinge* (nu *stînge*).

După *g*(*h*) este însă corect *i* în *ghici* (nu *gîci*).

7. Aspectul literar al prepoziţiilor analizabile prin *de* + *în*, *între*, *întru* şi *p*(*r*)*e* + *în*, *între*, *întru* este *din*, *dintre*, *dintru* (nu *dîn*-), respectiv *prin*, *printre*, *printru* (nu *pîn*-).

8. După consoane se fac distincţii legate de vechimea în limbă (asemănătoare cu unele discutate sub **1)** numai după *v*: este corect *î* în cuvintele din fondul tradiţional *vîrtos*, *vîrtoşie*, *vîrtute*, *vîscos*, dar *i* în neologismele *virtuos*, *virtuoz*, *virtuozitate*, *viscoză*, *viscozimetru*, *viscozitate*.

Pentru sensurile dubletelor *vîrtute* — *virtute* vezi p. 82.

9. În unele situaţii alegerea între *i* şi *î* nu depinde atît de sunetele/ literele precedente, cît de influenţa celor următoare şi de analogia cu alte forme; este cazul unor forme flexionare şi al unor derivate.

Substantivul *dobîndă* are pluralul corect *dobînzi* (nu *dobinzi*).

Substantivul *sămînţă* are pluralul corect *seminţe*; derivatele lui sînt *sămînţos*, *însămînţa*, dar *semincer*, *seminţenie*, *seminţerie*, *seminţie*, *seminţiş*.

Adjectivul şi substantivul *tînăr* are femininul singular *tînără* (nu *tineră*).

10. Pe lîngă situaţiile discutate în diverse paragrafe anterioare (**2, 3, 4, 5**), sufixul modului gerunziu pune problema alegerii între *i* şi *î* la următoarele verbe:

— *agrea*, *crea* (şi derivatele prefixale: *procrea*, *recrea*), *suplea*, a căror formă corectă din punct de vedere morfologic este cu *î*: *creînd* (nu *creind*);

— *aciua*, a cărui formă normală de gerunziu este *aciuînd* (cf.

luînd, *plouînd*); gerunziul *aciuind* face parte din paradigma variantelor cu infinitivul *aciui* sau *aciuia*.

11. Distincţia între *i* şi *î* trebuie respectată şi la literele majuscule; ea se face prin notarea semnului diacritic caracteristic la litera *î* (*Î*), nu şi la *i* (nu *I*).

În siglele literale alcătuite din iniţiale majuscule s-a încetăţenit deprinderea de a nu se nota semnul diacritic la *Î*, ceea ce duce la lectura acestei litere drept *i*: *I.T.B.* (< *Întreprinderea de Transport Bucureşti*) se citeşte *i-te-be*, de unde şi derivatul *itebist*; *M.E.I.* (< *Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului*) se citeşte *mî-e-i*.

X. *ia* sau *iea*, *iia*?

Problema alegerii între *ia* şi *iea*, *iia* ar trebui să nu se pună, dat fiind că scrierea *iea* nu este niciodată corectă, iar *iia* nu se foloseşte, în fapt, în situaţia în care teoretic ar fi posibilă.

1. Unica situaţie în care ortografia actuală permite secvenţa grafică *iia* este cea de la întîlnirea unui prefix terminat în *i*, ca *anti-*, *arhi-*, *peri-*, sau a unui element de compunere de asemenea în *-i*, ca *bi-*, *di-*, *maxi-*, *mini-*, *pluri-*, *poli-*, *semi-*, *toxi-*, cu o temă (cuvînt sau element de compunere) care începe cu *i*. Asemenea formaţii virtuale nu se întîlnesc, practic, cu excepţia lui *diiamb*. Dacă însă un “adversar al iacobinilor” sau “atitudinea contrară iacobinismului” ar fi desemnate prin derivate cu *anti-*, acestea s-ar scrie corect *antiiacobin*, *antiiacobinist*, *antiiacobinism*; tot astfel, dacă un “iaht mic” sau un “borcan mic de iaurt” ar fi denumite prin compuse cu *mini-*, acestea s-ar scrie corect *miniiaht*, *miniiaurt*.

Un exemplu real, din limba mai veche, este grecismul *arhiiatros* “medic-şef”, care însă apare scris şi *arhiatros*, ca în greacă, prefixul avînd o variantă cu eliziunea lui *-i* înaintea unei teme cu iniţială vocalică (*arhanghel*,

poate şi *arhierarh*, *arhiereu*). Pentru scrierea cu *ii* + alte vocale în cuvinte cu structură similară vezi **VIII 2 a.** Pentru scrierea incorectă cu *iia* vezi **3**.

2. În toate celelalte situaţii se scrie corect numai *ia* atît pentru a nota diftongul [i̯a] sau vocala [a] după consoane palatale, cît şi pentru a nota vocalele [i-a], pronunţate de obicei măcar cu un slab [i̯] între ele.

a. Scrierea *ia* pentru diftongul [i̯a] sau pentru vocala [a] poate pune numai problema concurenţei cu *ea* (vezi **V**). Exemple de scriere corectă cu *ia* = [i̯a], în diverse poziţii, sînt:

— la început de cuvînt: *ia* vb. (< *lua*) şi interj., *iaca/iacă*, *iacobin*, *iactant*, *iad*, *iadă*, *iadeş*, *iahnie*, *iaht*, *iama*, *iamb*, *ianuarie*, *iapă*, *iar/iară*, *iarăşi*, *iarbă*; *Ialomiţa*, *Iani*;

— la început de silabă, după vocală: *aceia* şi *aceiaşi* m. pl., *aceleia* şi *aceleiaşi* genitiv-dativ f. sg., *aia*, *baia*, *baiaderă*, *băiat*, *boia*, *bruia*, *caiac*, *constituia*, *faianţă*, *femeia*, *foaia*, *foia*, *foiască*, *îndoia*, *îndoială*, *îndoiască*, *întemeia*, *întemeiază*, *joia*; *Deia*, *Sinaia*, *Aglaia*, *Maia*;

— după consoane: *abia*, *amiază*, *diavol*, *fiară*, *miarţă*, *piatră*, *viaţă*.

Scrierea cu *ia* = [a] se foloseşte numai după consoanele [ḱ], [ǵ], [č], [ğ], scrise *ch*, *gh*, *c*, *g*: *chiar*, *ghiaur*, *ciaconă*, *giardia*.

b. Scrierea *ia* pentru vocalele [i-a], pronunţate de obicei [ii̯a], nu pune, practic, nici o problemă de concurenţă. Exemple de scriere corectă cu această valoare fonetică, în diverse poziţii, sînt:

— la început de cuvînt, în mod excepţional, în substantivele *ia* art. (< *ie*) şi *iacă* (înv. şi reg. "bunică"), precum şi în elementul de compunere *iatr(o)-* (*iatralipt*, *iatrochimie*, *iatromanţie*);

— la început de silabă, după vocală, în mod excepţional: *Isaia*;

— după consoane: *alinia*, *aliniază*, *apropia*, *bucuria* art., *cianură*, *comisia* art., *diacon*, *familia* art., *fiastru*, *glaciar*, *hiat*, *liant*, *miasmă*, *niagară*, *pian*, *rial*, *siaj*, *şiac*, *tiamină*, *via* prep. şi s.

art. (< *vie*), *via* vb. şi *viager*, *ziar*; *Anglia*, *Buziaş*, *Medgidia*, *Oltenia*, *România*, *Adrian*(*a*), *Cornelia*, *Diana*, *Liliana*, *Maria*, *Octavian*.

De reţinut că se scrie corect *ia* (= [i-a]) în formele flexionare şi derivatele tuturor cuvintelor cu tema în *i* în care afixul este — sau începe cu — *a* sau *ea* (=[e̯a]):

— formele articulate ale substantivelor şi adjectivelor feminine în *-ie*: *bucuria*, *comisia*, *dania*, *familia*, *ia*, *omenia*, *via*; *albăstria*, *obligatoria*, *roşia*, *tîrzia*;

— forme verbale: *alinia*, *aliniai*, *aliniam*, *aliniaţi*, *aliniază*; *sfia*, *sfiai*, *sfiam*, *sfiască*, *sfiaţi*; *ştia*, *ştiai*, *ştiam*;

— derivate cu sufixe ca *-abil*, *-al*, *-an*, *-ar*, *-aş*, dar şi *-eală*, *-ean*, *-ească* f. (< *-esc*): *viabil*; *industrial*, *oficial*; *tragedian*; *ziar*; *miaş*; *sfială*; *jian*, *sibian*; *fiască* (< *fiesc*).

3. Cu excepţia — mai mult virtuală — indicată sub **1,** scrierea cu *iia* este incorectă. Variante grafice cu *iia* în loc de *ia* apar numai pentru notarea vocalelor [i-a] (vezi **2 b**) şi se explică prin dorinţa de marcare a pronunţării bisilabice şi de evitare a confuziei cu *ia* = [i̯a]; în puţine cazuri ele reprezintă şi deprinderi ortografice învechite.

Cele mai răspîndite grafii cu *iia* = [i-a], incorecte în limba literară actuală, apar în interiorul cuvintelor, după consoană, la întîlnirea dintre o temă în *i* şi un afix flexionar sau lexical:

— la articularea substantivelor feminine (mai ales, *iia*, în loc de *ia* < sg. *ie*) şi a numeralului *mie* (mai ales în structura numeralului ordinal corespunzător pluralului *mii*: *a doua miia*, în loc de *a doua mia*);

— în flexiunea verbelor cu infinitivul în -*ii*: *sfiia* în loc de *sfia*, *sfiiască* în loc de *sfiască*;

— în derivate de la teme în *i* cu sufixe care încep cu [e̯] şi în derivate raportabile la teme în [ii̯]: *fiiască* în loc de *fiască*, *miiaş* în loc de *miaş*, *sfiială* în loc de *sfială*, *sibiian* în loc de *sibian*; aici

se încadrează şi numele proprii *Diianu* în loc de *Dianu* (nume de familie şi toponim), *Jiianu* în loc de *Jianu* (nume de familie), *Liniiaşi* în loc de *Liniaşi* (toponim);

— în varianta regională cu *-a* a adverbului *aci*: *aciia* în loc de *acia*.

Se întîlneşte, de asemenea frecvent, grafia *Isaiia*, în loc de *Isaia*.

Grafia *iia* apare uneori şi în cuvinte ca *briia*, în loc de *bria* (< fr. *briller*), şi derivatele sale: *briiant* în loc de *briant* “strălucitor” (sau în loc de *briliant* “diamant”), *briiantină* în loc de *briantină*.

4. Spre deosebire de secvenţa grafică *iia*, care poate fi corectă într-o anumită situaţie (vezi **1**), secvenţa grafică *iea* este totdeauna incorectă. Variantele grafice cu *iea* în loc de *ia* apar nu numai pentru notarea vocalelor [i-a] (vezi **2 b**), ci şi pentru notarea diftongului [i̯a] (vezi **2 a**); în primul caz, ele beneficiază de circumstanţa atenuantă a dorinţei de marcare a pronunţării bisilabice (care explică şi variantele grafice cu *iia* — vezi **3**) şi de existenţa unor reguli particulare în acest sens în sisteme ortografice vechi, dar în cel de al doilea ele nu au nici o justificare.

a. Cele mai răspîndite sînt grafiile incorecte cu *iea* = [i-a], care apar în aceleaşi contexte ca grafiile cu *iia* (vezi **3**):

— la articularea substantivelor şi adjectivelor feminine (*iea*, *roşiea*) şi a numeralului *mie* (mai ales în structura numeralului ordinal corespunzător singularului *mie*: *a* (*o*) *miea*, în loc de *a* (*o*) *mia)*;

— în flexiunea verbelor cu infinitivul în *-ii* (*sfiea* în loc de *sfia*; *sfiească* în loc de *sfiască*), dar şi în alte forme verbale: *aliniea*, în loc de *alinia*, şi, mai ales, *aliniează*, în loc de *aliniază*; *scriea*, în loc de *scria*; *ştiea*, în loc de *ştia*;

— în derivate de la teme în *i* cu sufixe care încep cu [e̯]: *fiească* în loc de *fiască*; *sfieală* în loc de *sfială*.

Variantele grafice, incorecte, cu *iea* = [i-a] sînt frecvente, de asemenea, în nume proprii:

— toponime: *Angliea* în loc de *Anglia*; *Crevediea* în loc de *Crevedia*; *Medieaş* în loc de *Mediaş*;

— antroponime (prenume) feminine (*Iulieana* în loc de *Iuliana*; *Lilieana* în loc de *Liliana*; *Tatieana* în loc de *Tatiana*; *Claudiea* în loc de *Claudia*; *Lucreţiea* în loc de *Lucreţia*; *Mariea* în loc de *Maria*) şi masculine (*Adriean* în loc de *Adrian*; *Ieremiea* în loc de *Ieremia*; *Isaiea* în loc de *Isaia*; *Octaviean* în loc de *Octavian*).

b. Grafiile, incorecte, cu *iea* = [i̯a] apar mai ales la început de silabă, după vocale, la întîlnirea dintre o temă în [i̯] şi un afix flexionar sau lexical:

— la articularea substantivelor şi adjectivelor feminine terminate în [i̯e]: *baiea*, *femeiea*, *gălbuiea*;

— în flexiunea verbală, mai rar în forme ca *bănuiea* în loc de *bănuia* sau *tăiea* în loc de *tăia* şi mai des în forme cu desinenţele -*ească* şi -*ează*: *îndoiească* în loc de *îndoiască* şi *întemeiează* în loc de *întemeiază*;

— în derivate de la teme în [i̯] cu sufixe care încep cu [e̯]: *ciocoiească* în loc de *ciocoiască*; *crăieasă* în loc de *crăiasă*; *îndoieală* în loc de *îndoială*; *lunguieaţă* în loc de *lunguiaţă*; *vasluiean* în loc de *vasluian*.

Grafia *vieaţă* în loc de *viaţă*, incorectă în ortografia actuală, are o istorie complicată: ea a apărut — şi a fost chiar recomandată de reguli ortografice mai vechi — pentru marcarea pronunţării bisilabice a secvenţei *via*- din acest cuvînt (ca în *învia*). Devenită de mult monosilabică în limba literară, secvenţa *via*- din *viaţă* continuă să fie scrisă *viea*- de unii vorbitori, fie numai în virtutea inerţiei, fie pentru evidenţierea structurii morfologice: *viu* + sufixul -*eaţă*; cuvîntul constituie astfel un caz mai rar de apariţie a grafiei *iea* = [i̯a] după consoană.

XI. Cu sau fără *i* final?

Problema alegerii între prezenţa sau absenţa lui *i* şoptit (nesilabic) la sfîrşit de cuvînt se pune după anumite consoane: după *j*, *ş*, *ţ* şi *z* şi după *r*.

1. Situaţii în care această problemă interesează în comun consoanele *j, ş, ţ, z* se întîlnesc la marcarea distincţiei dintre singular şi plural în flexiunea nominală şi a distincţiei dintre persoana 1 şi a 2-a singular în flexiunea verbală.

Aceste distincţii nu pot fi făcute de graiurile în care consoanele menţionate sînt totdeauna dure (deci o formă ca *moş* este în acelaşi timp de sg. şi pl. sau una ca *îngraş* de pers. 1 şi 2 sg.) ori totdeauna moi (deci o formă ca *moşi* este în acelaşi timp de sg. şi pl. sau *îngraşi* de pers. 1 şi 2 sg.).

Se pronunţă şi se scrie corect *j*, *ş*, *ţ*, *z* la sfîrşitul formelor de singular ale substantivelor şi adjectivelor masculine, dar *ji*, *şi*, *ţi*, *zi* la sfîrşitul formelor de plural: *vrej* — *vreji*; *copilaş* — *copilaşi*, *moş* —*moşi*, *ţăruş* — *ţăruşi*, *chipeş* — *chipeşi*, *jucăuş* — *jucăuşi*; *hoţ* — *hoţi*, *moţ* — *moţi*, *struţ* — *struţi*, *micuţ* — *micuţi*; *englez* — *englezi*, *sturz* — *sturzi* etc.

Regula nu se limitează la cuvintele cu forme opuse prin absenţa/prezenţa lui *-i*. Se pronunţă şi se scrie corect fără *-i* orice formă de singular (*bej*, *garaj*, *prilej*, *ruj*; *coş*, *iadeş*, *frunziş*, *oraş*, *tuş*) şi cu *-i* orice formă de plural (*mînji*, *viteji*; *frumoşi*, *urşi*; *bărbaţi*, *toţi*; *lăzi*, *nerozi*, *uzi* etc.).

Distincţia este mai greu de făcut la toponime. Se pronunţă şi se scrie corect:

j, *ş*, *ţ*, *z* în: *Blaj*, *Dej*, *Dolj*, *Gorj*, *Lugoj*; *Argeş*, *Balş*, *Baziaş*, *Beiuş*, *Buziaş*, *Caraş*, *Ciucaş*, *Criş*, *Făgăraş* (oraşul şi munţii), *Mediaş*, *Mureş*, *Păuliş*, *Peleş*, *Periş*, *Sebeş*, *Someş*, *Teiuş*, *Timiş*, *Trotuş*; *Belinţ*, *Mihalţ*, *Olteţ*, *Rîmeţ*, *Turţ*; *Bilghez*, *Oituz*;

ji, *şi*, *ţi*, *zi* în: *Barboşi*, *Buhuşi*, *Călăraşi*, *Crîngaşi*, *Huşi*, *Iaşi*;

Adunați — şi toate toponimele cu formă de participiu —, *Carpați*, *Galați*, *Mehedinți*, *Rădăuți* — şi toate derivatele în *-ăuți* —, *Remeți*; *Vîrlezi*, *Zăplazi*.

Denumirile unor localități se deosebesc prin fixarea în forma de singular sau în cea de plural: vezi *Balinț* (în județul Timiş) şi *Balinți* (în Botoşani); *Dorobanț,* în județul Iaşi; multe altele în forma articulată de singular) şi *Dorobanți* (în Arad şi Botoşani); *Filiaş* (în județul Harghita) şi *Filiaşi* (în Dolj şi Iaşi).

Se pronunță şi se scrie corect *ş*, *ț*, *z* (fără *-i*) la sfîrşitul formelor verbale de persoana 1 singular, dar *şi*, *ți*, *zi* la sfîrşitul celor de persoana a 2-a singular: *îngraş* — *îngraşi*, *îngroş* — *îngroşi*; *agăț* — *agăți*, *cocoț* — *cocoți*; *cutez* — *cutezi*, *lucrez* — *lucrezi* etc.

Regula nu se limitează la formele de pers. 1 şi 2 sg. indicativ şi conjunctiv prezent opuse între ele prin absența/prezența lui *-i*. Se pronunță şi se scrie corect fără *-i* orice formă de persoana 1 singular, deci şi auxiliarul de condițional-optativ *aş* (din *aş vrea* sau *aş fi vrut*), şi cu *-i* orice formă de persoana a 2-a singular, deci şi de perfect simplu (*cîntaşi*, *băuşi*, *ziseşi* etc.) sau de mai mult ca perfect (*cîntaseşi*, *băuseşi*, *ziseseşi* etc.). Varianta *aşi* a auxiliarului de condițional-optativ 1 sg. este regională; apariția ei în scrieri literare este admisibilă numai în reproducerea pronunțării regionale a unor personaje, dar numai dacă se reproduc consecvent toate pronunțările similare (de exemplu, (*un*) *coşi*, (*eu*) *îngraşi* şi *mătuşe*, *şeapcă*).

2. O situație comună numai consoanelor *ş* şi *ț* este prezența sau absența lui *-i* în formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal şi reflexiv. Se pronunță şi se scriu numai cu *i* final formele *îşi* (*îşi dă*), *şi-* (*şi-a amintit*), *-şi* (*amintindu-şi*),*îți* (*îți dă*), *ți-* (*ți-a amintit*), *-ți* (*amintindu-ți*).

3. Cele mai multe probleme se pun după *ş*.

a. Se pronunță şi se scrie *ş* (fără *-i*) în următoarele cuvinte:

— adverbele formate cu sufixele specifice -*iş*, -*îş* şi cu sufixul diminutival -*aş*: *cruciş*, *curmeziş*, *făţiş*, *furiş* etc.; *chiorîş*, *tîrîş*; *mintenaş*, precum şi adverbele primare: *iavaş*;

— interjecţiile *aş* (*ei aş!*), *fîş*, *hîş*, *pîş*, *uş*.

Interjecţia *aş* apare adesea în varianta grafică *aşi*, prin care se obţine distincţia faţă de forma verbală *aş*; această distincţie (recomandată de regulile academice din 1932) nu este conformă cu normele ortografice actuale. Întrucît cele două cuvinte se pronunţă la fel, diferenţierea lor grafică (în felul menţionat sau invers: verbul auxiliar cu *i* şi interjecţia fără, după o regulă care nu a fost niciodată oficială) nu are nici o justificare; ele trebuie diferenţiate numai de *aşi* s. m. pl. (sg. *as*) şi de grupul sintactic omofon alcătuit din prepoziţia *a* + -*şi* pronume reflexiv (de la infinitive reflexive ca *a-şi bate joc*, *a-şi închipui*).

b. Se pronunţă şi se scrie *şi* (= particula invariabilă) în următoarele cuvinte:

— toate formele pronumelui şi adjectivului demonstrativ *acelaşi* şi ale adjectivului pronominal de întărire de persoana a 3-a *însuşi*: *acelaşi*, *aceeaşi*, *aceluiaşi*, *aceleiaşi* sg., *aceiaşi*, *aceleaşi*, *aceloraşi* pl.; *însuşi*, *însăşi* sg., *înşişi* m. pl., *înseşi* f. pl. şi gen.-dat. sg.;

La aceste forme pronominale distincţia dintre singular şi plural nu se face prin absenţa/prezenţa lui -*i* (cum cred unii vorbitori, care scriu greşit *acelaş* sau *însuş*), ci prin modificarea secvenţei dinaintea invariabilului -*şi*.

— varianta formei accentuate de dativ a pronumelui reflexiv de persoana a 3-a: *sieşi*;

— variantele învechite şi populare ale unor pronume nehotărîte: *cevaşi*, *cinevaşi*;

— o variantă a numeralului ordinal feminin *întîia* (art.) folosită mai ales în îmbinarea cu substantivul *dată*: *întîiaşi dată*;

— adverbele *acuşi*, *cîtuşi*, *iarăşi*, *totuşi*.

Particula *şi* pune probleme de scriere cu sau fără *i* şi în situațiile în care nu se găseşte la sfîrşit de cuvînt, ci în interiorul unor cuvinte compuse. Ea se scrie corect cu -*i*- în numeralele colective compuse cu *cîteşi*- (*cîteşipatru*, *cîteşitrei* etc.) şi în formațiile nehotărîte — pronume, adjective pronominale, adverbe — cu *oareşi*- (*oareşicare*, *oareşice*, *oareşicine*, *oareşicînd*, *oareşicum*), dar fără -*i*- în nehotărîtele compuse cu *fieş*- (*fieşcare*), *fieşte*- (*fieştecare*).

4. După *r*, prin prezența sau absența lui *i* final se face deosebire între două conjuncții coordonatoare care sînt doar paronime, nu omonime: se pronunță şi se scrie corect cu *i*, deci *ori*, conjuncția disjunctivă, din fondul vechi şi popular, sinonimă cu *sau* (*dreapta ori stînga*, *Da ori ba?*), dar fără *i*, deci *or,* conjuncția adversativă argumentativă neologică (*Credeam că l-am convins, or n-a fost aşa*).

Formațiile nehotărîte — pronume, adjective pronominale, adverbe sînt compuse cu *ori*, nu cu *or*, deci se pronunță şi se scriu corect cu *i* după *r*: *oricare, orice, oricine, oricînd, oricît, oricum, oriunde*; la fel, cele cu *orişi*- (*orişicare..., orişicînd* etc.).

XII. *î* sau *â*?

Literele *î* şi *â* notează acelaşi sunet: vocala [î], centrală sau medială ca loc de articulare (din aceeaşi serie cu [a] şi [ă] şi închisă (ca [i] şi [u]).

De aceea aceste litere nu pot fi denumite numai prin pronunțarea vocalei [î], ci este necesar — pentru diferențiere — adaosul specific “din *i*”, respectiv “din *a*”, care se referă exclusiv la proveniența literei, nu şi a sunetului. Întrucît *î* este litera curentă, iar *â* are întrebuințări limitate, în lectura alfabetului (în care *â* figurează după *a*, *ă*, iar *î* după *i*) se renunță la precizarea provenienței lui *î*, fiind suficientă specificarea de la *â*.

Problema alegerii între *î* şi *â* este deci pur ortografică, fără motivări sau consecinţe ortoepice.

1. Se scrie *î* vocala [î] aflată în orice poziţie în cuvînt şi în orice fel de cuvinte, cu excepţia celor menţionate sub **2** (în primul rînd a numelui propriu *România* şi a cuvintelor din familia lui; vezi **2**).

Se scrie deci *î*:

— la început de cuvînt: *în*, *împăca*, *înainte*, *încă*, *înflori*, *înger* etc.;

— în interiorul cuvîntului: *bîlci*, *cînd*, *fîn*, *gînd*, *lînă*, *mînca* şi *mîncînd*, *neînsemnat*, *pîlc*, *rîu*, *sîn*, *tîngui*, *vînt* etc.;

— la sfîrşit de cuvînt: *coborî*, *hotărî*, *ocărî*, *urî* etc.; *imambaialdî, îhî.*

Se scrie *î* în toate toponimele româneşti: *Bîldana*, *Bîrseşti*, *Cîmpulung*, *Dîmboviţa*, *Mîndreşti*, *Vîlcea* etc.

Se scrie *î*, de asemenea, în antroponimele româneşti, prenume: *Brînduş* şi *Brînduşa*, *Mîndra*, *Pîrvu*, *Sînziana* şi nume de familie: *Bîrlă*, *Blîndu*, *Cîndea*, *Cîrstoiu*, *Mîrza*, *Nagîţ*, *Pîslaru*, *Tîmpănaru*, *Vîntu* etc., dar la acestea este tolerată şi scrierea cu *â* (vezi **2**).

2. Întrebuinţările literei echivalente *â* sînt legate, într-un fel sau altul, de situaţia specială a numelor proprii, în scrierea cărora se întîlnesc diverse alte semne şi excepţii de la reguli. Ele sînt limitate la o poziţie, anume la interiorul cuvîntului.

a. Ca regulă, vocala [î] se scrie *â* numai în numele propriu *România* şi în cuvintele din familia lui: *român*, *românaş*, *româncă*, *româncuţă*, *românesc*, *româneşte*, *românie*, *românime*, *românism*, *românist*, *românistică*, *româniza*, *românofil*; *aromân*, *dacoromân*, *istroromân*, *meglenoromân*.

Justificarea acestei reguli stă în etimologie (*român* < lat. *Romanus*), tradiţie şi corelare cu modul de scriere (fie cu *a* simplu: engl. *Romania*, *Romanian*; fr. *Roumanie*; it. *Romania* sau cu tremă, *-ä-*: *Rumänien*, *rumänisch*, fie cu combinaţii de litere între care una este *a*: fr. *roumain*) a termenilor corespunzători în diverse limbi care folosesc alfabetul latin.

b. Litera *â* este admisă şi în nume proprii de familie ai căror

purtători țin la această scriere: de exemplu, (Constantin) *Brâncuşi*, (Dimitrie) *Brândză*, (Vasile) *Pârvan*, (Valeriu) *Râpeanu*.

Scrierea cu *â* la aceste nume este numai cîteodată, întîmplător, etimologică: de exemplu, la *Brâncuşi* (*brîncă* < lat. *branca*); ea nu are nici o legătură cu etimologia în exemple ca *Pârvan* (*Pîrvu* < sl. *prŭvŭ*) sau *Vântu* (< lat. *ventum*) şi este chiar mai depărtată de etimon decît cea cu *î* în exemple ca *Râpeanu* (*rîpă* < lat. *ripa*). Prezența lui *â* se explică prin tradiția de familie, respectîndu-se forma pe care au avut-o numele respective în perioada de funcționare a regulii de scriere cu *â* în interiorul tuturor cuvintelor.

c. Se scrie *â* şi în derivatele de la nume proprii consacrate cu *â*: *brâncuşian*.

De reținut deosebirea dintre situația de sub **a** şi celelalte două: numai în *România* şi cuvintele din familia sa scrierea cu *â* este obligatorie, în timp ce la numele proprii de familie ea este doar facultativă, tolerată, iar scrierea derivatelor urmează în mod firesc modelul numelui de bază. Libertatea de a scrie *â* în nume proprii de familie nu trebuie transformată într-o regulă obligatorie; ea nu trebuie folosită mecanic în scrierea cu *â* a tuturor numelor de persoane anterioare anului 1953 (de exemplu, nu există nici un motiv ca numele poetului Vasile *Cîrlova*, care a scris cu litere chirilice, să fie scris cu *â*, iar despre G. *Topîrceanu* se ştie că adoptase scrierea cu *î* susținută şi aplicata de revista “Viața *romînească”*). În toate cazurile în care nu se cunoaşte în mod special dorința purtătorului este recomandabilă scrierea cu *î*.

3. Sfera limitată de folosire a literei *â* — după o perioadă de eliminare totală, între 1953 şi 1965 — este unul dintre aspectele controversate ale ortografiei actuale, în jurul căruia se fac agitații şi speculații demagogice şi diletantiste, susținătorii acestei litere dorind extinderea întrebuințării ei prin reactualizarea regulii din 1904 şi 1932 (deci scrierea cu *â* în interiorul tuturor cuvintelor, cu excepția formațiilor de la cel cu *î*- şi cu -*î*).

La 17 februarie 1993 Academia Română a hotărît în mod arbitrar această

extindere (vezi *Cuvînt înainte* la ediţia de faţă), fără a restaura întocmai regula din 1904/1932: de la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor se exceptează acum numai derivatele prefixale şi compusele de la baze cu *î*- (*neînţeles*, *bineînţeles*), nu şi formele flexionare sau derivatele sufixale de la baze cu -*î* (*coborâm, coborând; coborâtor* etc).

Folosirea a două litere pentru acelaşi sunet şi modul lor de distribuţie complementară după poziţia în cuvînt (*î* la început şi la sfîrşit de cuvînt, iar *â* în interior, cu excepţii legate de analiza structurii morfologice: *neîntrecut*, *hotărîtor*, *urînd* < *urî*, dar *urând* < *ura*) constituiau însă aspectul cel mai criticabil al ortografiei din prima jumătate a secolului nostru, întrucît complica în mod nejustificat însuşirea şi practica scrierii corecte. Tocmai de aceea, împotriva folosirii a două litere şi în favoarea anume a lui *î* s-au pronunţat numeroase personalităţi progresiste din trecut.

Preferinţa pentru *î* se explică prin dorinţa de evitare a confuziilor posibile între *î* şi *â*.

Contrar părerilor exprimate de cei care discută problema în necunoştinţă de cauză, regula scrierii cu *î* şi *â* după poziţia în cuvînt nu are decît în parte justificare etimologică. Această justificare este reală în situaţia lui *român* — ceea ce explică regula particulară de sub **2 a** — şi, desigur, şi la alte cuvinte moştenite din latină, ca *blând* < *blandus*, *cârnaţ* < **carnacius*, *lână* < *lana*, *mână* < *manus*, *pâine* < *panis*, *sânge* < *sanguis*, *târziu* < *tardivus*, dar:

— nu este decît analogică la cuvintele de alte origini cu [î] în interior, de exemplu: *dârz* **<** sl. *drŭzŭ*, *gând* < magh. *gond*, *rând* < sl. *redŭ* etc.;

— contravine etimonului latinesc în cuvinte cu [î] provenit din alte vocale decît *a*, anume din *e*: *mormânt* < *monumentum*, *tânăr* < *tener(us)*, *vânt* < *ventus*; din *o*: *fântână* < *fontana*, *lângă* < *longum ad*; din *u*: *rândunea* <**hirundinella*; chiar din *i*: *dânsul* < *de* + *însul* (< *ipse*), *râde* < *ridere*, *râpă* < *ripa*, *râu* < *rivus*, *sân* < *sinus*.

În acelaşi mod contravine etimonului latinesc scrierea cu *î* a vocalei [î] provenite din *a* în *înger* < *angelus* sau din *u* în *încă* < *unquam*.

Argumentul identificării de către străini a cuvintelor de origine latină, pe lîngă că principial este lipsit de valoare, cade de la sine în lumina lipsei de consecvență în concordanța *â* < *a* şi *î* < *i*: de ce ar fi mai important să se ofere străinilor posibilitatea — de altfel îndoielnică — de a recunoaşte în grafiile *câine* şi *pâine* cuvintele latineşti *canis*, *panis* decît posibilitatea de a-l recunoaşte pe *rivus* (şi corespondente romanice ca port. şi sp. *rio*) în actuala grafie *rîu*?

Exceptînd întrebuințările analogice la cuvinte de origine nelatinească, litera *â* avea justificare etimologică în sisteme ortografice din secolul trecut care foloseau pentru scrierea vocalei [î] mai multe litere cu acelaşi semn diacritic (accent circumflex), în funcție de sunetul originar din latină: *â* (în *lână*), *î* (în *în*), dar şi *ê* (în *vênt*), *ô* (în *lôngă* sau *fôntână*), *û* (în *rûndunea*), după cum foloseau mai multe litere, cu alt semn diacritic, şi pentru scrierea vocalei [ă], în primul rînd litera *ĕ*, păstrată pînă tîrziu pe frontispiciul ziarului *Adevĕrul*. Menținerea a numai două dintre literele cu valoarea [î] (cele cu frecvență maximă), care au preluat şi domeniul celorlalte, a avut ca rezultat, după 1904, un mod hibrid de scriere a vocalei [î], care nu mai era nici pe deplin etimologic, dar nu devenise nici fonetic.

Restrîngerea literei *â* la sfera numelor proprii şi, practic, generalizarea scrierii cu *î* a însemnat un progres important al aplicării principiului fonetic de corespondență între o literă şi un sunet.

4. Cele spuse pînă acum cu privire la corespondentul fonetic identic al literelor *â* şi *î* sînt valabile numai pentru ortografia şi ortoepia limbii române actuale (pentru cuvinte comune şi nume proprii româneşti sau pentru nume proprii străine transliterate) şi pentru texte obişnuite.

Litera *î se* foloseşte la transcrierea literei ы din alfabetul limbii ruse:

Cernîşevski, *Vîborg*.

În alfabetul latin folosit de alte limbi, de exemplu în scrierea limbii franceze, *â*, *î* au valori diferite şi, ca atare, în numele proprii neadaptate trebuie citite conform regulilor din limba respectivă: *Bâle* [Bal], *Nîmes* [Nim].

În notații speciale ale unor cuvinte româneşti litera *â* poate avea alte valori. Ea se foloseşte într-un sistem de transliterare a alfabetului chirilic pentru redarea literei ж, indiferent de corespondența actuală cu [ă] sau [î], iar într-un sistem de notație fonetică pentru o vocală intermediară între [ă] şi [î].

În sisteme ortografice din secolul trecut litera *â* a fost folosită şi pentru notarea vocalei [ă].

XIII. *k* sau *c*, *ch*, *ck*, *q*?

Litera *k*, denumită *ca*, face parte din alfabetul limbii române de la constituirea acestuia, spre deosebire de *q*, *w* şi *y*, integrate recent, deşi, ca şi ele, are întrebuințări limitate la neologisme de circulație internațională, la nume proprii, mai ales străine, şi la derivate ale acestora; explicația stă în inventarul comparativ mai bogat al cuvintelor scrise cu *k* şi mai ales în importanța unora dintre ele, în frunte cu elementul de compunere *kilo*- “o mie” din denumirea a numeroase unități de măsură. Cel puțin la cuvintele comune prezența literei *k* marchează statutul lor neologic, prevenind pe cititor asupra posibilității de lectură a cuvîntului respectiv după reguli ale altor limbi. Ea însăşi apare în combinații specifice altor ortografii (*ck*, *kh*, *kk*) şi poate fi asociată cu alte grafii specifice neologismelor neadaptate şi numelor proprii străine: litere ca *w* şi *y* (*walkirie*, *yankeu*, *whisky*)

sau *ü* (*volapük*), litere duble (*afrikaans*, *kibbutz*, *rickettsii*), combinații de litere ca *ae* = [e] (*baedeker*), *ch* = [č] (*kampuchian*), *sh* = [ş] (*shocking*), *sp* = [şp] (*glockenspiel*), *tch* şi *tsch* = [č] (*ketchup*, *kitsch*), *tz* = [ț] (*kibbutz*), litere simple cu valori neobişnuite, ca *j* = [ğ] (*joker*) sau *a* = [e] (*backhand*).

După cum rezultă şi din denumirea ei, litera *k* are valori comune cu litera *c*, redînd consoanele [k], în cele mai multe cazuri, şi [ḱ] + *e*, *i*.

Există cuvinte omofone care se deosebesc între ele prin scrierea cu *k* (*ck*) sau *c*, respectiv *ch*. De exemplu, *pack* (termen din geologie şi din sport) şi *pac* interj. (şi reg. "pachet, legătură"), *rock* (dans) şi reg. *roc* "haină", *kil* "kilogram" şi *chil* "lichid fiziologic" (pentru ultimele vezi **VI 7**), elementele de compunere *kali*- "potasiu" (*kaliemie*, *kalipatron*) şi *cali*- "frumos" (*caligrafie*, *calistenie*). Pentru variante cu *k* şi *q* vezi **XVII.**

Scrierea cu *k* sau *c*, *ch* depinde, în general, de etimologie (*k* nu apare în cuvinte comune din fondul tradițional) şi de gradul de adaptare a neologismelor.

1. Litera *k* se foloseşte în următoarele categorii de cuvinte:

a. În neologisme, de obicei cu circulație internațională: *kabili*, *kainit*, *kaizer*, *kakemono*, *kaki*, *kala-azar*, *kalam*, *kalipatron*, *kaliu* — şi *kaliemie*—, *kamikaze*, *kaon*, *karate*, *karibu*, *karling*, *karma*, *kava*, *kazah*, *kediv*, *kenotron*, *keramit*, *keta*, *ketchup*, *khmer*, *kibbutz*, *kidnapping*, *kieselgur*, *kil/kilo*, *kilt*, *kirghiz*, *kitsch*, *kiwi*, *know-how*, *koala*, *koine*, *kovar*, *krarupizare*, *kripton*, *kronprinz*, *kurd*, *kurumă*, *kyat*; *afrikaans*, *akkadian*, *algonkian*, *backhand*, *başkir, breakfast*, *cockpit*, *dakotas*, *dirt-track*, *feedback*, *five o'clock*, *glockenspiel*, *hogback*, *joker*, *landsknecht*, *lekytos*,

lock-out, *makemono*, *marketing*, *neck*, *overlock*, *pack*, *pick-up*, *play-back*, *quaker*, *rapakiwi*, *rickettsii* — şi *rickettsioză* —, *rock*, *shaker*, *shocking*, *snack-bar*, *sprinkler*, *sticks*, *sulky*, *tomahawk*, *turkmen*, *volapük*, *walkie-talkie*, *walkirie*, *walkman*, *week-end*, *whisky*, *yankeu* şi în elementul de compunere *kilo-* (*kilocalorie*, *kilociclu*, *kilogram* — şi compusele: *kilogram-forță*, *kilogram-forță-metru*, *kilogrammetru* —, *kilohertz*, *kilojoule*, *kilolitru*, *kilometru* — şi derivatele: *kilometra*, *kilometraj*, *kilometric* —, *kilotonă*, *kilovolt* — şi *kilovoltamper* —, *kilowatt* — şi *kilowatt-oră* — etc.).

b. În derivate (prin afixare sau prin conversiune) de la nume proprii: *kampuchian*, *kantian* — şi *kantianism*, *kantism* —, *kenyan*, *keuper*, *keynesism*, *kieserit*, *kievean*, *kimberlit*, *kimeridgian*, *koblenzian*, *kungurian*; *baedeker*, *berkeliu*, *bikini*, *dyke*, *franklin*, *irakian*, *lamarckism*, *macedonskian*, *newyorkez*, *parkinsonism*, *stokes*, *tokiot*, *wronskian*, *yorkian*.

c. În abrevieri şi simboluri internaționale: **K** (kaliu), ^{0}**K** (grad Kelvin), **k.d.** (cnocdaun), **k.o.** (cnocaut), **Kr** (kripton), **Bk** (berkeliu), **O.K.** ([o kei̯] "în regulă") şi seria abrevierilor legate de compusele cu *kilo-:* **kc** (kilociclu), **kcal** (kilocalorie), **kg** (kilogram), **kgf** (kilogram-forță), **kgf.m** (kilogram-forță-metru), **kgf.m.s.** (kilogram-forță-metru pe secundă), **kgm** (kilogrammetru), **kHz** (kilohertz), **kJ** (kilojoule), **kl** (kilolitru), **km** (kilometru), **km/h** (kilometru pe oră), **kt** (kilotonă), **kV** (kilovolt), **kVA** (kilovoltamper), **kW** (kilowatt), **kWh** (kilowatt-oră), **MKS** (sistemul metru-kilogram-secundă).

De remarcat neconcordanța dintre abrevierile internaționale k.d.,k.o. şi scrierea cuvintelor de bază, conform normelor în vigoare din 1953,

cnocdaun, *cnocaut*; din păcate, aceste grafii românizate redau pronunțări greşite ale termenilor englezeşti, deveniți internaționali, *knock-down* [nok-dau̯n], *knock-out* [nok-au̯t].

d. În nume proprii străine:

— toponime: *Kansas*, *Karachi*, *Karlovy-Vary*, *Kenya*, *Khartoum*, *Kilimanjaro*, *Koblenz*, *Bangkok*, *Mekong*, *Oklahoma*, *Pakistan*, *Tokio*, *York* etc.;

Unele toponime străine au variante grafice cu *k* şi cu *q*, de exemplu *lrak/lraq* (vezi şi **XVII 1 e**). Altele au variante grafice cu *k* şi *c*: *Karlowitz/Carlowitz*, *Mecca/Mekka* sau variante românizate sub diverse aspecte, între care şi scrierea cu *c* pentru *k*: *Copenhaga* pentru *K∅benhavn*, *Cracovia* (de unde şi *cracoviac*, *cracovian*, *cracoviană*) pentru *Kraków*.

— antroponime: *Kant*, *Keats*, *Kipling*, *Király*, *Knudsen*, *Koch*, *Franklin*, *Lamarck*, *Parkinson*, *Rockefeller*, *Shakespeare*, *Stokes* etc.

Unele antroponime străine scrise cu *k* în limba de origine sînt cunoscute în variante latinizate: *Comenius* pentru (Jan Amos) *Komenský*; (Nicolaus) *Copernic/Copernicus* pentru (Mikolaj) *Kopernik*.

e. În nume proprii româneşti:

— toponime, de origine turcă: *Ada Kale* sau provenite din antroponime: *Mihail Kogălniceanu*, *Kogălniceni*;

— nume de familie, unele de origine străină, altele prezentate ca atare, iar altele ca urmare a conservării literei *k* de pe vremea scrierii cu alfabetul chirilic; în toate conform dorinței purtătorului numelui respectiv: *Kalinderu*, *Kernbach*, (Nicolae) *Kirculescu*, (Dimitrie) *Kiriac*, *Kirileanu*, (Alexandru) *Kirițescu*, (Mihail) *Kogălniceanu*, *Kreindler*, (Nicolae) *Kretzulescu*, (Anatol) *Baconsky*, *Bruckner*, (Jacques) *Byck*, (Anton) *Chladek*, (Alexandru) *Macedonski*, *Storck*;

Unele nume au variante grafice cu *k* sau cu *c* cu referire la purtători diferiţi: (Ion) *Ghica*, dar (Alexandru) *Ghika* sau cu referire la acelaşi purtător: *Hurmuzaki/Hurmuzachi*, (Samuel Micu-) *Klein* sau *Clain*. Altele au variante grafice cu *k* şi cu *q*: (Emanoil) *Kinezu/Quinezu* (vezi şi **XVII 1 f**).

— prenume: *Take* (*Ionescu*).

f. În cuvinte — mai ales nume proprii — transliterate din alfabetul chirilic rusesc sau bulgăresc: *Kazan*, *Kiev*, *Kirov*, *Korolenko*, *Krasnoiarsk*, *Kremlin*, *Kursk*, *Baku*, *Dostoievski*, *Makarenko*, *Nekrasov*, *Smolensk*; *Kazanlîk/Kazanlăk*, *Pernik* etc.

Fac excepţie, scriindu-se cu *c*, denumirile compuse în care se identifică elemente existente şi în română: *Comintern*, *Comsomol*, *Ispolcom*. De asemenea unele toponime transliterate cu *k* au o variantă românizată cu *c*: *Moscova* pentru *Moskva*.

2. Valorile fonetice ale literei *k* diferă după contextele fonetice în care apare.

a. Se scrie *k* şi se pronunţă consoana [k] în cele mai multe contexte:

— înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*: *kaliu*, *koine*, *kurd*; *dakotas*;

— înaintea unei consoane: *krarupizare*, *kripton*, *breakfast*, *franklin*, *landsknecht*, *sprinkler*, *turkmen*;

— la sfîrşit de cuvînt: *tomahawk*, *volapük*.

b. Se scrie *k* şi se pronunţă [ḱ] înaintea vocalelor *e* (scrisă şi *ä*) şi *i* (scrisă şi *y*): *kediv*, *kenotron*, *Kästner*, *kilo-*, *kiwi*, *kyad*, *algonkian*, *berkeliu*, *lekytos*, *marketing*, *parkinsonism*, *tokiot* etc.

Evident, dacă litera *e* are valoarea [ă], conform unor reguli străine, *k* precedent are valoarea [k]: *joker* [ğokăr], *shaker* [şei̯kăr]. Uneori prezenţa unei litere care notează de obicei vocale poate induce în eroare, dacă se reproduce grafia din limba de origine: de exemplu, în *dyke* şi *stokes* litera *e* nu are valoare fonetică, pronunţarea fiind [dai̯k], respectiv [stoks].

c. Se scrie *ck* şi se pronunţă [ḱ] înainte de *e*, *i* şi [k] în toate celelalte contexte (înainte de consoană şi la sfîrşit de cuvînt):

[ḱ]: *lamarckism*, *rickettsii*, *shocking*;

[k]: *backhand*, *cockpit*, *dirt-track*, *feedback*, *five o'clock*, *hogback*, *lock-out*, *neck*, *overlock*, *pack*, *pick-up*, *play-back*, *rock*, *snack- bar*, *sticks*.

Tot [k] se pronunţă *ck* înainte de *e* = [ă]: *glockenspiel*.

d. Se scrie *kh* şi se pronunţă [k] în *khmer*, *Khartoum*.

e. Se scrie *kk* şi se pronunţă [k] în *akkadian*.

f. Se scrie *k* fără valoare fonetică în *know-how* [năṷ-haṷ], *Knight* [nai̯t], *Knox* [noks].

3. Uneori litera *k* este folosită, greşit, în cuvinte pentru care normele actuale recomandă altfel de scriere.

a. Nu se scrie *k*, ci *c* în cuvintele *caiac*, *calif*, *calmuc*, *camgarn*, *cangur*, *caolin*, *caracul*, *carst* — şi *carstic* —, *cart* — şi *carting* —, *catamaran*, *catharsis*, *cola*, *colhoz*, *craflă*, *crah*, *culac*, *cumîs*, *folclor* — şi derivatele: *folclorist*, *folcloristic* —, *quarc*.

Substantivul comun *caracul* se scrie deci altfel decît toponimul *Karakul*, din care provine.

b. Nu se scrie *k*, ci *ch* în cuvintele *chefir*, *chelner*, *chicinetă*, *chiflă*, *chilă*, *chimonou*, *chioşc*, *fachir*, *nanchin*, *parching*, *pechinez*, *peching*, *scheci*, *scheting*, *schi*, *schif*, *schip*, *smoching*, *spicher* — şi *spicheriță* — şi în elementele de compunere *cherato-* (*cheratogen*, *cheratoplastie* etc.), *chimo-* (*chimograf*, *chimogramă*), *chin-*, *chineto-* şi *-chinezie* (*chinestezie*, *chinetoterapie*, *dischinezie* etc.).

Substantivele comune *nanchin* şi *peching*, *pechinez* se scriu deci altfel decît toponimele din care provin: *Nankin/Nanjing*, respectiv *Pekin/Beijing*. Grafia românizată *parching* este sprijinită de membrii mai vechi ai

familiei acestui cuvînt: *parc* (de vehicule), *parca*, *parcaj*, *parcare*. Variantele grafice *kek* şi *kake* în loc de *chec* sînt hipercorecte în privința inițialei (cf. engl. *cake*).

c. Nu se scrie *ck*, ci *c* în *biftec*, *blochaus*, *cocteil* (nu *cocktail*), *doc*.

d. Nu se scrie *ck*, ci *ch* în *docher*, *nichel*.

e. Nu se recomandă scrierea cu *k* în prenume româneşti. Se scrie deci *c* în *Cati* sau *Costi* şi *ch* în *Chira*, *Chiril*, *Chiriachița*, *Chița*, *Chivu* şi în diminutivele în -*ache* (*Costache*, *Tache* etc.).

Variantele grafice cu *k* ale unor asemenea prenume — ca, de altfel, şi ale numelor de familie româneşti, de tipul *Ursaky* — sînt o dovadă de snobism.

4. Scrierea cu litera *k* în loc de *c* poate fi folosită cu valoare stilistică pentru a sugera statutul străin al unor cuvinte şi al noțiunilor desemnate: german (*diktat*), respectiv rusesc (*kulturnik, nomenklatură*).

XIV. Cu sau fără *-l* ?

Problema prezenței sau absenței unui *l* final se pune numai pentru articolul hotărît de masculin-neutru singular cu această formă la nominativ-acuzativ şi numai după *u*, întrucît numai acest -*l* poate să nu se pronunțe sau se pronunță nedistinct, în vorbirea curentă şi într-un tempo rapid, şi de aceea ajunge să fie omis şi în scris.

Nu este pusă în cauză deci nici secvența finală -*ul* care nu cuprinde un articol, chiar dacă este tot neaccentuată (de exemplu, din cuvintele *cumul*, *minuscul*, *scrupul*, *staul*, *tentacul*, *tubercul*, *vehicul* sau din îmbinări ca *ştiindu-l*), nici prezența articolului -*l* după altă vocală decît *u* (în *tatăl*, una dintre cele două forme articulate ale substantivului *tată*); în ambele situații *l* este totdeauna pronunțat şi notat în scris. Pentru deosebirea dintre situația

precară a articolului -*l* şi situaţia solidă a consoanei finale *l* într-un substantiv nearticulat se pot compara omografele *calcul* art. (< *calc* “decalc”: tip de hîrtie şi fenomen lingvistic) şi *calcul* neart. “socoteală” (art. *calculul*).

În condiţiile în care articolul -*l* nu se mai pronunţă sau se pronunţă foarte slab, insuficient de distinct, funcţia lui este preluată de vocala precedentă -*u*, care reprezintă fosta desinenţă a substantivului nearticulat; prin aceasta opoziţia de articulare continuă să fie exprimată, în pronunţare şi în scris, la cuvintele (substantive, adjective, numerale) terminate la forma nearticulată în:

consoană: *pom* — *pomu*(*l*), *bun* — *bunu*(*l*), *prim* — *primu*(*l*);

vocală: *alibi* — *alibiu*(*l*), *gri* — *griu*(*l*);

semiconsoana [i̯]: *tei* — *teiu*(*l*), *verzui* — *verzuiu*(*l*), *întîi* — *întîiu*(*l*) etc.

În pronunţare, opoziţia de articulare continuă să fie exprimată clar şi la cuvintele terminate la forma nearticulată în semiconsoana [u̯]: *leu* — *leu*(*l*), *albăstriu* — *albăstriu*(*l*) etc.; în absenţa lui *l* opoziţia este aici între [u̯] şi [u], ceea ce înseamnă o diferenţă în numărul de silabe: [leu̯], monosilabic — [le-u], bisilabic; în scris eventuala omitere a lui *l* la forma articulată anulează opoziţia de articulare la asemenea cuvinte.

Absenţa lui -*l* provoacă anularea opoziţiei de articulare, atît în scris, cît şi în pronunţare, la cuvintele a căror formă nearticulată se termină în vocala [u]: *beneficiu* — *beneficiu*(*l*), *codru* — *codru*(*l*), *simplu* — *simplu*(*l*) etc.

1. Se scrie *l* (cu excepţiile de sub **4)** la sfîrşitul substantivelor comune, al adjectivelor, numeralelor şi pronumelor cu formă articulată, ca şi al cuvintelor asimilate cu acestea (prepoziţii provenite din adverbe), deşi nu se pronunţă distinct decît în stilul solemn şi într-un tempo lent, înainte de pauză. Scrierea poate să

nu concorde aşadar totdeauna cu pronunţarea şi, în orice caz, nu poate avea un reper sigur în pronunţarea curentă, ci se orientează după un criteriu gramatical, marcînd opoziţia de articulare (la substantive, adjective şi numerale) sau de statut lexico-gramatical (la pronume şi prepoziţii):

substantive: *băiatul*, *pomul*; *alibiul*; *raiul*, *teiul*; *leul*, *tabloul*; *beneficiul*, *codrul*;

Se scriu cu *-l* şi substantivele articulate din componenţa locuţiunilor adverbiale formate cu prepoziţiile *cu* şi *de-a*: *cu binişorul*; *de-a berbeleacul*, *de-a rostogolul*.

adjective: *bunul* (*meu prieten*), *răul* (*copil*), *simplul* (*fapt*);
numerale: *primul* (*venit*), *întîiul* (*succes*);
pronume: *altul*, *dînsul*, *însul*, *unul* (şi *nici unul*, *vreunul*);

Dintre acestea *dînsul* şi *însul* nu se opun unor forme fără *-ul*, în timp ce *altul* şi *unul* (*vreunul*, *nici unul*) se opun prin *-ul* adjectivelor pronominale *alt*, *un* (*vreun*, *nici un*).

prepoziţii: *înăuntrul* (şi *dinăuntrul*), *îndărătul* (şi *dindărătul*).

Forma "articulată" deosebeşte aceste prepoziţii de adverbele din care provin: *înăuntru*, *îndărăt*.

În cazul cuvintelor a căror formă nearticulată se termină în consoană (*băiat*, *pom*, *bun*, *prim*, *alt*, *îndărăt*), vocală (*alibi*, *gri*) sau semiconsoana [i̯], scrisă *i* (*rai*, *tei*, *verzui*, *întîi*), gratiile fără *l*, de tipul *băiatu*, *alibiu*, *raiu*, nu reprezintă, de obicei, nici o formă literară. La cuvintele a căror formă nearticulată se termină în *u* semiconsonantic (*leu*, *tablou*, *rău*) sau vocalic (*beneficiu*, *codru*, *simplu*, *înăuntru*) grafiile fără *l*, de tipul *leu*, *beneficiu*, reprezintă în mod obişnuit forme nearticulate.

Articolul *l* se scrie alipit direct, fără cratimă, la cuvîntul

articulat, formînd cu acesta o unitate (fonetică şi) grafică. De la această regulă, ilustrată de toate exemplele precedente, fac excepție următoarele categorii de cuvinte, la care el poate apărea separat prin cratimă, dar împreună cu vocala de legătură *u*:

— neologisme neadaptate, cu finala scrisă şi pronunțată după reguli ale altor limbi: *bourrée-ul*, *show-ul* sau/şi compuse, scrise cu cratimă ca în limba de origine: *hold-up-ul*, *know-how-ul*, *walkie-talkie-ul*, *pick-up-ul*, *week-end-ul*;

— sigle: *A. S. E.-ul*, *C. F. R.-ul*, *Rh.-ul*.

La cuvintele de acest tip se scrie cu cratimă şi desinența de plural *-uri*; de exemplu: *show-uri*.

2. a. Se pronunță şi se scrie numai *u* (vocalic), fără *l*, la sfîrşitul substantivelor comune, al adjectivelor, numeralelor şi pronumelor cu formă nearticulată a căror temă se termină în consoană + *l* sau *r*, în consoană + semiconsoana [i̯], scrisă *i*, sau în consoanele [č], [ğ], scrise *ci*, *gi*:

substantive: *cenaclu*, *exemplu*, *arbitru*, *codru*, *ministru*; *aluminiu*, *exercițiu*, *interogatoriu*; *beneficiu*, *omagiu*;

adjective: *dublu*, *simplu*, *acru*, *aspru*; *aleatoriu*, *mediu*, *propriu*; *luciu*; aici se încadrează şi *roşu* (< *roşiu*).

Pentru a recunoaşte caracterul nearticulat al acestor forme este utilă folosirea unor contexte minimale cu rol diagnostic şi a unor probe de substituție. Contextele specifice formelor nearticulate sînt realizate prin însoțirea de către determinanții antepuşi *acel*, *acest*, *un*, articol posesiv + genitiv sau + adjectiv posesiv: *acest* (*simplu*) *exemplu*; *un* (*notoriu*) *arbitru*; *al cui exemplu?*; *al său exemplu*, în opoziție cu formele articulate, care nu pot fi însoțite de *un* şi care primesc determinanții postpuşi *acela*, *acesta*, genitivul sau adjectivul posesiv: *exemplul acesta*, *exemplul cui?*,

exemplul său. Proba de substituție se face cu un feminin corespunzător (*exemplu*(*l*) *bun* cu *pildă bună* sau *pilda bună*; *bătrînul codru* cu *bătrina pădure*) sau cu un masculin-neutru terminat în consoană (*ministru* cu *şef* sau *conducător*); la substantivele neutre este operantă şi substituția cu forma de plural (*beneficiu*(*l*) cu *beneficii* sau *beneficiile*).

În principiu, substituția cu pluralul se poate aplica şi la substantivele sau adjectivele masculine, dar acestea pun problema distincției între *i* şi *ii* (vezi **VIII 1**), mult mai puțin clară decît cea dintre *-ii* şi *-iile*.

Substituția se poate face şi prin variația topicii (*bătrînul codru*/*codrul bătrîn* şi *simplul exemplu*/*exemplul* (*cel*) *simplu*; *acest exemplu*/*exemplul acesta*).

b. Se pronunță şi se scrie numai *u* la sfîrşitul pronumelor şi adjectivelor pronominale posesive (*al*) *nostru*, (*al*) *vostru*.

c. Se pronunță şi se scrie numai *u* la sfîrşitul adverbului *înăuntru* (şi *dinăuntru*) şi al prepozițiilor *dintru*, *întru*, *pentru*, *printru*.

Se face deci deosebire între adverbul *înăuntru* şi prepoziția *înăuntrul* (vezi **1**); cf. şi *dinăuntru* — *dinăuntrul*.

d. Se pronunță şi se scrie numai *u* la sfirşitul numeralului cardinal *unu* în formulele de numărare (*unu*, *doi*; *unu sau doi*; *unu la sută*) şi de denumire (*numărul unu*, *cifra unu*, *ora unu*, *nota unu*, *tramvaiul unu*), precum şi ca termen final al unui numeral compus (*treizeci şi unu*, *o sută unu*).

Prin tradiție, se scrie însă *unul* nu numai pronumele nehotărît, ci şi numeralul cardinal în îmbinări ca *de unul singur*; *eu unul*; (*tot*) *unul şi unul*. Prin prezența/absența lui *l* final se face deosebire între *pînă la unul* “pînă la ultimul” şi *pînă la unu* “pînă la ora 1” (în contexte ca *Au rezistat pînă la unu/unul*).

3. În substantivele proprii scrierea cu sau fără *l* după *u* are reguli diferite după categoriile de denumiri.

a. Prenumele se scriu numai fără *l*: *Alecu*, *Alexandru*, *Barbu*, *Ducu*, *Dumitru*, *Gogu*, *Laurențiu*, *Nelu*, *Nicu*, *Ovidiu*, *Petru*, *Puiu*, *Radu*, *Sandu*, *Sergiu*, *Silviu*, *Voicu* etc.

b. Numele de familie se scriu de regulă tot fără *l*: *Albu*, *Corbu*, *Lemnaru*, *Negru*, toate cele derivate cu sufixele specifice *-aşcu* (*Dumitraşcu*, *Pătraşcu*), *-ciu* (*Ivanciu*, *Manciu*), *-eanu* (*Munteanu*, *Olteanu*), *-escu* (*Grigorescu*, *Rădulescu*), *-iu* (*Gheorghiu*, *Vasiliu*), *-oiu* (*Petrăchioiu*, *Ruxăndoiu*). Se respectă însă, ca excepție, scrierea învechită cu *l* practicată de purtătorii numelui: (Dimitrie) *Onciul*, (Aron) *Pumnul*.

c. Poreclele şi supranumele se scriu cu *l*, avînd tratamentul substantivelor comune: *Mihai Bravul* şi *Mihai Viteazul*; *Petru Şchiopul*; *Cantacuzino Nababul*, *Constantinescu Porcul*.

d. Zoonimele se scriu fără *l*, avînd tratamentul prenumelor: *Lupu*, *Murgu*, *Puiu*, *Roibu*, *Suru*, *Ursu*.

e. Astronimele se scriu cu *l*, avînd tratamentul substantivelor comune: *Berbecul*, *Carul-Mare*, *Păstorul-cu-Oile*, *Vărsătorul*.

f. Cele mai multe probleme le pune scrierea toponimelor, pentru care regulile variază după categorii onomasiologice, după structură sau/şi etimologie şi, uneori, după funcția sintactică.

Dintre categoriile onomasiologice se detaşează numele de localități, pentru care pe cale administrativă s-a impus scrierea fără *l* nu numai la nume fixate mai de mult astfel (ca *Giurgiu* sau *Runcu*), ci şi la alte nume simple (de exemplu, *Izvoru*, *Măru*) şi mai ales compuse (de exemplu, *Crăciunelu de Sus*, *Dealu Mare*, *Rîmnicu Sărat*, *Sighetu Marmației*, *Tîrgu Bujor* etc.).

Grafiile de acest fel, fără *l*, sînt supărătoare la toponimele compuse, în care substantivul de bază este însoțit de determinanți (vezi ultima serie de

exemple, de tipul *Crăciunelu de Sus*). Dacă substantivul de bază se termină la forma nearticulată în semiconsoana [u̯], scrisă *u*, absența lui *l* face să nu se mai marcheze pronunțarea vocalică a lui *u* (= [u]) din exemple ca *Şimleu Silvaniei*, *Teceu Mic*, *Zau de Cîmpie*. De aceea lucrările normative lingvistice recomandă scrierea cu *l* a toponimelor compuse (*Crăciunelul de Sus*, *Dealul Mare*, *Şimleul Silvaniei* etc.), admițînd scrierea fără *l* numai la compusele scrise într-un cuvînt (*Cîmpulung*, *Satulung*) sau cu cratimă (*Rîmnicu-Vîlcea*, *Tîrgu-Jiu*). În momentul de față scrierea numelor de localități în indicatoarele administrative oficiale prezintă multe inconsecvențe din punctul de vedere al prezenței/absenței lui *l*: de exemplu, *Pîrîu Mare* în jud. Mureş, dar *Pîrîul Mare* în jud. Neamț; *Plaiul Cîmpinei* în jud. Prahova, dar *Plaiu Cornului* în acelaşi județ.

În toate celelalte categorii de toponime — nume de ape, de forme de relief, de provincii şi țări, de străzi — se scrie, în mod firesc, *l*: de exemplu, *Crişul Repede*, *Lacul Sărat*, *Oceanul Înghețat de Nord*, *Rîul Doamnei*, *Someşul Cald*, *Moldoveanul*, *Negoiul*, *Omul*, *Vîrful cu Dor*.

Unele toponime se deosebesc astfel de antroponimele din care provin: de exemplu, numele de munte *Moldoveanul* (cu genitiv-dativul *Moldoveanului*) față de numele de familie *Moldoveanu* (cu genitiv-dativul *lui Moldoveanu*), *Negoiul* < *Negoiu*, *Omul* < *Omu*.

Există toponime cu o singură formă, articulată (de exemplu, toate compusele citate mai înainte, dar şi toponime simple, ca *Măru*(*l*), *Moldoveanul*, *Negoiul*, *Omul*), şi toponime care cunosc opoziția de articulare, ca substantivele comune, în legătură cu funcția sintactică îndeplinită; la acestea din urmă forma articulată se scrie cu *l*. Astfel, se spune şi se scrie *rîul Argeş* şi *pe Argeş în jos*, de asemenea *rîul Jiu* şi *M-am scăldat în Jiu*, dar *Argeşul este un rîu frumos*, *Jiul se varsă în Dunăre*; tot astfel se spune şi se scrie *oraşul Braşov* şi *Am fost la Braşov* sau *oraşul Sibiu* şi *în Sibiu*, dar

Braşovul s-a dezvoltat mult şi *Îmi place Braşovul* sau *Sibiul este municipiu*. Alte exemple similare: *Banat* şi *Banatul*, *Teleorman* şi *Teleormanul*; *Egipt* şi *Egiptul*, *Vietnam* şi *Vietnamul*.

4. Nu se scrie *l* în situaţiile în care au loc următoarele fenomene de fonetică sintactică marcate prin cratimă:

— ataşarea unei forme conjuncte pronominale de dativ sau de acuzativ: (*în*) *păru-i* "(în) părul său", *Băiatu-şi riscă viaţa*; *Băiatu-l înţelege*, *Băiatu-i înţelege* etc.;

— ataşarea formei conjuncte verbale *i* (ind. prez. 3 sg. de la *a fi*): *Banatu-i fruntea*; *Totu-i în ordine*;

— contragerea accidentală cu o vocală următoare, de obicei din cuvinte neaccentuate în propoziţie (ca articolul posesiv: *anu-al doilea*, auxiliarele *a* şi *ar*: *Bătrînu-a venit*, pronumele *o*: *Bătrînu-o vede*), dar şi cu vocale neaccentuate din cuvinte autosemantice: *Băiatu-acela*, *Băiatu-aşteaptă*.

De asemenea nu se scrie *l* cînd se urmăreşte redarea ca atare, cu valoare stilistică, a vorbirii, situaţie în care absenţa lui *l* e bine să fie marcată prin apostrof: *Ce dracu'?*, *Ei*, *domnu'!*

5. Abateri de la scrierea corectă cu sau fără *l* se produc în ambele direcţii.

a. Sub influenţa pronunţării curente se omite adesea scrierea lui *l* în situaţii în care ea este obligatorie. Grafii ca *Borşu se vinde în fundu curţii* (în loc de *borşul*, *fundul*) sau *Fumatu oprit* (în loc de *fumatul*), *Liftu defect* (în loc de *liftul*) trădează incultura celui care le foloseşte.

b. Ca o reacţie faţă de asemenea greşeli se ajunge, prin hipercorectitudine, la unele de tip opus, în care se scrie un *l* inutil la sfîrşitul unor cuvinte/forme terminate în *u* vocală (vezi **2**). Grafii ca *Alexandrul* (în loc de *Alexandru*), *al nostrul* (în loc de

nostru), *de exemplul* (în loc de *exemplu*) sau *un membrul* (în loc de *membru*) reprezintă greşeli mai grave decît cele de sub **a** pentru că nu au nici măcar circumstanța atenuantă a reproducerii pronunțării populare.

Pe lîngă aceste greşeli elementare, la scrierea unor substantive terminate în *u* vocalic (vezi **2 a**) se produc frecvent ezitări în situații neconcludente pentru opoziția de articulare. Astfel, apar adesea scrise cu un *l* superfluu construcțiile prepoziționale cu valoare de unități frazeologice *cu titlu de* şi *sub beneficiu de* (*cu titlul de curiozitate*, respectiv *sub beneficiul de inventar*), îmbinarea *a convinge de contrariu* (*...de contrariul*) şi formula *densitatea pe metru pătrat* (*...pe metrul pătrat*).

XV. *n* sau *m*?

Problema se pune la scrierea uneia dintre aceste litere înainte de *b*, *p*, *f*, *v* şi *m*, deci pentru notarea consoanei nazale urmate de o consoană labială (bilabială: *b*, *p*, *m* sau labiodentală: *f*, *v*), care, în principiu, are capacitatea de a provoca pronunțarea ca labială a consoanei precedente, transformîndu-l pe *n* în *m*. Scrierea nu se poate orienta aici după pronunțare, dat fiind că în această poziție cele două consoane nazale îşi pierd în bună parte identitatea, pronunțîndu-se la fel, ca un *m* slab articulat, chiar atunci cînd, din considerente etimologice, sînt scrise diferit.

1. Înainte de *b* şi *p* se scrie de obicei *m*, nu *n*. Regula este valabilă pentru marea majoritate a cuvintelor (în orice caz, pentru toate cele din fondul tradițional, dar şi pentru cele mai multe neologisme) atît pentru rădăcina cuvintelor, cît şi pentru situațiile create, în derivarea cu prefixe şi în compunere, la întîlnirea dintre un formant şi cuvântul de bază. Iată, mai întîi, exemple din

interiorul rădăcinii: *bombăni*, *limbă*, *sîmbătă*, *umbla*, *cîmp*, *scump*, *timp*, *umple*; *ambulanță*, *bombă*, *decembrie*, *lumbago*, *romb*, *lampă*, *simplu*, *trompă*.

La unele neologisme, vechi şi adaptate, scrierea cu *m* diferă de aceea a etimonului. Este cazul lui *bomboană* < fr. *bonbon* (şi al familiei sale: *bombonerie* < fr. *bonbonnerie*, *bombonieră* < fr. *bonbonnière*), care explică varianta grafică, neadmisă de norme, *bonboană* (şi *bonbonerie*, *bonbonieră*).

Cuvîntul francez a fost preluat şi într-o variantă morfologică mai apropiată de etimon, ca determinant al lui *roz*, în îmbinarea cu sensul "roz viu (ca de bomboane)", care se scrie sau în întregime ca în franceză: *rose bonbon*, sau românizat: *roz bombon*.

Prefixele şi prepozițiile terminate în *n* se scriu cu *m* în derivate, respectiv compuse cu un cuvînt care începe cu *b* sau *p*. Astfel:

în- > *îm-* (şi *din-* > *dim-*, *prin-* > *prim-*): *îmbarca*, *îmbătrîni*, *îmbelşuga*, *îmblăni*, *îmbolnăvi*, *îmbuna*, *împacheta*, *împăca*, *împerechea*, *împiedica*, *împodobi*, *împricinat*, *împuternici*; *împotrivă* şi *dimpotrivă*; *împrejur*, *dimprejur* şi *primprejur*; *împreună* şi *dimpreună*;

in- > *im-*: *imbatabil*, *imberb*, *imblocație*, *imbold*, *impar*, *imperfect*, *impietate*, *implanta*, *imposibil*, *imprecis*, *impur*;

an- > *am-* (şi *ran-* > *ram-*): *ambarcație*, *ambranşament*, *ampenaj*, *amplasa*; *rambursa*;

con- > *com-*: *combate*, *compatriot*, *compătimi*, *complăcea*, *compromite*, *compune* sau *co-*: *cobeligerant*, *coparticipa*, *copărtaş*, *coposesiune*, *copreşedinte*, *coproducție*, *coproprietar*;

en- > *em-*: *embolie*, *empatie*;

sin- > *sim-*: *simbioză*, *simpatie*.

Regula nu se aplică la unele neologisme (toate cu structură

de cuvinte compuse, analizabile sau măcar semianalizabile):

— compuse cu *avan*-: *avanbec*, *avanport*, *avanpost*, *avanpremieră*;

— compuse cu *pan*-: *panpsihism*, *panpsihotrop*;

— cuvîntul *input* (în electronică şi informatică, antonimul lui *output*).

De remarcat că prin ortografia ultimului cuvînt se creează opoziţia grafică *input* s. — *imput* vb. (ind. prez. 1 sg. de la *a imputa*); în pronunţare cele două cuvinte se deosebesc prin locul accentului (*input* — *imput*).

Cu atît mai mult ea nu se aplică la un cuvînt ca *handbal*, chiar dacă pronunţarea simplifică grupul consonantic, eliminîndu-l pe -*d*-; varianta *hambal* este incorectă.

De asemenea regula nu se aplică la numele proprii străine (nici la derivatele lor), care se scriu conform normelor din limbile respective:

— toponime: *Banbury*, *Brandenburg* (şi *brandenburg* "şnur", *brandenburghez*, *brandenburgic*), *Canberra*, *Istanbul* (cf. însă *stamboală*, *stambol* şi numele propriu de familie *Stambuliu*, toate cu aceeaşi origine, dar vechi şi populare);

— antroponime: *Feinblatt*, *Gutenberg*, *Rosenbusch*, *Steinbeck*.

La antroponime se ţine seama, ca totdeauna, de dorinţa purtătorului numelui în cauză; de aceea pot exista variante grafice ale aceluiaşi nume: *Goldemberg* şi *Goldenberg*, *Rosemberg* şi *Rosenberg*.

Numele proprii româneşti compuse cu *sîn*- "sfînt(ul)" (< lat. *sanctus*) au o scriere variabilă înainte de *b*, *p*. În mod normal, *sîn*- > *sîm*-: *Sîmpetru*; aceasta este grafia sub care apare de cele

mai multe ori ca vechi nume de personaj mitologic, de sărbătoare (în aceste două ipostaze şi cu varianta nesudată *Sîn-Petru*) şi de familie (rar cu varianta grafică *Sînpetru*), dar ca toponim indicatoarele administrative l-au fixat în grafia cu *n* menţinut: *Sînpetru*. Grafia cu *n* se regăseşte în toponimele *Sînbenedic* şi *Sînpaul*.

2. Pentru scrierea cu *m* sau *n* înainte de *f* şi *v* nu există o regulă generală, ci doar unele reguli particulare şi, în rest, reguli individuale.

Prefixele *în-*, *in-* şi *con-*, ca şi rarele *an-* şi *ran-*, îl păstrează pe *n* nemodificat:

în-: *înfăşa*, *înfiora*, *înflori*; *învăţa*, *înviora*, *învrăjbi*;

in-: *infinit*, *inflama*; *invalid*, *invizibil*, *involuntar*;

con-: *confederaţie*, *configura*, *confrunta*; *conveni*, *convieţui*, *convorbi*;

an-: *anfiladă*; *anvelopă*;

ran-: *ranforsa*.

Prefixul *sin-* > *sim-* în împrumuturi mai vechi (*simfiză*, *simfonie*), dar îl păstrează pe *n* în împrumuturi recente: *sinfazic*.

Prefixul *en-* > *em-*: *emfază*, *emfizem*.

Termenul de compunere *sîn-* îl păstrează pe *n*: *Sînvăsii*.

În rădăcina cuvintelor şi în interiorul formanţilor scrierea cu *m* sau *n* înainte de *f*, *v* se orientează după etimologie sau/şi tradiţie. Se scrie *confort*, *fanfară*, *fonf*, *infra-*, dar *amfi-*, *amforă*, *bomfaier*, *camfor*, *damf*, *îngîmfa*, *limfă*, *nimfă*, *pamflet*, *triumf*, *umfla*, *Pamfil*, *Zamfir*(*a*); *convoi*, *honved*, dar *amvon*. Compusele cu un prim termen în *-m* îl păstrează: *cumva* (cf. *cum*), *decemvir* (cf. lat. *decem*), *tramvai* (cf. engl. *tram* şi rom. *tramcar*).

De remarcat deosebirea de scriere — cu *m*, respectiv *n* — în cuvintele

înrudite *umfla* (moştenit din lat. *inflare*), *îngîmfa* (< lat. *conflare*?) şi neologicele *inflaţie* (< fr. *inflation*) şi *gonfla* (fr. *gonfler*).

3. Înainte de *m* există două situaţii: menţinerea lui *n* sau dispariţia lui.

A treia posibilitate, constînd în notarea ca *m* a nazalei anterioare lui *m*, care ducea la consoana dublă *mm* în cuvinte de tipul *commemora*, *immaculat*, *immemorial* (influenţate de grafia etimoanelor franceze: *commémorer*, *immaculé*, *immémoriel*), este de mult ieşită din uz, nefiind admisă nici în regulile ortografice din 1932. Vezi şi **XXIII.**

N se menţine în formaţiile cu:
în-: *înmatricula*, *înmărmuri*, *înmiit*, *înmîna*, *înmormîntare*, *înmulţi*;
pan-: *panmieloftizie*, *panmixie*;
sin-: *sinmoşin*.
N dispare în formaţiile cu:
con- > co-: *comasa*, *comemora*, *comesean*;
in- > i-: *imaterial*, *imemorial*, *imigra*, *imobil*, *imutabil*.
Numele proprii formate cu *sîn-* au amîndouă tratamentele:
sîn- > sî-: *Sîmedru* "sfîntul Dumitru";
sîn-: *Sînmarghita*, *Sînmartin*, *Sînmiclăuş*, *Sînmihai*.

XVI. *oa* sau *ua*?

Întrucît literele *o* şi *u* pot nota atît vocale, cît şi semivocale sau semiconsoane, secvenţele grafice *oa* şi *ua* au cîte două corespondente fonetice, notînd, pe de o parte, secvenţele de vocale în hiat [o-a], [u-a], iar, pe de altă parte, diftongii [o̯a], [u̯a], dintre care [o̯a] apare numai după consoane.

Problema alegerii între *oa* şi *ua* în scriere se pune mai ales cînd e vorba de notarea unui diftong, pentru că el poate fi acelaşi

([u̯a]) sau greu de distins (diftongii [o̯a] şi [u̯a]).

Adesea scrierea nu concordă cu pronunţarea (nici măcar cu cea literară), aplicînd mai mult principiul morfologic sau/şi principiul etimologic. Regulile ortografice diferă în funcţie de literele/sunetele precedente. Existenţa unor forme alternante cu *o* impune scrierea cu *oa* în orice poziţie, dar această scriere are o sferă mai largă, incluzînd şi cuvinte în care nu există alternanţă cu *o*.

1. La început de cuvînt singurul diftong posibil dintre cei doi menţionaţi este [u̯a]. El se scrie însă *oa* în toate cuvintele, atît atunci cînd există alternanţă cu *o*: *oablă* (*oblu*), *oacheş* (*ocheşel*), *oaie* (*oi*), *oală* (*olar*), *oameni* (*om*), *oară* (*ori*), *oarbă* (*orb*), *oase* (*os*), *oaspete* (*ospăta*), *oaste* (*oşti*), cît şi atunci cînd nu există alternanţă: *oac*, *oacăr*, *oare* — şi compusele *oarecare*, *oarecine*, *oarecum* —, *oază*.

2. La începutul unei silabe care urmează după vocală, de asemenea, se pronunţă numai diftongul [u̯a], dar el poate fi scris, în cuvinte diferite, atît *oa*, cît şi *ua*.

a. Se scrie *oa* atunci cînd există alternanţă cu *o*: *angioame* (*angiom*), *idioată* (*idiot*), *înfioară* (*înfior*), *mioapă* (*miop*), *perioadă* (*periodic*), *subsuoară* (*subsuori*) etc.; în această categorie intră toate derivatele feminine cu sufixele *-oaică*, *-oaie*, (*-i*)*oară* şi *-*(*i*)*oasă*, *-uoasă*: *zmeoaică* şi *zmeoaie* (*zmeoi*); *căprioară* (*căprior*), *gălbioară* (*gălbior*), *junioară* (*junior*), *roşioară* (*roşior*), *soţioară* (*soţior*), *vioară* (*viori*); *cuvioasă* (*cuvios*), *furioasă* (*furios*), *glorioasă* (*glorios*), *graţioasă* (*graţios*), *mînioasă* (*mînios*), *pioasă* (*pios*), *sfioasă* (*sfios*), *sperioasă* (*sperios*); *afectuoasă* (*afectuos*), *fastuoasă* (*fastuos*), *monstruoasă* (*monstruos*), *respectuoasă* (*respectuos*) etc., inclusiv derivatele în *-ioară*, *-oaică* şi *-oaie* care nu au alternanţă cu *o*:

aşchioară, *hîrtioară*, *istorioară*, *pălărioară*, *poezioară*, *săbioară*, *surioară*; *leoaică*; *dumnezeoaie*, *măgăoaie*.

Se scrie de asemenea *oa*, fără alternanță cu *o*, în compuse cu *oa* inițial de cuvînt: *balaoacheş*, *bunăoară*, *deoarece*, *odinioară*.

b. Se scrie *ua* atunci cînd nu există alternanță cu *o*:

— în formele articulate de nominativ-acuzativ singular ale substantivelor şi adjectivelor feminine terminate în *-uă*, în vocală accentuată sau în *o* neaccentuat: *caua*, *piua*, *roua*, *noua*; *basmaua*, *beizadeaua*, *cafeaua*, *mantaua*, *neaua*, *steaua*, *ziua*, *greaua*, *reaua*; *cacaua*;

Numeroase substantive şi adjective feminine terminate la forma nearticulată în vocală accentuată au variante vechi şi regionale în *-uă*: de exemplu, *măseauă*, *neauă*, *steauă*, *mişeauă*, *reauă*; substantivul *zi* are şi în limba literară o formă secundară *ziuă*, folosită numai în expresii (*se face ziuă*, *de cu ziuă*, *pînă la ziuă*).

— în numeralele ordinale feminine *a doua*, *a noua*;

— în forme ale verbelor cu tema în [u̯], în care *a* alternează cu *ă*: *înşeua* (*înşeuăm*) şi *deşeua* (*deşeuăm*), *oua* (*ouă*), *ploua* (*plouă*);

— în derivatele cu sufixe care încep cu *a* (în special *-an*, *-ar*) de la teme în [u̯]: *băcăuan*, *flăcăuan*, *hîrlăuan*, *tăzlăuan*; *bouar*, *nouar*, *ouar*, *piuar*; *flăcăuaş*, *pîrîuaş* (variante ale lui *flăcăiaş*, *pîrîiaş*); *ziuatic* (< *ziuă*).

Se scrie, de asemenea, *ua* în neologismul *ouabaină*.

3. După semiconsoana [i̯] diftongul din componența triftongului astfel format se scrie totdeauna *oa*: *aripioară*, *bătrîioară*, *cleioasă*, *duioasă*, *fuioare*, *lăcrămioară*, *noroioasă*, *ploioasă*, *rumeioară*, *scînteioară*, *tămîioasă*, *uleioasă*, *voioasă* etc.

4. După consoană, diftongul este de obicei [o̯a], dar e posibil şi [u̯a]. Scrierea concordă, în general, cu pronunţarea literară (deosebirea dintre cei doi diftongi este însă minimă).

a. Se scrie *oa* în majoritatea cuvintelor, atît atunci cînd există alternanţă cu *o*: *boală* (*boli*), *coase* (*cos*), *doare* (*dor*), *foame* (*înfometa*), *goală* (*gol*), *joacă* (*joc*), *moară* (*mori*), *noapte* (*nopţi*), *poartă* (*port*), *roade* (*rod*), *soare* (*sori*), *şoaptă* (*şopti*), *toacă* (*toca*), *ţoale* (*ţol*), *izvoare* (*izvor*), *zoaie* (*zoi*), cît şi cînd nu există această alternanţă: *angoasă*, *boare*, *coafa*, *croazieră*, *culoar*, *doar*, *exploata*, *fermoar*, *foaier*, *foarte*, *încoace*, *lavoar*, *loază*, *moar*, *pavoaz* şi *pavoaza*, *pledoarie*, *poală*, *poantă*, *savoare*, *toast*, *voal* etc.

Se scriu cu *oa* toate substantivele şi adjectivele feminine derivate cu sufixele *-oaică*, *-oaie*, *-oare* şi *-toare*, *-oasă*, indiferent dacă au sau nu forme alternante cu *o*: *brînzoaică*, *hoţoaică*, *iepuroaică*, *turcoaică*, *zgripţoroaică*; *căsoaie*, *găzdoaie*, *ghionoaie*, *tălpoaie*; *ardoare*, *controloare*, *fervoare*, *savoare*, *strîmtoare*, *unsoare*; *aviatoare*, *ciocănitoare*, *privighetoare*, *rezemătoare*, *zicătoare*; *bănoasă*, *miloasă*, *norocoasă*, *vîntoasă* etc. şi substantivele neutre analizabile cu sufixul *-oar*: *balansoar*, *fumoar*, *patinoar*, *remontoar*.

Se scrie totdeauna *oa* şi după consoanele [ḱ], [ǵ], [č], [ğ], scrise *chi*, *ghi*, *ci*, *gi* (cu *i* ca literă ajutătoare): *chioară*, *ochioasă*; *ghioagă*; *cioară*, *picioare*; *gioale*, *gioarsă*, *tutungioaică*.

b. Se scrie *ua* (= [u̯a]) numai în cîteva neologisme:

— după *c*: *acuarelă*, *cuantă*, *cuartă*, *cuarţ*, *cuaternar*, *descuama*, *ecuadorian*, *scuar*;

— după *g*: *guano* — şi *guanidină*, *guanină* —, *guarani*, *guard*, *guaşă*, *guatemalez*, *iguană*; *paraguayan*, *uruguayan*;

— după *j*, pronunțat [h]: *marijuana*;
— după *q*: *acqua Tofana*, *quarc*, *quasar*, *quattrocento*;
— după *t*: *trotuar*.

5. Abateri de la scrierea corectă se produc în ambele direcții, scriindu-se atît *ua* în loc de *oa*, cît şi *oa* în loc de *ua*.

Variantele grafice incorecte cu *ua* în loc de *oa* la început de cuvînt (de exemplu: *uameni*), la început de silabă după vocală (de exemplu: *suriuară*) şi după *i* = [i̯] (de exemplu: *tămîiuasă*) se întîlnesc numai la un nivel elementar, la cei aflați în faza de deprindere a scrisului. În aceeaşi situație sînt variantele de acest fel şi după consoane (de exemplu: *expluata*, *muar*), cu excepția sufixului *-oar* din substantive neutre (analizabile şi neanalizabile), care apare scris greşit *-uar* şi la un nivel mai înalt: *culuar* în loc de *culoar*, *fermuar* în loc de *fermoar*, *patinuar* în loc de *patinoar*.

Scrierea *-uar* în loc de *-oar* este legată de obicei şi de pronunțarea greşită cu *u* vocalic (de exemplu: [fer-mu-ar], în trei silabe, în loc de [fer-mo̯ar], în două). Variantele grafice şi fonetice de acest tip se datoresc influenței unor cuvinte ca *anuar*, *osuar*, *sanctuar*, care au altă structură morfologică şi la care scrierea cu *ua* este corectă, corespunzînd pronunțării literare cu vocalele [u-a] repartizate în silabe diferite.

Mai numeroase sînt variantele grafice incorecte cu *oa* în loc de *ua*. Ele apar frecvent la început de silabă după vocală, în unele dintre situațiile descrise sub **2 b**:

— în formele articulate de tipul *cafeaua*, *ziua*, scrise greşit cu *-oa* (*cafeaoa*, *pioa*, *reaoa*, *zioa*);

— în verbele *deşeua*, *înşeua*, scrise greşit cu *-oa*;

— în derivatele cu sufixe care încep cu *a* de la teme în [u̯]: *băcăoan* în loc de *băcăuan*; *pioar* în loc de *piuar*.

După teme în *-o* apar variante grafice incorecte numai cu *a* în loc de *ua*:

roa în loc de *roua*; *a doa* în loc de *a doua*; *noa* în loc de *noua* (adj. art. şi num. ord.); *oa* în loc de *oua* şi *ploa* în loc de *ploua*; *boar*, *oar* în loc de *bouar*, *ouar*.

Variante grafice cu *oa* în loc de *ua* se întîlnesc şi după consoane, în unele dintre cuvintele enumerate sub **4 b**: *acoarelă* în loc de *acuarelă*, *scoar* în loc de *scuar* şi, mai ales, *trotoar* în loc de *trotuar*.

Varianta *trotoar*, susținută şi de deprinderi ortografice conforme regulilor academice din 1932, este, de fapt, normală: ea aplică regula comună pentru substantivele neutre similare ca etimologie, structură şi pronunțare (*benoar*, *budoar*, *culoar*, *fermoar*, *fumoar*, *lavoar*, *parloar*, *patinoar*, *polisoar*, *remontoar*), în raport cu care scrierea *trotuar*, recomandată de normele în vigoare, constituie o excepție.

6. Dubla valoare fonetică a secvențelor grafice *oa* şi *ua* favorizează existența unor variante fonetice cu hiat în loc de diftong şi invers.

La cuvintele scrise cu *oa* variantele fonetice apar numai în neologisme. Variantele fonetice cu [o-a] în loc de [o̯a] sînt puțin numeroase: *coafa* şi derivatele sale *coafeză*, *coafor*, *coafură* sînt pronunțate de unii vorbitori cu hiat [co-a-] în loc de diftong [co̯a-]; mai rar se întîlnesc asemenea variante la cuvintele *toast* şi *toasta*. Fenomenul invers, anume pronunțarea [o̯a] în loc de [o-a], apare în elementul de compunere -*zoar* din *hematozoar*, *protozoare*, *sporozoar* etc., în substantivul *boa* şi în familia verbului *coagula*.

Variante fonetice cu [u-a] în loc de [u̯a] se întîlnesc rar după vocală (*înşeua* este pronunțat uneori greşit cu *u* vocalic), dar frecvent după consoană: practic toate cuvintele enumerate sub **4 b** au variante cu [u-a], de tipul [a-cu-a-re-lă] în loc de [a-cu̯a]; o mențiune aparte pentru frecvența pronunțării greşite [tro-tu-ar].

Unele pronunțări de acest tip s-au impus în uz şi au fost acceptate de normele actuale; este cazul cuvintelor *ecuator* şi *ecuație*.

Fenomenul invers, al pronunțării cu [u̯a] în loc de [u-a], apare şi el frecvent după diverse consoane: de exemplu, în adjective ca *anual*, *contractual*, *eventual*, în substantivele *anuar*, *osuar*, *sanctuar*, în verbele neologice *accentua*, *atenua*, *continua*, *dilua*, *efectua*, *evacua*, *evalua*, *evolua* şi, mai ales, în verbul *lua* (şi derivatele sale *prelua*, *relua*) şi în substantivul *aluat*; pronunțarea [u̯a] atrage şi variante grafice incorecte cu *oa*, de exemplu *loa*, *aloat*.

7. Formele de feminin sg. şi pl. şi de neutru pl. ale adjectivelor cu sufixul -*uos*, care în limba literară se scriu corect cu -*uoasă* f. sg. (nom.-ac.), -*uoase* f. şi n. pl. (şi gen.-dat. f. sg.), în conformitate cu pronunțarea [-u-o̯a-], au două tipuri de variante neliterare. Pe de o parte, ca şi la genul masculin, la unii vorbitori se produce înlocuirea cu sufixul -*oasă*, cu micşorarea implicită a numărului de silabe: ei pronunță şi scriu *afectos*, *afectoasă* în loc de *afectuos*, *afectuoasă*. Pe de altă parte, unii dintre vorbitorii care-l mențin pe *u* simplifică secvența grafică *uoa* renunțînd la *o*: aceştia scriu *afectuasă* şi de la pronunțarea [-u-o̯a-], trecînd prin faza [-u-a-], ajung la [-u̯a-]. De reținut lista adjectivelor care au forme corecte în -*uoasă* (-*uoase*): *afectuoasă*, *aspectuoasă*, *defectuoasă*, *dezastruoasă*, *fastuoasă*, (*in*)*fructuoasă*, *impetuoasă*, *incestuoasă*, *maiestuoasă*, *merituoasă*, *monstruoasă*, *onctuoasă*, *respectuoasă*, *sinuoasă*, *somptuoasă*, *tempestuoasă*, *tumultuoasă*, *virtuoasă*, *voluptuoasă*.

Uneori, prin hipercorectitudine, se face greşeala inversă, a adăugării unui *u* superfluu înaintea sufixului -*oasă*; de exemplu: *dificultuoasă* (şi m. *dificultuos*) în loc de *dificultoasă*; *vanituoasă* în loc de *vanitoasă*.

8. În numele proprii româneşti scrierea cu *oa* sau *ua* urmează regulile de la cuvintele comune.

Se scriu corect cu *oa* toponime ca *Oarba*; *Dîmbovicioara*, *Ialomicioara*, *Slătioara*; *Brezoaia*, *Răcoasa*, *Timişoara*, *Zănoaga* şi antroponime ca *Oana*; *Ioana*, *Marioara*, *Mioara*; *Floarea*, *Toader*.

Se scriu corect cu *ua* toponimele *Sălciua*, *Zurbaua*, de asemenea toate antroponimele şi toponimele create din nume de locuitori: *Băcăuanu*, *Hîrlăuanu*, *Tărcăuanu*, *Tăzlăuanu*; *Bîrgăuani*.

La antroponime există unele variante grafice menținute conform dorinței purtătorilor sau/şi tradiției: *Boar*(*i*)*u* şi *Bouar*(*i*)*u*, *Oat*(*u*) şi *Ouatu*, *Pioaru* şi *Piuar*(*i*)*u*, *Tăzlăoanu* şi *Tăzlăuanu*; cf. şi *Băcăoanu*, *Oar*, *Hîrlăoanu*, *Tarcaoanu*.

Scrierea oficială a toponimelor provenite din nume de grup a adoptat uneori, în mod inconsecvent, variante grafice cu -*oani* în loc de -*uani*: *Crăcăoani*, *Săbăoani*, dar *Bîrgăuani*.

XVII. *q*(*u*) sau *c*, *ch*, *cu*, *cv*, *k*?

Litera *q*, denumită *kü/chiu* [ḱu], are cel mai mic randament funcțional dintre toate unitățile alfabetului românesc, fiind folosită în cuvinte puțin numeroase şi puțin importante, cu răspîndire şi frecvență mică.

Denumirea acestei litere sugerează existența unor valori comune cu literele *c*, *k*.

A fost admisă relativ recent (1982) în alfabetul limbii române, deşi era utilizată mai de mult — şi chiar într-o măsură mai largă decît astăzi — în scrierea românească; avea însă statutul de literă străină (ca *ä*, *y* sau *w*).

Întrebuințarea literei *q* este limitată la neologisme “stridente” şi formule integral străine, la abrevieri şi simboluri cu caracter internațional, la nume proprii străine şi derivate ale acestora, fiind excepțională în cîteva nume proprii româneşti. Prezența literei *q* este o marcă a statutului neologic sau străin al unui cuvînt/nume propriu; cuvintele care o conțin pot prezenta şi alte particularități străine în ce priveşte scrierea şi pronunțarea, de exemplu litere duble (*quattrocento*, *quidditate*), combinații de litere de tipul *ch*= [č] (*quebracho*, *quechua*) şi *tz* = [ț] (*quetzal*), valori fonetice neobişnuite ale unor litere, ca *a* = [ei̯] şi *e* = [ă] (*quaker* [ku̯ei̯kăr]).

1. Litera *q* se foloseşte în următoarele categorii de cuvinte:

a. Neologisme neadaptate, de obicei cu caracter internațional: *quadrivium*, *quaker* — şi *quakerism* —, *quarc*, *quasag*, *quasar*, *quattrocento* — şi *quattrocentist* —, *quebracho*, *quechua*, *quetzal*, *quick* (*quick-cola* şi *citro-quick*), *quidditate*, *quiproquo*, *quipu*; *acqua Tofana*, *equus*, *exequatur*, *filioque*, *maquis* şi *maquisard*, *sequoia*, *statu-quo*.

b. Formule integral străine (latineşti): *ad quem*, *a quo*, *sine qua non*.

c. Derivate (prin afixare sau prin conversiune) de la nume proprii străine: *quisling*, *blanquism*, *jacquerie*.

d. Abrevieri şi simboluri internaționale: **q** (chintal), **q**. **p**. (lat. *quantum placet*), **q**. **s**. (lat. *quantum sufficit*), **QSG** (*quasag*), **QSR** (*quasar*).

Dintre acestea simbolul internațional **q** nu corespunde cu scrierea românească actuală a cuvîntului reprezentat (*chintal*). **QSG** şi **QSR** sînt sigle ale unor îmbinări terminologice englezeşti: *qua*(*si*) *s*(*tellar*) *g*(*alaxy*), respectiv *quas*(*i stell*)*ar* (*radio source*), din care s-au format *quasag* şi *quasar*.

e. Nume proprii străine:

— toponime: *Qatar*, *Quebec/Québec*, *Queensland*, *Quezon City*, *Qingdao*, *Quito*, *Arequipa*, *Guadalquivir*, *Masqat*, *Roquefort* etc.;

Unele toponime străine au variante grafice cu *q* şi cu *k*: *Qairwan/Kairouan*, *El Ladhiqiya/Latakia*, *Irak/Iraq* (derivatul e însă numai *irakian*).

— antroponime: *Quasimodo*, *Queneau*, (*Don*) *Quijote*, *Quinet*, *Quintilian/Quintilianus*, *Quisling*, *Braque*, *Daquin*, *Jacquard*, *Márquez*, *Roques*, *Siqueiros*, *Velásquez* etc.

f. Nume proprii româneşti, exclusiv antroponime:

— prenume de origine străină: *Quintus*, *Jacques*;

— nume de familie: (Emanoil) *Quinezu*, (Nicolae) *Quintescu*, (Constantin) *Jiquidi*.

Numele lui Emanoil *Quinezu* apare scris şi în varianta *Kinezu*; el este identic cu *Chinezu* < *chinez*, variantă regională a lui *cneaz*.

2. În marea majoritate a apariţiilor — în orice caz, în toate cuvintele comune — litera *q* este urmată de *u*, cu sau fără valoare fonetică. Neînsoţită de *u* este numai în unele nume proprii străine: *Qatar*, *Qiqihar*, *Iraq*, *Masqat*.

Secvenţa grafică *qu* apare numai urmată de o literă care notează vocale; ea se poate întîlni în următoarele poziţii:

— la început de cuvînt: *quadrivium*, *quasar* etc.;

— între vocale: *maquisard*, *sequoia*, *statu-quo* etc.;

— rar, între o consoană şi o vocală: *blanquism*; o combinaţie specifică este *cq*, în care litera *c* este lipsită de valoare proprie.

Valorile fonetice ale secvenţei grafice *qu* sînt următoarele:

a. [ku̯] în *quaker*, *quarc*, *quasar*, *quattrocento*, *acqua Tofana*;

b. [kv] în *quadrivium*, *quiproquo*, *equus*, *exequatur*, *filioque*, *sequoia*, *statu-quo* şi în formulele latineşti de sub **1 b**;

c. [ḱ] în *quebracho*, *quechua*, *quipu*, *blanquism*, *jacquerie*,

maquis şi *maquisard*, *Quinezu*, *Quintescu*, *Jiquidi*;

Pentru cuvîntul *quisling* sînt admise două feluri de pronunțare a lui *qu*: [kv], ca în norvegiană, şi [ḱ], ca în franceză, deci [kvisling] şi [kisling].

În nume proprii străine *q*(*u*) poate avea şi alte valori, de exemplu [ț] în nume chinezeşti: *Qingdao* [țindau̯], *Qiqihar* [țițihar].

Pentru pronunțarea corectă a cuvintelor/numelor proprii scrise cu *q* este necesară cunoaşterea etimologiei/apartenenței lor sau consultarea lucrărilor cu indicații ortoepice.

3. Uneori litera *q* este folosită în cuvinte pentru care normele actuale recomandă altfel de scriere, dovadă a adaptării neologismelor respective.

a. Nu se scrie *qu*, ci *c*, în cuvintele *cadril*, *cadrilaj*, *cadrilat*, *cartier*, *ecuator*, *ecuație*, *jacard*, *licoare*, *recuzită* "totalitatea obiectelor care servesc la montarea unui spectacol" — şi *recuzitor*, *recuzitoare* —, *ubicuitate*, *ventriloc*.

b. Nu se scrie *qu*, ci *ch*, înainte de *e*, *i* în cuvintele *achiesa*, *achita*, *achiziție*, *chestor*, *chinină*, *chintal*, *chintesență*, *chitanță*, *conchistador*, *donchihotism*, *echer*, *echilibra*, *echitabil*, *echitate*, *echitație*, *inchietudine*, *jachetă*, *inchizitor* şi *inchiziție*, *lichefia*, *lichid* — şi *lichida* —, *lichior*, *percheziție*, *rechizite* "totalitatea materialelor necesare pentru scris", *rechizitoriu*, *rechiziție*, *sechestru* şi în elementul de compunere *echi*- (*echidistant*, *echilateral*, *echivalent* etc.).

Prin hipercorectitudine apar variante grafice cu *q* şi pentru *manichiură* şi derivatele sale.

c. Nu se scrie *qu*, ci *cu* în cuvintele *acuarelă*, *cuaga*, *cuantă* — şi *cuantic*, *cuantifica*, *cuantor*—, *cuantum*, *cuarț* — şi *cuarțit*, *cuarțos* —, *cuaternar*.

d. Nu se scrie *qu*, ci *cv* în cuvintele *acvaforte*, *acvamarin*,

acvanaut, *acvaplan*, *acvariu*, *acvatic*, *acvatintă*, *acvatipie*, *acvatubular*, *acvifer*, *acvilă* — şi *acvilidă*, *acvilin*, *acvilon* —, *adecvat*, *colocviu* — şi *colocvial* —, *consecvent*, *cvadragenar*, *cvadrant*, *cvadrat* — şi *cvadratură* —, *cvadricolor*, *cvadrienal*, *cvadrică*, *cvadrigă*, *cvadrigemeni*, *cvadrilateral*, *cvadrilion*, *cvadripartit*, *cvadripetal*, *cvadriremă*, *cvadruman*, *cvadruplu* — şi *cvadrupla*, *cvadrupli* —, *cvartal*, *cvartir*, *cver*, *cvintadecimă*, *cvintet*, *cvintilion*, *cvintolet*, *cvintuplu* — şi *cvintupli* —, *cvorum*, *ecvestru*, *ecvidee*, *ecvin*, *ecvisetacee*, *elocvent*, *frecvent*, *locvace*, *relicvă* — şi *relicvariu* —, *recviem*, *secvență*, *ubicvist* şi în elementul de compunere *cvasi*- (*cvasitotalitate*, *cvasiunanim* etc.).

e. Pentru cîteva cuvinte sînt admise în normă cîte două variante: *chietism/cvietism*, *cuartet/cvartet*, *cvadrimotor/cuadrimotor*, *cvartadecimă/cuartadecimă*.

De remarcat şi tratamentul diferit al unor cuvinte cu bază comună; de exemplu: *acuarelă* — şi *acuarelist* —, dar *acqua Tofana* şi *acvaforte*, *acvamarin*, *acvanaut*, *acvariu*, *acvatic*, *acvatintă*, *acvatipie*, *acvatubular*, *acvifer*; *cvartir*, dar *încartirui*; *echitație*, dar *ecvestru* şi *equus*; *ubicuitate*, dar *ubicvist*. Cf. şi *donchihotism* față de *Don Quijote*.

Alteori variantele sînt specializate pe sensuri sau/şi pe domenii: *chintă* în sport (poziție la scrimă), dar *cvintă* în muzică; *cuartă* în sport şi în telecomunicații, dar *cvartă* în alte domenii tehnice şi *cvartă/cuartă* în muzică; *lichior*, dar *licoare*; *rechizite* (de scris), dar *recuzită* (în teatru şi cinematografie).

4. Nu este permisă succesiunea *qv.* Grupul de consoane [kv] se scrie sau *cv*, sau *qu*.

XVIII. *s* sau *ş*?

Confuziile între *s* şi *ş* sînt reciproce. Ele se întîlnesc în pronunțare şi în scriere, în diverse categorii de cuvinte (vechi şi noi) şi în diverse poziții. În general, scrierea concordă cu pronunțarea, dar există şi cîteva situații în care apar variante fonetice la lectura unor cuvinte scrise corect, în speță pronunțarea ca [ş] a lui *s*.

Pentru ortografie problema alegerii între *s* şi *ş* este simplă în condițiile cunoaşterii pronunțării literare. Cum însă pronunțarea însăşi pune probleme multor vorbitori, ea nu poate constitui un reper de încredere.

1. La început de cuvînt, înainte de vocală se pronunță şi se scrie *s* în cuvintele *salată*, *sală*, *salopetă*, *salvie*, *sampan*, *sarafan*, *saşiu* “cu privirea încrucişată”, *sie* — şi *sieşi* —, *sipică*, *sobol*, *solomonar*, *sovîrf*, dar *ş* în *şasiu* (cadru), *şindrilă*, *şobolan*, *şofran*, *şorici*.

2. Cele mai multe probleme apar, la început de cuvînt, înainte de consoană.

a. Înainte de *c* se pronunță şi se scrie *s* în *scandal*, *scorbură*, *scolastic*, *scorpie*, *scorpion*, dar *ş* în *şcoală* — şi *şcolar*, *şcolaritate*.

b. Înainte de [č], scris *c* + *e*, *i*, se pronunță şi se scrie numai *s*: *scelerat*, *scenă*, *sceptic*, *sceptru*, *sciatică*, *scinda*, *scintigramă*, *scit*, *sciziune*.

Unii vorbitori, sub influență italiană, reduc întregul grup [sč] la [ş], pronunțînd, de exemplu, *şenă* sau *şiatică*.

c. Înainte de [ḱ], scris *ch* + *e*, *i*, se pronunță şi se scrie *s* în cuvintele *schelă*, *scheuna*, *schilav*, *schilod*, *schimba*, *schimbea*, *schingiui*, dar *ş* în *şcheau* (pl. *şchei*), *şchiop* şi *şchiopăta*.

Variantele cu reducerea întregului grup [sḱ] la [ş], în *şemă* şi *şematism* pentru *schemă* şi *schematism* sau *şismatic* pentru *schismatic*, sînt învechite.

d. Înainte de *f* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *desfăca*, *sfară*, *sfert*, *sfeşnic*, *sfoară*, dar *ş* în *şfichi* — şi *şfichiui* —.

e. Înainte de *m* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *smoală* şi *smoching*, dar *ş* în *şmag*, *şmirghel*, *şmotru*.

f. Înainte de *p* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *spangă*, *special*, *specula*, *spicher* — şi *spicheriţă* —, *spion*, *spirt*, *spital*, *spiţer*, *spray* (pronunţat corect [sprei̯]), *sprinkler*, *sprint* — şi *sprinta*, *sprinter* —, dar *ş* în *şpagat*, *şpagă*, *şpalt*, *şperaclu*, *şpilhozen*, *şpriţ*.

g. Înainte de *t* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *stand*, *standard*, *start*, *stas*, *stat* (inclusiv în sensul "tabel" din *stat de plată*), *stefanian*, *stefanit*, *stejar*, *stoc*, *stofă*, *strangula*, *stras*, *stres* — şi *stresa*, *stresant* —, *stuc* — şi *stucatură* —, *student*, dar *ş* în *ştachetă*, *ştafetă*, *ştampilă*, *ştevie*, *ştrand*, *ştrudel*. Prin pronunţarea şi scrierea cu *s*, respectiv *ş* se deosebesc între ele cuvintele *stanţă* "strofă, poezie", *stanţa* "a compune stanţe" şi *ştanţă* (unealtă), *ştanţa* "a prelucra cu ajutorul unei ştanţe".

Variantele de pronunţare cu [ş] în loc de [s] înainte de *p* şi *t*, reflectate mai rar în scriere, sînt, în neologisme, rezultatul hipercorectitudinii, datorindu-se aplicării greşite a unei reguli de pronunţare valabile în anumite cuvinte în limba germană.

3. Între vocale, *s* şi *ş* se confundă mai ales în contexte care favorizează fenomenele de asimilare sau de disimilare: se pronunţă şi se scrie corect *-s-* în cuvintele *şosea* (pl. *şosele*), *şosetă*, dar *-ş-* în *şoşele* "amăgeli", *şoşoni*.

Prin prezenţa lui *-s-* sau *-ş-* se deosebesc dubletele etimologice *fisă* ("plăcuţă care serveşte ca marcă de plată — jeton —; piesă de

forma unei monede care declanşează funcţionarea unui mecanism”) şi *fişă* (“bucată de hîrtie; piesă de contact de la capătul unui cordon”).

Se pronunţă şi se scrie corect *paşaport* (nu *pas*(*a*)*port*).

4. În interiorul cuvîntului, înaintea unei consoane se produc variaţii asemănătoare cu cele de la începutul cuvîntului în acelaşi context.

a. Înainte de *c* se pronunţă şi se scrie *s* în *cescuţ* “timp foarte scurt, clipă”, *fiscal*, *muscat* “tămîios”, *muscular*, *musculatură*, *tescovină*, dar *ş* în *ceşcuţă* “ceaşcă mică”, *chioşc*, *muşcată* (floarea).

b. Înainte de [č], scris *c* + *e*, *i*, se pronunţă şi se scrie *s* în *ascet*, *ascendent* — şi *ascensiune*, *ascensor* —, *căscioară*, *descendent*, *descentraliza*, *descifra*, *descinde*, *disciplină*, *discipol*, *fascicul*, *fascism*, *fascist*, *fuscel*, *lasciv*, *mescioară*, *muscel*, *piscicol*, *susceptibil*, *resuscita* şi *suscita*, precum şi în toate cuvintele cu sufixele *-escent*, *-escenţă* (*adolescent*, *convalescent*, *efervescent*, *incandescent* etc.) şi în formele flexionare cu desinenţa *-e* ale cuvintelor cu rădăcina terminată în *sc* (*basce*, *fresce*, *odalisce*), dar *ş* în cuvintele *coşciug*, *uşcioară* (şi *uşcior* ca variantă a lui *uşor* s.).

Ca şi la începutul cuvîntului (vezi **2 b**), grupul [sč] din neologisme este redus de unii vorbitori la [ş]: de exemplu, *faşism*.

c. Înainte de [k], scris *ch* + *e*, *i*, se pronunţă şi se scrie *s* în *descheia*, *deschide*, *deschinga*, *muschetă* — şi *muschetar* —, dar *ş* în *muşchi* — şi *muşchios*, *muşchiuleţ* —, *răşchia*, *răşchira*, *răşchitor*, *teşcherea*.

d. Înainte de *p* se pronunţă şi se scrie *s* în pluralul adjectivului şi substantivului *aspru*: *aspri*.

e. Înainte de *t* se pronunţă şi se scrie *s* în *astea*, *ăstea* (forme de f.

pl. ale pronumelui şi adjectivului demonstrativ în varianta sa din limbajul familiar), *mustri* (ind. prez. 2 sg,. de la *mustra*) şi în *şustăr*, dar *ş* în *poştal* (şi în îmbinarea *carte poştală*), *poştalion*, *şiştar*, *veşteji* şi în forma de m. pl. a tuturor substantivelor şi adjectivelor terminate la sg. în -*stru*: *albaştri*, *iluştri*, *miniştri*, *pilaştri*.

În cuvintele *veşmînt* şi *înveşmînta* consoana [ş] provine din [s] în acelaşi context, variantele mai vechi avînd un *t* între *ş* şi *m* (*veştmînt* < *vestmînt*).

5. După consoană (de obicei *l*, *r*), variaţiile sînt asemănătoare în interiorul cuvîntului şi la sfîrşit de cuvînt: se pronunţă şi se scrie *fals* (f. sg. *falsă*, pl. m. *falşi*, f. *false*) şi *falsifica*, *vers*; *hîrsi*, dar *hîrşîi*.

6. La sfîrşit de cuvînt, după vocală se pronunţă şi se scrie *ş* în *griş* — şi *grişat* — şi *sufertaş*, dar *s* în *incas* (f. sg. *incasă*, pl. m. *incaşi*, f. *incase*).

7. Alegerea între *s* şi *ş* este determinată uneori de considerente morfologice. Substantivele masculine terminate la singular în *s* au totdeauna pluralul cu *ş*: se pronunţă şi se scrie corect *perşi* (nu *persi*).

Sufixul perfectului simplu este -*se* (nu -*şe*): se pronunţă şi se scrie corect *arse*, *duse*, *fripse*, *merse*, *zise*.

8. Distincţia între *s* şi *ş* trebuie respectată şi la literele majuscule; ea se face prin notarea sedilei la litera *ş* (*Ş*).

Vezi şi **XXVII F.**

Regula este valabilă şi pentru abrevierile de prenume reduse la iniţiale sau pentru siglele alcătuite din iniţiale majuscule; de exemplu, *C.N.Ş.T.* (< *Consiliul Naţional al Ştiinţei şi Tehnologiei*).

Deprinderea de a nu se nota sedila la *Ş* duce la lectura acestei litere drept *s*: *St. O. Iosif* (< *Ştefan Octavian Iosif*) se citeşte [ste-o], iar *S. S. F.*

(< *Societatea de Ştiinţe Filologice*) [se-se-fe]. Vezi şi **XXVIII B 3 e**.

9. Variante cu *s* pentru [ş] şi cu *ş* pentru [s] se întîlnesc şi la numele proprii româneşti în contexte identice cu cele descrise la **1—6.** De exemplu: *Musceleanu* şi *Muşceleanu*; *Paraschiva* şi *Paraşchiva*; *Spiţeru* şi *Şpiţeru*. Unele variante se explică prin corespondente străine: *Şimon* pentru *Simon* sau *Stefu* pentru *Ştefu* (< *Ştefan*).

Substantivele comune *stefanian* (perioadă geologică) şi *stefanit* "sulfură dublă naturală de stibiu şi argint" sînt raportabile la forma latinească a numelui propriu *Ştefan* într-o variantă parţial românizată, cu menţinerea lui *s*, dar cu *f* pentru *ph*; ele provin din fr. *stéphanien* (denumire legată de bazinul carbonifer Saint-Etienne), respectiv fr. *stéphanite*.

În unele nume proprii româneşti de persoane sau numai în variante ale lor se întîlneşte uneori scrierea, învechită, cu *s* pentru [ş]: (*Ovid*) *Densusianu* (< *Densuş*), (*Bogdan Petriceicu*) *Hasdeu*, (*George*) *Stephănescu* (< *Ştefan*).

Scrierea cu *-siu* pentru [ş] a fost curentă în secolul trecut în Transilvania: nume ca *Opriş*, prin grafia *Oprisiu*, au devenit *Oprişiu*.

Nume de familie ca *Scheau*, *Schiopu* (şi *Schiopulescu*) pot reprezenta atît variante fonetice regionale (ca şi apelativele corespunzătoare, pentru care vezi **2)**, cît şi grafii etimologice.

Administraţia a oficializat scrierea şi pronunţarea cu *s* a unor nume proprii de localităţi, de exemplu *Segarcea*, şi a optat pentru soluţii diferite la aceleaşi nume din regiuni diferite: *Scheia* şi *Şcheia*, *Sebiş* şi *Şebiş*, *Semlac* şi *Şemlac*(*~ul Mare/Mic*), *Sopot* şi *Şopot*(*~ul Nou/Vechi*) sau la nume înrudite: *Sărmaşu* şi *Sărmăşel*, dar *Şărmăşag*; *Sicula*, dar *Şiculeni*. Variantele de la toponime explică şi unele variante din antroponimie, de

exemplu *Scheianu* şi *Şcheianu*.

Cf. şi adjectivul din denumirea textului rotacizant *Psaltirea Scheiană/ Şcheiană*, care-l aminteşte pe donatorul său, D.C. Sturdza-Scheianul.

10. În nume proprii străine — de locuri, de instituții sau de persoane — şi în derivatele lor scrierea şi pronunțarea urmează regulile limbilor respective.

În numeroase nume proprii germane (nu însă în toate!) se scrie *s* şi se pronunță [ş] înainte de *p* şi *t* la început de cuvînt (şi de silabă în compuse şi în formații prefixale): de exemplu, numele fluviului *Spree* se pronunță corect [şpre], iar numele compozitorului austriac *Strauss* se pronunță [ştraus̯).

La lectura unor nume proprii străine se face adesea greşeala de a se pronunța [ş] litera *s* — inițială de cuvînt sau de silabă — urmată de *p* sau *t* în cuvinte de diverse origini, cărora li se aplică astfel, în mod nejustificat, o regulă valabilă numai pentru unele cuvinte germane. De reținut că numele proprii englezeşti şi americane (*Spencer*, *Springfield*, *Steinbeck*, *Stevenson*), franceze (Madame de *Staël*, *Stendhal*, *Strasbourg*, ultimul cu pronunțare corectă diferită şi ca accent de corespondentul german, scris *Strassburg*), olandeze (*Steen*) şi suedeze (*Stockholm*, *Strindberg*) se pronunță corect cu [s-], nu cu [ş-].

Nici măcar pentru numele proprii germane lectura [ş] nu trebuie generalizată: de exemplu, numele de oraşe *Rostock* şi *Speyer* se pronunță corect cu [s].

Pentru pronunțarea corectă a numelor proprii străine trebuie bine determinată apartenența lor şi trebuie consultate dicționare speciale, cu atît mai mult cu cît acelaşi nume, cu aspect german şi scris cu *s*, se poate pronunța cu [ş] ori cu [s] după cum este sau nu

german; de exemplu, *Springer* (editor german şi chimist american) sau *Stein* (om politic prusac şi scriitoare americană); cf. şi *Stendal* (oraş german) şi *Stendhal* (scriitor francez). Numele propriu *Bernstein* se pronunţă cu [s] în cazul dramaturgului francez şi al compozitorului american (cu diferenţe fonetice în alte privinţe), dar cu [ş] în cazul omului politic german; întrucît derivatele *bernsteinian*, *bernsteinism*, *bernsteinist* se referă la acesta din urmă, ele se pronunţă corect cu [ş] (şi cu [ai̯]).

Greşeala inversă se întîlneşte la lectura numelor proprii maghiare, în care litera *s* trebuie citită [ş], nu [s]: de, exemplu, *Sandor*, *Sütö*.

Neglijarea semnului diacritic al literei *S*, *s* la numele proprii cehe, slovace şi sîrbocroate are ca rezultat lectura lor, greşită, cu [s] în loc de [ş]: de exemplu, *Skoda*, *Stur*, *Sar Planina*, *Mestrović*. O situaţie asemănătoare se întîlneşte la lectura numelor proprii poloneze cu *S*: de exemplu, *Swidnica*.

XIX. *s* sau *z*?

Alegerea între *s* şi *z* este una dintre cele mai dificile probleme ale ortografiei româneşti, atît prin complexitatea şi diversitatea regulilor, cît şi prin soluţiile lor oscilante şi prin unele aspecte controversate.

Cu excepţia poziţiei înaintea altei consoane — unde prezenţa lui *s* sau *z* are o condiţionare de ordin fonetic, valabilă pentru cuvinte de orice origine —, problema alegerii între *s* şi *z* se pune în special la neologisme: fie din pricina etimologiei multiple a unora dintre ele, fie din pricina contradicţiei dintre scrierea cu *s* şi pronunţarea cu [z] în unele limbi sursă (franceza şi germana).

Scrierea se orientează în general după pronunțarea literară actuală (precizarea este necesară întrucît există pronunțări regionale sau/şi învechite diferite de cele conforme normelor ortoepice în vigoare). Există însă situații în care pronunțarea nu distinge clar consoana surdă [s] de corespondenta ei sonoră [z] şi altele — mai puține — în care, din considerente etimologice, scrierea corectă este în mod deliberat diferită de pronunțarea corectă.

Tendința de a înmulți numărul grafiilor cu *s* diferite de pronunțarea cu [z], după modelul limbilor cu ortografie etimologică, este un semn de prețiozitate şi snobism.

Regulile de scriere şi de pronunțare diferă în funcție de literele/ sunetele învecinate, fără a fi totdeauna unice pentru un anumit context.

1. Înaintea unei vocale, la început de cuvînt nu sînt numeroase probleme.

a. Se pronunță şi se scrie corect *s*- în *safir*, *salamandră*, *soldă* — şi *soldat* —, *supă*.

b. Se pronunță şi se scrie corect *z*- în *zahăr* (şi întreaga familie, inclusiv neologismele *zaharină*, *zaharoză* şi elementul de compunere *zahari-/zaharo-*) şi în *zalhana*, *zegras*.

c. Se pronunță [z], dar se scrie *s* în termenul tehnic *siemens*, pronunțat [zimăns], provenit dintr-un nume propriu.

2. Cele mai multe dificultăți sînt legate de poziția intervocalică.

a. Se pronunță şi se scrie *s* în cuvintele *asista*, *chermesă*, *conclusiv*, *decisiv*, *desinență*, *disertație*, *disident*, *episod*, *esofag*, *exclusiv*, *finisa*, *fisiona* şi *fisiune*, *francmason*, *froasa*, *gresie*, *idiosincrasie*, *incisiv*, *inclusiv*, *oclusiv*, *premisă*, *resemna*, *resignație*, *resorbi*, *sesiune*, *vernisa*, în elementele de compunere

cvasi- (*cvasitotalitate*, *cvasiunanim* etc.), *droso*- (*drosofilă*, *drosometru* etc.), *fusi*- (*fusiform*), *gnoseo*- (*gnoseologie*), *noso*- (*nosofobie*, *nosomanie*, *anosognozie* etc.), *pisi*- şi *piso*- (*pisiform*, *pisolit*), *poso*- (*posologie*), *plesio*- (*plesiomorf*, *plesiozaur* etc.), *talaso*- (*talasofobie*, *talasoterapie* etc.), *vasi*- şi *vaso*- (*vasiform*, *vasodilatator* etc.) şi în formaţiile cu prefixul *cis*- (*cisalfa*, *cisalpin*).

b. Se pronunţă şi se scrie *z* în cuvintele *abuza*, *acuza*, *afazie*, *aluzie*, *aplatiza*, *ateriza*, *azil*, *bază*, *bazilică*, *bazin*, *bizon*, *cauză*, *cezar* — şi *cezariană* —, *cezură*, *confuzie*, *criză*, *curtoazie*, *doză*, *entuziasm*, *ezoteric*, *fantezie*, *fază*, *fizică*, *frază*, *ftizie*, *furniza* şi *furnizor*, *fuziona* şi *fuziune*, *iluzie*, *miozotis*, *muză*, *muzeu*, *muzică*, *ocluziune*, *paranteză*, *parazit*, *pauză* — şi *repauza* —, *poezie*, *proză*, *prozelit*, *prozodie*, *regiza* şi *regizor*, *repartiza*, *rezecţie*, *rezilia*, *rezista*, *rezolva*, *simpozion*, *sinteză*, *speze*, *teză*, *tizană*, *transvaza*, *vezică*, *viteză*, în elementele de compunere *bazi*- şi *bazo*- (*bazifit*, *bazofil*, *bazofobie* etc.), *-cazie* şi *-caziu* (*pleiocaziu*, *policaziu* etc.), *estezio*- (*esteziologie*, *esteziometru* etc.), *fazi*- şi *fazo*- (*fazitron*, *fazotron*), *fîzio*- (*fiziologie*, *fizionomie* etc.), *fizo*- (*fizostigmină* etc.), *ftizio*- (*ftiziolog*, *ftizioterapie* etc.), *-gnoză* (*diagnoză*, *prognoză* etc.), *lizi*- (*lizigen*, *lizimetru* etc.), *lizo*- (*lizogenie*, *lizozimă* etc.), *piezo*- (*piezoelectric*, *piezometru* etc.), *schizo*- (*schizofrenie*, *schizopode* etc.), *scizi*- (*scizipar*), *-zaur* (*dinozaur*, *ihtiozaur* etc.), *-zom* (*cromozom*, *microzom* etc.), în sufixele de substantive abstracte -*ază* (*litiază*, *zimază* etc.), -*eză* (*diureză*, *geneză*), -*ezie* (*analgezie*, *pleurezie* etc.), -*iză* (*expertiză*, *vocaliză*), -*oză* (*avitaminoză*, *furunculoză*, *glucoză* etc.), ca şi în -*eză*/-*euză* pentru nume de agent sau/şi de instrument

(*brodeză*, *machiează*, *tricotează*; *dizeuză*) şi -*ează* pentru nume de locuitori (< -*ez*: *burgheză*, *franceză*), în sufixul verbal -*iza* < fr. -*iser* şi în formaţiile cu prefixele *dez*- (*dezarma*, *dezinforma*, *dezordine* etc.), *mez*- (*mezalianţă*, *mezaventură*).

Prezenţa lui *z* în loc de *s* este controversată la cuvintele al căror etimon are *ss* (*bazin*, *viteză*, *sciziune*), inclusiv la verbele (*aplatiza*, *ateriza*, *furniza*, *regiza*) în care -*isa* < fr. -*iss*- s-a confundat cu paronimul -*iza* < fr. -*iser* (din *concretiza*, *realiza*, *sonoriza* etc.), şi în elementele de compunere din terminologia internaţională, scrise în diverse limbi cu -*ss*- (*scizi*-) sau -*s*- (toate celelalte).

Verbul *sesiza* se pronunţă şi se scrie cu -*s*- în rădăcină şi cu -*z*- în sufix.

c. Pentru unele elemente de compunere nu există reguli unitare: ele se pronunţă şi se scriu în unele formaţii cu -*s*-, iar în altele cu -*z*-. În această situaţie sînt elementele de compunere *iso-/izo-*, *meso-/mezo-*, *miso-/miz-*.

Se scrie şi se pronunţă *izo*- în toate formaţiile analizabile (*izoanaliză*, *izobară*, *izocrom*, *izoglosă* etc.), dar *iso*- în cuvîntul neanalizabil *isoscel*.

Se scrie şi se pronunţă *mezo*- în majoritatea formaţiilor (*mezocarp*, *mezolitic*, *mezotermal*, *mezotorace*, *mezozonă* etc.), dar *meso*- în *mesohippus* şi *mesopotamian*.

Se scrie şi se pronunţă *miso*- (*misogamie*, *misogin*, *misologie* etc.), dar *miz*- în *mizantrop* şi derivatele acestuia, deci -*s*- în interiorul elementului de compunere (înaintea vocalei tematice *o*), dar -*z*- la întîlnirea cu o iniţială vocalică.

Se scrie şi se pronunţă -*zof* şi -*zofie* în cuvintele *filozof*, *filozofie* (şi familia acestora: *filozoafă*, *filozofa*, *filozofală*, *filozofard*, *filozofic*, *filozoficeşte*), *teozof*, *teozofie*, dar -*sofie* în *gimnosofie* (cf. şi *gimnosofist*).

Scrierea cu *-s-* în *filosof*, *filosofie* etc. este dintre cele mai controversate, din raţiuni pur etimologice; chiar cei care o susţin pronunţă însă cu *-z-* (cum se pronunţă şi în franceză, germană, engleză) cuvintele în cauză, spre deosebire de compusele cu *gimno-*, cu caracter mai tehnic.

La întîlnirea cu iniţiala vocalică a termenului următor se comportă în mod diferit formanţii omonimi *dis-/diz-* prefix negativ şi *dis-/diz-* element de compunere: elementul de compunere se scrie şi se pronunţă de obicei *dis-* (*disartrie*, *disestezie*, *disovulaţie*, *disurie*), în mod excepţional *diz-* (*dizenterie*); prefixul omonim în varianta de bază devine *diz-* înaintea unei vocale (*dizarmonie* şi derivatele: *dizarmonic*, *dizarmonios*).

Sufixul *-esim/-ezim* apare cu *s* în *milesim*, dar cu *z* în *centezimă* şi *centezimal*, *infinitezimal*.

d. Se pronunţă [z], dar se scrie *s* în neologisme neadaptate: *diesel*, pronunţat [dízel], *kieselgur* [kizelgúr], *kieserit* [kizerít], *minnesang* [minezang].

3. Înaintea unei consoane, regulile sînt unice şi măcar relativ ferme înaintea consoanelor care intră în corelaţie de sonoritate (lipsite de excepţie înaintea consoanelor surde; cu puţine excepţii înaintea consoanelor sonore) şi neunitare înaintea majorităţii consoanelor sonante.

a. Înainte de consoane surde, scrise *c* (şi *ce*, *ci*, *che*, *chi*), *f*, *h*, *k*, *p*, *s*, *ş*, *t*, *ţ*, se pronunţă şi se scrie totdeauna *s* (nu *z*). Prefixele *des-/dez-*, *dis-/diz-*, *iz-/is-*, *răz-/răs-*, *s-/z-*, *trans-/tranz-* au numai varianta cu *-s* în derivatele de la cuvinte cu asemenea iniţiale: *descărca*, *descentraliza*, *descheia*, *desface*, *deshăma*, *despărţi*, *desţelina* etc.; *discontinuu*, *displăcea*, *distona* etc.; *iscusit*, *ishod*, *ispiti* etc.; *răscoace*, *răsciti*, *răsfira*, *răsplată*, *răsturna* etc.; *scufunda*, *sfîşia*,

spulbera, *stîrni* etc.; *transcarpatic*, *transcendent*, *transfocator*, *transhidrogenaze*, *transplanta*, *transsiberian*, *transtermie* etc.

De la această regulă nu se întîlnesc abateri sub aspect ortografic. Sub aspectul ei ortoepic regula nu este respectată totdeauna, existînd variante cu [ş] în loc de [s] (vezi **XVIII 4**).

b. Înainte de consoanele sonore, scrise *b*, *d*, *g* (şi *ge*, *gi*, *ghe*, *ghi*), *j* şi *v*, se pronunţă şi se scrie *z* în toate cuvintele din fondul tradiţional (*azvîrli*, *brazdă*, *buzdugan*, *gazdă*, *guzgan*, *mîzgă*, *năzbîtie*, *puzderie*, *zbor*, *zdup*, *zgîria*, *zvon*, *zgură* etc.; excepţie: *dis-de-dimineaţă*) şi în diverse neologisme (*azbest*, *brizbiz*, *mazdeism*, *prezbit* etc.).

Prefixele *des-/dez-*, *dis-/diz-*, *iz-/is-*, *răz-/răs-* şi *s-/z-* au varianta cu -*z* în derivatele de la cuvinte care încep cu asemenea consoane: *dezbate*, *dezdoi*, *dezgheţa*, *dezgoli*, *dezvinovăţi* etc.; *dizgraţia*; *izbucni*, *izdat*, *izgoni*, *izvodi*; *răzbate*, *răzda*, *răzgîndi*, *răzjudeca*, *răzvrăti* etc.; *zbate*, *zgoni*, *zvînta* etc.; consoana [z] este singura sonoră înaintea căreia prefixele *des-/dez-* şi *răz-/răs-* apar în varianta cu -*s*: *deszăpezi*, *deszăvorî*, *răszice*.

Se scrie *s* în unele neologisme, între care puţine greu de clasat (de exemplu: *cicisbeu*, *sgraffito*, *svastică*, *sveter*) şi mai ales:

— derivate cu prefixul *trans-*: *transborda*, *transdanubian*, *transgresa*, *transvaza* etc.;

— compuse cu elementul *dis-*: *disbazie*, *disdipsie*, *disgenic*, *disgravidie*, *disjuncţie* etc.;

— alte compuse, analizabile şi neanalizabile: *aisberg*, *glasbeton*, *glasvand*, *jurisdicţie*.

Spre deosebire de regula de sub **a**, referitoare la consoanele surde, regulile referitoare la scrierea cu *s* sau *z* înaintea consoanelor sonore nu

sînt respectate fără abateri, ceea ce se explică prin faptul că aceste reguli sînt relativ mai noi în ortografia noastră (regulile academice din 1932 recomandau încă, inconsecvent, scrierea cu *s* la începutul cuvintelor: *sbiera*, *sdrobi*, *sgomot*, *svăpaiat* şi cu *z* numai în interiorul lor: *năzbîtie*, *brazdă*, *guzgan*), au cunoscut oscilaţii şi au chiar azi excepţii, care le slăbesc eficienţa.

Pronunţarea este de obicei cu [z], chiar atunci cînd se scrie incorect *s în* cuvinte ca *sbura* sau *răsboi*. Înaintea consoanei [g], scrisă *gh* + *e*, *i*, prefixul *dez-* are varianta neliterară — fonetică şi grafică — *dej-*: *dejgheţa*, *dejghioca* în loc de *dezgheţa*, *dezghioca*.

Pentru *zdreanţă* şi derivatele sale (*zdrenţăros*, *zdrenţui*) există variante fonetice, neliterare, cu *s*-, dar în acestea consoana următoare este corespondenta surda a lui [d]: *streanţă*, *strenţăros*, *strenţui*.

c. Înaintea consoanelor sonante [r], [l], [m], [n] alegerea între *s* şi *z* nu are reguli generale de pronunţare şi de scriere.

Înainte de *r* prefixul *des-/dez-* este corect numai cu -*z*: *dezrădăcina*, *dezrăsuci*, *dezrobi*.

Înainte de *l*, *m*, *n* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *breaslă*, *cislă*, *islam*, *măslină*, *odraslă*, *slab*, *slavă*, *slănină*, *slei*, *slobod*, *slut*, *teslă*, *tuslama*; *asmuţi*, *basma*, *bismut*, *cosmetic*, *osmoză*, *smalţ*— şi *smălţui* —, *smarald*, *smead*, *smeri*, *sminti*, *smirnă*, *smîntînă*, *smîrc*, *smoală*, *smoc*, *smochin*, *smog*, *smuci*, *lesne*, *snoavă*, *snob*, *snop*, *trăsni* — şi întreaga familie: *trăsnaie*, *trăsnet*, *trăsnitor*, *trăsnitură* —, *trosni* şi în elementele de compunere *cosmo-* (*cosmodrom*, *cosmografie* etc.), *desmo-* (*desmodrom*, *desmologie* etc.), dar *z* în *zlătar*, *zloată*, *zlot*; *bezmetic*, *cazma*, *cizmă* — şi *cizmar*, *cizmărie* —, *izmă*, *pizmă*, *rozmarin*, *zmeu*, *zmeură* — şi derivatele —; *beznă*, *buzna*, *caznă* — şi *căzni* —, *gleznă*, *hazna*, *îndrăzni*, *niznai*, *poznă*, *razna*. Prefixul *des-/dez-* se pronunţă şi se scrie cu -*z* în toate formaţiile

analizabile (*dezlănțui*, *dezlega*, *dezlipi*, *dezlîna*; *dezmembra*, *dezminți*, *dezmînia*, *dezmoşteni*; *deznădăjdui*, *deznoda* etc.) şi în unele neanalizabile (*dezmetic*, *dezmierda*), dar cu *-s* în *desluşi*. Prefixul *s-/z-* apare înainte de *m* în unele formații în varianta *s-* (*smomi*, *smotoci*, *smulge*), iar în altele în varianta *z-* (*zmăcina*, *zmîngăli*).

Pentru cîteva afixe se pot da reguli particulare lipsite de excepții:

— prefixele *iz-/is-* şi *răs-/răz-* au totdeauna variantele cu *-z* (*izlaz*, *iznoavă*; *răzleț*, *răzmeriță*, *răznepot*);

— prefixul *trans-* are totdeauna varianta cu *-s* (*translitera*, *transmutație* etc.);

— neologismele pot avea numai finalele *-sm* (inclusiv sufixul productiv *-ism*) şi *-smă*: *chiasm*, *comunism*, *idealism*, *pleonasm*, *sarcasm*, *spasm*; *chiasmă*, *clismă*, *fantasmă* — şi *fantasmagoric* —, *miasmă*, *plasmă*, *prismă* — şi *prismatic* —;

Cuvintele din fondul tradițional pot avea atît finala *-smă* (*agheasmă*, *catapeteasmă*, *mireasmă*, *schismă*), cît şi *-zmă* (*cizmă*, *iazmă*, *izmă*, *pizmă*).

— derivatele cu sufixul *-nic* mențin ca atare consoana finală a rădăcinii: se pronunță şi se scrie *casnic* (< *casă*), *dosnic* (< *dos*), *josnic* (< *jos*), dar *colhoznic* (< *colhoz*), *groaznic* (< *groază*), *obraznic* (< *obraz*), *paznic* (< *pază*). În cuvinte neanalizabile cu *-nic* se pronunță şi se scrie atît *s* (*becisnic*, *crîsnic*), cît şi *z* (*năpraznic*, *praznic*).

Lipsa unei reguli unitare şi oscilațiile în timp ale unor reguli individuale explică existența a numeroase variante, în special cu *s* în loc de *z* (de exemplu, *cismă*; *glesnă*, *islaz*, *smeură*), dar şi cu *z* în loc de *s* (de exemplu, *agheazm*ă, *idealizm*, *trăznet*, *zmîntînă*). În unele situații variantele grafice cu *s* în loc de *z* reprezintă vechi deprinderi ortografice susținute de regulile academice din 1932.

4. Influenţa consoanelor precedente este mai puţin puternică decît cea a consoanelor următoare, totuşi există situaţii în care se pune problema alegerii între *s* şi *z*.

a. Cele mai multe probleme apar după consoanele sonante.

După *n,* se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *însă*, *cens*, *consista*, *consul*, *consult*, *hortensie*, *pensie*, *recensămînt*, *sens* — şi unele derivate ale sale: *sensibil*, *sensibilitate*, *sensibiliza* —, precum şi în elementele de compunere *anseri*- (*anseriforme*), *ansi*- (*ansiform*) şi *anso*- (*ansotomie*), dar *z* în *cenzitar*, *cenzură*, *recenza* — şi *recenzent*, *recenzie*, *recenzor* —, *senzaţie*, *senzitiv*, *senzor*, *senzorial*, *senzual*. Prefixul *trans*- /*tranz*- are *s* în formaţiile analizabile (*transaminare*, *transatlantic*, *transelectronaze*, *transiluminare*, *transoceanic*, *transuranic*), dar *z* în cuvintele neanalizabile (*tranzient*, *tranzit*, *tranzita*, *tranzitiv*, *tranzitoriu*, *tranziţie*) sau greu analizabile (*tranzacţie*, *tranzistor*).

După *l,* se pronunţă şi se scrie *s* în *alsacian*, *convulsie* şi *convulsiv*, *expulsie*, *impulsiv*, *repulsie*, *revulsie* şi *revulsiv*, dar *z* în *expulza*.

După *r,* se pronunţă şi se scrie corect *s* în *persecuta*, *persista* şi *persistent*, *universal* şi *universitate*, dar *z* în *erzaţ*, *verzal*.

b. După alte consoane cuvintele care pun probleme sînt izolate.

Se pronunţă şi se scrie *s* în *rucsac* < germ. *Rucksack*, datorită analizei prin *sac*.

Se pronunţă şi se scrie *z* în *subzista* şi derivatele sale.

5. La sfîrşit de cuvînt, după vocală nu există, de asemenea, o regulă generală. Se pronunţă şi se scrie *s* în cuvintele *caraghios*, *concis*, *curios*, *precis*, dar *z* în *abuz*, *aviz*, *caz*, *confuz*, *marchiz*,

uz, precum şi în formaţiile cu elementul de compunere -*buz* (*autobuz*, *hidrobuz*, *microbuz*, *omnibuz*, *troleibuz* etc.) şi cu sufixul -*ez* (*burghez*, *francez* etc.). Se face deosebire între *virtuos* adj. “cu (multe) virtuţi; moral” şi *virtuoz* s. “artist care excelează în tehnica specialităţii sale”.

Prezenţa lui *z* în loc de *s* este controversată la elementul de compunere -*buz*, extras din *omnibuz* < *omnibus* (la origine cuvînt latinesc în forma de dativ-ablativ plural); variantele cu *s* la formaţiile cu acest element sînt deci etimologice.

6. Alegerea între *s* şi *z* este complicată de împrejurarea că normele au adesea recomandări diferite la cuvinte înrudite.

Iniţiala unor rădăcini se modifică în unele formaţii prefixale: se pronunţă şi se scrie *sista* şi *asista*, *consista*, *persista*, dar *rezista* şi *subzista*; *soluţie* şi *solvabil*, *solvent*, dar *dizolva* şi *rezolva*, *rezoluţie*.

Mai frecvent apar diferenţe între consoana finală a cuvîntului de bază şi derivatele sufixale în care consoana respectivă devine intervocalică. Adjectivelor în -*is* le corespund substantive abstracte în -*izie*, uneori şi verbe în -*iza*: *concis*, dar *concizie*; *decis*, dar *decizie*; *precis*, dar *precizie* şi *preciza*. Adjectivelor în -*os*, de asemenea, le corespund substantive abstracte în -*ozitate*: *curios*, dar *curiozitate*; *generos*, dar *generozitate*. De la *Paris* există derivate cu *z*: *parizer* şi *parizian*.

Uneori există diferenţe în aceeaşi poziţie intervocalică. Adjectivelor (uneori substantivizate) în -*siv* le corespund substantive abstracte în -*zie* sau -*ziune*: *conclusiv*, dar *concluzie*; *corosiv*, dar *coroziune*; *incisiv*, dar *incizie*; *inclusiv*, dar *incluziune* etc. Verbului *glasa* îi corespunde substantivul *glazură*.

Unele elemente de compunere care au rădăcini comune cu unele cuvinte de sine stătătoare şi care pot sta în compuse atît pe primul loc, cît şi pe al doilea se pronunţă şi se scriu cu *s* la început de cuvînt, dar cu *z* în poziţie intervocalică: se pronunţă şi se scrie *saurieni* şi *sauro-* (*saurografie*, *sauropode*), dar *-zaur* (*dinozaur*, *ihtiozaur* etc.); *somatic* şi *somato-* (*somatologie*, *somatometrie*, *somatotrop* etc.), dar *-zom* (*cromozom*, *microzom* etc.) şi *-zomie* (*heterozomie* etc.).

Într-o situaţie asemănătoare se găsesc cuvintele *sofism*, *sofist* — şi derivatele acestuia — faţă de elementele de compunere *-zof* şi *-zofie* din *filozof*, *filozofie*, *teozof*, *teozofie*; distanţa semantică face ca aici să nu se simtă identitatea rădăcinii. Acolo unde legătura e ceva mai clară *s* se menţine în poziţie intervocalică: *gimnosofie*, *gimnosofist*. Argumentul principal al scrierii cu *-z-* în *filozofie* şi cu *-s-* în *gimnosofie* este concordanţa cu pronunţarea (vezi **2 c**).

7. În numele proprii româneşti se aplică, în general, regulile valabile pentru cuvintele comune (descrise sub **1—5**).

a. În antroponime, la început de cuvînt, înainte de vocală se pronunţă şi se scrie *s* în prenumele *Sabina*, *Sofia*, dar *z* în prenumele *Zamfir*, *Zamfira* şi numele de familie derivate: *Zamfireanu*, *Zamfirescu*, *Zamfiroiu*.

În poziţie intervocalică se pronunţă şi se scrie *s* în prenumele *Aspasia*, *Elisabeta*, *Iosif* şi *Iosefina*, dar *z* în *Ambrozie*, *Artemiza*, *Baltazar*, *Cezar* şi *Cezarina*, *Dezideriu*, *Eliza*, *Rozalia*, *Sarmiza*, *Suzana*.

Numele personalităţii antice *Cezar* poate fi scris şi în forma sa originară, neadaptată: (*Caius Iulius*) *Caesar*, nu însă şi *Cesar*.

Înainte de o consoană sonoră se pronunţă şi se scrie *z* în

prenumele *Răzvan*. Regula are aici excepții, ca *Desdemona* şi *Svetlana*, scrise cu *s*.

Înainte de o consoană sonantă se pronunță şi se scrie *s* în prenumele *Smaranda*, dar *z* în *Cozma* şi *Cozmin*.

Prenumele şi, mai ales, numele de familie au numeroase variante cu *s* în loc de *z* şi, mai rar, invers, respectate conform dorinței purtătorilor sau/şi tradiției. Unele dintre cele cu *s* pentru *z* sînt exclusiv grafice: de exemplu, *Elisa*, *Musicescu*, *Răsvan*, *Sbierea*, *Sdrobici*, *Sgîrcea*. Altele, de ambele tipuri, pot fi şi variante fonetice: *Aspazia*, *Zmaranda*, chiar *Cosma* şi *Smeu*.

b. Scrierea celor mai multe nume de localități se conformează regulilor ortografice existente. Se scrie corect *z* înainte de consoane sonore (*Bazga*, *Izbăşeşti*, *Izbiceni*, *Izgar*, *Izvin*, *Zbegu*, *Zvoriştea* etc.); în mod excepțional pentru unele denumiri administrația a menținut însă grafii învechite, cu *s* (de exemplu, *Isvarna*, *Isverna*, *Sboghițeşti*, *Sborul*, *Svinița*). Înainte de consoane sonante se scrie atît *z* (*Bazna*, *Roznov*, *Tazlău*, *Tuzla*), cît şi *s* (de exemplu, *Snamăna*); aceeaşi denumire poate apărea astfel în variante grafice diferite cînd este purtată de două sau mai multe localități (*Cosmeşti* şi *Cozmeşti*), uneori creîndu-se şi deosebiri artificiale față de apelativele corespunzătoare (de exemplu: *Smei* — şi *Smeeni*, *Smeeşti* (sic!) —, dar şi *Zmeu* < *zmeu*; *Smeura*, dar *Zmeurătu*, *Zmeuret* < *zmeură*, respectiv *zmeuret*).

XX. *w* sau *v*, *u*?

Recent admisă în alfabetul limbii române, litera *w* era folosită şi înainte de 1982 în scrierea românească, dar avea statutul unei litere

străine (ca *ä*, *ć* etc.).

Din denumirea pe care o are această literă, “dublu *v*”, rezultă că este un fel de *v*. Într-adevăr, notarea consoanei [v] este principala valoare a literei *w*, dar nu unica, întrucît — spre deosebire de litera *v* — ea mai poate nota şi semiconsoana [u̯].

Întrebuințarea literei *w* este limitată la neologisme neadaptate, de obicei cu caracter internațional, la nume proprii străine sau cu rezonanță străină şi la derivate ale acestora. Prezența literei *w* este un semnal diagnostic pentru statutul de neologism sau de nume străin al unui cuvînt/nume propriu şi previne pe cititori asupra posibilității de lectură a cuvîntului respectiv — nu numai în privința acestei litere — după reguli ale altor limbi; de altfel, apariția lui *w* este însoțită adesea de alte grafii specifice aceloraşi categorii de cuvinte: literele *k*, *x*, *y* (de exemplu, *whisky*) şi chiar litere străine ca *ü* (*würmian*), litere duble (*maxwell*, *watt*, *week-end*, *woofer*, *willemit*), combinații de litere de tipul *ch* = [č] (*chewing-gum*, *chow-chow*), *sh* şi *sch* = [ş] (*show*, *Schwyz*) sau *tz* = [ț] (*wurtzit*).

1. Categoriile de cuvinte în care se poate folosi litera *w* sînt următoarele:

a. Neologisme neadaptate, preponderent de origine engleză şi germană, dar, de obicei, cu circulație internațională: *wagon-lit*, *walkie-talkie*, *walkirie*, *warant*, *warcops*, *water-balast*, *waterpolo*, *week-end*, *western*, *whig*, *whisky*, *white-spirit*, *widia*, *wigwam*, *won*, *woofer*, *wulfenit*; *boogie-woogie*, *bowling*, *chewing-gum*, *chow-chow*, *deadweight*, *hardware*, *kiwi*, *know-how*, *ludlow*, *rapakiwi*, *show*, *software*, *stewardesă*, *swahili*, *swazi*, *swing*, *tweed*, *twist*.

b. Derivate (prin afixare sau prin conversiune) de la nume proprii: *wagnerian*, *walon*, *watt* — şi *wattmetru*, *wattoră*, *wattormetru*, *wattsecundă*, *hectowatt*, *kilowatt*, *kilowatt-oră*, *megawatt* —, *weber* — şi *webermetru* —, *werfenian*, *westfalian*, *willemit*, *willy-willy*, *witherit*, *wolfram* — şi *wolframat*, *wolframic*, *wolframit* —, *wronskian*, *würm* — şi *würmian* —, *wurtzit*; *brownian*, *browning*, *lawrenţiu*, *ludwigit*, *maxwell*, *newton*, *newyorkez*.

c. Abrevieri şi simboluri: **W** (watt şi wolfram), **Wb** (weber), **Wh** (wattoră), **WC** (closet), **hW** (hectowatt), **kW** (kilowatt), **kWh** (kilowatt-oră), **Lw** (lawrenţiu), **MW** (megawatt), **tdw** (tonă deadweight).

d. Nume proprii străine:

— toponime: *Wales*, *Wall Street*, *Waterloo*, *Weimar*, *Westminster*, *Winnipeg*, *Wroclaw*, *Georgetown*, *Malawi*, *New York*, *Ottawa*, *Zimbabwe* etc.;

— antroponime: *Wagner*, *Wassermann*, *Watt*, *Watteau*, *Weber*, *Wordsworth*, *Wundt*, *Wurtz*, *Brown*, *Browning*, *Lawrence*, *Ludwig*, *Maxwell*, *Mickiewicz*, *Newton*, *Zweig* etc.

e. Nume proprii de familie româneşti, de origine străină, scrise astfel după dorinţa purtătorului: *Warodin*, *Wizanti*, *Stoilow*.

Uneori acelaşi nume este scris atît cu *v*, cît şi cu *w*, cu referire la persoane diferite: *Vizanti* şi *Wizanti*, *Stoilov* şi *Stoilow*.

2. Valorile fonetice ale literei *w* diferă în primul rînd după originea cuvîntului în care se găseşte; rareori există şi contexte fonetice specializate.

a. Se scrie *w* şi se pronunţă consoana [v] în cuvinte de origine germană, franceză, poloneză (în linii mari, de altă origine decît engleza, dar şi în cuvinte de această origine pătrunse prin alte limbi).

Cu această valoare *w* poate apărea:

— la început de cuvînt + vocală: *Wagner* şi *wagnerian*, *walkirie*, *warant*, *Weber* şi *weber*, *widia*, *Wolfram* şi *wolfram*, *Wurtz* şi *wurtzit*;

— la început de cuvînt + *r*: *wronskian*, *Wroclaw*;

— la început de silabă, între vocale: *kilowatt*, *kiwi*, *Mickiewicz*;

— între o consoană şi o vocală: *Ludwig* şi *ludwigit*, *Schwyz*;

— la sfîrşit de cuvînt după vocală: *ludlow*; *Stoilow*.

b. Se scrie *w* şi se pronunţă semiconsoana [u̯] în cuvinte de origine engleză sau transmise prin engleză. Cu această valoare *w* poate apărea:

— la început de cuvînt + vocală: *walkie-talkie*, *walkman*, *warcops*, *week-end*, *western*, *willy-willy*, *woofer*;

— la început de cuvînt + *h* (cu sau fără valoare fonetică) + vocală: *whig*, *whisky*, *white-spirit*;

— între o consoană şi o vocală: *hardware*, *maxwell*, *software*, *swing*, *twist*, *wigwam*;

— la sfîrşit de silabă după vocală şi + consoană: *bowling*, *brownian*, *browning*;

— la sfîrşit de cuvînt după vocală: *chow-chow*, *know-how*.

c. Se scrie *ew* şi se pronunţă diftongul [i̯u] în cuvinte de origine engleză. Secvenţa *ew* cu această valoare se întîlneşte după consoană: *chewing-gum*, *newton*, *New York* şi *newyorkez*, *stewardesă*.

d. Se scrie *aw* şi se pronunţă vocala [o] în cuvinte de origine engleză. Secvenţa *aw* cu această valoare se întîlneşte după consoană: *Lawrence* şi *lawrenţiu*.

e. În numele proprii străine *w* poate avea şi alte valori, de exemplu

[f] în nume poloneze: în secvența *-wski* (*Paderewski*) sau final (*Wroclaw*).

Dat fiind că cele mai multe contexte sînt comune cel puțin principalelor două valori ale literei *w* şi că ea apare de obicei în cuvinte care pun şi alte probleme ale raportului dintre scriere şi pronunțare, pentru pronunțarea corectă a cuvintelor scrise cu *w* trebuie să se cunoască etimologia lor sau să se consulte lucrări normative cu indicații de pronunțare.

Cine ştie că (Antoine) *Watteau* a fost un pictor francez pronunță acest nume, corect, cu *v* (nu cu [u̯], cum pronunță unii din hipercorectitudine!). Situațiile sînt complicate uneori: *warant* îşi are originea în limba engleză, unde se pronunță cu [u̯], dar în română a intrat din franceză, cu pronunțarea [v]; (James) *Watt* a fost un inventator englez, al cărui nume se pronunță [u̯ot], dar substantivul comun *watt* provenit din numele său a fost împrumutat în limba noastră din franceză sau/şi din germană, cu pronunțarea [v]. Probleme speciale pune toponimul *Waterloo*, localitate istorică din partea de limbă flamandă a Belgiei, care în limba de origine se pronunță cu [u̯]: [u̯átărlo]. Există şi situații în care, pentru toponime străine şi derivatele lor, se admit variante de pronunțare a literei *w*: *Kuwait/Kuweit* [kuu̯ei̯t] / [ku̯vei̯t] şi *kuwaitian/ kuweitian* (tot cu [u̯] şi [v]).

3. Uneori litera *w* este folosită în cuvinte pentru care normele actuale recomandă altfel de scriere.

a. Cel mai adesea adaptarea neologismelor cu *w* a dus la înlocuirea lui *w* cu *v*. Se scriu, astfel, cu *v*, nu cu *w*, cuvintele *vafă*, *vagon*, *valț*, *vatir*, *vatman*, *vecsel*, *vermut*, *viking*, *vindiac*, *viplă*, *vist*, *clovn*, *svastică*, *sveter*, *şvab*, *şvarț*, *şvaițer*. Toponimul austriac *Wien* are forma adaptată *Viena* (cu derivatul *vienez*), iar polonezul *Wista* forma *Vistula*.

Există dublete parţiale care se deosebesc (şi) prin scrierea cu *v* sau *w*: *vagon*, dar *wagon-lit*; cf. şi *şvaiţer* faţă de *Schwyz*.

Prin hipercorectitudine se scrie uneori greşit *w* în loc de *v* în cuvinte ca *volei* sau *volt*, care nu au *w* nici în limbile de origine.

Nu se recomandă scrierea cu *w* în prenumele româneşti. Se scrie deci *Vali*, *Valter*, *Vanda* etc.

Variantele grafice cu *w* ale unor asemenea prenume — ca, de altfel, şi ale numelor de familie româneşti — sînt o dovadă de snobism.

Nu este corectă folosirea literei *w* în scrierea cu litere latine a numelor proprii bulgăreşti sau ruseşti. Se scrie deci *Dimitrov*, *Dunaevski*, *Ostrovski*, *Suvorov*, *Volga*.

b. Nu se scrie *w*, ci *u* la sfîrşitul cuvintelor *bovindou*, *interviu*.

Primul cuvînt ilustrează ambele moduri de înlocuire a lui *w* în neologismele adaptate: engl. *bow-window* > *bovindou*; la al doilea cele două soluţii rezultă din compararea substantivului cu verbul din aceeaşi familie: *interviu*, dar *intervieva*.

Numele statului african *Rwanda* are o variantă cu *u* în loc de *w*: *Ruanda*, admisă şi la derivatul *rwandez/ruandez*.

XXI. *x* sau *cs* (*ks*, *cks*), *gz* (*cz*)?

Scrierea grupurilor de consoane [ks], [gz] şi pronunţarea cuvintelor scrise cu litera *x* ridică numeroase probleme de corectitudine, datorate în primul rînd faptului că aici se întîlnesc ambele tipuri de excepţii de la regula generală conform căreia ortografia limbii române notează fiecare sunet printr-o literă:

— litera *x* nu notează un sunet, ci un grup de două sunete consonantice şi nu totdeauna acelaşi grup: de obicei prin *x* se notează consoanele [ks], dar uneori aceeaşi literă notează consoanele [gz];

— notația prin *x* nu este unică pentru grupurile consonantice în discuție, care sînt scrise în unele cuvinte — mai puține — cu cîte două litere, corespunzătoare consoanelor din alcătuirea grupului: *cs* sau *ks*, respectiv *gz* sau *cz*, şi chiar cu cîte trei litere: *cks*.

Scrierea cu *x* sau cu *cs*, (*c*)*ks*, respectiv *gz*, *cz*, se orientează, în general, după criterii etimologice, la care se adaugă unele contexte fonetice distinctive sau formanți cu grafie specifică, iar la numele proprii de persoane şi preferința purtătorului. Întrucît cuvintele în care nu se scrie *x*, ci se folosesc cîte două sau trei litere sînt foarte puține, cheia cea mai sigură — şi cea mai accesibilă — pentru scrierea corectă este enumerarea acestor cuvinte şi memorarea listelor.

1. Situații în care grupul de consoane [ks] se scrie altfel decît *x*:

a. Se scrie *cs* în verbele *catadicsi*, *îmbîcsi* şi *ticsi* şi în substantivele comune *cocs* (şi familia lui: *cocserie*, *cocsifica*, *cocsificabil*, *cocsochimie*), *cocsagîz* (plantă industrială), *comics* (bandă desenată), *facsimil*, *fucsie* (floare), *fucsină* (materie colorantă), *hicsoşi* (populație antică), *lacs* (peşte), *micsandră* (floare), *rucsac*, *sconcs* (animal), *tocsin* (clopot de alarmă), *vacs* (şi familia lui: *văcsui*, *văcsuitor*).

Din punct de vedere etimologic lista este eterogenă, cuprinzînd atît cuvinte din fondul tradițional (*catadicsi* < ngr.; *îmbîcsi*, *micsandră*, *ticsi* cu etimologia necunoscută), cît şi neologisme, de diverse origini, care au în comun faptul că provin din cuvinte scrise, în limbile sursă, nu cu *x*, ci cu *cs*, *chs*, *cks* sau *ks*: *cocs* < germ. *Koks*; *cocsagîz* < rus. *kok-sagîz*; *comics* < engl.

comics; *facsimil* < lat. *fac simile*; *fucsie* < fr. *fuchsia*; *fucsină* < fr. *fuchsine*; *hicsoşi* < fr. *hyksos*; *lacs* < germ. *Lachs*; *rucsac* < germ. *Rucksack*; *sconcs* < fr. *sconse/skunks*; *tocsin* < fr. *tocsin*; *vacs* < germ. *Wachs*. În această categorie ar trebui să intre şi *chix* < germ. *Kicks*, precum şi *fux* “aducere pe linia de plutire a buştenilor înțepeniți” < germ. *Fuchs*.

Cu *cs* ar trebui scris, conform etimologiei, şi toponimul *Bicsad*, indiferent de localizare.

Pentru acesta actualmente există două grafii: *Bicsadu-Oltului Gară* (în județul Covasna), dar *Bixad* (în Covasna şi Satu-Mare).

Se pot scrie de asemenea cu *cs* — conform dorinței purtătorilor sau/şi tradiției de familie — unele nume proprii de persoane (prenume şi mai ales nume de familie) reprezentînd variante ale unor nume a căror scriere recomandabilă este cu *x* (vezi **3 a**): *Acsente*, *Acsinte*, *Acsinteanu*, *Acsintescu*, *Alecsa*, *Alecsandrescu*, *Alecsandri*, *Alecsandru*, *Alecse*, *Alecsescu*, *Alecsiu*, *Licsandru*. Dintre toate acestea scrierea cu *cs* s-a impus la numele de familie *Alecsandri* (pentru familia poetului Vasile Alecsandri, căci altminteri există şi purtători ai aceluiaşi nume scris cu *x*).

Singurele poziții în cuvînt în care poate apărea scrierea cu *cs* sînt: între vocale, între consoana *n* şi vocala *u* (în forma articulată *sconcsul*) şi la sfîrşit de cuvînt (după o vocală sau după consoana *n*). Nu se scrie deci niciodată *cs* la început de cuvînt, nici înainte de o consoană.

b. Se scrie *cks* în substantivul *sticksuri* pl. (< engl. *sticks*).

c. Se scrie *kes* în termenul internațional de fizică *stokes* (< numele savantului englez *Stokes*), pronunțat [stoks], cu pluralul *stokşi*.

d. Se scrie *ks* în transliterarea alfabetului chirilic: *Aleksandr*, *Aleksandrov*.

2. Situații în care grupul de consoane [gz] se scrie altfel decît *x*:

a. Se scrie *gz* în substantivele comune regionale *bogză* “bufniță”, *bogzar* “specie de pește numită și viză”, cu etimologie necunoscută, și în neologicul *zigzag* < fr. *zigzag*, precum și în numele proprii *Bogza* (antroponim — nume de familie — și toponim), *Bogzeanu*, *Bogzoiu*, *Bogzușor* (nume de familie), *Bogzești* (toponim).

b. Se scrie *cz* numai în substantivul *eczemă* < fr. *eczéma* (și în adjectivul *eczematos*).

3. În toate celelalte cuvinte comune și în cele mai multe substantive proprii care în pronunțare au grupurile consonantice [ks], [gz] se scrie litera *x*.

a. În majoritatea situațiilor *x* notează grupul de consoane surde [ks]. Cu această valoare litera *x* se folosește în contexte fonetice variate:

— la început de cuvînt + vocală: *xantină*, *xenon*, *xilofon*;

— la sfîrșit de cuvînt, după o vocală: *ax*, *complex*, *fix*, *box*, *lux* sau după consoana *n*: *linx*, *sfinx*;

— în interiorul cuvîntului, înaintea unei consoane: *excava*, *mixt*, *textil* (și a unui grup de consoane: *exclama*, *exprima*, *extrage*);

— în interiorul cuvîntului, după consoanele *n* și *r*: *anxios*, *marxist*;

— de cele mai multe ori și între vocale: *axă*, *sexe*, *maxim*.

Dintre diversele poziții în cuvînt două sînt specifice pentru scrierea cu *x*: la început de cuvînt și înaintea unei consoane.

Din punct de vedere etimologic cuvintele comune scrise cu *x* sînt în marea lor majoritate neologisme (preluate direct din diverse limbi, dar cu origine îndepărtată latină și grecească; derivate de la nume proprii cu *x* în rădăcină), scrise cu *x* și în limbile sursă. Se scriu cu *x* și cîteva cuvinte ceva mai vechi de origine neogreacă (de exemplu, *doxă*, *exarh*, *exoflisi*, *taxid*) și turcă (*taxidar*, *taxim*).

Un indiciu ajutător îl poate constitui faptul că se scrie numai *x* în prefixele (neologice) *ex-*, *exo-*, *extra-* şi în sufixul (regional/argotic) *-xina* (din *cexina*, *măxina*).

Scrierea cu *x* constituie regula generală pentru numele proprii de persoane: prenumele *Alexandru*, *Axente*, *Axinia*, *Felix*, *Luxiţa*, *Maxim*(*ilian*), *Moxa*(*lie*), *Oxana*, *Polixenia*, *Roxana*, *Ruxandra*, *Sextil*, *Xenia* şi numele de familie derivate de la ele: *Alexandrescu*, *Alexiu*, *Axinteanu* etc. (pentru *Alecsandri* vezi **1 a**), de asemenea pentru toponimele provenite din antroponime: *Alexandria*, *Alexeni*, *Axintele*, *Măxineni*. Tot cu *x* se scriu zoonimele care reprezintă cuvinte străine, ca *Rex* (nume de cîine).

Greşeli de scriere se produc fie, mai des, în sensul că se foloseşte litera *x* acolo unde normele au consacrat scrierea cu *cs* (de exemplu: *mixandră*, *tixi*), *cks* (*stixuri*) sau *kes* (*stox*), fie, mai rar, invers, în sensul că se scrie *cs* în locul literei *x* (de exemplu: *fics*, *tacsă*).

Ezitările existente în această privinţă au mai multe cauze. Una dintre ele este identitatea unor contexte fonetice cu scriere diferenţiată după criterii etimologice care nu sînt la îndemîna nespecialiştilor (de exemplu: *cocs* şi *box*, *vacs* şi *ax*; *sconcs* şi *linx*; *facsimil* şi *maximă*, *micsandră* şi *mixa*); de reţinut modul deosebit de scriere, conform normelor actuale, al omofonelor *cocs* s.n. şi *cox-* (din *coxalgie*; cf. *coxal*, *coxă*), *lacs* s. (peşte) şi *lax* adj. (”destins, neîncordat”), *tocsine* s. n. pl. < *tocsin* “clopot de alarmă” şi *toxine* s. f. pl. < *toxină* “substanţă otrăvitoare”; *sticks*(*uri*) (produs alimentar) şi *Styx* (fluviu din infern în mitologia greacă). Altă cauză este oscilaţia în timp a normelor ortografice (de exemplu, *cocs*, *fucsină* şi *vacs* se scriau cu *x* după regulile academice din 1932). Ideea falsă că în neologisme s-ar scrie numai *x* duce la grafii hipercorecte de tipul *comixuri*, *cox*, *faximil*, *stixuri*, *stox*, *vax*; ea se reflectă şi în introducerea lui *x* în cuvinte străine, ca engl. *cakes*

“prăjituri” scris *chex*. Pentru scrierea greşită cu *cs* în loc de *x* la sfîrşitul unor substantive şi adjective masculine ca *fenix*, *fox* (cîine), *linx*, *lux* (unitate de măsură din fizică), *sfinx*, respectiv *anex*, *complex*, *fix*, *lax*, *ortodox*, *perplex*, *prolix*, o împrejurare care favorizează confuzia este faptul că pluralul lor — numai cel masculin la adjective — se scrie corect cu litera *c* + *ş*: *ficşi* (nu *fixi*, nici *fixşi*), *sfincşi* etc. La numele proprii de persoane ezitările se pot datora şi necunoaşterii variantei preferate de purtătorul numelui în cauză; alături de variante pur grafice cu *cs* în loc de *x* (pentru care vezi **1 a**), există şi variante grafice cu *s*, în prenume ca *Lisandru*, *Rusanda*, şi cu *ss*, în nume de familie ca *Alessandrescu*, *Alesseanu* şi *Alessianu*, *Alessiu*, *Massim*, care reflectă şi o variantă de pronunţare (cu *s* în ambele situaţii).

Pentru alte greşeli de scriere, legate de pronunţare, vezi **4.**

În mod excepţional se întîlnesc grafii greşite cu *x* pentru cuvinte în care se scrie corect *gs*: *anxtrom*, în loc de *angstrom*.

Drept curiozităţi pot fi menţionate grafiile *hemanex* şi *hodox*, din meniuri de restaurante, care fac de nerecunoscut engl. *ham and eggs* şi *hot dogs*.

b. În cîteva cuvinte *x* notează grupul de consoane sonore [gz], aflat între vocale. Toate cuvintele în cauză sînt neologisme latino-romanice: *auxiliar*, *exact*, *exalta*, *examen*, *exantematic*, *exaspera*, *executa*, *exemplu*, *exercita*, *exil*, *exista*, *exotic*, *exulta*.

Greşelile de scriere sînt de trei feluri: scrierea cu *gz* în loc de *x*, conformă cu pronunţarea (în exemple ca *egzecuta*, *egzistă*), scrierea cu *x* în loc de *cz*, din necunoaşterea regulii individuale de sub **2 b** (*exemă*), şi scrierea hibridă cu *xgz* în loc de *x* (*exgzecuta*, *exgzemplu*).

4. Numeroase sînt greşelile care se produc la pronunţarea cuvintelor scrise cu litera *x*. Ele apar în situaţiile în care *x* este fie intervocalic, fie urmat de o consoană.

a. La lectura cuvintelor cu *x* intervocalic se fac două feluri de greşeli.

Mai răspîndite sînt confuziile — în ambele direcţii — între

cele două valori ale literei *x*. De obicei se neglijează faptul că litera *x* notează grupul de consoane sonore [gz] în cuvintele *auxiliar*, *exact*, *examen* şi celelalte enumerate la **3 b**, care se întîlnesc pronunțate greşit cu [ks]: [auksiliar], [eksakt], [eksamen], [eksemplu], [eksil], [eksista], [eksotik], [eksulta] etc.; această pronunțare, influențată de scriere (mai precis de cunoaşterea incompletă a valorilor literei *x*, prin generalizarea valorii principale), este pedantă şi artificială, semnalînd în acelaşi timp însuşirea recentă, pe cale exclusiv scrisă, a cuvintelor în cauză. Mai rar, se pronunță greşit [gz] acolo unde norma are grupul de consoane surde [ks], de exemplu în *exagera* (pronunțat [egzağera] în loc de [eksağera]; această pronunțare urmează o regulă a limbii franceze.

Pe lîngă explicațiile specifice fiecărui tip de greşeli, ambele tipuri de greşeli de pronunțare se datoresc faptului că cele două grupuri consonantice notate prin aceeaşi literă apar în contexte fonetice foarte asemănătoare (de exemplu: *exagera* (ks) şi *exact* [gz]; *exegeză* [ks] şi *exemplu* [gz]; *oxid* [ks] şi *auxiliar* [gz]; *exod* [ks] şi *exotic* [gz]; *exuberant* [ks] şi *exulta* [gz].

Unii vorbitori reduc grupul de consoane [gz] la una singură, şi anume la ultima, rostind (şi scriind) greşit *ezact*, *ezamen*, *ezecuție*, *ezistă*, în loc de [egzact], [egzamen], [egzecuție], [egzistă]; greşeli de acest tip se întîlnesc la cei care au deprins neologismele în cauză pe cale orală.

De la pronunțarea *ezaltat*, în loc de [egzaltat], a cuvîntului scris *exaltat* s-a putut ajunge la varianta populară *zăltat*.

Scrierea cu *s* în loc de *x* intervocalic în *esamen*, *esemplu*, *esista* poate reprezenta o simplă variantă grafică pentru cea cu *z*, dar nu e exclus să corespundă şi unei variante de pronunțare (vezi şi numele proprii citate la **3 b**). În orice caz, o variantă

fonetică (şi grafică) cu *s* pentru *x* [= ks] este înregistrată la cuvîntul *filoxeră* > *filoseră*; ea este tot o consecinţă a însuşirii cuvîntului pe cale exclusiv orală, după o audiţie aproximativă.

Variantele cu *s* în loc de *x* intervocalic trebuie evitate deoarece pot da naştere la confuzii între cuvinte: pe lîngă exemple de perechi *tasa* — *taxa*, *fisă* — *fixă*, mai greu confundabile, prin *s* faţă de *x* se disting termenii medicali antonimi *esoforie* — *exoforie*, *esotropie* — *exotropie*.

Variantele cu *s* (*ss*) în locul actualului *x* de la scriitori mai vechi au explicaţii etimologice în modelul italian. Existenţa unor variante fonetice cu *s* pentru [ks] este probată şi indirect, prin fenomenul opus: apariţia unui [k] superfluu înaintea lui *s* intervocalic, deci formarea grupului [ks] în loc de [s], în variante inculte ca *petroxin* în loc de *petrosin*.

b. Cele mai multe greşeli se fac la pronunţarea grupului [ks] (îndeosebi precedat de vocala *e*) cînd este urmat de o consoană.

Înainte de o consoană şi, mai ales, de un grup de consoane există tendinţa de reducere a lui [ks] la [s], explicabilă prin dificultatea de pronunţare a mai multor consoane succesive; astfel, unii vorbitori pronunţă (şi scriu) greşit *escavator*, *escursie*, *eshibiţie*, *esperienţă*, *esport*, *espoziţie*, *estern*, *inespugnabil*, *justapunere*, (*i*)*mistiune* (în loc de *excavator*, *excursie*, *exhibiţie*, *experienţă*, *export*, *expoziţie*, *extern*, *inexpugnabil*, *juxtapunere*, (*i*)*mixtiune*) şi, mai des, *esclamaţie*, *escrescenţă*, *esplica*, *esploatare*, *espres* — şi *espre* —, *esprima*, *espropriere*, *estorca*, *estracţie*, *estrem* (în loc de *exclamaţie*, *excrescenţă*, *explica*, *exploatare*, *expres*, *exprima*, *expropriere*, *extorca*, *extracţie*, *extrem*).

La scriitorii mai vechi unele variante cu *s* în loc de actualul *x* [ks] + consoană se explică istoric prin încercările de adaptare a unor neologisme cu etimologie multiplă, în speţă prin modelul italienesc al unor împrumuturi (de exemplu, numeroasele forme cu *es*- la Eminescu, dintre

care cea mai cunoscută este *nesplicată* = *neexplicată* din *Epigonii*). Există şi în limba actuală cuvinte înrudite cu rădăcina pronunţată şi scrisă diferit din cauza etimologiei directe diferite: *expres* < fr. *express* şi *exprès*, lat. *expressus*, dar *espresso* "aparat de preparare rapidă a cafelei" < it. *espresso*; *expresiv* < fr. *expressif*, dar *espressivo* ca italienism în terminologia muzicală; cf. *x* în *excita* — şi derivatele sale sufixale, precum şi derivatul prefixal *supraexcitaţie* —, dar, fără justificare, *s* în *surescita* — şi derivatele sale sufixale, inclusiv *surescitaţie*. În unele cuvinte, înlocuirea lui *x* (= [ks]) cu *s* se poate datora şi apropierii făcute între un neologism şi un cuvînt vechi, mai cunoscut: de exemplu, la variantele, greşite, *estinctor* şi (*in*)*estingibil* în loc de *extinctor* şi (*in*)*extingibil* se poate presupune influenţa verbului *a stinge* (cf. şi variante ca *extingtor*, *estingtor* pentru substantivul *extinctor*), la *estorca* în loc de *extorca* influenţa lui *a stoarce*, iar la *inestricabil* în loc de *inextricabil* influenţa lui *a strica* (manifestată şi asupra sensului acestui adjectiv; de reţinut că sensul exact al lui *inextricabil* este "foarte complicat, din care nu te poţi descurca", nu "care nu poate fi distrus sau stricat", cum cred unii). Tendinţa de reducere a grupurilor de (multe) consoane explică şi grafia bizară *misgril*, dintr-un meniu de restaurant, pentru engl. *mixed-grill*.

Datorită existenţei acestei greşeli şi din dorinţa de a o evita — deci prin ceea ce se numeşte hipercorectitudine —, *s* urmat de o consoană este transformat uneori în grupul [ks] în cuvinte ca *distins*, *distrat*, pronunţate greşit [dikstins], [dikstrat] (şi scrise *dicstins*, *dixtrat*). Fenomenul are, din păcate, o mare răspîndire la *s* precedat de *e* şi urmat de consoană, poziţie în care intervine şi analogia cu prefixul *ex*-, spunîndu-se (şi scriindu-se) greşit *excadră* — şi *excadrilă*, *excadron* —, *excalada*, *excalator*, *excală*, *excalop*, *excamota*, *excapadă*, *excară*, *exchiva*, *excorta*, *excroc* — şi *excrocherie* —, *exhatologie*, *expadrilă*, *experanto*, *explanadă*, *exter*, *extompa*, *extradă*, *extropiat* în locul formelor corecte cu *s*: *escadră* — şi *escadrilă*, *escadron* —, *escalada*, *escalator*, *escală*, *escalop*, *escamota*, *escapadă*, *escară*, *eschiva*, *escorta*, *escroc* — şi

escrocherie —, *eshatologie*, *espadrilă*, *esperanto*, *esplanadă*, *ester*, *estompa*, *estradă*, *estropiat*.

Distincția între *x* (= [ks]) şi *s* urmate de consoană trebuie respectată, între altele, şi pentru că ea serveşte uneori la deosebirea unor cuvinte paronime, ca substantivele *text* şi *test*, substantivul *context* şi verbul (ind. prez, 1 sg.) *contest*, dubletele etimologice *expune* şi *spune* (cf. *expus* — *e spus*).

O situație specială este cea în care prefixul *ex*- este ataşat la un cuvînt care începe cu *s*: cuvintele *exsangvinotransfuzie*, *exsicator* (aparat de laborator), *exsudat* “secreție” şi *exsudație* “transpirație” trebuie scrise astfel, cu *exs*..., chiar dacă în pronunțare nu se disting clar cei doi *s* ([eks +s]), deci nu *exangvinotransfuzie*, *exicator*, *exudat*, *exudație*. Greşeala opusă se întîlneşte uneori la cuvinte în care vorbitorilor li se pare că trebuie să existe un *s* după *ex*-: grafii ca *exspira*, *exspune*, *exstirpa* sau *exstorca* în loc de *expira*, *expune*, *extirpa*, *extorca*.

Ea se explică atît prin hipercorectitudine, cît şi prin apropierea de verbe înrudite cu *s*- (*inspira* şi *respira*, *spune*, *stîrpi*, *stoarce*).

În cuvintele în care *ex*- este urmat de consoana [č] (din secvențele scrise *ce*, *ci*): *excedent*, *excela* — şi *excelent*, *excelență* —, *excentric*, *excepta* — şi *excepție*, *excepțional* —, *exces*, *excipient*, *excitat* se produc diverse abateri de la pronunțarea literară cu secvența [ksč]. Pe de o parte, există variante cu [kş] în loc de [ks], explicabile prin influența exercitată de consoana următoare (fenomen asemănător cu cel care se petrece în variantele *şcenă*, *faşcism* pentru *scenă*, *fascism*): din această categorie fac parte pronunțări de tipul [ekşčelent]. Pe de altă parte, se manifestă şi aici tendința de reducere a grupului de trei consoane, care are mai multe rezultate: a) dispariția lui *k*, cu sau fără modificarea lui *s*, deci pronunțări de tipul [esčelent]

sau [eşčelent]; b) dispariţia lui *s* > *ş* în pronunţări de tipul [ekcelent]; c) mai rar, dispariţia atît a lui *k*, cît şi a lui *s* > *ş*, în pronunţări de tipul [ečelent] explicabile prin faza precedentă (fenomen asemănător cu cel care apare în varianta *acepta* pentru *accepta*).

În cîteva cuvinte se produc confuzii între grupurile consonantice [ks] (= x) şi [sk]: substantivul *asterisc* (< fr. *astérisque*) are varianta, greşită, *asterix*, iar *escalop* (< fr. *escalope*) se întîlneşte scris *exalop* (într-o variantă — hipercorectă — care se poate explica însă şi prin faza *excalop*, cu reducerea grupului *ksc* > *ks*); în normă se admite variaţia *tamariscă/tamarix* (< germ. *Tamariske*, lat. *tamarix*).

5. Pronunţarea literei *x* în cuvinte nu trebuie confundată cu numele ei. Numele literei *x* este "ics" şi ea se citeşte astfel cînd este izolată, cu valoare substantivală: în enumerarea literelor din alfabet, în propoziţii referitoare la scriere (*Lipseşte un* **x**, *Scrie-l mai clar pe* **x**!, *Litera* **x** *notează un grup de consoane*), cînd înseamnă "semn de forma literei *x*" (pluralul *x*-uri se citeşte *icsuri*) sau cînd are valoare de simbol în diferite coduri. Pornind de la notaţia prin *x* a unei necunoscute dintr-o ecuaţie algebrică, litera *x* este folosită ca substitut de cuvinte; de obicei majuscula *X* substituie nume proprii: în oraşul *X*, cetăţeanul *X* şi de aici s-a ajuns la formaţia *X-ulescu*, pronunţată (şi scrisă şi) *Icsulescu*.

De la numele literei *x* s-a format şi un verb, neînregistrat în dicţionare, (*a icsa* "a anula un text dactilografiat prin scrierea suprapusă a mai mulţi *x*".

6. Cele spuse pînă acum cu privire la litera *x* şi la pronunţarea ei sînt valabile numai pentru ortografia şi ortoepia limbii române (pentru cuvinte comune şi pentru nume proprii de persoană ale

unor români sau alte nume proprii adaptate). E bine de ştiut că în alfabetul latin folosit de alte limbi litera *x* are diferite valori şi ca atare în numele proprii neadaptate trebuie citită conform regulilor din limba respectivă.

Ea se citeşte [h] în spaniolă: de exemplu, în numele localității *Xeres* (devenit şi substantiv comun, ca nume de vin). Prin tradiție noi pronunțăm cu [ks] numele statului *Mexic* în această formă, adaptată, cu finală consonantică; în numele, neadaptat, al capitalei acestui stat, *Ciudad de Mexico*, litera *x* trebuie pronunțată însă [h] (aproximativ [Siudá de Méhico]).

În franceză ea se citeşte uneori [s]: numele oraşului *Bruxelles*, capitala Belgiei, se pronunță corect cu [s], nu cu [ks] (deci [Brüsél]).

Tot [s] se citeşte litera *x* în numele proprii chinezeşti scrise cu litere latine: *Xiamen*, *Xining*.

Grupurile de litere *cs* şi *cz* au şi ele valori diferite în unele limbi. Ele trebuie citite [č] (= ci) în nume proprii maghiare şi poloneze; de exemplu: *Csáki*, *Czerny*, *Mickiewicz* (= [Mițkievič]), *Mohács*.

XXII. *y* sau *i, ai?*

Recent admisă în alfabetul limbii române, litera *y* nu constituie o noutate în ortografia românească, întrucît era folosită şi înainte de 1982, dar cu statutul unei litere străine (din categoria literelor *ä*, *å* etc.).

Însăşi denumirea acestei litere drept “*i* grec” arată că ea este o dublură a literei *i*, un fel de *i*. Fără a acoperi toate valorile fonetice ale literei *i*, principalele valori ale literei *y* se regăsesc printre

acestea; ele sînt: vocala [i], semiconsoana [i̯] (vezi omofonele *boi*, pl. de la *bou*, şi *boy*, din *cow-boy* sau *old-boy*) şi, mai rar, diftongul [ai̯].

Valoarea [ai̯] nu este necunoscută literei *i*, care o are şi ea în neologisme neadaptate de origine engleză, de exemplu în *copy-right* [kopirai̯t], *drive* [drai̯v] şi *driver*, *driverlob*.

Întrebuinţarea literei *y* este limitată la neologisme, de obicei cu caracter internaţional, la nume proprii străine şi la derivate ale acestoră. Ea nu se foloseşte deci niciodată la cuvinte din fondul tradiţional (nici la nume proprii tradiţionale). În mod excepţional apare în unele nume proprii româneşti de origine străină. Prezenţa literei *y* este un indiciu al caracterului neologic sau străin al unui cuvînt/nume propriu şi este în măsură să pună în gardă pe cititor asupra posibilităţii de lectură a acelui cuvînt după reguli ale altor limbi; de altfel, folosirea literei *y* este adesea asociată cu alte grafii mai mult sau mai puţin specifice neologismelor şi numelor proprii străine: literele *k* şi *w* (de exemplu, în *whisky*), litere duble (*grizzly*, *hobby*), combinaţii de litere de tipul *ch* [č] (*cherry-brandy*), *ph* = [f] (*phylloceras*) sau *sch* = [ş] (*Schwyz*) etc.

1. Litera *y* se foloseşte în următoarele categorii de cuvinte:

a. În neologisme neadaptate, de obicei cu circulaţie internaţională: *yankeu*, *yardang*, *yatren*, *yen*, *yenerit*, *yeoman*, *ylang-ylang*, *yoga* — şi derivatele *yoghin*, *yoghist* —, *yohimban* şi *yohimbină*, *yuan*, *yucca*, *by-pass*, *cherry-brandy*, *copy-right*, *cow-boy*, *disc-jockey*, *dyke*, *fairplay*, *garden-party*, *grizzly*, *happy-end*, *hobby*, *lady* — şi *milady* —, *lekytos*, *lobbyism*, *old-boy*, *permalloy*, *phylloceras*, *play-back*, *rhyton*, *rotary*, *roylon*, *sexy*,

spray, *sulky*, *tory*, *whisky*.

b. În derivate (prin afixare sau prin conversiune) de la nume proprii: *yală*, *yeatmanit*, *yemenit*, *yorkian*, *ypresian*, *yterbit*, *yterbiu*, *yterit*, *ytrit*, *ytriu*, *ytrocerit*; *byronian*, *ceylonez*, *debye*, *henry*, *kenyan*, *keynesism*, *newyorkez*, *paraguayan*, *taylorism*, *uruguayan*, *willy-willy*.

c. În abrevieri şi simboluri: **Y** (ytriu), **Yb** (yterbiu), **yd** (iard), **dy** (disprosiu), **dyn** (dină).

În timp ce unele dintre ele corespund scrierii cu *y* şi a cuvintelor de bază (*yterbiu*, *ytriu*), alteori se scrie *y* numai în abrevierea sau simbolul unui cuvînt scris cu *i*: vezi **yd** şi *iard*, **dy** şi *disprosiu*, **dyn** şi *dină*.

Explicaţia acestei neconcordanţe stă în caracterul internaţional al abrevierilor/simbolurilor respective.

d. În nume proprii străine:

— toponime: *Yale*, *Yemen*, *York*, *Yorkshire*; *Ceylon*, *Conakry*, *Guyana*, *Kenya*, *New York*, *Paraguay*, *Sydney*, *Uruguay* etc.;

— antroponime: *Yeats*, *Young*, *Yourcenar*; *Báthory*, *Byron*, *Goya*, *Meyer*, *Nagy*, *Vigny* etc.

e. În nume proprii româneşti:

— toponime provenite din antroponime: *Ady Endre*, *Saligny*;

— antroponime nume de familie; cele mai multe de origine străină, după dorinţa purtătorului: (Spiridon) *Yorceanu*, (Anatol) *Baconsky*, (Jacques) *Byck*, (Paul) *Gusty*, (Alexandru) *Myller*, (Theodor) *Pallady*, (Mihail) *Pascaly*, (Anghel) *Saligny*.

Uneori acelaşi nume este scris atît cu *i*, cît şi cu *y*, fie cu referire la aceeaşi persoană: (Zenaida) *Pally/Palli*, fie cu referire la persoane diferite: Paul *Gusty*, dar Dimitrie *Gusti*. Fiul lui Carol Popp de *Szathmáry* semna (Alexandru) *Satmari*.

f. În cuvinte — mai ales nume proprii — transliterate din alfabetul grecesc, care de obicei au paralel şi o variantă adaptată, cu *i*: de exemplu, *Dionysos* şi *Dionisiu*, *Aischylos* şi *Eschil*, *Lysimachos* şi *Lisimah*, *Scylla* şi *Scila*, *Styx* şi *Stix*, *Tyr* şi *Tir*.

2. Valorile fonetice ale literei *y* diferă, în general, atît după vecinătăţile şi poziţia ei în cuvînt, cît şi — mai ales la numele proprii — după originea cuvîntului în care se găseşte.

a. Se scrie *y* şi se pronunţă vocala [i] în următoarele contexte:

— la început de cuvînt + consoană (*ylang-ylang*, *ypresian*, *yterbiu*);

— între consoane: *lekytos*; *Byck*, *Myller*;

— între o consoană şi o vocală: *kenyan*, *lobbyism*;

— la sfîrşit de cuvînt după consoană: *henry*, *sexy*, *tory*; *Baconsky*, *Pallady*.

b. Se scrie *y* şi se pronunţă semiconsoana [i̯]:

— la început de cuvînt + vocală, cu care [i̯] formează un diftong ascendent (*yankeu*, *yemenit*, *yoga*, *yucca*, *Yorceanu*);

— la început de silabă după vocală şi + vocală, cu care [i̯] formează un diftong ascendent (*paraguayan*, *uruguayan*);

— după vocală, cu care [i̯] formează un diftong descendent, şi + consoană (*old-boys* pl., *roylon*);

— la sfîrşit de cuvînt după vocală, cu care [i̯] formează un diftong descendent (*disc-jockey*, *fairplay*, *old-boy*, *spray*).

c. Se scrie *y* şi se pronunţă diftongul [ai̯] după consoană în unele cuvinte de origine engleză: *by-pass*, *Byron* şi *byronian* (silaba *by* pronunţată [bai̯]); *Dyke* şi *dyke* (pronunţate [dai̯k]).

d. În numele proprii străine *y* poate avea şi alte valori, de exemplu:

— marcă a caracterului palatal al consoanei precedente în

nume maghiare: *Balvanyos* (silaba *-nyos* pronunțată [ńoş]), *Nagy* [nåǵ];

— [î] în unele nume poloneze: *Bytom*, *Lysa Gora*, *Olsztyn*;

— [ü] în nume daneze: *Nyrop* şi suedeze: *Rydberg*;

— [ă] în unele nume englezeşti: *Byrd*.

Este evident că pentru pronunțarea corectă a cuvintelor scrise cu *y* — mai ales a numelor proprii — este necesară fie cunoaşterea etimologiei lor (şi a regulilor din limba de origine), fie cunoaşterea indicațiilor ortoepice din dicționare speciale.

3. Uneori litera *y* este folosită în cuvinte pentru care normele actuale recomandă altfel de scriere.

a. Nu se scrie *y*, ci *i*, în neologisme adaptate, ca *iac*, *iaht*, *iard*, *idiş*, *iod/iot*, *iolă*, *iperită*, *iurtă*; *dandi*, *derbi*, *dinam*, *dină*, *hidrant*, *hipi*, *hochei*, *mirt*, *piramidon*, *rugbi*, *simpozion*, *vinil*, *volei*, toate formațiile cu prefixele *hiper*- (*hipercritic*, *hipertrofie* etc.) şi *hipo*- (*hipogastru*, *hiposulfit* etc.) şi cele cu elemente de compunere ca *dis*- (*dischinezie*, *distrofie* etc.), *hidro-* (*hidrargir*, *hidrodinamic* etc.), *psiho-* (*psihologie*, *psihoterapie* etc.), *tipo-* (*tipografie*, *tipometru* etc.), *xilo-* (*xilofon*, *xilografie* etc.). Se scriu de asemenea cu *i* numele proprii *Iugoslavia* (şi *iugoslav*), *Savoia* (şi *savoiard*), *Siria* (şi *sirian*), *Tokio* (şi *tokiot*).

Nu se recomandă scrierea cu *y* în prenumele româneşti. Se scrie deci *i* în *Lidia*, *Mia*, *Olimpia*, *Olimpiu*, *Silvia*, *Silviu* şi în hipocoristice ca *Adi*, *Ani*, *Cati*, *Cristi*, *Didi*, *Eti*, *Lili*, *Mimi*, *Miți*, *Neli*, *Nuți*, *Pusi*, *Puşi*, *Riri*, *Ştefi*, *Tili*, *Titi*, *Vali*, *Vivi*, *Zizi*.

Variantele grafice cu *y* ale unor asemenea prenume — ca, de altfel, şi ale numelor de familie româneşti, de exemplu *Ursaky* în loc de *Ursachi* — sînt o dovadă de snobism.

b. Nu se scrie *y*, ci *ai*, în neologisme adaptate, ca *nailon*.

CUPRINS

XXIII. Literă unică sau repetată (dublă, triplă)?

Alegerea între scrierea unei singure litere şi repetarea ei pune probleme diferite, cel puțin în parte, după cum este vorba de litere care notează vocale (şi semivocale sau semiconsoane) ori de litere care notează consoane.

1. Dublarea (sau triplarea etc.) unei litere care notează o vocală corespunde de obicei unor realități fonetice: fie pronunțării distincte în hiat (în silabe diferite) a două vocale identice, fie pronunțării unei vocale lungi; dublarea poate fi însă şi lipsită de valoare fonetică.

a. Repetarea — în pronunțare şi în scris — a unei vocale şi litere corespunzătoare poate avea loc la întîlnirea unui formant (prefix sau element de compunere) terminat în vocală cu un cuvînt (temă) care începe cu aceeaşi vocală: *contraatac*, *paraaldehidă*, *supraalimenta*, *ultraaglomerat*; *neeuclidian*, *reedita*, *preexista*, *teleenciclopedie*; *antiimperialist*, *toxiinfecție*; *coopera* — şi familia: *cooperant*, *cooperativă*, *cooperativiza*, *cooperator*, *cooperație* —, *microorganism* etc. sau la întîlnirea unei teme terminate în vocală cu un afix flexionar (desinență, sufix verbal) sau lexical care începe cu aceeaşi vocală: *creez*, *licee*; *aliniind*, *fiind* — şi *fiindcă* —, *ființă*, *scriind*, *scriitor*; *asiduul*, *atuuri*, *vacuum* — şi familia: *vacuumare*, *vacuummetru* — etc.

Secvențele *ee*, *ii*, *uu* se pronunță de obicei [ee̯e], [ii̯i], [uu̯u]. Vezi şi **IV, VIII.**

Mai rar, o repetare de acest fel are loc în rădăcina unor cuvinte (*aalenian*, *feerie*, *gheenă*, *alcool*) sau în structura unor elemente de compunere ca *noo-* (*noocrație*, *noologie*, *noosferă*), *oo-* (*oogeneză*, *oolit*, *oosferă* etc.) sau *zoo-* (*epizootie*, *zoologie*, *zooparc*, *zootehnie* etc.), ultimul folosit şi independent (*zoo*).

Cînd un asemenea element de compunere se combină cu o temă care începe cu *o*- nu se ajunge totuşi la trei *o*, producîndu-se o contragere a doi dintre ei: *zoonim*, *zoopsie*.

Este nejustificată repetarea vocalei/literei *e*, respectiv *o*, în rădăcina cuvintelor *prerie* (nu *preerie*!) şi *proroc*, *prorocesc*, *proroci* (nu *proo*-!) sau în formaţia prefixală *copreşedinte* (nu *coopreşedinte*!).

Variantele fonetice şi grafice cu o singură vocală/literă corespunzătoare (de tipul *alcol*, *coperativă*, *fincă* sau *finţă*, *zologie*) sînt incorecte.

Pentru *ee* vezi şi **IV,** iar pentru *ii* **VIII.**

b. Repetarea unei litere care notează o vocală poate constitui un mijloc de marcare a cantităţii, în speţă a naturii lungi a acestei vocale; fenomenul este specific cuvintelor exclamative prin natura lor (interjecţii) sau folosite în enunţuri exclamative (afective şi imperative). Litera care notează o vocală lungă poate fi scrisă numai de două ori (interjecţiile *ii*, *dii*, *ee*, *pfii* etc., variante ale lui *i*, *di*, *e*, *pfi*; *Ajutoor!*, *Săriiţi!*; *buun* "foarte bun", *biine* "foarte bine"; *Stăăteam şi eu ca prostu*; *Zăău?*), sau de trei ori (interjecţiile *aaa*, *iii*, variante ale lui *a*, *i*; *biniiişor* sau *miiic* < *mic*; *Ce faceee?*; *Daaa*) şi chiar de mai multe ori, în situaţia cuvintelor din enunţuri afective: *gaaaata!*; *Taaaare mi-i poftă!*).

c. Dublarea fără valoare fonetică a unei litere care notează o vocală se întîlneşte în mod excepţional în nume proprii româneşti şi în eventualele derivate de la ele. De exemplu, se scrie *aa* şi se pronunţă [a] în numele scriitorului (Vasile) *Aaron* şi al mitropolitului *Varlaam*.

Nu e necesară dublarea lui *i* din numele proprii *Isac*, *Isus*.

d. Dublarea unei litere care notează o vocală se poate datora, în nume proprii străine şi în neologisme neadaptate, unor reguli

ortografice străine, marcînd un anumit fel de lectură: de exemplu, *ee* pentru [i] în *feedback* [fid-bec] sau *oo* pentru [u] în *boom* [bum], după regulile limbii engleze.

2. Repetarea literelor *e*, *i*, *u* (dublarea tuturor acestora şi triplarea numai a literei *i*) se poate datora şi dublei valori fonetice a acestor litere, care notează atît vocale, cît şi semiconsoane (i, u) sau/şi semivocale (e).

Secvența grafică *ee* corespunde vocalei [e] urmate de semiconsoana [i̯] în cuvinte ca *agreează*, *aleea*, *creează*, *egeean*, *ideea* etc. şi în nume proprii precum *Coreea* — şi *coreean* —, *Crimeea*, *Doroteea*, *Medeea* etc.

Vezi şi **V.**

Secvența grafică *ii* corespunde vocalei [i] urmate de semiconsoana [i̯] în cuvinte ca *argintii*, *întîrzii*, *ştii*, iar secvența grafică *iii* vocalelor [i-i] — rostite de obicei [ii̯i) — urmate de semiconsoana [i̯] în cuvinte ca *argintiii*, (*mă*) *sfiii*.

Vezi şi **VIII.**

Secvența grafică *uu*, care după normele în vigoare ar trebui să aibă valoarea [u-u] în cuvintele *ambiguu*, *asiduu*, *continuu* — şi *discontinuu*, *încontinuu* —, *perpetuu*, *reziduu*, *superfluu*, redă de obicei pronunțarea [uu̯].

3. Dublarea unei litere care notează o consoană poate corespunde sau nu unei realități fonetice; în primul caz, poate fi vorba de repetarea aceleiaşi consoane (în silabe diferite), de pronunțarea unei consoane lungi sau de succesiunea a două consoane diferite. Triplarea unei litere care notează o consoană are totdeauna valoare fonetică, redînd exclusiv natura lungă a unei consoane unice.

a. Dublarea — în pronunțare și în scriere — a unei consoane și litere corespunzătoare poate avea loc la întîlnirea unui formant (prefix sau element de compunere) terminat în consoană cu un cuvînt (temă) care începe cu aceeași consoană. Iau naștere astfel următoarele secvențe grafice și fonetice:

bb: rar, în derivate sau compuse cu *sub-* (*subbibliotecar*);

Se scrie însă *b* în *subraț*, *subrau* (nu *subb...*).

ll: rar, în compuse populare cu *ăl* și *cel* + *-lalt* (*ăllalt*, variantă a lui *ălălalt*; *cellalt*, variantă a lui *celălalt*);

mm: în compuse cu *-metru* și derivatele lor (*fotogrammetru* — și *fotogrammetric*, *fotogrammetrie* —, *kilogrammetru*, *ohmmetru*, *vacuummetru*);

Se scrie însă *m* în *comemora* (nu *comm...*), *imemorial* (nu *imm...*).

nn: în derivatele, numeroase, cu prefixul *în-* (*înnădi*, *înnămoli*, *înnărăvi*, *înnăscut*, *înnebuni*, *înnegri*, *înnegura*, *înnemuri*, *înnisipa*, *înnobila*, *înnoda*, *înnoi*, *înnopta*, *înnora*, *înnoroi* și derivatele lor) și într-un singur derivat cu *in-* (*innavigabil*);

Dublarea lui *n* este nejustificată în cuvintele neanalizabile printr-o temă cu *n-*, de aceea variantele grafice de tipul *dinnainte*, *înnainte*, *înnăcri*, *înnălța*, *înneca* sau *înnota* sînt incorecte. *Înăbuși*, *înăclăi* și *înăduși* s-au fixat, prin tradiție, în variantele cu un singur *-n-*. Tot cu un singur *n* se scriu *conațional* și *inova*.

rr: în derivate cu prefixele *hiper-* (*hiperrealist*), *inter-* (*interregional*, *interregn*) și *super-* (*superrefractar*);

ss: în cele mai multe derivate cu *trans-* (*transsaharian*, *transsiberian*, *transsubstanțiere*, *transsudat*) și în cîteva derivate cu *răs-* (*răssec*, *răsstrăbun*);

Dintre derivatele cu *trans*- de la cuvinte cu *s*-, se pronunță şi se scrie cu un singur *s*, prin tradiție, *transcrie*. Prefixul *răs*- se confundă de obicei cu *ră*- înaintea unui *s*-: *răsuci*, *răsufla*; se poate face distincţie totuşi între *răsuna* şi *răssuna* (*Am sunat şi am răssunat*).

tt: în derivate cu prefixul *post*- (*posttonic*, *posttraumatic*) şi într-un compus cu *port*- (*porttabac*).

b. Repetarea unei litere care notează o consoană poate constitui un mijloc de marcare a pronunțării prelungite a unei consoane continue (*r*, *s*, *ş*, *z*) sau a măririi fazei de ținută a unei consoane oclusive (*m*); acest fenomen este specific interjecţiilor, dar are loc şi la alte cuvinte în contexte exclamative sau/şi pentru redarea valorii de superlativ absolut. Litera care notează o consoană lungă poate fi scrisă numai de două ori (în interjecţiile *brr*, *prr* şi *sst*, variantă a lui *st*) sau de trei ori (în interjecţiile *şşş* şi *bîzzz*, *pîrrr*, variante ale lui *bîz*, *pîr*) şi chiar de mai multe ori în situația cuvintelor cu întrebuințare contextuală exclamativă sau/şi superlativă (*Ccanalia!, Inffamul!, Mmarş!, Mmizerabile!, nnemaipomenit, sssplendid, Vorrrba!*).

c. Dublarea literei *c* înainte de *e*, *i* corespunde succesiunii a două consoane diferite [kč] în cuvinte ca *accelera*, *accent*, *accepta*, *acces*, *accidenta*, *boccea*, *buccinator*, *ciubucciu*, *coccis*, *occident*, *occipital*, *succes*, *succint*, *vaccin* şi în toponimul *Isaccea*.

Variantele fonetice de tipul [ačepta] sînt greşite. Se scrie corect numai *c* (= [č]) în cuvîntul *bacil* (nu *baccil*) şi în elementele de compunere *bacili*-, *bacilo*-. Pentru grafia cu *cc* = [č] în *soccer* vezi **d.**

Litera *g* nu se dublează niciodată în condiții asemănătoare.

Se scrie corect numai *g* (= [ğ]) în cuvintele *sugera*, *sugestie* (nu *suggera*, *suggestie*). Pentru grafia cu *gg* = [g] în *loggia* vezi **d.**

d. Dublarea fără valoare fonetică a unei litere care notează o consoană se întîlneşte în următoarele situaţii:

— în neologisme neadaptate, de obicei în poziţie intervocalică (*babeurre*, *babbit*, *loggia*, *rummy*, *sgraffito*, *soccer*, *zeppelin*) sau la sfîrşit de cuvînt (*loess*, *gauss*, *watt*), în mod excepţional înaintea unei consoane (*quattrocento*, *rickettsii*; cf. şi *mass-media*);

Finalele *ss*, *tt* de la singularul substantivelor masculine alternează la plural cu consoanele simple *ş*, respectiv *ţ*: *gauss* — *gauşi*, *watt* —*waţi*. Intervocalicul *zz* are valoarea [ţ] în italienismele din terminologia muzicală *mezza-voce*, *mezzo-forte*, *mezzo-piano*, *mezzo-soprană*, *pizzicato* şi din terminologia gravurii *mezzo-tinto*, precum şi în *pizza*.

Nu se dublează consoana intervocalică din *casă* "casierie, seif", *masă* "mulţime", *rasă* "grup biologic" (la care scrierea cu -*ss*-, recomandată în 1904, este abolită în 1932), *corida*, *hipism*, *moto*, *siroco*, nici consoana finală din *bos*, *stres* (intervocalică în forma articulată *bosul*, *stresul* şi în derivatele *stresa*, *stresant*).

La unele cuvinte pentru care se admit cîte două variante — adaptată şi neadaptată — deosebirea poate consta în absenţa/prezenţa consoanei duble: *golgheter/goal-getter*; *şiling/shilling*. Sufixul neologic românizat este -*isim*, cu un singur *s* (*generalisim*, *rarisim* etc.), dar sufixul italian din terminologia muzicală -*issimo* se scrie cu *ss*: *fortissimo*, *pianissimo*.

— în nume proprii străine şi în derivatele lor: toponime ca *Andorra* (şi *andorran*), *Bissau*, *Bruxelles* (şi *bruxellez*), *Ottawa*, (*La*) *Valletta*; antroponime ca *Hess* (şi *hessian*), *Russell* (şi *russellian*);

— în nume proprii româneşti (antroponime), conform dorinţei purtătorilor: prenume ca *Anna*, *Marietta*, *Pussi*, *Sabba* (Ştefănescu), *Stella*; nume de familie ca *Alessandrescu*, *Bolliac*, *Filotti*, *Lecca*; *Massim*, *Mille*, *Millo*, *Nottara*, *Pann*, *Philippide*, *Pillat*, *Rosetti*, *Tattarescu*, *Tell*, *Zirra*, *Zotta*.

Secvenţa *zz* are valoarea [ţ] în *Negruzzi*.

Dacă în numele de familie ale unor personalităţi dublarea consoanei este respectată mai ales în virtutea tradiţiei, la prenume şi la numele de familie fără istorie acest fenomen nu are justificare; el denotă de obicei snobismul purtătorilor.

XXIV. Succesiuni nepermise sau cu folosire limitată

Scrierea unor litere în vecinătate imediată este uneori total nepermisă, iar alteori limitată fie la anumite cuvinte sau categorii de cuvinte, fie la anumite poziţii în cuvînt.

Unele succesiuni grafice nepermise corespund unor succesiuni fonetice imposibile în limba literară, cel puţin. În această categorie intră, de exemplu, succesiuni ca *iă* (atît cu valoarea [iă], cît şi cu valoarea [i̯ă]) sau *zp* şi *pz*.

Alte succesiuni grafice nepermise corespund unor succesiuni fonetice posibile. Aşa sînt, pe de o parte, succesiuni grafice nepermise din considerente de simplificare şi de analogie sau consecvenţă în cadrul sistemului ortografic, ca *iea* = [ii̯a], şi, pe de altă parte, succesiunile grafice inacceptabile din considerente etimologice, ca *wă* (fie cu valoarea [vă], fie cu valoarea [u̯ă]) sau *ghy* (=[ǵi]).

Opuse acestora din urmă sînt succesiunile grafice permise — în anumite limite — care corespund unor succesiuni imposibile din punct de vedere fonetic dacă se acordă literelor în cauză valorile lor curente. În această situaţie sînt numeroase succesiuni grafice care aparent notează grupuri constituite dintr-o consoană sonoră urmată de una surdă (*bc*, *bf*, *bp*, *bs*, *bt*, *bţ*) sau dintr-o consoană surdă urmată de una sonoră (*cd*, *cv*; *sb*, *sd*, *sg*, *sj*, *sv*),

deşi în realitate pe plan fonetic se produc asimilări, de obicei sub influenţa celei de a doua consoane, aşa încît una dintre cele două litere ale grupului are altă valoare decît cea obişnuită: de exemplu, *b* are valoarea [p] în grupuri de tipul *bc* (*abces*, *obcină*, *subcarpatic*, *subchiriaş* etc.), *bt* (*dedesubt*, *obtuz*, *subtil*), *bţ* (*abţine*, *subţire*).

l. Succesiunile grafice total nepermise sînt de diverse feluri.

a. Unele notează sunete incompatibile din punct de vedere fonetic:

— *iă*: Nu se scrie, de exemplu, nici *liniă* (perf. s. 3 sg.) sau *liniăm* (ind. prez. 1 sg.) în flexiunea verbului *a linia*, nici *tăiă* sau *tăiăm* în flexiunea verbului *a tăia*, ci numai -*ie*, -*iem*.

— *iea* monosilabic: Nu se scrie nici *întemeiează* sau *trăiească*, nici *îndoieală* sau *vasluiean*, întrucît în pronunţare există o singură semiconsoană [i̯], deci diftongul [i̯a], scris *ia*. Vezi şi **X**.

— Litere care notează anumite consoane sonore + consoane surde, anume grupurile *dc*, *df*, *dp*, *dş*; *jc*, *jf*, *jp*, *jt* şi *zc*, *zf*, *zp*, *zt*. Nu se scrie deci *lodcă*, *podcap*, *podcoavă*, *vodcă*, ci *lotcă*, *potcap*, *potcoavă*, *votcă*.

— Litere care notează anumite consoane surde + unele consoane sonore, anume grupurile *cb*; *fb*, *fz*; *pd*, *pg*, *pv*, *pz*; *şb*, *şd*, *şg*. Nu se scrie deci *vraşbă* — şi *învrăşbi* —, *aşişderea*, *odăşdii*, *şgheab* — şi *înşgheba* —, *poşghiţă*, ci *vrajbă*, *învrăjbi*, *aşijderea*, *odăjdii*, *jgheab*, *înjgheba*, *pojghiţă*.

Succesiunile grafice *fd*, *fg*, *sv*, *şv* şi *tb*, *td*, *tj*, *tv* sînt însă parţial permise, deşi pronunţarea lor este mai curînd [vd], [vg], respectiv [zv], [jv], [db] etc.: vezi **e** şi **2**.

Succesiunea grafică *tz* este permisă numai cu valoarea excepţională [ţ], în neologisme neadaptate, nume proprii şi derivate ale acestora, de exemplu *hertz*, *wurtzit*; altminteri se scrie, de exemplu, *podzol*, nu *potzol*.

— Litere care notează consoane nesonante + *x*. Interesează în mod special caracterul inacceptabil al secvențelor grafice *cx*, *hx* şi *gx*; vezi şi **XXI.**

b. Altele conțin litere între care există o incompatibilitate etimologică. În general, literele *k*, *q*, *w*, *y*, specifice elementelor străine recente din vocabular, nu se asociază cu litere specific româneşti, ca *ă*, *î*, *ş*, *ț* sau grupul *gh*; cuvintele scrise cu *k*, *q*, *w*, *y* pot conține literele *ă*, *î*, *ş*, *ț* în afixe (de exemplu, *kenyană*, *wolframică*, *yoghistă*; *kilometrînd*) şi în alternanțe ale temei (de exemplu, *wați*), dar nu în succesiune directă cu cele dintîi. Nu sînt acceptabile deci succesiunile:

— *kă*, *kî*, *kț* şi *ăk*, *îk*, *țk*;

Pentru *kş* şi şk vezi **2**.

— *q*(*u*)*ă*, *q*(*u*)*î* şi *ăq*(*u*), *îq*(*u*), *şq*(*u*), *țq*(*u*);
— *wă*, *wî*, *wş*, *wț* şi *ăw*, *îw*, *şw*, *țw*;
— *yş*, *yț* şi *ăy*, *îy*, *şy*, *țy*; *chy*, *ghy*.

c. Unele succesiuni grafice pentru care există corespondente fonetice sînt nepermise de convenția sistemului ortografic. Aşa sînt succesiunile:

— *cs* sau *ks* + consoană: Pentru o asemenea secvență s-a stabilit notația unică prin *x* a grupului [ks]: *text* şi c*ontext*, *subtext* (nu *tecst* sau *tekst*).

— *iea* bisilabic: Pentru pronunțarea i̯ [i^{i}a] se consideră suficientă notația *ia*, ca şi *ie* pentru [i^{i}e]; nu se scrie deci nici *bucuriea*, *familiea*, nici *liniează*, *priească*, nici *fiească*, *sfieală*. Vezi **X**.

d. Alte succesiuni grafice pentru care de asemenea există, la unii vorbitori, corespondente fonetice sînt nepermise din motive etimologice sau/şi morfologice: e cazul succesiunii *şce*, variantă incorectă a lui *sce* (*scenă*, *sceptru*; *basce*, *fresce*).

Succesiunea *şce* este corectă în nume proprii străine: de exemplu, *N. Saltîkov-Şcedrin*.

e. Unele succesiuni grafice sînt total nepermise numai în anumite contexte. Astfel, succesiunile grafice *sb*, *sd*, *sg*, *sj*, *sv*, corecte în unele situaţii (vezi **2**), sînt incorecte în cuvintele formate cu prefixele *des-/dez-*, *iz-/is-* şi *răz-/răs-*. Se scrie corect *asbest*, dar numai *dezbina*, *dezbrobodi*, *izbuc*, *răzbuna* etc.; la fel, *jurisdicţie*, dar *dezdoi*, *izdat*, *răzda*; *sgraffito*, dar *dezgropa*, *răzgîndi*; *sveter*, dar *răzvrăti*. Vezi şi **XIX.**

2. Limitarea unor succesiuni grafice la anumite cuvinte sau categorii de cuvinte ţine seama de trei criterii: unul istoric (distincţia între cuvinte tradiţionale şi neologisme), altul funcţional (distincţia între cuvinte comune şi nume proprii, cu care se grupează şi derivatele acestora) şi celălalt de structură (distincţia între cuvinte simple şi cuvinte analizabile: derivate/forme flexionare cu afixe sau cuvinte compuse).

a. Sînt limitate la neologisme următoarele secvenţe grafice:

ee: *agreez*, *alee*, *idee*, *melopee* etc. (nu şi *femee* sau *întemeez*). Vezi şi **III.**

oe: *aloe*, *canoe* (nu şi *voe*, *voesc*). Vezi şi **IV.**

Unele litere care notează consoane sonore + consoane surde: *bc*, *bh*, *bs*. Se scrie corect *abces*, *abhora*, *absent*, *absidă*, *absint*, *absolvi*, *absorbi*, *abstract*, *observa*, *subsecvent*, *subscrie*.

Pentru *bf* şi *bp* vezi **c**. Uneori este vorba numai de o preferinţă pentru neologisme. De exemplu, succesiunile grafice *bt*, *bţ* se întîlnesc în mai multe neologisme (*obtuz*, *subteran*, *subterfugiu*, *subtil*, *abţibild*, *abţine*, *obţine*, *resorbţie*), dar şi în cuvinte tradiţionale (*dedesubt*, *subţire*).

Unele litere care notează consoane surde + consoane sonore: *cd*, *cv*, *cz*; *sb*, *sd*, *sg*, *sj*, *sv*; *şv*. Se scrie *anecdotă*, dar *migdală*;

eczemă — şi *eczematos* —, dar *bogză*. Se face deosebire între *gv* < *gu* (*lingvistică*, *sangvin*) şi *cv* < *qu* (*delincvent*, nu *delingvent*). În cuvintele tradiționale se scrie *z*: *zbate*, *zbor*, *zdup*, *zgardă*, *zvon*, dar în neologisme (şi) *s*: *aisberg*, *transborda*; *jurisdicție* şi *transdanubian*; *sgraffito* şi *transgresa*; *disjunct*; *svastică*, *sveter*, *glasvand* şi *transvaza*. Se scrie *şv*, nu *jv*, în *şvab* — şi *şvăbesc*, *şvăbeşte*, *şvăboaică* —, *şvaițer*, *şvarț*, *şved* — şi *şvezesc* —, *şvemer*.

b. Sînt limitate la nume proprii sau/şi la derivate ale acestora succesiuni ca: *rx*: *marxism*, *marxist*.

c. Sînt limitate la cuvinte analizabile, în speță la întîlnirea între finala unui prim constituent (prefix, element de compunere, rădăcină/temă) şi inițiala celui următor (sufix lexical, element de compunere, rădăcină) următoarele secvențe:

iia: *diiamb*. Vezi şi **VIII.**

iî: *nemaiîntîlnit*;

xs: *exsicator*, *exstrofie*, *exsudat*. Vezi şi **XXI.**

Unele litere care notează consoane sonore + consoane surde: *bf* (în *subfebril*, *subfilială*), *bp* (în *subpămîntean*, *subpolar*, *subprefect* etc.), *gş* (în *tîrgşor*), *zc* (în *ovăzcior*).

Mai multe litere care notează consoane surde + consoane sonore: *cg* (în *caicgiu*), *td* (în *portdrapel*, *postdata*), *tg* (în *botgros*), *tj* (*în portjartier*), *sz* (în *deszăpezi* şi *deszăvorî*).

Numeroase secvențe constituite din litere care notează consoane de acelaşi fel din punctul de vedere al absenței/prezenței sonorității: *bg* (în *subgrindă*, *subgrup*), *bv* (*obversiune*, *subvenție* etc.), *dv* (*adverb*, *advers* etc.), *sş* (*răsştiut*), (*r* sau *s*)*tc* (*portcuțit*, *postcalcul*), *stf* (*postfață*), (*r*)*th* (*porthartă*), (*r*)*tp* (*portperie*), *stp* (*postpalatal*, *postpune*), (*r* sau *s*)*ts* (*portsabie*, *postscenium*, *postsincronizare*), (*s*)*tş* (*postşcolar*), (*r*)*tț* (*portțigaret*) etc.

Secvențe constituite din litere care notează consoane sonore + consoane sonante: *bm* (*submarin*, *submina*), *bn* (*abnegație*, *grabnic*, *obnubila*, *subnutri* etc.), *dm* (*admira*, *admite*), *dn* (*adnota*).

Secvențe de mai mult de trei litere care notează consoane: de exemplu, *nscr* (*înscripție*, *înscrie*), *nzdr* (*înzdrăveni*), *ptspr* (*optsprezece*), *rstn* (*vîrstnic*).

Uneori este vorba numai de o preferință pentru cuvinte analizabile. De exemplu, succesiunea grafică *tv*, excepțională în cuvinte simple (*tverdu*, *molitvă*), apare în cîteva compuse şi derivate prefixale actuale (*patvagon*, *portvizit*; *postverbal*).

d. Este limitată la forme flexionare cu anumite structuri, mai exact la întîlnirea între finala rădăcinii/temei şi desinență sau sufixul gramatical, secvența *eă*: *agreăm*, *creăm*, *creări* etc.

e. Unele cuvinte cumulează statutul de neologisme şi pe acela de cuvinte analizabile sau măcar semianalizabile (derivate sau compuse): de exemplu, *absolvi*, *disjunct*, *subteran*, *transdanubian*; altele cumulează statutul de neologisme şi pe acela de forme flexionare analizabile: de exemplu, *agreez*.

f. Unele secvențe grafice cu sferă limitată de acceptabilitate se întîlnesc atît în neologisme, cît şi în cuvinte tradiționale analizabile: de exemplu, *fg* (*afgan* şi *pilafgiu*); altele atît în neologisme, cît şi în nume proprii şi derivate ale acestora: de exemplu, *sd* în *jurisdicție* şi *Hasdeu*, *hasdeian* sau *tz* = [ț] în *kibbutz* şi (Nicolae) *Kretzulescu*, *hertz*, *wurtzit*, iar altele atît în cuvinte analizabile, cît şi în forme analizabile: de exemplu, *eî* (*neînsemnat*, *reîncepe*; *agreînd*, *creînd*).

Secvența grafică *sd* are valori fonetice diferite în neologismul *jurisdicție* ([sd]) şi în numele propriu românesc *Hasdeu* (şi derivatul său), în care

reprezintă secvenţa *şd* [jd]; cf. variantele de scriere şi de pronunţare întîlnite pentru acest nume.

3. Limitarea poziţională a unor secvenţe grafice este uneori exclusivă (o singură poziţie permisă), alteori extinsă la două poziţii.

a. Sînt limitate la poziţia iniţială şi medială secvenţele grafice:

oo: *oogeneză*, *coopta* etc.;

Zoo s.n. este o excepţie explicabilă.

qu: *quarc*, *maquis* etc.;

Secvenţele alcătuite din litere care notează consoane nesonante + consoanele sonante *l*, *r*; de exemplu:

bl: *blană*, *oblon* etc.;

br: *brînză*, *abraziv* etc.

b. Sînt limitate la poziţia medială şi finală secvenţe grafice ca:

ee: *agreez*, *alee* şi *aleea*, *coreean* etc.;

ii: *antiimperialist*, *băieţii*, *fii* şi *fiind* etc.;

oe: *canoe* şi *canoea*;

În poziţie iniţială *oe* apare cu valori din alte limbi: [e] sau [ö].

ue: *asidue*, *evaluez* etc.;

uu: *continuu*, *vacuum* etc.;

bd: *răbda* şi *rabd* etc.;

bt: *dedesubt* şi *dedesubtul*, *subtil* etc.;

secvenţe alcătuite din litere care notează consoane sonante + consoane nesonante; de exemplu:

lb: *albie*, *alb* etc.;

mb: *tumbă*, *romb* etc.;

nx: *anxios*, *linx* etc.;
rc: *morcov* şi *porc* etc.

c. Sînt limitate la poziția medială următoarele secvențe grafice, pe lîngă cele de sub **2 b, d, f:**
bc: *abces*, *obcină*, *subcarpatic* etc.;
bj: *abject*, *subjuga*;
bs: *absent*, *observa*, *subsemnat* etc.;
bş: *obşte*, *subşef*;
bț: *abțibild*, *abține*, *resorbție*, *subțire* etc.;
bw: *zimbabwean*;
rl: *mierlă*, *urla* etc.;
rx: *marxist*;
şci: *coşciug*, *uşcioară*;
țc: *coțcar*, *lețcaie* (variantă a lui *lăscaie*).

XXV. Un cuvînt sau mai multe?

Probleme reale se pun cînd ar putea fi vorba de un cuvînt compus, într-o măsură mult mai mică în cazul altor cuvinte unice (primare sau derivate).

A. Scrierea cuvintelor compuse este unul dintre cele mai dificile capitole ale ortografiei româneşti: în primul rînd, pentru că aici pronunțarea nu poate constitui un reper şi, în al doilea rînd, pentru că statutul de cuvînt unic (compus) şi delimitarea unui asemenea cuvînt față de grupuri — stabile sau nu — sînt interpretabile, iar factorii care trebuie luați în seamă sînt numeroşi şi diferiți de la un caz la altul; cei mai importanți sînt gradul de sudură semantică şi morfologică dintre termenii constitutivi, tipul de compunere, existența sau inexistența independentă (în limba actuală) a unui

termen constitutiv şi tradiția grafică, legată în bună parte şi de un criteriu estetic.

În scrierea cuvintelor compuse au deci o largă aplicare cele două principii gramaticale ale ortografiei româneşti: principiul morfologic, care ține seama de flexiune, şi cel sintactic (sau, mai exact, sintactico-lexical), care ține seama de sensul cuvintelor şi de legătura sintactică existentă sau nu între termenii susceptibili de a forma un compus. Pe lingă acestea, are un rol şi principiul tradițional-istoric, iar uneori intervine şi principiul estetic de evitare a unor cuvinte prea lungi sau a cratimelor în compuse cu mai mult de doi termeni. Lipsa unor reguli generale care să se bazeze pe un singur principiu face ca practic scrierea corectă a cuvintelor compuse să se învețe pentru fiecare cuvînt în parte. Aceasta nu înseamnă că trebuie neglijate indicațiile cu rol orientativ, care ajută la conştientizarea grafiilor concrete.

Alegerea între scrierea într-un cuvînt şi cea în două sau mai multe cuvinte comportă două aspecte: cu sau fără spațiu alb (numit blanc) între termenii constitutivi şi cu sau fără cratimă. Cratima poate marca un tip de compuse opuse atît altora scrise împreunat, într-un cuvînt, cît şi unor grupuri, stabile sau nu, scrise cu spațiu alb între termeni. De aceea există situații în care alegerea grafiei corecte trebuie făcută între trei posibilități: un compus sudat, un compus cu cratimă şi un grup de cuvinte; de exemplu: *botgros* nume de pasăre, *bot-gros* epitet şi *bot gros* grup liber (cf. şi *bunăvoință* față de *bună-credință* şi *bună purtare*). Pentru scrierea cu sau fără cratimă vezi **XXVI A 2 şi B 1, 2.**

1. Orientarea scrierii după comportamentul morfologic este posibilă numai la compusele flexibile. Sudura morfologică sau ştergerea individualității morfologice se manifestă în două feluri: fie în pierderea flexiunii unui termen, fie în dobîndirea unei flexiuni neaşteptate în anumite structuri.

a. Pierderea flexiunii unui termen nu se poate produce, bineînțeles, decît la compuse în care amîndoi sau toți termenii constitutivi şi-ar putea modifica forma (substantive compuse din două substantive în nominativ-acuzativ sau dintr-un substantiv şi un adjectiv; verbe compuse din două verbe). De regulă, se scriu într-un cuvînt compusele la care în flexiune se modifică numai ultimul termen, nu şi primul; de exemplu:

— substantive:

botgros "pasărea numită şi cireşar" (art. *botgrosul*, pl. *botgroşi* etc.);

bunăvoință (art. *bunăvoința*, genitiv-dativ *bunăvoinței*);

fluorclormetan (art. *fluorclormetanul*);

primăvară (art. *primăvara*, genitiv-dativ *primăveri(i)*, pl. *primăveri* etc.);

valvîrtej (art. *valvîrtejul*, pl. *valvîrtejuri* etc.);

— verbe:

furgăsi (part. *furgăsit*).

Regula nu este absolută, căci printre substantive există şi compuse similare care se scriu cu cratimă (de exemplu, *marxism-leninismul*, *prim-planuri*; vezi **XXVI**).

Se scriu în cuvinte separate prin blanc grupurile de cuvinte unitare sau aparent unitare din punct de vedere semantic la care în flexiune se modifică amîndoi sau toți termenii constitutivi; de exemplu:

bot gros (art. *botul gros*, pl. *boturi groase* etc.);

bună purtare (art. *buna purtare*, genitiv-dativ *bune*(*i*) *purtări* etc.);

liberă practică (art. *libera practică*);

liber schimb (art. *liberul schimb*).

Numeroase compuse cu flexiune similară se scriu totuşi cu cratimă (de exemplu, *contabil-şef*; vezi **XXVI)**. Unele compuse scrise cu cratimă permit anumite disocieri; de exemplu, *bun-gust*, *bun-plac* şi *bun-simț*, articulate *bunul-gust*, *bunul-plac*, *bunul-simț*, permit intercalarea adjectivului posesiv sau a pronumelor personale de genitiv, situație în care se scriu separat, fără cratimă: *bunul său gust*, *bunul ei plac* etc. Pentru *celălalt* vezi **2 a.**

Cele mai multe probleme de scriere împreunată sau separată apar la compusele din adjectiv + substantiv sau substantiv + adjectiv, mai ales că unele adjective se comportă diferit de la o combinație la alta sau chiar în combinații cu aceleaşi substantive în situații diferite. Cazul extrem este reprezentat de combinația adjectivului *bună* cu un substantiv (feminin):

scriere împreunată: *bunăstare* “situație materială prosperă”, *bunăvoie*, *bunăvoință*; cf. şi adverbul *bunăoară*;

scriere cu cratimă: *bună-credință*, *bună-cuviință*, *Buna-Vestire*;

scriere separată prin blanc: *bună purtare*, *bună seamă* (în *de* ~), *bună ştiință* (în *cu* ~); cf. şi *bună stare* “stare bună” (în *a fi în* ~).

Vezi şi **XXVI.**

b. Dobîndirea unei flexiuni explicabile numai prin unitatea compusului se constată la compuse din prepoziție + substantiv sau din substantiv + prepoziție + substantiv. Regula este că se scriu într-un cuvînt compusele de acest fel la care substantivul final se articulează enclitic sau îşi schimbă forma după număr, caz, eventual şi după gen; de exemplu:

substantive: *deîmpărțit* (art. *deîmpărțitul*);
demîncare (art. *demîncarea*);
fărădelege (art. *fărădelegea*);
untdelemn (art. *untdelemnul*);

adjective: *cuminte* (pl. *cuminți*).

Şi această regulă cunoaşte excepții scrise cu cratimă (de exemplu, *după-amiază*, art. *după-amiaza*, pl. *după-amiezi*(*le*); vezi **XXVI)**. Esențială este deosebirea față de scrierea cu blanc în grupuri nesudate: *de împărțit*, *de mîncare*, *după masă* etc.

2. Orientarea scrierii după gradul de sudură semantică se aplică în special la cuvintele neflexibile (adverbe, prepoziții şi conjuncții), dar şi la unele compuse flexibile al căror prim termen este neflexibil (de exemplu, substantive sau adjective cu structura adverb + substantiv ori adverb + adjectiv), precum şi la compuse invariabile din clase în general flexibile. Sudura semantică sau ştergerea individualității lexicale se manifestă şi ea în două feluri: fie prin inexistența independentă (în limba actuala) a unuia dintre termenii constitutivi, fie prin faptul că sensul global al compusului diferă de sensurile termenilor constitutivi.

a. Se scriu într-un cuvînt compusele care conțin termeni lipsiți de existență independentă — în forma respectivă — în limba contemporană. De exemplu:

substantive: *mijloc*, *mujdei*, *sînziană*;

numerale: *amîndoi*, *tustrei*;

pronume (adjective pronominale): *celălalt* (pl. *ceilalți*, f. *cealaltă*, pl. *celelalte*), *niscai*;

adverbe: *altminteri*, *cică*, *degeaba*, *deunăzi*, *împrejur*, *împreună*, *înadins*, *îndeosebi*, *laolaltă*, *odinioară*, *uneori*;

prepoziții: *din*, *dintre*, *dintru*, *prin*, *printre*, *printru*;

conjuncții: *deoarece*, *precum*;

compusele cu elemente de compunere: *biogeneză*, *cvasiunanim* etc.

De la această regulă există unele excepții: pe de o parte,

locuțiuni în care se menține scrierea separată a unor cuvinte lipsite de existență independentă: *de-a valma*, *o țîră*, *pe alocuri*; pe de alta, compuse cu elemente separate prin cratimă (pentru acestea vezi **XXVI**).

b. Se scriu într-un cuvînt compusele al căror sens global nu rezultă din suma sensurilor pe care le au termenii constitutivi. De exemplu:

substantive: *preaplin*;
adjective: *cumsecade*;
adverbe: *departe*, *desigur*, *îndelung*;
prepoziții: *despre*;
conjuncții: *fiindcă*, *încît*, *întrucît*.

Această regulă serveşte la diferențierea grafică a compuselor respective față de îmbinările mai mult sau mai puțin libere — şi chiar unele succesiuni întîmplătoare — constituite din aceiaşi termeni; în delimitare se ține seama de legăturile sintactice existente sau nu între termenii susceptibili de a forma un compus. Între numeroasele situații care necesită atenție la alegerea scrierii corecte există unele perechi şi serii mai frecvente cu termeni comuni, uneori cu omofonie totală, a căror scriere trebuie reținută:

a l t (*altă*, *alte*): Se scriu într-un cuvînt adverbele compuse *altădată* "odinioară", *altcînd*(*va*), *altcum*(*va*), *alteori*, *altfel* "altminteri" (şi ~ *de*; cf. *astfel* şi ~ *de*), *altîncotro*, *altunde*(*va*) şi pronumele compuse *altcareva*, *altce*(*va*), *altcine*(*va*). Toate celelalte grupări cu adjectivele nehotărîte în discuție se scriu în cuvinte separate prin spațiu alb: *altă dată* (locuțiune adverbială "în altă împrejurare, cu alt prilej", cf. *alte dăți*, şi adjectiv + substantiv "altă datare, alt element dat", cf. *alte date*), *alt fel* (adjectiv + substantiv "un fel diferit", pl. *alte feluri*). Atenție la *altădată* şi *altă dată*, *altfel* şi *alt fel*; cf. şi *de altfel* "de altminteri",

dar *de alt fel* (pl. *de alte feluri*)!

b i n e: Se scriu într-un cuvînt toate compusele al căror prim termen este substantivul *bine*: *binefacere* — şi *binefăcător* —, *binemerita*, *binevoi* — şi *binevoitor* —, iar dintre cele cu adverbul *bine* numai *binecuvînta* — şi *binecuvîntare* — şi adverbul *bineînţeles* "desigur, evident, fireşte". Toate celelalte grupuri, chiar stabile, al căror prim termen este adverbul *bine* se scriu în cîte două cuvinte: *bine crescut* (şi "înalt", şi "educat"), *bine cunoscut*, *bine înţeles* "înţeles bine, priceput exact", *bine mirositor*, *bine venit*. Atenţie la *bineînţeles* şi *bine înţeles*!

c î t: *decît* "numai" (*Nu e decît el*) sau "ca" (*mai mare decît noi*), dar *de cît = de + cît* (*De cît timp aştepţi?*);

încît "că" (*E atît de frig*, *încît am îngheţat*), dar *în cît = în + cît* (*În cît timp vine?*);

întrucît "deoarece, pentru că" (*Plec*, *întrucît e tîrziu*), dar *întru cît*, "în ce măsură, în măsura în care" (*Nu înţeleg întru cît mă priveşte*), cf. *întru cîtva*;

numaidecît adv. "imediat", dar *numai de cît* grup liber, adverb + prepoziţie + *cît* (*Îşi aminteşte numai de cît a cîştigat*);

pe cît, dar *precît*;

Pentru formaţiile cu *nici*, *oare*, *ori* şi *va* vezi în continuare.

c î t e: Se scriu în cuvinte separate numeralele distributive *cîte unu*, *cîte doi*, *cîte trei* etc., dar într-un cuvînt numeralele colective populare *cîtetrei* sau *cîteşitrei*;

Pentru *cîteodată*, *cîte o dată* şi *cîte odată* vezi *d a t ă*.

c u: *cuminte* adj. "înţelept, ascultător", dar *cu minte* prepoziţie + substantiv (de exemplu: *cu minte ageră*, *ascuţită*, *multă*);

d a t ă: *altădată* şi *altă dată*: vezi *a l t*;

cîteodată adv. "uneori", dar *cîte o dată* "cîte o singură dată" şi *cîte odată* "cîte odinioară" (grupare rară şi liberă: cf. *cît*, *cîți*, *cîtă odată*; de exemplu, *Cîte odată nu erau altfel*!);

deodată adv. "brusc", dar *de o dată* (*oarecare*), cf. *de nişte date*, şi *de odată* "de odinioară";

dintr-o dată;

îndată adv. "imediat" (şi *îndată ce*), dar *în dată* "în datare" (pl. *în date*);

niciodată adv. "nicicînd", dar *nici o dată* (anumită), cf. *nici două date*, şi *nici odată* "nici odinioară" (~, *nici acum*);

odată adv. "odinioară; cîndva; brusc; împreună", dar *o dată* numeral adverbial (în opoziție cu *de două ori*) sau *o* articol ori numeral + substantivul *dată* (pl. *date*) "datare, element dat"; locuțiunea adverbială *o dată* + participiu şi locuțiunea conjuncțională *o dată ce* "după ce" şi locuțiunea prepozițională *o dată cu* "în acelaşi timp cu";

pe dată "imediat";

totodată (şi *totdeodată*) adv. "în acelaşi timp", dar *tot o dată* = adverbul *tot* + *o dată* (cu toate valorile lui *o dată*) şi *tot odată* = adverbul *tot* + *odată* "odinioară";

vreodată adv. "uneori, cîndva", dar *vreo dată* "o dată oarecare" (cf. *unele date*);

d e: *de abia* sau *de-abia*;

de aceea sau *de-aceea*;

de acum sau *de-acum*;

de aici sau *de-aici*;

de ajuns sau *de-ajuns*, dar *îndeajuns*;

de altfel şi *de alt fel*: vezi *a l t*;

de altminteri (*de altminterea*, *de altmintrelea*);

de aproape sau *de-aproape*, dar *îndeaproape*;

de asemenea (*de asemeni*) sau *de-asemenea* (*de-asemeni*);
deasupra;
de ce;
decît şi *de cît*: vezi *c î t*;
de cîte ori (cf. *de atîtea ori*);
de cu (*de cu seară*, *de cu noapte*, *de cu vreme*, *de cu ziuă*);
de cum;
de curînd;
dedesubt(*ul*) şi *de dedesubt*(*ul*);
defel adv. "nicidecum, deloc", dar *de fel* "de origine" (cf. *de felul*);
degeaba;
degrabă adv. "curînd, repede", dar *de grabă* prepoziție + substantiv "despre grabă, din grabă";
de la;
de lîngă;
deloc adv. "nicidecum, defel", dar *de loc* "de origine" sau grup liber = prepoziție + substantiv (de exemplu: *complement circumstanțial de loc* "referitor la loc", *vorbim de loc* "despre loc");
demîncare şi *demîncat*, substantive compuse populare, "mîncare" (*cu* ~; art. *demîncarea*, *demîncatul*), dar *de mîncare*, *de mîncat*, grupuri libere curente alcătuite din prepoziție + substantiv (de exemplu: *a vorbi de mîncare*, *fel de mîncare*, *n-a spus nimic de mîncat*) sau, numai ultimul, formă verbală (*de mîncat aş mînca*);
demult şi *demultişor* adv. "odinioară, cîndva" (răspund la întrebarea *cînd?*; cf. *de demult* "de odinioară"), dar *de mult* şi *de multişor* "de mult timp" (întrebarea *de cînd?*) şi grupuri libere cu *de* prepoziție + *mult* adjectiv sau adverb (de exemplu: *aşa de mult*, *de mult ce ai lucrat*);

deoarece;
de obicei,
de obşte, grup liber şi locuţiune, dar *îndeobşte* adv.;
deocamdată;
deodată şi *de o dată*, *de odată*: vezi *d a t ă*,
deoparte adv. "izolat, la o parte", dar *de o* (şi *de-o*) *parte* = *de* prepoziţie + *o* articol sau numeral + *parte* (cf. *de altă parte*, *de mai multe părţi*);
deopotrivă adv.;
departe adv. "la mare distanţă", dar *de parte*, grup liber alcătuit din prepoziţie + substantiv (de exemplu: *vorbesc de parte*, *nu de întreg*);
de pe (*~ la*, *~ lîngă*);
de peste;
deplin adj., adv. "complet, perfect", dar *de plin* = *de* prepoziţie + *plin* adj., adv. şi s. (de exemplu: *atît de plin*, *vorbesc de plin*);
deseară (*diseară*) adv. "în seara aceasta", dar *de seară* prepoziţie + substantiv (de exemplu: *haine de seară*);
desigur adv. "fireşte, negreşit", dar *de sigur* prepoziţie + adj. (de exemplu: *aşa de sigur*);
de sine stătător;
despre;
de sub;
deşi;
devale adv. "(în) jos", dar *de vale* "din vale, de jos";
devreme adv. "din sau la timp, nu tîrziu", dar *de vreme* "de timp" şi de *vreme ce*;

d i n: *dinadins*, dar *dintr-adins*;
din afara;

din afară "din exterior" (de exemplu: *partea din afară*), dar *dinafară* în locuțiunea adverbială *pe dinafară*, atît în sensul propriu "în exterior, (pe) afară" (*A rămas pe dinafară*), cît şi în cel figurat "pe de rost" (*Ştie poezia pe dinafară*);

dinainte şi *dinaintea*;

dinapoi şi *dinapoia*;

dinăuntru şi *dinăuntrul*;

dincoace;

dincolo;

din contra (*din contră*);

dincotro;

dindărăt şi *dindărătul*;

din moment ce;

din preajma;

dinspre;

f i e: *fiecare* pron. şi adj. pron., dar *fie care* = *fie* verb sau conjuncție + *care* pron. şi adj. pron. sau s. pl. (de exemplu *Fie care vrei*; *fie care*, *fie căruțe*);

fiece pron. şi adj. pron. (de exemplu: *în fiece zi*), dar *fie ce* = *fie* verb sau conjuncție + *ce* pron. şi adj. pron. (*Fie ce vrei*; *fie ce vrei tu*, *fie ce vreau eu*);

fiecînd adv. "oricînd", dar *fie cînd* = *fie* verb sau conjuncție + *cînd* (*Fie cînd vrei*; *Fie cînd pleacă*, *fie cînd vine*);

fiecum adv. "oricum" (*Lucrează fiecum*), dar *fie cum* = *fie* verb sau conjuncție + *cum* (*Fie cum vrei*; *fie cum vrei tu*, *fie cum vreau eu*);

fiind: *fiindcă* conj. "pentru că, deoarece", dar *dat fiind că* "avînd în vedere că, ținînd seama că" (cu sensuri apropiate, dar structuri diferite);

î n: *în adevăr*, dar *într-adevăr*;

înadins, dar *într-adins*;

în afara, *în afară* şi *în afară de*;
înainte şi *înaintea*;
înapoi şi *înapoia*;
în ascuns şi *într-ascuns*;
înăuntru şi *înăuntrul*;
încît, dar *în cît*: vezi *c î t*;
încoace;
încolo;
încontinuu adv., dar *în continuu* prepoziție + adjectiv (de exemplu: *în continuu progres*);
în contra;
încotro şi *încotrova*;
în curînd;
îndată, dar *în dată*: vezi *d a t ă*,
îndărăt şi *îndărătul*;
înde;
îndeajuns;
îndelete şi *pe îndelete*;
îndeaproape;
îndelung;
îndemînă şi *la îndemînă*;
îndeosebi;
îndeseară;
îndestul;
în dreptul;
în fața şi *în față*;
în fine;
în general şi *în genere*;
în grabă;
în loc de, *în loc să* şi *în locul*;

în preajma;

în schimb şi *în schimbul*;

înscris s. "act juridic, declarație scrisă", dar *în scris* "în formă scrisă";

însemn s. "semn distinctiv, insignă", dar *în semn* prepoziție + substantiv şi *în semn de* "ca, drept";

în sfîrşit;

înspre;

în van;

în zadar;

î n t r u: *întruna* adv. "mereu", dar *într-una* "în una";

întrucît, dar *întru cît*: vezi *c î t*;

întru cîtva;

întru totul;

n i c i: *nicicînd* adv. "niciodată", dar *nici cînd* = *nici* adv. + *cînd* (*Nici cînd era tînăr nu dansa*);

nicicît adv. "deloc", dar *nici cît* = *nici* adv. + *cît* (*Nu ştiu nici cît tine*);

nicicum adv. "deloc, cu nici un chip", dar *nici cum* = *nici* adv. + *cum* (*Nici cum vrei tu*, *nici cum vreau eu*);

nicidecît adv. "deloc", dar *nici de cît* = *nici* adv. + prepoziție + *cît* (*Nu ştie nici de cît ți-am dat*);

nicidecum adv. "deloc", dar *nici de cum* = *nici* adv. + prepoziție + *cum* (*Nu-mi amintesc nici de cum era îmbrăcat*);

nici o adj. pron. (genitiv-dativ *nici unei*) şi *nici* adv. + *o* numeral;

niciodată, dar *nici o dată* şi *nici odată*: vezi *d a t ă*;

niciodinioară adv. "niciodată", dar *nici odinioară* "nici pe vremuri";

nici un adj. pron. şi *nici* adv. + *un* numeral;

niciunde adv. “nicăieri”, dar *nici unde* = *nici* adv. + *unde* adv. sau s. pl. (*Nu ştie nici unde a dormit*);

nici unul pron. “nimeni” (*Nici unul n-a venit*) şi *nici* adv. + *unul* pron. (*nici unul*, *nici altul*);

n u: *numai* “doar” (de exemplu: *numai el*), dar *nu mai* = negaţie + *mai* (*Nu mai este aici*), cu unele contexte comune: *el numai bea* “doar el bea” sau “el doar bea, nu face altceva decît să bea” şi *el nu mai bea* “el a încetat să bea, s-a lăsat de băut”;

o a r e: *oarecare* pron. şi adj. pron. (de exemplu, *un om oarecare*), dar *oare care* = *oare* adv. + *care* pron. şi adj. pron. sau s. pl. (*Oare care vine? Oare care să fie sau căruţe?*);

oarece pron. şi adj. pron., dar *oare ce* = *oare* adv. + *ce*;

oarecine pron., dar *oare cine* = *oare* adv. + *cine*;

oarecînd adv., dar *oare cînd* = *oare* adv. + *cînd*;

oarecît adv., dar *oare cît* = *oare* adv. + *cît*;

oarecum adv., dar *oare cum* = *oare* adv. + *cum*;

oareunde adv., dar *oare unde* = *oare* adv. + *unde* adv. sau s. pl.;

Cf. şi compusele populare *oareşicare*, *oareşice*, *oareşicine*, *oareşicînd*, *oareşicît*, *oareşicum*, cu *-şi-* pronunţat nesilabic, faţă de *oare şi care*, *oare şi ce*, *oare şi cine*, *oare şi cînd*, *oare şi cît*, *oare şi cum*, cu *şi* pronunţat silabic şi accentuat (de exemplu: *Oare şi cine a rîs te interesează?*).

o r i: *oricare* pron. şi adj. pron. (de exemplu: *oricare om*), dar *ori care* = conjuncţia *ori* “sau” + *care* pron. sau s. pl. (*Cei care intră ori care ies încuie uşa*);

orice pron. şi adj. pron., dar *ori ce* = *ori* conjuncţie “sau” + *ce* (*Vrei să pleci ori ce vrei?*);

oricine pron., dar *ori cine* = *ori* conjuncție + *cine*;
oricînd adv., dar *ori cînd* = *ori* conjuncție + *cînd*;
oricît adv. şi pron., dar *ori cît* = *ori* conjuncție + *cît*;
oricum adv., dar *ori cum* = *ori* conjuncție + *cum*;
ori de cîte ori;
oriunde adv., dar *ori unde* =*ori* conjuncție + *unde* adv. sau s. pl.;

Ori se scrie, bineînțeles, separat şi atunci cînd este substantiv şi face parte din numerale adverbiale — şi formule echivalente — aşezate întîmplător înaintea unor pronume, adjective sau adverbe relative: *de două ori cît tine*.

Compusele *orişicare*, *orişice*, *orişicine*, *orişicînd*, *orişicît*, *orişicum*, *orişiunde* au mai rar paralele cu scrierea separată: *Te interesează numai dacă a vorbit ori şi ce a spus? A venit de cîteva ori şi unde stăm acum*.

p a r: *parcă* adv. (de exemplu: *Ea parcă plînge*), dar *par că* = *par* verb 1 sg. sau 3 pl. + *că* (de exemplu: *Ei par că sînt sănătoşi*, *dar nu-i aşa*);

p e: *pe alocuri* şi *pe-alocuri*;
pe atît şi *pe cît*;
pe dată;
pe de altă parte şi *pe de o parte*;
pe de-a-ntregul;
pe de lături;
pe deplin;
pe de rost;
pe drept şi *pe nedrept*;
pe dinafară: vezi *d i n*;
pe furiş;
pe la;

pe lîngă;
pe loc;
pe negîndite;
pe potriva;
pesemne adv., dar *pe semne* = *pe* prepoziţie + *semne* s. pl. (cf. sg. *semn*);
pe sfîrşite;
pe sub;
pe urmă;
t o t: *totdeauna*;
totodată, dar *tot o dată* şi *tot odată*: vezi *d a t ă*;
totuna adv. "egal, indiferent" (de exemplu: *Mi-e totuna*), dar *tot una* = *tot* adv. + *una* num. sau adv. (*Tot una am şi eu*; *Merge tot una*);
v a: *careva* pron., dar *care va* = *care* pron. sau s. pl. + *va* verb auxiliar (*care va veni*);
ceva pron., dar *ce va* = *ce* pron. + *va* verb;
cineva pron., dar *cine va* = *cine* pron. + *va* verb;
cîtva (adj.) pron. şi adv., dar *cît va* = *cît* pron. şi adv. + *va* verb;
cumva adv., dar *cum va* = *cum* adv. + *va* verb;
undeva adv., dar *unde va* = *unde* adv. sau s. pl. + *va* verb;
vasăzică conj. "aşadar, deci, prin urmare" (de exemplu: *Pleci*, *vasăzică?*), dar *va să zică* vb. + vb. "vrea să însemne" (*Aceasta va să zică progres*), de unde şi locuţiunea conjuncţională *care va să zică*, în ciuda sinonimiei ei cu *vasăzică*;
v r e (*o*): *vreo* adv. şi adj. pron. f.;

vreodată, dar *vreo dată*: vezi *d a t ă*;
vreodinioară;
vreun şi *vreunul*.

După cum rezultă din exemplele date, unele soluții alese de normă sînt mai mult sau mai puțin convenționale şi de aceea au variat uneori în timp. În situațiile de omofonie scrierea este motivată într-un grad mai mare: de exemplu, la *numai* şi *nu mai*. Iar, dacă distincția dintre un cuvînt compus şi un grup stabil este cîteodată mai greu de făcut, cel puțin pentru succesiunile întîmplătoare de cuvinte este clar că scrierea separată este singura adecvată; de aceea grafii ca *Vorbeam decît am pierdut* sau *Vii orice faci?* sînt indicii nu numai ale lipsei de cunoştințe, ci şi ale unor defecte de gîndire. În caz de dubiu, verificarea se face prin substituiri cu alte cuvinte (sinonime) sau cu alte forme ale aceluiaşi cuvînt, prin testarea posibilităților de dislocare sau prin schimbarea topicii.

3. Reguli bazate pe tradiția grafică se aplică de obicei la cuvintele frecvente. Astfel apar diferențe între formații asemănătoare ca structură; de exemplu, între numeralele compuse cu *zeci*, care se scriu într-un cuvînt (*douăzeci*, *treizeci*, *douăzeci de mii*), şi cele compuse cu *sute*, *mii*, *milioane* etc., care se scriu în cuvinte separate (*două sute*, *două mii*, *două sute de mii*, *două milioane*).

4. Regulă bazată pe principiul estetic, dacă nu cumva şi pe un principiu al comodității de cuprindere vizuală la lectură, este cea care prevede evitarea unor cuvinte excesiv de lungi.

Această regulă explică scrierea separată a numeralelor cardinale compuse care denumesc numere de ordine diferite:

douăzeci şi unu, *o sută trei*, *o sută treizeci şi trei*, *o mie nouă sute treizeci şi doi*, *o sută douăzeci şi trei de mii*, *un milion douăzeci şi trei de mii cinci sute şaptesprezece*. La numeralele ordinale corespunzătoare această scriere este în evidentă contradicţie cu sudura lor morfologică dată de formantul final; de exemplu: *al douăzeci şi unulea*, *al o sută treizeci şi treilea*, *al o mie nouă sute treizeci şi doilea*.

În terminologia tehnico-ştiinţifică există însă numeroase compuse de mari dimensiuni, alcătuite de obicei cu elemente de compunere sau/şi cu prefixe (de exemplu: *angiomicrocinematografie*, *extrateritorialitate*, *hipergammaglobulinemie*), dar şi din cuvinte propriu-zise (*diclordifeniltriclormetilmetan*, numele ştiinţific al substanţei cunoscute sub denumirea abreviată *DDT*), care se scriu într-un singur cuvînt, conform tipului de structură şi unităţii semantice, uneori şi conform etimonului respectiv.

5. Exclusiv pe criterii etimologice se bazează scrierea numelor proprii străine, care respectă grafia din limba de origine. Aceasta duce la deosebiri între denumiri cu formanţi (aparent) comuni, cum sînt toponimele cu engl., fr. *port*, it., port. *porto*, sp. *puerto*, dintre care se scriu separat *Port Louis*, *Port Moresby*, *Port of Spain*, *Puerto Rico* (*Porto Rico*), dar cu cratimă *Port-au-Prince*, *Porto-Novo*; cf. şi *Brazaville* sau *Libreville* faţă de *Monaco-Ville*.

Scrierea etimologică este respectată şi la unele neologisme compuse neadaptate: de exemplu, *miilefeuille*, dar *deux-pièces*.

6. La numele proprii de persoane se respectă dorinţa purtătorilor şi în privinţa scrierii prenumelor sau a numelui (numelor) de familie într-un cuvînt sau în mai multe. De exemplu, prenumele compus din

Ana şi *Maria*, pentru care regula cere cratimă (*Ana-Maria*; vezi **XXVI**), poate apărea scris şi *Anamaria* sau *Ana Maria*; numele franceze de familie pot fi scrise cu articolul proclitic sudat sau separat: *Lamartine*, dar *La Fontaine*, *Lesueur* (pictor), dar *Le Sueur* (compozitor).

7. Derivarea parasintetică poate crea deosebiri între scrierea cuvintelor din aceeaşi familie.

Se scriu într-un cuvînt derivate de la nume proprii scrise în cuvinte separate. De exemplu:

— de la toponime: *băimărean* < *Baia Mare*, *costarican* < *Costa Rica*, *newyorkez* < *New York*;

— de la antroponime: *antonpannesc* < *Anton Pann*, *camilpetrescian* < *Camil Petrescu*, *julesvernian* < *Jules Verne*.

B. Cuvintele primare (neformate de la altele), prin definiţie neanalizabile, şi chiar cele derivate cu afixe lipsite de existenţă independentă nu ar trebui să pună probleme referitoare la scrierea într-un cuvînt sau în mai multe, întrucît este evident faptul că ele trebuie scrise într-un cuvînt.

De reţinut că formaţiile (forme verbale) cu prefixul negativ *ne-* se scriu într-un cuvînt chiar atunci cînd sînt şi compuse cu *mai*, intercalat între prefix şi bază: *nemaiauzind*, *nemaiauzit* (nu *ne mai auzind*..., nici *nemai auzind*...).

Pentru situaţii excepţionale de scriere cu cratimă a unor derivate cu prefixe sau cu sufixe vezi **XXVI.**

Se întîlnesc însă cazuri de falsă analiză făcută din ignoranţă şi din nesesizarea limitelor dintre cuvinte în fluxul vorbirii. Scindarea greşită a unui cuvînt unic, ca şi sudarea greşită a unor cuvinte diferite sau a unor fragmente de cuvinte se produc din cauza confuziei între un segment de cuvînt şi un cuvînt independent omofon. Asemenea fenomene apar la un nivel

elementar de cunoaştere a limbii (în vorbirea copiilor şi a străinilor) şi la un nivel elementar de cultură; ele sînt speculate, în scopuri satirice, în textele umoristice.

Falsele analize au două feluri de rezultate: confuzii între cuvinte şi grupuri existente în limbă şi "crearea" unor cuvinte inexistente.

a. Confuzii între termeni existenţi sînt cele produse între:

— cuvinte şi grupuri întîmplător omofone:

ale (articol: *ale mele*) şi *a le* (prepoziţie + pronume: *pentru a le vedea*);

alor (articol în genitiv-dativ pl.: *alor mei*) şi *a lor* (articol + pronume: *a lor e mai frumoasă*);

baros (substantiv) şi *ba ros* (negaţie + participiu);

cele (articol: *cele mari*) şi *ce le* (pronume + pronume: *ce le dai?*);

cufăraş, *cuvînt* (substantive) şi *cu făraş*, *cu vînt* (prepoziţie + substantiv);

decar (substantiv: *un decar*) şi *de car* (prepoziţie + substantiv sau conjuncţie + verb);

delegat (substantiv) şi *de legat* (prepoziţie + substantiv sau verb la supin);

laminare (substantiv) şi *la minare* (prepoziţie + substantiv);

semăna (verb) şi *se măna* (pronume + verb);

secară (substantiv) şi *se cară* (pronume + verb);

— cuvinte şi grupuri omofone cu elemente parţial comune (cuvinte de bază) sau înrudite (prefixe şi prepoziţii):

descîntă, *desface* (verbe) şi *des cîntă*, *des face* (adverb + verb);

înceată, *încete* (adjectiv) şi *în ceată*, *în cete* (prepoziţie + substantiv);

înjur (verb) şi *în jur* (locuţiune adverbială);

opoziţie, *orînduială* (substantive) şi *o poziţie*, *o rînduială* (articol sau numeral + substantiv);

opune, *orîndui* (verbe) şi *o pune*, *o rîndui* (pronume + verb);

poetastru (substantiv) şi *poet astru* (substantiv + substantiv);

Stancu Ion (două substantive) şi *Stan cu Ion* (substantiv + prepoziţie + substantiv);

— cuvinte şi grupuri omofone cu toate elementele comune, dar cu unele diferite ca valoare (de exemplu, prefixe şi prepoziţii):

întreruperi (substantiv) şi *între ruperi* (prepoziţie + substantiv);

preamilostiv (adjectiv: “foarte milostiv”) şi *prea milostiv* (adverb + adjectiv: “mai milostiv decît ar fi cazul”).

Falsele analize de acest fel sînt utilizate în jocuri de cuvinte (calambururi) şi în jocuri rebusistice (şarade, rebusuri). De exemplu: *calmare* descompus în *cal mare* sau *calm are*. În rebusuri termenii constitutivi sînt reprezentaţi prin desene, cifre, litere izolate (de exemplu: *a* = *a mic* pentru *amic*; *2 N* = *doi ne* pentru *doine*). Umoriştii folosesc şi ei notarea prin cifre a unor segmente omofone cu numeralele *un*, *doi*: de exemplu, *1 duios* pentru *unduios*.

Un tip frecvent, din păcate, în scrisul curent este reprezentat de sudarea greşită a substantivelor feminine nearticulate, la forma de singular, cu articolul posesiv următor prin confuzie cu forma articulată enclitic: de exemplu, *centru de difuzarea presei* în loc de... *difuzare a presei*.

b. În urma falselor analize se poate ajunge la decuparea unor segmente sau la sudarea în unităţi (fonetice şi grafice) cărora li se acordă în mod arbitrar statutul de cuvînt.

Unele false analize de acest tip sînt mai mult sau mai puţin accidentale. De exemplu:

deranj înţeles şi scris *de ranj*;

inflamabil, *intelectual* înţelese şi scrise *in flamabil*, *in telectual*;

laborator înţeles şi scris *la borator*.

Altele au răspîndire mai mare. Este cazul cuvintelor:

oleacă adv. scris greşit *o leacă*, împotriva etimonului, probabil după modelul lui *o țîră*;

uncrop, substantiv, înțeles şi scris *un crop*.

XXVI. Cu sau fără cratimă?

Cratima — numită şi liniuță sau linioară de unire (şi de despărțire), mai demult şi trăsură de unire — este, în scrierea românească, atît semn ortografic, cît şi semn de punctuație. Ponderea şi statutul ei diferă în cele două sectoare ale scrierii: în ortografie cratima este semnul principal, pe cînd în punctuație ea este un semn secundar, chiar periferic; în ortografie cratima are întrebuințări specifice şi obligatorii, în timp ce în punctuație folosirea ei este facultativă, putînd fi înlocuită cu alte semne (virgula sau linia de pauză).

A. Întrebuințările cratimei ca semn ortografic — singurele care interesează în lucrarea de față — sînt numeroase şi variate.

1. Principala funcție şi, totodată, cea care prezintă aspecte complexe este legarea între ele a două sau mai multe cuvinte care se rostesc împreună. În această funcție cratima marchează fenomene de fonetică sintactică (contragerea sau, mai exact, sinereza produsă la întîlnirea unei vocale finale cu vocala inițială a cuvîntului următor, fenomen constînd în transformarea primei vocale într-o semivocală, deci în crearea unui diftong; eliziunea produsă în împrejurări similare, constînd în dispariția uneia dintre cele două vocale; alipirea unor cuvinte neaccentuate, cu sau fără includerea într-o silabă comună). Aceste fenomene sînt uneori obligatorii, alteori facultative.

a. Fenomenele fonetice obligatorii sînt limitate la situații care privesc anumite cuvinte şi forme flexionare, fiind de obicei strîns legate de morfologie. În această categorie intră:

— unele contrageri (sinereze), anume cele produse la întîlnirea: unei forme neaccentuate de dativ a pronumelor personale ori reflexive cu forma de acuzativ *o* (*ne-o dă*, *şi-o închipuie*); unei forme pronominale neaccentuate de dativ sau acuzativ şi a unui verb auxiliar (*te-a văzut*, *ne-ar da*); prepoziţiilor *de* şi *a* numai în locuţiuni adverbiale şi prepoziţionale (*de-a berbeleacul*, *de-a lungul*) şi în numele unor jocuri de copii (*de-a prinselea*);

— unele eliziuni, anume eliziunea primei vocale produsă la întîlnirea: unei forme pronominale neaccentuate de acuzativ cu un verb auxiliar (*m-a văzut*, *s-a dus*); prepoziţiilor *dintru*, *întru*, *printru* cu *un*, *o*, *unul*, *una*, *alt*(*ul*), *altă*, *alta*, *însul*, *însa*, *înşii*, *însele* (*dintr-o glumă*, *într-un ceas*, *printr-însul*), a primelor două şi cu alte cuvinte începătoare cu *a* (*acoace*, *acolo*, *adins*, *atît*);

— orice alipire a unor cuvinte neaccentuate (a celor enclitice cu sau fără includerea într-o silabă comună; a celor proclitice numai cu includerea într-o silabă comună), fenomen produs în grupuri alcătuite din: verb + forme pronominale neaccentuate de dativ sau/şi de acuzativ (*dă-mi*, *dă-ne*, *dîndu-şi*, *dîndu-şi-l*, *pare-mi-se*); interjecţie + forme similare (*iată-mă*, *na-ţi*); substantive, adjective sau prepoziţii + forme pronominale neaccentuate de dativ (*în viaţa-i*, *în trista-i viaţă*, *asupra-ţi*); forme verbale inverse (*văzut-a*, *vedea-va*), care pot avea şi pronume intercalate (*văzutu-l-a*, *văzutu-mi-l-a*, *vedea-ţi-aş*, *vedea-ţi-i-aş*); substantive nearticulate + adjective posesive (*frate-meu*, *soră-sa*); orice cuvînt + formele neaccentuate de indicativ prezent *i* şi *s* ale verbului *a fi* (*nu-i*, *că-s*, *afară-i bine*); pronumele *l* + verb auxiliar (*l-am dat*).

b. Fenomenele fonetice facultative vizează şi unele cuvinte sau forme implicate în situaţiile menţionate sub **a**, dar şi multe altele. Se întîlnesc şi aici:

— numeroase contrageri (sinereze), produse mai ales la întîlnirea oricărui cuvînt cu instrumente gramaticale ca prepoziţiile *a*, *de*, *pe*, conjuncţia *de*, articolele *un*, *o* şi *al*, *a*, *ai*, *ale* (*de-acolo*, *pe-atunci*, *de-al meu*), dar şi între orice alte cuvinte (*vine-acuma*, *unde-aşteaptă*);

Cratima nu poate nota însă contrageri (sinereze) produse în interiorul unor cuvinte compuse sau derivate: *deodată* se scrie la fel atît la pronunţarea sa în patru silabe (cu vocala [e], cît şi la cea în trei silabe (cu semivocala [e̯]).

— unele eliziuni ale primei vocale (finala primului cuvînt), dintre care mai frecvente sînt cele suferite de conjuncţiile *că*, *dacă*, *să* (*c-a venit*, *dac-o vezi*, *s-aştepte*), de prepoziţiile *după*, *fără*, *lîngă* (*dup-aceea*, *făr-o vorbă*, *lîng-un pom*) şi de negaţia *nu* (*n-a venit*, *n-aud*), şi orice eliziune a celei de a doua vocale (iniţiala cuvîntului al doilea), produsă exclusiv la cuvintele care încep cu *î* (*dacă-ncepe*, *să-ntreb*, *la-nceput*, *cîntă-n cor*).

Cratima poate nota eliziuni similare şi în interiorul unor cuvinte compuse sau derivate (vezi **2** şi **3 a**).

Fenomenele menţionate sînt facultative în sensul că pentru toate situaţiile descrise şi ilustrate există variante fără contragere (de exemplu: *de acolo*, *pe atunci*, *vine acuma*) sau fără eliziune (*că a venit*, *să aştepte*, *după aceea*, *nu a venit*, *dacă începe* etc.); variantele cu contragere sau cu eliziune, pe de o parte, caracterizează stilul colocvial şi un tempo rapid, iar, pe de alta, apar, din necesităţi metrice, în poezie, în timp ce variantele fără contragere sau fără eliziune sînt caracteristice pentru exprimarea emfatică, stilul înalt şi un tempo lent. Despre cratimă nu se poate spune însă că e facultativă în aceste situaţii, pentru că producerea fenomenului fonetic impune folosirea obligatorie a cratimei.

Notarea corespunzătoare a fenomenelor fonetice menționate este esențială pentru lectura fidelă a versurilor.

2. Cratima îndeplinește un rol important în scrierea cuvintelor compuse: ea marchează, pe de o parte, statutul de cuvînt compus în opoziție cu o îmbinare de cuvinte (stabilă sau nu) și, pe de altă parte, un grad mai slab de sudură — morfologică sau semantică — decît la compusele scrise într-un cuvînt (vezi și **XXV**).

Ca marcă grafică a cuvintelor compuse, cratima apare mai ales la substantive și adjective, relativ rar la adverbe (și locuțiuni adverbiale) și interjecții.

De reținut că nu există numerale, pronume, verbe și conjuncții compuse care să se scrie cu cratimă; nu sînt corecte grafii ca *două-sute*, *ceea-ce*, *însu-mi*, *vre-unul*, *bine-voi*, *fiind-că* sau *întru-cît*. La prepoziții compuse cratima poate apărea în situații în care se produc contrageri (*de-a* în *de-a lungul*) sau eliziuni (*făr-a plînge*, *pîn-a nu veni*); vezi **1**.

Se pot da puține reguli generale pentru scrierea cu cratimă a cuvintelor compuse. De aceea ortografia acestora se învață de obicei pentru fiecare cuvînt în parte.

La substantive sînt trei situații principale:

— cînd termenii constitutivi nu corespund ca sens realității denumite de compus: de exemplu, nume de plante ca *cinci-degete*, *gura-leului*, *traista-ciobanului*, nume de insecte de tipul *calul-popii*, nume de pești ca *nouă-ochi*, nume de substanțe, de instrumente sau operații tehnice ca *gură-de-lup*, *scara-mîței*, nume de rudenie ca *mamă-mare*, epitete ca *mălai-mare*, *zgîrie-brînză*, nume proprii de aștri și constelații de tipul *Carul-Mare*, *Ciobanul-cu-Oile*;

— cînd termenii constitutivi își păstrează individualitatea semantică, dar compusul are unitate morfologică, schimbîndu-și

în flexiune numai ultimul termen: de exemplu, *nord-est* (articulat *nord-estul*), *prim-plan* (pl. *prim-planuri*), *scris-citit* (art. *scris-cititul*, genitiv-dativ *scris-cititului*);

— cînd, dimpotrivă, compusul are unitate semantică, dar nu şi unitate morfologică, schimbîndu-şi în flexiune fie numai primul termen (de exemplu: *vagon-restaurant*, art. *vagonul-restaurant*, pl. *vagoane*(*le*)*-restaurant*; *zi-muncă*, art. *ziua-muncă*, *zile-muncă*, genitiv-dativ *zilei-muncă*), fie chiar ambii termeni (de exemplu: *contabil-şef*, pl. *contabili-şefi*, dar art. *contabilul-şef*; *economist-contabil*, pl. *economişti-contabili*; *oraş-tîrg*, pl. *oraşe-tîrguri*).

La adjective se întîlnesc de asemenea situații cu contradicții între:

— unitatea morfologică (flexiune exclusiv finală) şi lipsa de unitate semantică: de exemplu, *social-cultural* (f. *social-culturală*, pl. m. *social-culturali*, f. *social-culturale*);

— unitatea semantică şi lipsa de unitate morfologică (flexiune la ambii termeni): de exemplu, *albastru-azuriu* (f. *albastră-azurie*, pl. m. *albaştri-azurii*, pl. f. *albastre-azurii*).

Unele structuri sînt comune adjectivelor şi substantivelor (provenite din adjective): de exemplu, *nord-american*, *nou-născut*, *social-democrat*.

Adverbele şi interjecțiile au de asemenea unele structuri comune, cum sînt locuțiunile sau compusele din termeni înrudiți (*cîine-cîineşte*, *vrînd-nevrînd*, *haida-hai*) şi cele din termeni asemănători (*calea-valea*, *nitam-nisam*; *tic-tac*, *tura-vura*).

Cratima apare şi în numeroase împrumuturi recente, fie că se menține grafia din limba de origine, fie că se introduce cratima pentru a marca unitatea compusului: *cow-boy*, *happy-end*, *pick-up*,

porto-franco, *post-mortem*, *statu-quo*, *tutti-frutti*.

În scrierea unor cuvinte compuse cratima are un dublu rol, marcînd atît statutul de compus, cît şi rostirea împreună a două cuvinte: de exemplu, la substantivul *vino-ncoace* (din *a avea pe* ~). La altele intervenţia cratimei cu rol fonetic produce variante grafice diferite de regula aplicată compuselor în cauză: *de-mpărţit* faţă de *deîmpărţit*. În sfîrşit, la altele cratima impusă de statutul compusului anulează posibilitatea de redare a pronunţărilor diferite: substantivul *luare-aminte* se scrie astfel indiferent dacă este pronunţat cu vocala [e] sau cu semivocala [e̯].

3. Un rol mai mic are cratima în scrierea unor derivate cu prefixe şi cu sufixe. La ambele categorii de cuvinte există situaţii în care cratima este obligatorie şi altele în care ea este facultativă.

a. La derivatele cu prefixe cratima este obligatorie între prefix şi bază în următoarele situaţii:

— la formaţiile cu prefixele *ne*- şi *re*- de la un cuvînt care începe cu *î*-, dacă — într-un tempo rapid — se produce eliziunea vocalei iniţiale a bazei: se scrie *neîmpăcat*, dar *ne-mpăcat*; *neînţeles*, dar *ne-nţeles*; *reîntoarcere*, dar *re-ntoarcere*;

— formaţiile cu prefixul *ex*- cu sensul "fost": *ex-campion*, *ex-deputat*;

— formaţiile ocazionale, cu diverse prefixe, de la nume proprii sau de la numele unei litere: *anti-Maiorescu*, *anti-X*, (*Ion*) *ne-Ion*, *non-a*.

Cratima între prefix şi bază este facultativă la alte formaţii ocazionale:

— formaţii cu prefixe superlative;

— formaţii cu prefixe terminate în aceeaşi literă ca iniţiala bazei;

— formaţii omonime cu altele, mai bine cunoscute şi avînd sensuri diferite: *a re-crea* “a crea din nou” faţă de *a* (*se*) *recrea* “a (se) odihni”.

Facultativă este şi cratima dintre prefixe la formaţiile ocazionale supraprefixate: *super-extrafin*, *ultra-ultraelegant*.

b. La derivatele cu sufixe cratima este obligatorie, între bază şi sufix, numai cînd baza este o literă sau o abreviere literală: de exemplu, *X-ulescu*, *I.T.B.-ist*. Ea este facultativă în formaţiile de la nume proprii străine a căror finală nu se scrie aşa cum se pronunţă; de exemplu, de la *Voltaire*: *voltaire-ian* (sau *voltairian*), nu *voltaireian*.

4. Asemănătoare cu situaţia derivatelor cu sufixe este folosirea cratimei în unele forme flexionare, înaintea articolului enclitic sau a unei desinenţe. Cratima se întrebuinţează astfel numai în formele flexionare ale unor compuse din abrevieri (*I.T.B.-ul*, *I.T.B.-ului*), neologisme cu grafie străină diferită de pronunţare în partea finală (*bourrée-ul*, *bourrée-uri*; *slow-ul*, *slow-uri*) şi ale altor cuvinte cu situaţii speciale, cum sînt denumirile literelor (*a-ul*, *x-ul*) şi notaţiile cifrice ale numeralelor (*2-ul*, *al 2-lea* sau *al II-lea*).

La scrierea de acest tip, cu cifre şi litere, a numeralelor ordinale cratima poate lipsi numai dacă formantul final est scris la umărul cifrei: I^{ul}, *al* 2^{lea} sau *al* II^{lea}, respectiv *a* 2^{a}, *a* II^{a}. Această notaţie este mai puţin obişnuită.

5. Cratima intră în structura unor abrevieri de cuvinte compuse. În unele se preia, pur şi simplu, cratima existentă în bază (de exemplu, *lt.-col.* < *locotenent-colonel* sau *S-E* < *sud-est*). În altele ea are rolul special de a marca discontinuitatea elementelor din care este alcătuită abrevierea: de exemplu, *d-ei* < *dumneaei* sau *D-sa* < *Domnia sa*. Vezi şi **XXVIII B 3 b.**

Cratima nu se foloseşte în abrevieri corespunzătoare unor cuvinte simple. Nu se scriu deci cu cratimă abrevierile substantivelor *doamna* (*dna*, nu *d-na*), *domnişoara* (*dra*, nu *d-ra*), *domnul* (*d*. sau *dl*, nu *d-l*); *d-lui* se foloseşte pentru "dumnealui", nu pentru "domnului").

6. În lucrări de lingvistică cratima se foloseşte la notarea unor segmente izolate din cuvinte (sunete sau litere, afixe lexicale şi gramaticale, elemente de compunere, rădăcini sau teme, articole enclitice) şi a unor forme pronominale şi verbale exclusiv conjuncte. Locul cratimei indică direcţia legăturii cu alt(e) element(e). Astfel, poziţia iniţială se notează cu cratimă postpusă (la prefixe: *anti*-, *ne*-, *re*-, elemente de compunere ca *bi*-, *geo*-), cea finală cu cratimă antepusă (la sufixe: -*ism*, -*tor*, desinenţe: -*m*, -*uri*, articole enclitice: -*l*, -*le*, elemente de compunere ca -*fob*, -*trofie*), iar cea interioară, mediană, cu cratime la ambele extremităţi (la interfixe: -*ăl*-, la consoane intervocalice: -*s*-, la rădăcini ca -*flor*- din *înflori*).

În texte obişnuite afixele şi elementele de compunere se scriu fără cratimă cînd apar de sine stătătoare, transformate în cuvinte; de exemplu, *atelier moto*, *el e anti*, *multe isme*. Cratima se menţine la prefixele şi la elementele de compunere care sînt izolate fără a-şi schimba valoarea, în exprimări eliptice ca *persoanele hiper- sau hipotensive*; *înţelegeri bi- şi trilaterale*.

7. Cratima se foloseşte şi pentru a marca despărţirea cuvintelor la capăt de rînd (vezi **XXX).** În această situaţie ea se scrie numai la sfîrşitul primului rînd, fără să se repete şi la începutul rîndului următor.

Un rol asemănător are cratima care marchează, în texte artistice, rostirea sacadată, pe silabe, a unor cuvinte; de exemplu: *Eşti un mi-ze-ra-bil!*

B. Scrierea cu sau fără cratimă pune problema alegerii între cratimă şi diverse alte posibilităţi: blanc (spaţiu alb) sau scriere în două ori mai multe cuvinte complet separate; scriere împreună, într-un singur cuvînt; apostrof; linie de pauză.

1. Alegerea între scrierea cu cratimă şi cea cu spaţiu alb a două cuvinte este uneori dependentă de pronunţare, alteori orientată după norme pur convenţionale.

a. Scrierea cu cratimă sau cu spaţiu alb, în cuvinte complet separate, reflectă pronunţarea diferită, în tempo rapid, respectiv lent, în situaţiile care permit contrageri (sinereze) şi eliziuni, deci la întîlnirea a două vocale; vezi **A 1 b.**

O menţiune specială merită prepoziţia *de* urmată de prepoziţia *a* sau de articolul *a*(*l*): în timp ce prepoziţia compusă *de-a* din structura locuţiunilor adverbiale şi prepoziţionale şi a numelor unor jocuri de copii se scrie totdeauna cu cratimă (pentru că se pronunţă numai într-o silabă), îmbinarea prepoziţiei *de* cu prepoziţia *a* din structura infinitivului se poate scrie atît fără, cît şi cu cratimă (pentru că se pronunţă atît în două silabe, cît şi în una): *plăcerea de a citi* şi *plăcerea de-a citi*. Ambele feluri de scriere, dependente de pronunţare, sînt corecte şi în îmbinarea prepoziţiei *de* cu articolul *al*, *a*, *ai*, *ale*: *cel de al doilea* şi *cel de-al doilea*; *cea de a doua* şi *cea de-a doua*.

b. Scrierea cu cratimă sau cu spaţiu alb, în cuvinte separate, este mai mult sau mai puţin convenţională în alte situaţii, ceea ce nu înseamnă că normele stabilite nu trebuie respectate.

Probleme de alegere a scrierii corecte se pun la numeroase cuvinte compuse:

substantive comune ca *drum-de-fier* faţă de *drum de ţară* şi chiar faţă de *cale ferată*; *apă-grea* faţă de *apă oxigenată*; *mai-marele* faţă de *mai mult ca perfect* (art. *mai mult ca perfectul*);

nu-mă-uita față de propoziția *Nu mă uita*; *prim-plan* față de *prim ajutor*;

substantive proprii ca: toponimele *Bistrița-Năsăud*, *Broşteni-Deal* sau *Piatra-Neamț* față de *Baia Mare*, *Bolintinul din Deal*, *Curtea de Argeş* sau *Vatra Dornei*; antroponimele *Roşu-împărat* față de *Împăratul Roşu* sau *Baba-Cloanța* față de *baba Maria*; astronimul *Carul-Mare* față de *carul mare*;

adverbe ca *astă-iarnă*, *astă-noapte*, față de *iarna asta* sau *această iarnă* (de remarcat însă înțelesul diferit al adjectivului demonstrativ din compus: *astă-iarnă* "iarna trecută"); *după-masă* "după-amiază" față de *după masă*.

Ezitările şi abaterile actuale se datoresc uneori faptului că normele înseşi au cunoscut fluctuații în timp: grafii ca *de-a-lungul*, *de-sine-stătător* sau *Baia-Mare* aplică norme mai vechi, modificate între timp. La unele toponime există şi discordanțe contemporane între normele ortografice, care cer prezența cratimei, şi indicatoarele administrative, care o omit: este cazul celor de tipul *Piatra-Neamț* sau *Tîrgu-Jiu* (pentru ultimul vezi şi **XIV).** În uzul actual se constată şi tendința (moda) de a se omite cratima dintre prenume ca *Ana-Maria*, *Maria-Laura* şi de la nume de familie duble sau cu adaosuri: *Maria Popescu-Gheorghiu*.

Ezitări se pot întîlni şi în situații cu norme ferme, dar tot convenționale, cum sînt cele referitoare la succesiunile de forme pronominale neaccentuate şi la îmbinările de verbe cu asemenea pronume. De reținut că se scrie corect *pare-se*, dar *se pare*; *pare-mi-se*, dar *mi se pare* (nu *mi-se*!); *dîndu-i-se*, dar *i se dă* (nu *i-se*!).

De asemenea, pot apărea ezitări în situațiile în care regulile produc neconcordanțe în scrierea unor formații înrudite: *America de Nord*, dar *nord-american*; (*din*) *sudul Dunării*, dar *sud-dunărean*.

2. Alegerea între scrierea cu cratimă şi scrierea împreună, într-un singur cuvînt, vizează şi ea două categorii de situaţii: unele cu norme mai mult sau mai puţin convenţionale sau bazate pe o analiză lingvistică subtilă şi altele cu norme ferme, bazate pe o analiză logică şi lingvistică elementară.

a. Prima categorie se referă la scrierea unor cuvinte compuse şi derivate, în mod excepţional şi a unora primare (neformate din altele).

O dificultate reală o constituie scrierea unor compuse propriu-zise, alcătuite din cuvinte întregi existente şi independent, la care criteriul este comportamentul în flexiune: se scriu cu cratimă compusele lipsite de unitate morfologică (la care flexiunea afectează primul termen) şi într-un cuvînt cele cu unitate morfologică (la care flexiunea afectează termenul final). Această regulă generală se concretizează în aplicaţii individuale care prezintă contradicţii fie în cadrul aceleiaşi familii, fie între formaţiile cu aceeaşi structură şi chiar cu un termen comun. De exemplu, se scrie corect:

rea-voinţă (art. *reaua-voinţă*), dar *bunăvoinţă* (art. *bunăvoinţa*) şi *răuvoitor*;

Cf. *rea-credinţă* şi *bună-credinţă*; *răuvoitor* şi *binevoitor*.

bună-credinţă (art. *buna-credinţă*) şi *bună-cuviinţă* (art. *buna-cuviinţă*), dar *bunăstare* (art. *bunăstarea*), *bunăvoie* (art. *bunăvoia*) şi *bunăvoinţă* (art. *bunăvoinţa*);

Cf. şi *bună purtare* sau *bună ştiinţă*.

primă-balerină (art. *prima-balerină*), dar *primăvară* (art. *primăvara*) şi *primadonă* (art. *primadona*).

Pentru unele compuse din cuvinte întregi există reguli

orientate după primul termen al compusului; astfel, se scriu cu cratimă compusele cu prepoziția *după* (sinonimele *după-amiază*, *după-masă*, *după-prînz*), dar fără cratimă, într-un cuvînt, cele cu prepozițiile *de* şi *fără de* (*deochi*, *descăzut*, *fărădelege*) sau cu prepoziția *a* + *tot*, *toate* (*atotştiutor*, *atoateştiutor*).

Compusele cu *de* pot fi scrise cu cratimă din motive de ordin fonetic: substantivele *deîmpărțit*, *deînmulțit* pronunțate cu eliziunea lui *-î-* se scriu *de-mpărțit*, respectiv *de-nmulțit*.

Pentru altele — mai puține — regulile se referă la ultimul termen al compusului: este cazul formațiilor cu adverbul *mite*, care se scriu într-un cuvînt (*cogeamite*, *darămite*, *pasămite* şi alte formații similare).

Regulile ortografice mai vechi erau inconsecvente recomandînd scrierea într-un singur cuvînt la *cogeamite*, dar cu cîte două cratime la *dară-mi-te*, *pasă-mi-te*; grafiile cu cratimă reflectă un fenomen de etimologie populară (interpretarea adverbului *mite* drept format din pronumele *mi* + *te*).

Scrierea compuselor tematice (cu aşa-numitele elemente de compunere) este mai unitară şi mai clar normată, încît ar trebui să nu pună probleme. Se scriu într-un cuvînt, fără cratimă, toate compusele tematice, cu următoarele excepții:

— compusele arhaice cu elementele *baş-* şi *vel-* (*baş-caimacam*, *vel-armaş*);

— compusele cu elemente care indică originea etnică aflate în raport de coordonare cu termenul următor: *anglo-saxon*, *austro-ungar* — şi *Austro-Ungaria* —, *indo-european* (dar *istroromân* “român(esc) din Istria”, *iudeospaniol* “evreu originar din Spania”, *retoroman* “roman(ic) din Reția”).

Se scrie deci corect *electrotehnică*, *electroterapie*, *electro-fizioterapie* etc.

Grafii greşite cu cratimă se întîlnesc mai ales la anumite elemente de compunere (de exemplu, *cvasi*-, *maxi-*, *mini-*, *semi-* şi *vice*-: se scrie corect *cvasiunanim(itate*), *maxitaxi*, *minibaschet*, *semiauxiliar*, *vicepreşedinte*) şi la compusele cu anumite structuri: cu elemente — altele decît cele referitoare la originea etnică — aflate în raport de coordonare (tipul *psiholingvistică* sau *sociocultural*), îndeosebi cînd compusul are mai multe elemente (*electrobalneofizioterapie* sau *otorinolaringologie*).

Scrierea derivatelor cu prefixe are de asemenea reguli clar stabilite (vezi **A 3 a**). Grafii greşite cu cratimă se întîlnesc mai ales la derivate cu anumite prefixe, ca *anti-*, *non-*, *para-* şi *pro-* (se scrie corect *antialcoolic* şi *antidrog*, *nonvaloare* şi *nonviolenţă*, *parasolar* şi *parazăpadă*, *profascist* şi *prorector*). La derivatele cu sufixe apar ezitări şi greşeli la formaţiile de la nume proprii străine (vezi **A 3 b**): de exemplu, cratimă inutilă la *newyork-ez*, *faulkner-ian* sau absenţa cratimei la *shakespeareian*.

Ezitările sînt numeroase la scrierea cu sau fără cratimă a formelor flexionare ale unor nume proprii străine sau ale unor neologisme neadaptate (vezi **A 4**). Abaterile sînt mai puţin importante în exemple ca *showul* sau *showuri* pentru *show-ul*, *show-uri* sau *bourréeuri* pentru *bourrée-uri* decît în cele cu diferenţe mai mari între scrierea şi pronunţarea finalei, de tipul *Bruxellesului* în loc de *Bruxelles-ului*.

b. Alegerea între scrierea cu cratimă şi cea fără cratimă şi fără spaţiu alb, într-un singur cuvînt, se bazează pe o analiză în acelaşi timp logică şi lingvistică atunci cînd e vorba de distincţia dintre un cuvînt unic şi o succesiune de cuvinte diferite. Distincţia fiind esenţială şi totodată simplă, orice ezitări sau greşeli în această privinţă sînt indicii sigure ale inculturii celui la care apar, constituind cele mai infamante greşeli de scriere.

Atenție deci la omofone! Cuvinte și, mai ales, grupuri de cuvinte pronunțate la fel există, în primul rînd, printre monosilabe; termenii opoziției (ambii sau măcar unul dintre ei) au o mare frecvență în limbă, reprezentînd sau cuprinzînd instrumente gramaticale, de unde rezultă importanța însușirii scrierii lor corecte:

a-i (prepoziție + pronume: *pentru a-i vedea*) și *ai* (articol: *ai mei*, substantiv reg.: *un ai*, interjecție: *ai!*);

a-l (prepoziție + pronume: *pentru a-l vedea*) și *al* (articol: *al meu*);

a-și (prepoziție + pronume: *pentru a-și aminti*) și *ași* (substantiv: *doi ași*);

a-ți (prepoziție + pronume: *pentru a-ți aminti*) și *ați* (verb auxiliar: *ați vrut*, *ați vrea*);

c-a (conjuncție + verb: *știu c-a venit* sau conjuncție + articol: *știu c-a mea e bună*) și *ca* (adverb: *ca la munte*, conjuncție: *ca să,* prepoziție *ca elev*);

c-ai (conjuncție + verb: *știu c-ai venit*, conjuncție + articol: *știu c-ai tăi sînt aici*) și *cai* (substantiv: *doi cai*);

c-al (conjuncție + articol: *știu c-al tău e bun*) și *cal* (substantiv: *un cal*);

c-am (conjuncție + verb: *știu c-am greșit*) și *cam* (adverb: *cam tîrziu*);

c-ar (conjuncție + verb: *știu c-ar veni*) și *car* (substantiv: *un car de lemne*);

c-aș (conjuncție + verb: *știi c-aș vrea*) și *caș* (substantiv: *caș dulce*);

că-i (conjuncție + pronume: *că-i dai*; conjuncție + verb: *că-i bine*) și *căi* (substantiv: *două căi*);

ce-a (pronume + verb: *ce-a spus?*) și *cea* (articol: *cea mare*; interjecție opusă lui *hăis*);

ce-ai (pronume + verb: *ce-ai spus?*) și *ceai* (substantiv: *ceașcă de ceai*);

ce-i (pronume + pronume: *ce-i dai*; pronume + verb: *ce-i aici*) şi *cei* (articol: *cei mari*);

ce-l (pronume + pronume: *ce-l doare*) şi *cel* (articol: *cel mare*);

de-a (prepoziție + prepoziție: *de-a dura*; prepoziție + articol: *de-a mea*) şi *dea* (verb: *să dea*);

de-al (prepoziție + articol: *de-al meu*), *de-a-l* (prepoziție + prepoziție + pronume: *plăcerea de-a-l vedea*) şi *deal* (substantiv: *un deal*);

i-a (pronume + verb: *i-a dat*) şi *ia* (verb: *ia un măr*);

i-ar (pronume + verb: *i-ar da*) şi *iar* (adverb: *iar pleacă*; conjuncție: *El pleacă*, *iar ea n-a venit*);

i-au (pronume + verb: *i-au dat*) şi *iau* (verb: *iau un măr*);

l-a (pronume + verb: *l-a chemat*) şi *la* (prepoziție: *la munte*);

l-ai (pronume + verb: *l-ai chemat*) şi *lai* (adjectiv: *berbec lai*);

l-aş (pronume + verb: *l-aş chema*) şi *laş* (adjectiv: *om laş*);

l-ați (pronume + verb: *l-ați chemat*, *l-ați chema*) şi *lați* (adjectiv: *peşti lați*);

m-ai (pronume + verb: *m-ai chemat*, *m-ai chema*) şi *mai* (adverb: *mai aşteaptă*; substantiv: *în mai*);

m-ați (pronume + verb: *m-ați chemat*, *m-ați chema*) şi *mați* (adjectiv: *ciorapi mați*);

m-au (pronume + verb: *m-au chemat*) şi *mau* (interjecție);

mi-a (pronume + verb: *mi-a dat*) şi *mia* (substantiv: *o mia*);

mi-au (pronume + verb: *mi-au dat*) şi *miau* (interjecție);

mi-i (pronume + pronume: *mi-i dă*; pronume + verb: *mi-i bine*) şi *mii* (numeral: *două mii*);

n-a (negație + verb: *n-a venit*) şi *na* (interjecție: *na un măr*);

n-ai (negație + verb: *n-ai venit*, *n-ai veni*), *na-i* (interjecție + pronume) şi *nai* (substantiv: *cîntă la nai*);

n-aş (negaţie + verb: *n-aş veni*) şi *naş* (substantiv: *un naş*);

ne-a (pronume + verb: *ne-a dat*) şi *nea* (substantiv: *fulg de nea*);

ne-am (pronume + verb: *ne-am dus*) şi *neam* (substantiv: *un neam*);

nu-l (negaţie + pronume: *nu-l cunosc*) şi *nul (*adjectiv: *rezultat nul);*

s-a (pronume + verb: *s-a dus*) şi *sa* (adjectiv posesiv: *cartea sa*);

s-ar (pronume +verb: *s-ar duce*) şi *sar* (verb: *eu sar coarda*);

s-au (pronume + verb: *s-au dus*) şi *sau* (conjuncţie: *el sau ea*);

să-i (conjuncţie + pronume: *să-i dau)* şi *săi* (adjectiv posesiv: *copiii săi*);

ţi-i (pronume + pronume: *ţi-i dau*; pronume + verb: *ţi-i bine* şi *ţii* (verb: *ţii minte*);

v-a (pronume + verb: *v-a plăcut*) şi *va* (verb: *va raporta*);

v-ar (pronume + verb: *v-ar plăcea*) şi *var* (substantiv: *apă de var*);

vi-i (pronume + pronume: *vi-i dau*; pronume + verb: *vi-i bine*) şi *vii* (adjectiv: *oameni vii*; substantiv: *dealuri cu vii*).

La acestea se adaugă o serie de omofone în care grupul de cuvinte scrise cu cratimă este realizat cu forme populare ale verbului auxiliar de viitor şi de prezumtiv: de exemplu, *c-or* şi *cor*, *mă-i* şi *măi, m-oi* şi *moi*, *m-or* şi *mor*, *n-oi* şi *noi*, *n-or* şi *nor*, *te-i* şi *tei, v-oi* şi *voi*, *v-or* şi *vor*.

Omofonele pot fi şi de două, trei sau mai multe silabe. De exemplu: *c-ale* (conjuncţie + articol: *ştiu c-ale tale sînt bune*) şi *cale* (substantiv: *cale lungă*);

c-are (conjuncţie + verb: *ştiu c-are treabă*) şi *care* (pronume: *omul care vine*; substantiv: *două care*);

du-ne (verb + pronume: *du-ne acolo*) şi *dune* (substantiv);

într-una (prepoziţie + numeral: *într-una din zile*) şi *întruna* (adverb: *plînge întruna*);

n-are (negaţie + verb: *n-are timp*) şi *nare* (substantiv reg.: *o nare*);

zi-le (verb + pronume: *zi-le şi lor*) şi *zile* (substantiv: *multe zile*).

O omofonie care vizează multe verbe de conjugarea a III-a este aceea dintre persoana a doua singular a imperativului + pronumele -*ţi* şi persoana a doua plural a imperativului sau a prezentului indicativ şi conjunctiv fără pronume, de tipul:

deschide-ţi (subiect: *tu*) şi *deschideţi* (subiect: *voi*).

Greşelile legate de folosirea cratimei în asemenea situaţi sînt de două feluri. Pe de o parte, se întîlnesc grafii inacceptabile în mod absolut, incorecte în orice împrejurare; de exemplu, *ami*, *ma*, *vam* sau *a-le*, *î-l*, *î-şi*, *cînta-i*, *cînta-şi*, *cînta-ţi*, *fuse-se*, *merge-ţi*, *ve-ţi*, *vorbi-ţi* (în loc de *a-mi*, *m-a*, *v-am*, respectiv *ale*, *îl*, *îşi*, *cîntai*, *cîntaşi*, *fusese*, *mergeţi*, *veţi*, *vorbiţi*). Pe de altă parte, se întîlnesc grafii care ar fi corecte în alte situaţii, dar sînt greşite în contextul dat; în această situaţie intră toate exemplele de omofone diferenţiate prin scrierea cu sau fără cratimă, de felul celor din listele anterioare (de exemplu: *Bine a-ţi venit!* în loc de... *aţi venit* şi *pentru aţi reproşa* în loc de... *a-ţi reproşa*), dintre care unele pot avea chiar mici contexte aparent comune. Astfel, se scrie corect *L-a cules de pe drumuri*, dar *La cules e mare veselie*; *Pentru a-i crede e nevoie de dovezi*, dar *Ai crede una ca asta?*, *Mai bate* (*vîntul*) şi *M-ai bate* (*dacă ai putea*); *Ei*

s-au supărat, dar *E trist sau supărat?* În asemenea situații e necesară o atenție sporită.

Mijloacele de verificare a soluției alese sînt diverse. Cele mai simple constau în substituirea cu alte cuvinte (sinonime) sau cu forme ale aceluiași cuvînt, iar în cazul grupurilor de cuvinte și în eventuale reconstituiri ale cuvintelor cu eliziuni. De exemplu, se poate reține că se scriu într-un cuvînt: *cea* cînd poate fi înlocuit cu *acea* sau *aceea sau cînd* se opune lui *hăis*; *dea* cu *deie*; *iar* cu *iarăși* sau cu *și*; *sa* cu *ei* sau cu *lui*; *sau* cu *ori*. De asemenea, că se scriu cu cratimă: *c-a* și *c-ai*, *c-al*, *c-ale*, *c-am*, *c-ar*, *c-are*, *c-ați* cînd *c-* poate fi întregit în *că*; *m-a*, *m-ai*, *m-au*... și *v-a*, *v-ați*, *v-am*... cînd *m-* și *v-* pot fi întregite în *mă*, *vă*; *n-a*, *n-ai*, *n-am*... cînd *n-* corespunde lui *nu*.

Analiza și alegerea scrierii corecte pot fi mai dificile în cazul unor cuvinte și forme învechite sau/și regionale necunoscute de cel pus în situația de a le scrie. De exemplu: forme verbale inverse ca *dat-a* (omofonă cu substantivul *data*), *plîns-a* (omofonă cu *plînsa*, participiu devenit adjectiv și substantiv) sau *plînsu-mi-s-a* (în care finalul e omofon cu posesivul *sa*), forme populară de viitor sau de prezumtiv însoțite de pronume, ca *v-oi*, *v-om*, *v-or* + infinitivul cu sensul "vă voi..., vă vom..., vă vor..." (omofone cu *voi*, *vom*, *vor*). Un exemplu de acest fel care necesită o analiză mai subtilă este unicul caz în care grafia *v-a* poate fi corectă pentru indicativul viitor sau pentru prezumtiv: dacă înseamnă "vă va", cu un auxiliar regional de viitor (*Odihniți-vă*, *că v-a fi destul*, în care *v-a fi* corespunde literarului *vă va fi* (*fiind*), cf. regionalul *v-o fi*, dar *va fi* dacă sensul este "are să fie, o să fie, o fi" fără implicarea pronumelui *vă*).

3. Problema alegerii între scrierea cu cratimă și cea cu apostrof se pune în puține situații în cadrul ortografiei actuale.

Precizarea este necesară pentru că nu e vorba de scrisul orientat — din ignoranță sau din snobism — după norme abolite de 44 de ani. După cum se

ştie, în 1953 apostroful şi-a restrîns mult întrebuinţările, fiind înlocuit de cratimă în situaţiile în care marca în acelaşi timp eliziunea unei vocale (finale sau iniţiale) şi rostirea împreună a două cuvinte sau a unor părţi din două cuvinte: de exemplu, *într-o* < *întru o*, *n-am* < *nu am*, *s-a dus* < *se a dus*, *vino-ncoace* < *vino încoace* (nu *într'o*, *n'am*, *s'a dus*, *vino'ncoace*). Raţiunea acestei înlocuiri a fost simplificarea, întrucît unul dintre punctele cel mai des încălcate ale ortografiei anterioare, din 1932, era distincţia dintre scrierea cu apostrof şi cea cu cratimă.

Apostroful continuă să fie folosit în ortografia românească actuală, dar numai în situaţii mai mult sau mai puţin accidentale, rare în scrierea curentă, ceea ce-i dă statutul unui semn marginal. Aceasta duce, pe de o parte, la multă nesiguranţă în folosirea lui şi la descrieri nesatisfăcătoare ale noii sale condiţii, iar, pe de altă parte, la impresia că el ar fi dispărut cu totul din scrierea limbii române.

Absenţa accidentală din rostire a unor sunete cu diverse poziţii într-un cuvînt (de la începutul, din interiorul sau de la sfîrşitul cuvîntului) poate fi marcată în unele situaţii prin cratimă, iar în altele prin apostrof, criteriul fiind următorul: dacă se ajunge la rostirea împreună, în sensul de cuprindere în aceeaşi silabă, a sunetelor din jurul celui absent (sau celor absente) se foloseşte cratima; dacă nu, se foloseşte apostroful.

a. Sunete iniţiale: Absenţa sunetului sau sunetelor iniţiale se notează cu cratimă numai după un cuvînt terminat în vocală care atrage în ultima sa silabă cuvîntul sau începutul cuvîntului următor: *intră-n casă*, *dacă-ntreabă* (vezi şi **A 1**). În toate celelalte situaţii (la început de comunicare, după un cuvînt terminat în consoană sau în semiconsoană şi chiar într-o vocală cu care nu se formează o silabă comună) se foloseşte apostroful: *'Neaţa* < *bună dimineaţa*; *tot 'nainte*; *mai 'nainte*; *aşa 'nainte*.

Prezenţa apostrofului nu este necesară la formaţiile trunchiate devenite cuvinte de sine stătătoare, ca *tuşă* < *mătuşă* sau *cică* < *zice că*; ea nu este

obligatorie la variante cu *n*- pentru *în*-: *nainte*, *nalt*, *nălbi*.

b. Sunete din interiorul cuvîntului: Cratima se foloseşte numai la eliziunea lui *î* de la începutul temei din formaţii prefixale cu *ne*-, *re*- şi compuse cu *de*-: *ne-mpăcat*, *re-ntoarce*, *de-mpărţit* (vezi **A 4**); în celelalte situaţii se foloseşte apostroful: *dom'le* < *domnule*, *sal'tare* < *salutare* etc.

Prezenţa apostrofului nu este necesară la cuvinte fixate în forma cu eliziune, cum este cazul adverbului *parcă* < *pare că* (nu *par'că*), şi nici chiar la variante curente ca *cinsprezece* sau *cinşpe* pentru *cincisprezece*. Nu se pune nici apostrof, nici cratimă în variantele regionale ale unor cuvinte — primare sau compuse sudate — şi ale unor forme flexionare cu *a* în loc de *ea* (vezi **I**), *o* în loc de *eo* sau *u* în loc de *eu*: de exemplu, *dapăn*, *greşală*, *lapăd*, *margă*, *prăjască*, *ravăn*, *sarbăd*, *totdauna*, *ţapă*, *vra*, *zamă*; *vro* şi *vrodată*; *vrun*. Se scriu însă cu cratimă (nu cu apostrof) grupuri de cuvinte cu pronunţare regională de acest tip, ca *d-aia* "de aceea" sau *d-ale* "de ale", *d-o* "de o" *d-un* "de un".

c. Sunete finale: Absenţa sunetului final se notează cu cratimă numai înaintea unui cuvînt începător cu o vocală cu care se formează o silabă comună: *într-o*, *m-a*, *s-a* etc. (vezi şi **A 1**). În celelalte situaţii (la sfîrşit de comunicare, înaintea unui cuvînt care începe cu o consoană sau cu o semiconsoană) se foloseşte apostroful: *Afar'!*; *La umăr arm'!*; *Un' te uiţi?*; *dom' Popescu*.

Varianta cu eliziune a unuia şi aceluiaşi cuvînt poate fi însoţită de un semn diferit — apostrof sau cratimă — în funcţie de existenţa/absenţa şi felul legăturii cu un cuvînt alăturat. E cazul variantelor cuvintelor:

fără: *făr' de*, *făr' să*, dar *făr-a*;

îndată: *îndat' să pleci*, dar *îndat-a plecat*;

lasă (imperativ): *las' că*, *las' pe mine*, *las' să*, dar *las-acum*, *las-o*;

pasă (imperativ): *pas' de*, *pas' să*, dar *pas-a*;

pînă: *pîn' ce*, *pîn' la*, *pîn' să*, dar *pîn-a*;

scoală (imperativ): *scoal'* înainte de pauză şi *scoal' să plecăm*, dar *scoal-odată*;

vino: *vin' la*, *vin' să*, dar *vin-aici*, *vin-odată*.

Nu se admite folosirea cumulată a ambelor semne. De aceea, în situaţiile în care ar trebui folosit apostroful pentru absenţa unor sunete şi cratima pentru alte fenomene (caracterul conjunct al unor pronume neaccentuate sau statutul de cuvînt compus) se pune problema opţiunii pentru un anumit semn, ceea ce depinde de ponderea acordată funcţiilor îndeplinite. În uzul actual se constată preferinţa pentru cratimă: *ţin-te*, *tat-su*, *mam-mare*, dar sînt tolerabile şi variantele (*ţin'te*, *tat'su*, *mam'mare* (neacceptate — deşi logice — fiind numai *ţin'-te*, *tat'-su*, *mam'-mare*). Exemplul cel mai răspîndit, cu grafie fluctuantă, este formula din basme, devenită şi nume propriu compus, *înşiră-te*, *mărgărite* > *înşir-te...* sau *înşir' te...*

Cu absenţa sunetelor/literelor iniţiale ale unui cuvînt seamănă absenţa primei cifre sau a primelor două cifre din scrierea unui număr care indică un an; o asemenea absenţă se notează numai prin apostrof: *'916* "1916" sau *'44* "1944".

Tot numai prin apostrof se notează absenţa unor sunete din cauza unei pronunţări defectuoase; de exemplu, absenţa consoanei [r] (de fapt rostirea graseiată a acesteia): *Pe ca'e-l v'ea And'ei?* sau pronunţarea incompletă a unui beţiv ori a unui afazic.

Apostroful se menţine ca atare în scrierea numelor proprii străine (de exemplu: *D'Annunzio*, *O'Neill*, *N'Djamena*) şi a unor neologisme neadaptate (*five o'clock*, *trompe l'oeil*).

4. Problema alegerii între cratimă şi linia de pauză ca semn

ortografic (nu de punctuație) se pune la compuse de tipul *nord—nord-vest* sau *anglo—vest-german*, *vest-german—suedez* şi *vest-german—sud-african*, în care linia de pauză evidențiază structura semantică binară a compuselor, indiferent de faptul că termenii constitutivi pot fi şi ei compuşi scrişi cu o cratimă proprie.

Folosirea cratimei la ambele niveluri ale compunerii în situații de acest fel (de exemplu, *nord-nord-vest* sau *anglo-vest-german*) ascunde numărul real al termenilor implicați, anulînd deosebirea dintre asemenea compuse cu structură binară şi cele cu structură ternară, de tipul *anglo-franco-italian*.

Cele două semne, deosebite clar în textele tipărite, pot şi trebuie să fie diferențiate, cu grijă, şi în textele scrise cu mîna (prin dimensiuni şi prezența/absența spațiului alb) şi chiar în cele dactilografiate (de obicei, numai prin spațiul alb).

C. În unele situații nu se pune problema scrierii cu sau fără cratimă, ci problema locului în care trebuie plasată sau/şi a numărului de cratime.

1. La un nivel elementar se întîlnesc greşeli şi în situații care nu comportă dificultăți reale de analiză şi de interpretare: de exemplu, grafii ca *zi-sa* în loc de *zis-a* sau *fi-rar* şi *fi-r-ar* în loc de *fir-ar*. De reținut că locul cratimei poate diferenția omofone ca:

i-ai (pronume + verb: *i-ai dat*) şi *ia-i* (verb + pronume: *ia-i tu*);

i-ați (pronume + verb: *i-ați dat*) şi *ia-ți* (verb + pronume: *ia-ți banii*);

n-ați (negație + verb: *n-ați vrut*) şi *na-ți* (interjecție + pronume: *na-ți banii*).

Pentru *n-ai* şi *na-i* vezi **2 b**. Pentru numărul de cratime vezi, tot acolo, *de-al* şi *de-a-l*.

Rostirea într-o singură silabă a prepoziţiei *cu* şi a articolului sau a numeralului *un* se notează corect cu cratimă după *c*: *c-un*, nu *cu-n* (cf. *c-o* < *cu o*).

Gruparea conjuncţiei *da* “dar” cu adverbul *apoi* se notează corect cu cratimă după *d*: *d-apoi*, nu *da-poi* (cf. *c-apoi*).

Gruparea negaţiei *nu* cu formele de indicativ prezent *i*, *s* ale verbului *a fi* urmate de un cuvînt începător cu o vocală se scrie corect cu cratimă între *nu* şi verb: *Nu-i al meu*. *Nu-s acolo* (nu după verb, deci nu *Nu i-al meu*, *Nu s-acolo*); cratima se poate folosi după verb numai la înlocuirea lui *i* prin *e*: *Nu e-al meu* (vezi şi **V 7**).

2. Aspecte mai subtile — uneori mai puţin normate şi deci cu soluţii controversabile — prezintă unele grupări care conţin forme pronominale neaccentuate. La acestea locul cratimei depinde de pronunţare, pentru sesizarea căreia e nevoie de o ureche fină.

Există grupări în care locul cratimei poate varia, ambele soluţii fiind corecte, chiar dacă una este preferată. De exemplu: *Nu-l aud* şi *Nu l-aud*; *Nu-mi amintesc* şi *Nu mi-amintesc*.

În altele — uneori cu aceeaşi structură, dar cu pronume sau verbe diferite — intervin restricţii, care, de obicei, au explicaţii de ordin fonetic (diferenţe de accent sau sunete asemănătoare în punctul de întîlnire). De exemplu, se scrie:

Ceasul nu-l am (nu *nu l-am*), dar *Nu l-am pierdut* (nu *nu-l am*);

Nu-mi arde de glumă (nu *nu mi-arde*), dar *Nu mi-a ars* (nu *nu-mi a*);

Nu mi-e foame şi *Nu-mi e foame*, dar numai *Nu-i e foame* (nu şi *Nu i-e foame*);

Se scrie însă corect *Cui i-e foame* sau *Lui i-e foame* (vezi **VIII 5).**

Nu mi-era foame şi *Nu-mi era foame*, dar numai *Nu-i era foame* (nu şi *nu i-era*).

Dificultăți mai mari apar la grupări alcătuite din pronume neaccentuate şi variante — populare şi familiare — ale unor verbe auxiliare din structura viitorului şi a prezumtivului. De exemplu: *te-i duce* (cf. *ne-om*... sau *de-i vedea*) sau *t-ei duce* (cf. *m-oi*..., *s-o*...)? *vă-ți duce* (cf. *ne-om*... sau *de-ți vedea*) sau *v-ăți duce* (cf. *m-oi*..., *s-o*...)? Deşi se pot invoca modele pentru ambele feluri de scriere, preferabile par soluțiile diferite la cele două persoane în discuție: *te-i duce*, dar *v-ăți duce*.

D. Un cuvînt sau un grup de cuvinte poate fi scris, dacă e necesar, cu mai multe cratime între diverşi termeni. De exemplu, compuse populare ca numele de plante *trei-frați-pătați*, *sînge-de-nouă-frați*, *iarba-datului-şi-a-faptului* şi numele de personaje din basme *Şchiopul-cu-Barba-cît-Cotul*, *Jumătate-de-Om-Călare-pe-Jumătate-de-Iepure-Şchiop* sau compuse savante ca *kilogram-forță-metru* şi *metru-kilogram-secundă-amper*; grupări de cuvinte diferite ca *de-acu-ncolo* şi *de-acu-ncolo-ncerc*, *n-o-nțelege* şi *n-o-nțelege-aşa*.

Din considerente de ordin estetic se evită, pe cît e posibil, folosirea apropiată a mai multor cratime. Aceasta explică faptul că normele actuale au preferat scrierea fără cratimă, în cuvinte separate, a substantivului compus *mai mult ca perfect* (art. *mai mult ca perfectul*), care ar fi necesitat trei cratime, sau scrierea cu o singură cratimă a locuțiunilor, respectiv compuselor, de tipul *de-a lungul*, *de-a prinselea*, *de-a uliul* şi *porumbeii*.

De reţinut însă că economia de cratime poate afecta numai situaţiile cu norme grafice mai mult sau mai puţin convenţionale, nu şi pe cele în care scrierea este dependentă de pronunţare. De aceea se scrie totuşi *de-a-ndăratelea*, *de-a-ndoaselea* sau *de-a-n boulea*, *de-a-n picioarelea*, *de-a v-aţi ascunselea*.

XXVII. Majusculă sau minusculă?

Problema alegerii între scrierea cu majuscule (litere mari) şi cea cu minuscule (litere mici) se pune, pe de o parte, în anumite situaţii sintactice, legate de delimitarea enunţurilor şi de punctuaţie, iar, pe de altă parte, la anumite categorii de cuvinte: substantive proprii sau comune, formule sau pronume de politeţe, abrevieri şi simboluri. Cu excepţia abrevierilor şi a simbolurilor, la care majuscula poate apărea şi în interior, în celelalte situaţii alegerea vizează numai litera iniţială.

Pentru scrierea cu majuscule sau cu minuscule în abrevieri şi simboluri vezi **XXVIII B 3 e.**

Alegerea se complică în cazul special al substantivelor proprii compuse sau susceptibile de a fi interpretate astfel, întrucât la acestea ea vizează nu numai iniţiala primului termen, ci şi a altora din structura compusului.

Întrebuinţarea iniţialelor majuscule şi a celor minuscule are caracter obligatoriu în cele mai multe situaţii, dar există şi unele întrebuinţări facultative.

Scrierea integrală cu majuscule a unui text (titluri, firme, inscripţii, lozinci, anunţuri etc.), ca şi cea integrală cu minuscule (în telegrame) ascund corectitudinea lui grafică din punctul de vedere al diferenţierii unor iniţiale.

A. Scrierea cu iniţială majusculă sau minusculă în situaţii

sintactice serveşte la marcarea începutului unui text şi la divizarea textului, la delimitarea enunţurilor; ea depinde — în mod firesc — de analiza gramaticală şi de prezenţa unor semne de punctuaţie anterioare.

1. Se scrie cu iniţială majusculă primul cuvînt al oricărui text, oricît de scurt ar fi textul în cauză. De exemplu: *Fumatul oprit*, *Cîine rău*. *Orar: 10—18*, *Casieria*.

Conform acestei reguli de bază, se scrie cu iniţială majusculă şi:

— primul cuvînt al unei adrese: *Familiei dr. I. Popescu*, *Către Întreprinderea...*, inclusiv primul cuvînt al unei formule de adresare în vocativ: *Dragă mamă*, *Iubiţi părinţi*, *Stimate coleg* etc.;

— primul cuvînt al notelor din subsolul paginii, în texte ştiinţifice: *Vezi capitolul următor*, *Art. cit.*, *P. 105* etc.

2. Se scrie cu iniţială majusculă primul cuvînt care urmează după punct ca semn de punctuaţie, chiar dacă acesta izolează arbitrar părţi ale unui enunţ. De exemplu: *A plecat. În goana mare. Pentru că întîrziase.*

Cînd este semn ortografic (în abrevieri) punctul nu atrage folosirea iniţialei majuscule la cuvîntul următor: *La 15 l.c. am primit scrisoarea.*

3. Se scrie cu iniţială minusculă primul cuvînt care urmează după semnul numit punct şi virgulă, prin excelenţă semn de punctuaţie interioară: *Era obosit pentru că se sculase de dimineaţă; pentru că muncise toata ziua; pentru că n-avusese nici un ajutor.*

4. După alte semne de punctuaţie este corectă atît scrierea cu iniţială majusculă, cît şi cea cu iniţială minusculă la primul cuvînt următor, ea depinzînd, în general, de faptul dacă semnul respectiv

încheie sau nu un enunţ; cele două situaţii se deosebesc, într-o oarecare măsură, şi în pronunţare prin existenţa/inexistenţa sau durata unei pauze între textul care precedă semnul de punctuaţie şi textul următor.

a. Semnul întrebării şi semnul exclamării (care pot apărea şi combinate) sînt de obicei semne de punctuaţie finală, după care cuvîntul următor se scrie cu iniţială majusculă; de exemplu: — *Unde ai fost pînă acum? Te-am căutat peste tot! Aş fi vrut să vii cu mine la teatru.*

Se admite şi scrierea cu iniţială minusculă după aceste semne, dacă se consideră că e vorba de continuarea aceluiaşi enunţ. De exemplu: *Ce e? fată sau băiat?* sau *Vai! ce frig mi-e!*

Se scrie numai cu iniţială minusculă primul cuvînt al enunţului care conţine un verb de declaraţie aşezat după vorbirea directă încheiată prin semnul întrebării sau prin cel al exclamării: — *Unde ai fost? întrebă mama. — Asta ne mai lipsea! zise tata.*

b. Situaţii asemănătoare, dar cu frecvenţă egală şi, de obicei, mai uşor de distins se întîlnesc după punctele de suspensie: iniţiala majusculă marchează începutul altui enunţ (*Deodată mi se pare că aud ceva... Ciulesc urechea şi aştept să se repete...*), în timp ce iniţiala minusculă arată că se continuă enunţul dinainte de pauză (*Deodată... ca prin vis... am auzit o şoaptă*).

De asemenea, iniţiala minusculă se foloseşte la enunţul cu verb de declaraţie care este aşezat după vorbirea directă terminată în puncte de suspensie: — *Nu ştiu nimic... se apără el.*

c. După semnul numit două puncte iniţiala majusculă marchează începutul altui enunţ, independent de cel precedent:

— vorbirea directă, reprodusă după un enunţ introductiv şi marcată de semne specifice (linie de dialog sau/şi ghilimele):

Mama îl întrebă: — Unde ai fost?

— un citat, marcat de ghilimele: *Cum spune poetul*: "*Toate-s vechi şi nouă toate*".

Iniţiala minusculă se foloseşte la continuarea aceluiaşi enunţ:

— în enumerări: *Au sărit toţi locuitorii: bătrîni şi tineri*, *bărbaţi şi femei*;

— în explicaţii: *Am înţeles ce vrei: să plec*.

d. Virgula este de obicei un semn de punctuaţie interioară, după care cuvîntul următor se scrie cu iniţială minusculă: *A ascultat atent*, *s-a gîndit şi a răspuns*. *E frumos, deştept*, *ascultător*.

În mod excepţional se scrie cu iniţială majusculă primul cuvînt al textului propriu-zis al unei scrisori, al unei cereri sau al unui memoriu care urmează după formula de adresare separată printr-o virgulă: *Dragă mamă*, *Am ajuns cu bine la munte*.

Chiar atunci cînd virgula are funcţia unui semn de punctuaţie finală, separînd vorbirea directă care ar fi trebuit încheiată prin punct de enunţul cu verb de declaraţie aşezat după ea, primul cuvînt al acestui enunţ se scrie cu iniţială minusculă: *Am fost la şcoală*, *zise el*.

5. În interiorul unor semne de punctuaţie perechi — ghilimelele şi parantezele — scrierea cu iniţială majusculă sau minusculă a textului cuprins depinde de caracterul acestuia, independent (de obicei şi predicativ) sau dependent (eventual şi nepredicativ). Majuscula marchează începutul unui enunţ independent, al cărui sfîrşit e marcat de un semn de punctuaţie care precedă închiderea ghilimelelor sau a parantezei, iar iniţiala minusculă un fragment de enunţ dependent de rest. De exemplu: *Nu lăsasem noua adresă*. (*Nu voiam să fiu găsit de nimeni*.) faţă

de *Nu lăsasem noua adresă* (*căci nu voiam să fiu găsit de nimeni*).

Între liniile de pauză, asimilabile cu parantezele, dar şi cu virgulele, nu se foloseşte decît iniţială minusculă la primul cuvînt.

6. În cuprinsul aceluiaşi enunţ, exceptînd cuvintele de sub **B** şi **D**, precum şi unele abrevieri (vezi **XXVIII B 3 e**), nu se folosesc iniţiale majuscule. Grafii ca *Trecerea Oprită* sau *Închis pentru Inventar* constituie greşeli elementare.

Singura excepţie o reprezintă admiterea scrierii (facultative) cu iniţială majusculă a primului cuvînt din fiecare vers al unei poezii, indiferent de statutul său sintactic. De exemplu:

Cînd amintirile-n trecut
Încearcă să mă cheme,
Pe drumul lung şi cunoscut
Mai trec din vreme-n vreme.
(Eminescu)

B. La substantive scrierea cu iniţială majusculă sau minusculă are rolul de a diferenţia substantivele proprii de cele comune. În principiu, regula este simplă: substantivele proprii se scriu cu iniţială majusculă, iar cele comune cu iniţială minusculă. Numeroasele dificultăţi care apar în aplicarea acestei reguli provin, în primul rînd, din dificultatea de a atribui unul dintre cele două statute (la anumite categorii sau numai la anumite cazuri individuale) şi, uneori, din dificultatea de a identifica începutul unui nume propriu (înglobînd sau nu un substantiv comun generic).

Regulile particulare ale scrierii cu iniţială majusculă sau minusculă se referă la categorii onomasiologice, adică la cuvinte grupate după ceea ce denumesc ele. Unele categorii onomasiologice nu pun probleme de scriere (cu excepţia, cel mult,

a unor aspecte de structură) pentru că statutul lor este clar şi unanim recunoscut: în această situaţie sînt numele proprii de persoane (prenume, nume de familie, porecle, supranume şi pseudonime), inclusiv cele de personaje literare, numele proprii de animale, numele proprii geografice şi teritorial-administrative (de continente, ţări, localităţi, ape, munţi etc.). Alte categorii onomasiologice pun probleme de scriere şi regulile înseşi au cunoscut fluctuaţii în timp, pentru că este controversat statutul lor de substantive proprii (numele de aştri) sau de substantive comune (numele de popoare, numele lunilor şi zilelor, numele de obiecte de învăţămînt) sau pentru că sînt sau par neunitare (numele de rase, specii, varietăţi de animale şi plante; numele punctelor cardinale). Dificultăţile sporesc cu unele cazuri de conversiune stabilă sau ocazională (treceri de la o categorie onomasiologică la alta sau de la substantivele proprii la cele comune şi invers), cu situaţii care sînt sau par neglijate de norme, nefiind menţionate explicit (numele de dansuri populare, cele de vînturi şi, mai ales, cu unele aspecte de structură în cazul compuselor reale sau aparente).

În legătură cu scrierea substantivelor proprii compuse sînt necesare următoarele precizări generale:

— Cuvintele ajutătoare (articole, prepoziţii, conjuncţii) din structura unei denumiri nu se scriu cu iniţială majusculă decît dacă ocupă primul loc într-un compus. Se scrie deci corect *Ştefan cel Mare* (domnitorul), dar *Celmare* sau *Cel Mare* (nume de familie: sudat sau nesudat după dorinţa purtătorilor); *Radu de la Afumaţi*, dar *Delavrancea*; *Heliade între Vii*, dar *Între Gîrle* (străzi); *La Om* (vîrf de munte).

— Regulile care prevăd scrierea cu iniţială majusculă a tuturor

termenilor constitutivi (cu excepția cuvintelor ajutătoare) se aplică şi termenilor din structura unui compus scris cu cratimă; de exemplu: *Negru-Vodă*, *Făt-Frumos*, *Ursa-Mare*, *Titu-Gară*, *Liceul de Matematică-Fizică* etc.

— Regulile care prevăd scrierea cu inițială majusculă numai a primului termen nu se aplică numelor proprii incluse în altă denumire, care îşi păstrează scrierea cu inițială majusculă; de exemplu: *Bietul Ioanide*.

1. Cu inițială majusculă şi cu inițiale majuscule la toți termenii constitutivi în cazul compuselor se scriu:

a. Numele proprii de persoane (prenume, nume de familie, porecle, supranume, pseudonime).

Dificultățile privesc:

— distincția dintre numele sudate şi cele nesudate: vezi *Celmare* şi *Cel Mare*, *Hagichirea*, *Hagiculea* şi *Hagi-Gheorghe*;

— înglobarea sau neînglobarea unui termen generic: vezi *Moşandrei* şi *moş Andrei*; *Roşu-Împărat* şi *împaratul Roşu*;

— scrierea unor articole şi prepoziții din numele străine: vezi J. *du Bellay*, dar *Du Cange*, *Ludwig van Beethoven*, dar *Vincent Van Gogh*;

— unele conversiuni (vezi **3 i**).

La fel ca numele proprii de persoane reale se scriu:

— numele de personaje literare (inclusiv cele din folclor);

Acestea se pot scrie cu inițială minusculă cînd devin substantive comune, reprezentante ale unor tipuri umane: de exemplu, *donjuan*, *harpagon*, *păcală*.

— numele proprii de ființe mitologice aparținînd oricărui cult.

De reținut că:

— se scrie corect cu inițială majusculă nu numai *Dumnezeu*, ci şi *Domnul*

cu acest sens; nu numai (*Isus*) *Cristos*, ci şi *Mîntuitorul*; *Sfînta Maria* şi *Maica Domnului*, *Precista*; *Mahomed* şi *Profetul*;

— se scriu corect cu inițială minusculă numele comune de ființe mitologice reprezentate în multe exemplare: *iele*, *înger*, *nimfă*, *zînă* etc., cu excepția situațiilor în care termenul generic este înglobat într-un nume propriu: *Arhanghelul Mihail*, *Sfîntul Gheorghe*, *Zîna-Zorilor*.

b. Numele proprii de animale.

Atenție însă la conversiune: se scrie *Joiana* (nume individual), dar *o joiană* (ca termen generic pentru vaci).

c. Numele — ştiințifice şi populare — de aştri şi constelații: *Carul-Mare*, *Casiopeea*, *Ciobanul-cu-Oile*, *Vărsătorul*.

În lucrări ştiințifice de astronomie se scriu cu inițială majusculă şi *Luna*, *Pămîntul*, *Soarele*, ca toate denumirile de planete (cf. sinonimul savant *Terra* pentru *Pămîntul*); în toate celelalte situații, din texte care nu aparțin limbajului astronomic, ele se scriu cu inițială minusculă, atît atunci cînd exprimă alte sensuri (de exemplu,”lumina lunii, respectiv a soarelui” în cazul lui *lună* şi *soare*, ”sol, țărînă, teren, teritoriu” în cazul lui *pămînt*), cît şi atunci cînd înseamnă tot ”planetă, corp ceresc” ca în astronomie.

d. Numele proprii de locuri, geografice (de continente, ape, forme de relief etc.) şi teritorial-administrative (state, localități, județe etc.).

Dificultățile privesc înglobarea sau neînglobarea termenului generic (*alee*, *baltă*, *bulevard*, *cîmpie*, *deal*, *insulă*, *lac*, *mare*, *munte*, *ocean*, *piață*, *stradă*, *vîrf* etc.). Criteriile lingvistice țin, pe de o parte, de structura formativă a denumirii, iar, pe de alta, de semantica termenului generic; la acestea se adaugă, în cazul numelor de state, criteriul extralingvistic al respectării denumirii oficiale. Se consideră că face parte din numele propriu şi se scrie deci cu inițială majusculă termenul generic:

— urmat de cuvinte (adjective: *Strada Lungă*; numerale: *Bulevardul 1848*; prepoziţie + substantiv: *Vîrful cu Dor*) sau de forme (substantiv în genitiv: *Munţii Măcinului*) care nu s-ar putea folosi independent;

— aşezat după un substantiv în nominativ-acuzativ: *Feteşti-Sat*;

— cu un sens care nu (mai) corespunde realităţii denumite: *Rîmnicu-Vîlcea*, *Tîrgu-Jiu*.

În situaţiile opuse acestora termenul generic nu este înglobat în denumire şi, în consecinţă, se scrie cu iniţială minusculă cînd precedă numele propriu (simplu sau compus). Structura formativă specifică a acestor nume este reprezentată de un substantiv în nominativ-acuzativ: *munţii Retezat*, *vîrful Omul*.

e. Numele proprii ale oricăror întreprinderi, instituţii, asociaţii, indiferent de natura lor (politică, economică, socială, culturală, sportivă etc.) sau de importanţa lor (internaţională, naţională, locală) şi indiferent de lungimea lor.

Prima precizare este necesară pentru că între 1954 şi 1982 normele deosebeau scrierea instituţiilor centrale de cele necentrale, orientîndu-se după un criteriu extralingvistic (se scria *Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului*, dar *Facultatea de filologie*). A doua precizare este necesară pentru că unele lucrări normative bazate pe regulile academice din 1932 limitau iniţialele majuscule din cuprinsul unor asemenea nume proprii la denumirile scurte (recomandînd să se scrie *Teatrul Naţional*, *Curtea de Conturi*, *Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni*, dar *Asociaţiunea pentru literatura şi cultura poporului român*).

Dificultăţile privesc în principiu şi aici înglobarea sau neînglobarea termenului generic în situaţiile în care se distinge o denumire propriu-zisă; de regulă, cînd apare, termenul generic este înglobat în denumire şi scris cu iniţială majusculă

(*Întreprinderea de Panificație Titan*, *Clubul Sportiv Steaua*), deşi denumirea propriu-zisă se poate folosi şi fără el. Cele două niveluri ale denumirii se pot deosebi prin folosirea ghilimelelor la denumirea propriu-zisă: *Colegiul Dobrogean "Spiru Haret"*.

f. Numele proprii de ordine, medalii, premii, distincții şi titluri onorifice.

Dificultățile privesc uneori tot înglobarea sau neînglobarea termenului generic (*medalie*, *ordin*, *premiu*), iar alteori delimitarea dintre titlurile onorifice (*Laureat al Premiului de Stat*) şi titlurile ştiințifice sau profesionale, în general (*doctor în ştiințe*, *doctor honoris causa*, *artist emerit*, *maestru al sportului* etc.; vezi **3 f**).

g. Numele proprii de sărbători — calendaristice, religioase, populare, naționale, internaționale, actuale, vechi —, indiferent de importanța lor.

h. Numele proprii de evenimente: *Reforma (anticatolică)*, *Renaşterea*, *Unirea Principatelor*; cu acestea se asimilează congresele (colocviile, conferințele etc.): *Al XVIII-lea Congres Internațional de Lingvistică şi Filologie Romanică*.

2. Cu inițială majusculă la termenul unic şi la primul termen, dar cu inițiale minuscule la ceilalți termeni constitutivi se scriu:

a. Titlurile de publicații periodice, de opere literare, ştiințifice şi artistice (muzicale, coregrafice, plastice), de documente şi legi, de rubrici şi capitole, de spectacole, concursuri şi acțiuni similare.

Cînd sînt citate într-un text titlurile se marchează fie prin ghilimele, fie prin scrierea cu caractere cursive în texte tipărite, respectiv prin subliniere în textele scrise de mînă sau dactilografiate.

b. Numele proprii ale mărcilor de produse industriale: *Cordial* (produse cosmetice), *Flori de cîmp* (săpun), *Gloria* (aparat de radio).

Cu acestea se pot asimila numele proprii ale unor vehicule (trenuri, nave): *Independența* (navă maritimă), *Rîndunica* (navă fluvială).

c. Numele proprii ale unor rase, specii, varietăți de animale sau de plante: *Marele alb* (porci), *Record* (floarea-soarelui).

Dificultățile privesc delimitarea de numele comune ale altor rase, specii, varietăți, care se scriu cu inițială minusculă (vezi **3 h**). Ca nume proprii, denumirile scrise cu inițială majusculă nu au forme flexionare; ele se folosesc pe lîngă un termen generic exprimînd noțiunea de varietate sau reprezentînd numele de animal, respectiv de plantă.

d. Formulele de politețe alcătuite dintr-un substantiv şi una sau mai multe determinări: *Domnia sa* (şi *Domnia ei*, *lui*, *ta*, *voastră*), *Domniile lor*, *Excelența sa*, *Maiestățile lor regale* etc.

3. Cu inițială minusculă se scriu:

a. Numele de popoare şi de locuitori, indiferent de valoarea lor adjectivală sau substantivală: *european*, *român*, *ardelean*, *bucureştean*, *tulcean*, *vîrlezean*.

Precizarea referitoare la valoarea morfologică este necesară întrucît regulile academice din 1932 recomandau scrierea diferită a acestor cuvinte după cum erau substantive (cu inițială majusculă) sau adjective (cu inițială minusculă). Distincția era, pe de o parte, nejustificată, prin aplicarea exclusiv la această categorie onomasiologică (de ce nu şi la alte clase de cuvinte cu aceleaşi duble valori morfologice, unele derivate tot de la nume proprii: de exemplu, *luteran*, *mahomedan* sau *averescan*, *junimist*, *maiorescian*?), şi, pe de altă parte, nu totdeauna uşor de făcut (de exemplu, în funcția de nume predicativ: *el este ardelean*); dificultățile vechii reguli sporeau cu distincția cerută între sensul propriu şi sensurile figurate ale substantivelor de tipul *boem*, *chinez*, *țigan* şi cu neclarități în privința valabilității ei la nume vechi (ca *arbănaş* şi *arvanit* “albanez”, *muscal* “rus”) sau populare (*mocan*, *moț*,

muntean “locuitor de la munte”), precum şi la nume marcate afectiv (*başbuzuc*, *friț*, *nemțoi*, *româncuță*).

b. Numele punctelor cardinale, indiferent de caracterul lor neologic savant (internațional) sau vechi şi popular, deci: *est*, *orient* şi *răsărit*; *nord* şi *miazănoapte*; *sud* şi *miazăzi*; *vest*, *occident* şi *apus*.

Precizarea este necesară în raport cu unele recomandări din lucrări normative bazate pe regulile academice din 1932, care făceau o distincție nejustificată între termenii savanți (cu inițială majusculă) şi corespondentele lor româneşti (cu inițială minusculă).

c. Numele de epoci istorice şi geologice: *antichitatea* (sau *epoca antică*, *lumea antică*), *evul mediu*, *feudalismul* (sau *orînduirea feudală*), *paleoliticul*, *paleozoicul* etc.; cu acestea se asimilează şi numele de epoci şi curente culturale: *clasicism*, *romantism*.

d. Numele lunilor anului, indiferent de caracterul lor literar sau popular, şi numele zilelor săptămînii.

Vezi şi **XXIX.**

e. Numele disciplinelor de învățămînt: *chimie*, *economie politică*, *geografie*, *istorie*, *limba engleză*, *limba română* etc.

f. Numele de titluri ştiințifice şi profesionale, de funcții şi grade, indiferent de importanța lor: *academician*, *colonel*, *deputat*, *director*, *doctor*, *împărat*, *ministru* (şi *prim-ministru*), *preşedinte*, *secretar* (şi *prim-secretar*, *secretar general*), *rege*, *voievod* etc.

De reținut că se scrie cu inițială minusculă şi *domn* “domnitor, voievod”.

g. Denumirile serviciilor, secțiilor, sectoarelor din întreprinderi

şi instituţii: *direcţie*, *secretariat*; *catedra* (sau *laboratorul*) *de fizică*, *secţia de sculărie* etc.

În unele situaţii apar dificultăţi de delimitare faţă de unităţile independente scrise cu iniţială majusculă (vezi **1 e**): de exemplu, sînt necesare informaţii extralingvistice pentru a şti dacă un laborator este o instituţie de sine stătătoare sau un serviciu dependent (ca laboratoarele din cadrul unor instituţii de învăţămînt şi de cercetare). Dacă însă un serviciu oarecare este confundat cu o instituţie, numele lui urmează să fie scris cu iniţiale majuscule la toţi termenii; deci: ori *secţia de sculărie*, ori *Secţia de Sculărie*, dar nu *Secţia de sculărie*.

h. Denumirile unor rase, specii, varietăţi de animale sau de plante, exprimate prin adjective: *domnesc* (măr), *pietroasă* (cireaşă) sau prin substantive comune cu sau fără valoare adjectivală: *buldog*, *pechinez* (cîini), *ţigaie*, *ţurcană* (oi).

Vezi şi **2 c.** Delimitarea este, în general, mai clară la adjective, pentru care este specifică scrierea cu iniţială minusculă, dar şi la acestea se admite iniţiala majusculă în contextele pasibile de interpretări diferite (de tipul *măr delicios* “măr gustos” faţă de *măr Delicios* “măr de soiul Delicios”). La substantive delimitarea se face după caracteristica celor comune de a avea forme flexionare şi după capacitatea lor de a fi folosite (şi) singure, fără un termen generic: de exemplu, *buldogi*, *ţurcane*.

i. Substantivele comune (unele şi cu valoare adjectivală) provenite din substantive proprii:

— nume de personaje literare: vezi **1 a**;

— nume de obiecte şi de rase, specii şi varietăţi de animale sau de plante denumite după locul de origine: *damasc*, *olandă* (ţesături); *astrahan*, *caracul* (blănuri şi rase de oi); *cotnar*, *murfatlar* (vinuri), *bistriţă* (prună), *turchestan* (pepene);

— nume de obiecte sau unităţi de măsură şi nume de rase, specii şi varietăţi de animale sau de plante denumite după o

persoană (inventator, creator, producător sau comerciant, prim posesor sau prim beneficiar): de exemplu, *diesel* (motor); *amper*, *joule*, *volt* (unități de măsură); *marghiloman*, *sandviş* sau *sandvici*, *savarină* (produse culinare); *ionatan* (măr).

4. Uneori scrierea cu inițială majusculă se poate explica simultan prin mai multe reguli. Astfel, scrierea titlurilor este justificată nu numai ca o categorie de nume proprii (**B 2 a**), ci şi ca o situație sintactică, în speță început de text (**A 1**); dacă titlul constă dintr-un nume propriu (de persoană, de loc etc.), majuscula este justificată şi de regula scrierii acestuia.

Unele cuvinte au acelaşi statut lexico-gramatical şi acelaşi fel de scriere în diverse întrebuințări, prin coincidența unor reguli referitoare la categorii onomasiologice diferite. În această situație sînt, de exemplu, numele proprii de persoane care se folosesc şi ca nume de locuri, de instituții, de produse sau de varietăți: *N. Bălcescu* sau *M. Kogălniceanu* ca nume de localități, de străzi şi de şcoli, *Napoleon* ca nume al unor varietăți de fructe (cireşe, mere, pere, struguri); de asemenea, numele proprii de locuri folosite ca nume de persoane, de instituții şi de produse sau de varietăți: *Dacia* ca nume de femeie, de filatură şi de editură sau ca marcă de automobil.

5. Unele categorii onomasiologice în întregime sau numai unele cuvinte în parte se pot scrie în mod diferit, în privința inițialei majuscule sau minuscule, în situații diferite, cînd se găsesc sub incidența altei reguli.

Numele punctelor cardinale, scrise în mod obişnuit cu inițială minusculă (vezi **3 b**), se scriu cu inițială majusculă cînd sînt folosite ca toponime: *Extremul Orient*, *influența Orientului* şi cînd intră în structura unui nume propriu geografic: *America de Nord*, *Berlin-Vest* (conform regulii de sub **1 d**) sau în structura unui nume propriu de instituție:

Gara de Nord (conform regulii de sub **1 e**).

Pentru abrevieri vezi **XXVIII A 5 c şi B 3 e**.

Numele lunilor anului, scrise în mod obişnuit cu iniţială minusculă (vezi **3 d**), se scriu cu iniţială majusculă în numele proprii de sărbători exprimate prin data calendaristică a acestora: *Întîi* (sau *1*) *Decembrie*, *24 Ianuarie* (conform regulii de sub **1 g**). Vezi şi **XXIX 1.**

Numele disciplinelor de învăţămînt, scrise în mod obişnuit cu iniţială minusculă (vezi **3 e**), se scriu cu iniţială majusculă (la toţi termenii constitutivi) în denumirile de unităţi de învăţămînt: *Facultatea de Istorie*, *Liceul de Matematică-Fizică* (în conformitate cu regula de sub **1 e**).

Ele se scriu cu iniţială majusculă (numai la primul termen) şi conform regulii sintactice a începutului de text (vezi **A 1**): în diverse rubrici sau liste, cum sînt rubricile din catalog, şi în titluri de manuale sau de alte publicaţii constînd din numele obiectului de studiu (vezi **2 a**): de exemplu. *Limba română* (rubrică în catalog, titlu de revistă şi de manual). Atenţie la deosebirea dintre *Facultatea de Limba şi Literatura Română* şi (revista) *Limba şi literatura română* sau dintre *Manual de limba română* (ca şi *învăţ la limba română*) şi *Limba română. Manual pentru clasa a V-a*!

Numele proprii de instituţii alcătuite din cuvinte comune (un termen generic şi diverse determinări indicînd specia) pot fi omonime sau aparent omonime cu grupuri nominale care nu au statut de nume proprii şi de care se deosebesc prin scriere. Se scrie corect *Liceul de Matematică-Fizică*) dar *învaţă la un liceu de matematică-fizică* sau *În judeţ sînt două licee de matematică-fizică*; *Facultatea de Fizică*, dar *o facultate* şi *facultăţile de fizică*; *Teatrul Naţional*, dar *un teatru naţional* şi *teatrele naţionale*.

Omonimii asemănătoare, reale sau aparente, se întîlnesc şi în alte situaţii, generînd uneori ezitări şi greşeli în scriere. O confuzie frecventă se face între *Ţara Românească*, denumire consacrată pentru "Muntenia", ca formaţiune statală istorică, şi *ţara românească* "statul român, patria românilor" sau *ţările române* "(toate) formaţiunile statale româneşti".

Prin suprapunerea regulii sintactice a începutului de text se produc deosebiri de scriere în anumite categorii de texte. Termenul generic neînglobat într-un nume propriu, scris cu iniţială minusculă în texte obişnuite (*Am urcat de două ori pe vîrful Caraiman*, *Am fost pe malul lacului Sinoe*; vezi**1 d**), se poate scrie cu iniţială majusculă pe o hartă: *Vîrful* (sau *Vf.*) *Caraiman*, *Lacul* (sau *L.*) *Sinoe*.

C. Pronumele de politeţe se scriu de obicei cu iniţială minusculă. În orice caz, acest fel de scriere este singurul adecvat la pronumele care exprimă un grad de politeţe intimă: *dumneata* şi, mai ales, *mata*, la fel *dînsul*, cînd este simţit ca pronume de politeţe. Pentru politeţea distantă, de tipul *dumneavoastră*, vezi **D**.

De remarcat deosebirea faţă de formulele de politeţe de sub **2 d.**

D. Scrierea cu iniţială majusculă sau minusculă este facultativă în unele situaţii, în care poate avea valoare stilistică.

a. Scrierea cu iniţială majusculă în loc de minusculă este posibilă la orice cuvînt dacă intervine intenţia de reliefare pentru sugerarea importanţei acordate sau a atitudinii de reverenţă.

Sînt tratate în acest fel mai cu seamă:

— numele de persoane şi de lucruri considerate unice de cel care scrie: părinţii şi bunicii, soţul/iubitul şi soţia/iubita, şeful

ierarhic, locul de muncă, ţara proprie etc. De exemplu: *Am visat-o pe Mama*, *M-am adresat Directorului*, *Mă duc la Institut*, *Şi-a dat viaţa pentru Patrie*; procedeul e folosit mai ales în adresări directe şi indirecte: *Domnule Director*, *Domnului Profesor*...;

— substantive comune sinonime, în contextul dat, ale unor nume proprii: *Capitală* = *Bucureşti*;

— substantive abstracte ca *adevăr*, *dreptate*, *iubire*, *libertate*, *omenie*: *în numele Libertăţii*;

— pronumele şi adjectivele pronominale care ţin locul unor substantive din categoriile precedente: de exemplu, *Ea* "soţia sau iubita" (şi *a Ei*), îndeosebi pronumele de politeţe şi cele referitoare la ele în adresări oficiale: *Mă adresez Dumneavoastră pentru a Vă informa*, *Apelez la bunăvoinţa Dumneavoastră* etc.

Deşi iniţiala majusculă este permisă în asemenea situaţii, se recomandă folosirea ei cu măsură. Abuzul de majuscule cu caracter excepţional este obositor şi anulează însuşi efectul expresiv urmărit.

Scrierea cu majuscule se explică uneori şi prin interpretarea unor substantive drept izolări eliptice din nume proprii compuse: de exemplu, *Institut* < *Institutul* de *Lingvistică*.

b. Scrierea cu iniţială minusculă în loc de majusculă la nume proprii de persoane şi de instituţii este folosită uneori cu valoare peiorativă exprimînd minimalizarea şi chiar detestarea. Grafiile de acest fel, cu antecedente interbelice, au constituit o modă temporară în publicistică imediat după 1989: *ceauşescu* pentru *N. Ceauşescu*, *p.c.r.* pentru *Partidul Comunist Român.*

Scrierea cu iniţială minusculă în loc de majusculă la început de vers (chiar şi la primul) este permisă dacă aşa a scris poetul

respectiv. Ea este o caracteristică a poeziei moderne, în opoziție cu cea tradițională.

E. Scrierea cu majuscule sau cu minuscule este folosită uneori în mod intenționat împotriva normelor lingvistice (ortografice), din dorința de originalitate, deci ca procedeu ținînd de arta grafică.

a. Pe de o parte, se întîlneşte scrierea cu inițială minusculă a unor nume proprii care trebuie scrise cu inițială majusculă: mai ales nume de persoane (la semnătură şi pe coperta/foaia de titlu: *eugen barbu*), titluri de publicații (revistele *flacăra* şi *magazin istorie*, de exemplu) şi de opere literare (cu minuscule şi la nume proprii din cuprinsul titlului: *fiica dunării şi-a mării*), denumiri de magazine şi instituții (*editura meridiane*).

b. Pe de altă parte, se întîlneşte scrierea cu inițială majusculă a unor substantive comune care trebuie scrise cu inițială minusculă: mai ales în enumerări, eventual aşezate pe rînduri diferite, din reclame comerciale (*Vizitați raioanele de: Confecții*, *Jucării şi Articole de menaj* sau *Vindem: Uniforme şcolare*, *Costume de liceeni*).

c. Ca procedeu grafic, se recurge la scrierea cu majuscule şi a unei/unor litere neinițiale, din interiorul sau de la sfîrşitul unui cuvînt, de obicei pentru sugerarea unor relații ascunse. De exemplu, grafia *momenTe*

Vesele la televiziune (= TV).

Aceste grafii nonconformiste — izvorîte din necesitatea de variație, căreia i se datoreşte şi apelul la caractere tipografice rare, la folosirea unor litere modelate după alte alfabete sau la alte artificii — reprezintă un fel de joacă de-a scrisul. Ele sînt nerecomandabile nu atît în sine, cît prin efectul, desigur involuntar, pe care-l au asupra celor care nu le înțeleg substratul artistic şi le judecă exclusiv sub aspect ortografic, fie condamnîndu-le ca abateri, fie

— mai grav — adoptîndu-le ca modele în scrisul curent. În ce priveşte însuşi efectul artistic, el este anulat de banalizarea acestor procedee, devenite maniere. De altfel, limitele procedeului de evitare a majusculelor rezultă din faptul că nimeni nu îndrăzneşte să scrie astfel numele patriei sau nume de personalităţi oficiale.

Respectarea normelor ortografice ar trebui să constituie o normă şi pentru graficieni!

Singurul procedeu grafic tolerabil, prin faptul că nu produce confuzii cu scrisul curent, este reliefarea prin scriere integrală cu majuscule a unui text, a unui fragment de text (titluri, citate importante) sau a unor cuvinte-cheie. De exemplu, în reclame comerciale: *Vindem UNIFORME ŞCOLARE pentru elevi de toate vîrstele*, *COSTUME de LICEENI* sau *Cumpăraţi chiar AZI uniformele şcolare pentru copiii dv.!*

F. În scrierea literelor majuscule este obligatorie notarea semnelor diacritice la corespondentele lui *ă*, *â*, *î*, *ş*, *ţ*: *Ă*, *Â*, *Î*, *Ş*, *Ţ*. Majuscula corespunzătoare lui *i* se scrie însă fără punct deasupra (*I*).

XXVIII. Abrevierile

Abrevierile sau prescurtările se folosesc — mai ales în scris, dar uneori şi în vorbire — pentru economie de spaţiu şi de timp. Ele sînt caracteristice limbajului tehnico-ştiinţific şi celui administrativ, care utilizează, cu mare frecvenţă, diverse abrevieri convenţionale (îndeosebi simboluri şi indicaţii bibliografice), dar unele abrevieri apar şi în alte stiluri funcţionale; cel mai puţin se întîlnesc în stilul beletristic.

A. Abrevierile pot fi clasificate din diverse puncte de vedere: după natura lor pur grafică sau/şi orală; după aria, gradul şi restricţiile

de folosire (generale şi speciale, chiar particulare; uzuale sau curente şi rare, chiar ocazionale; libere sau absolute şi contextuale); după caracterul lor naţional sau internaţional, de unde şi concordanţa sau neconcordanţa cu cuvîntul reprezentat şi folosirea unor litere din alte alfabete; după sensul sau valoarea lor (monovalente şi polivalente pe plan lexical şi gramatical); după categoriile lingvistice ale bazelor abreviate (cuvinte simple, cuvinte compuse, îmbinări de cuvinte; părţi de vorbire şi clase sau specii ale acestora, ca substantivele comune şi proprii, pronumele de politeţe; categorii onomasiologice); după felul abrevierii (pur literale — cu litere din alfabetul limbii române sau/şi cu litere din alte alfabete — şi mixte, realizate din litere asociate cu cifre sau cu alte semne grafice); după mecanismul de obţinere a abrevierii (din litere iniţiale, din litere nesuccesive şi din fragmente de cuvinte); după accesibilitatea abrevierii (uşor decodabile şi ermetice).

1. Cele mai multe abrevieri sînt pur grafice, necesitînd întregirea la lectura orală (vezi **B 4**). De exemplu: **cca** “circa”, **nr.** “numărul”.

Unele abrevieri pot apărea şi în exprimarea orală, în limba comună sau numai în limbaje speciale. În general au (şi) aspect oral abrevierile de cuvinte compuse, mai ales ale numelor proprii de întreprinderi şi instituţii, fie că permit lectura cursivă (de exemplu: **BIG** “(magazin de) băcănie, (articole) industriale (şi de tip) Gospodina”, **Plafar** “(magazin de) plante farmaceutice”), fie că se citesc pe litere (**C.F.R.** “Căile Ferate Române”, citit [če-fe-re] sau [ke-fe-re]); vezi **B 4**.

Abrevierile folosite şi în exprimarea orală pot deveni cuvinte de sine stătătoare; este cazul atît al unor nume proprii devenite comune (de tipul *big-uri*, *un plafar* etc.), cît şi al unor termeni tehnici ca **VAR** “volt-amper reactiv”.

La unii vorbitori un fenomen asemănător se produce cu abrevierea **onor.** “onoratul, onoratului, onorata, onoratei, onoraţii, onoraţilor, onoratele, onoratelor”, care tinde să devină adjectiv invariabil, ceea ce se reflectă grafic în omiterea punctului final, iar gramatical în schimbarea construcţiei: în locul unor substantive nearticulate (*onor. călători*, *onor. familii*) apar forme articulate enclitic (*onor călătorii* sau *onor călătorilor*; *onor familiei*).

2. Pe lîngă un inventar de abrevieri generale în limbă, cunoscute tuturor vorbitorilor culţi şi înregistrate de obicei în lucrări normative de uz curent, există numeroase abrevieri specifice anumitor limbaje sau stiluri funcţionale, cunoscute din manuale de cei iniţiaţi în domeniul respectiv, şi chiar abrevieri specifice unei anumite persoane sau unei anumite lucrări; abrevierile speciale şi cele particulare folosite în texte date publicităţii sînt explicate în anexe sau note pentru înlesnirea decodării. În cadrul fiecărei categorii se pot distinge, după frecvenţă, abrevierile uzuale sau curente de cele rare sau ocazionale.

În timp ce majoritatea abrevierilor sînt de sine stătătoare, libere sau absolute, independente de o anumită vecinătate, unele abrevieri sînt contextuale, depinzînd de anumite vecinătăţi. În această situaţie sînt abrevierile legate de vecinătatea directă (anterioară sau posterioară) a unor:

— cifre: **p.** “pagina”, **r.** “rîndul”, **sec**. “secolul”, **vol**. “volumul” şi toate abrevierile numelor de unităţi de măsură (**l** “litru”, **m** “metru” etc.);

— date: **a. c.** “anul curent” şi **l. c**. “luna curentă”, **e. n.** “era noastră” şi **î. e. n.** “înaintea erei noastre”;

— nume proprii de persoană (nume de familie): toate abrevierile

unor nume de titluri academice şi profesionale (**dr.** “doctor”, **ing**. “inginer”, **prof**. “profesor”), precum şi abrevierile prenumelor (**Al.** “Alexandru”, **I.** “Ion”);

— nume proprii de persoană (nume de familie ori prenume) sau/ şi titluri academice ori profesionale: abrevierile unor termeni sau formule de adresare şi de referire (**d.** sau **dl** “domnul”, **dna** “doamna”, **P. S. S**. “Preasfinția sa”).

De asemenea sînt contextuale abrevierile unor cuvinte care se folosesc în acest fel numai în abrevieri compuse corespunzătoare unor cuvinte compuse sau unor îmbinări de cuvinte. De exemplu: **d**. “de” în **d. e.** “de exemplu” şi “după” în **d**. **a**. “după-amiază”; **c**. “curent” în **a. c.** “anul curent” şi **l. c.** “luna curentă”, dar **crt**. “curent” în **nr. crt.** “numărul curent”.

3. Abrevieri cu specific național sînt cele care pornesc de la cuvinte româneşti; de exemplu: **dv.** şi **dvs.** “dumneavoastră”, **intr.** “intrarea”, **r.** “rîndul”, **şos.** “şoseaua”; **î. a.** “înainte de amiază”, **ş. a. m. d.** “şi aşa mai departe”.

Numeroase abrevieri au caracter internațional. Dintre acestea cele mai multe sînt raportabile şi la cuvinte româneşti; de exemplu: **Ag** “argint”, **m** “metru”, chiar **p** “piano”, **p. s.** “post-scriptum”, **a.m.** (< lat. *ante meridiem*) “antemeridian”, **loc. cit.** (< lat. *loco citato*) “(în) locul citat”, **ss** (< lat. *sua subscriptione*) “cu semnătura sa”.

Un caz extrem este reprezentat de raportarea abrevierii **etc**. (< lat. *et caetera* “şi celelalte”) la un adverb *etcetera*, care nu apare niciodată scris întreg, fiind inserat în dicționare numai pentru existența sa orală, ca lectură a abrevierii grafice menționate.

Altele însă, fie că pornesc de la cuvinte străine, fie că sînt

absolut convenţionale, nelegate de nici o limbă, prezintă discordanţe totale sau parţiale faţă de echivalentul românesc:

a) discordanţe totale: **e** “(nota) mi”, **h** “oră”, **HP** (< engl. *horse-power*) “cal-putere”;

b) discordanţe parţiale: **Å** “angstrom”, **Cm** “curiu” şi **Tm** “tuliu”, **Dy** “disprosiu” şi **dyn** “dină”, **Fe** “fier”, **q** “chintal”, **Rh** “rodiu” şi **Th** “toriu”.

Abrevierile internaţionale corespund uneori numai unuia dintre sinonimele existente în limba noastră pentru aceeaşi noţiune şi nu totdeauna celui mai frecvent; de exemplu: **Hg** “hidrargir/mercur”, **K** “kaliu/potasiu”.

Pentru unele noţiuni există dublete constituite dintr-o abreviere naţională şi una internaţională (pornind de la o limbă străină); de exemplu: **CP** şi **HP** “cal-putere”; (**d. a.** şi **p. m.** “după-amiază”, **î. a**. şi **a. m.** “înainte de amiază”; **nr**. şi **n°** sau **no.** “numărul”; **S. U. A.** şi **U. S. A.** “Statele Unite ale Americii”.

Unele abrevieri internaţionale nu sînt analizabile pentru orice vorbitor român, care le poate cunoaşte numai sensul global; de exemplu, **O.K.** (formulă de aprobare), **S. O. S.** (semnal de alarmă). Necunoaşterea caracterului străin al unei abrevieri duce şi la greşeli: indicaţia **cf.** < lat. *confer* “compară” este înţeleasă de unii greşit drept “conform”.

4. a. Din punct de vedere lexical, cele mai multe dintre abrevierile fixate în normă sînt monovalente (desemnează o singură noţiune): **Au** “aur”, **cca** “circa”, **E** “est”, **ha** “hectar”, **p**. sau **pag.** “pagina”, **urm.** “următoarele”. Există însă şi numeroase abrevieri polivalente (care desemnează două sau mai multe noţiuni, de obicei din domenii diferite); de exemplu: **cap.** “capitolul; caporal”; **fig.** “figura; figurat”; **N** “nitrogen/azot; neper;

newton; nord”; **S** “siemens; sud; sulf”.

b. Din punct de vedere gramatical, puţine abrevieri sînt monovalente (corespunzînd unei singure forme flexionare); de exemplu: **d.** sau **dl** “domnul”, **dlor** “domnilor”, **dlui** “domnului”; **dna** “doamna”, **dnei** “doamnei”; **d-ta** “dumneata”; **d-tale** “dumitale”. De obicei abrevierile sînt polivalente sub acest aspect; de exemplu: **gr** “gram, grame”, **onor.** “onoratul, onoratului, onorata, onoratei...”, **sec.** “secolul, secolului, secolele, secolelor”.

5. Abrevierile pot corespunde unor categorii lingvistice variate.

a. Din punctul de vedere al structurii, bazele abreviate pot fi:

a) cuvinte simple, fie nederivate: **Br** “brom”, **dr.** “doctor”, **str.** “strada”, fie derivate (interesează faptul că la derivatele cu prefixe abrevierea poate prelua elemente din ambele componente: prefixul şi tema): **c/val.** “contravaloarea”, **I. D. R.** “intradermoreacţie”, **P. S. S.** “Preasfinţia sa”, **slt.** “sublocotenent”;

b) cuvinte compuse (la care, de asemenea, abrevierea poate prelua elemente de la principalii termeni componenţi, chiar cînd compusul de bază este sudat şi scris într-un singur cuvînt): **CP** “cal-putere”, **d.a.** “după-amiază”, **D.D.T.** “diclordifeniltriclormetilmetan”, **km** “kilometru”, **lt.-col.** “locotenent-colonel”, **ms.** “manuscris”;

c) îmbinări de cuvinte: **a. c.** “anul curent”, **î. a**. “înainte de amiază”, **î. e. n.** “înaintea erei noastre”, **O. Z. N.** “obiect zburător neidentificat”, **P. A. L.** “placă aglomerată lemnoasă”, **ş.a.m.d.** “şi aşa mai departe”, **VSH** “viteza de sedimentare a hematiilor”.

b. Din punct de vedere morfologic, bazele abreviate reprezintă următoarele părţi de vorbire:

— substantive (cu cele mai multe abrevieri), atît comune: **g** sau **gr** “gram”, **ing.** “inginer”, **nr.** “numărul”, **Pb** “plumb”, cît şi proprii: **Astra** “Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român”, **C.F.R.** “Căile Ferate Române”, **I.** “Ion”;

— adjective: **c.** “curent” (în **a.c.** şi **l.c.**), **I**. “internaţional” (în **A.G.I.** “Anul Geofizic Internaţional”), **univ.** “universitar” (în: **prof. univ.**);

— adjective pronominale (posesive): **n.** “noastră” (în: **e.n.**), **s.** “sa” (în **M.S.** “Maiestatea sa);

— pronume: (de politeţe) **d-ei** “dumneaei”, **dv.** şi **dvs.** sau **d-voastră** “dumneavoastră”; (demonstrative) **cl.** “ceilalţi, celelalte” (în: **ş.cl.**); (nehotărîte) **a.** “alţii, altele” (în: **ş.a.**);

— verbe: **cf.** < lat. *confer* “compară”, **v**. “vezi”;

— adverbe: **a.** “aşa” (în: **ş.a.m.d.), cca** “circa”, **d**.**a**. “după-amiază”, **m.d.** “mai departe” (în: **ş.a.m.d.**);

— prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: **d.** “de” (în: **d.e.**) şi “după” (în: **d.a.**), **î.** “înainte de” (în: **î.a., î. e. n.**), **vs.** < lat. *versus* “faţă de”;

— conjuncţii: **ş.** “şi” (în: **ş.a.**, **ş.a.m.d.**, **ş.cl.**).

c. Din punct de vedere onomasiologic, bazele abreviate în mod curent şi abrevierile respective reprezintă:

— numele unităţilor de măsură: **g** şi **gr** “gram”, **l** “litru”, **m** “metru”, **V** “volt” etc.;

— numele punctelor cardinale: **N** “nord”, **S** “sud”, **E** “est”, **V** “vest”;

— numele lunilor anului: **ian.** “ianuarie”, **febr.** “februarie”, **mart.** “martie”, **apr.** “aprilie”, **iun.** “iunie”, **iul.** “iulie”, **aug.** “august”, **sept.** “septembrie”, **oct.** “octombrie”, **n.** “noiembrie”,

dec. “decembrie”;

Numele lunii *mai* nu se abreviază. Vezi şi **XXIX.**

— numele altor noţiuni temporale: **d.a.** “după-amiază”, **e.n.** “era noastră”, **sec.** “secolul”;

— titluri academice, nume de profesii, grade militare: **acad.** “academician”, **agr.** “agronom”, **arh.** “arhitect”, **conf. univ.** “conferenţiar universitar”, **cpt.** “căpitan”, **dr.** “doctor”, **ing.** “inginer”, **lt.** “locotenent”, **prof.** “profesor”, **serg.** “sergent” etc.;

— termeni şi formule de adresare şi referire: **d.** sau **dl** “domnul”, **M.S.** “Maiestatea sa” etc.;

— pronume şi formule de politeţe: **d-ta** “dumneata”; **dv.**, **dvs.**, **d-voastră** “dumneavoastră”; **D-sa** “Domnia sa”; **Dv., Dvs.** “Domnia voastră”;

— termeni şi formule din limbajul administrativ: **a.c.** “anul curent”, **com.** “comuna”, **exp.** “expeditor”, **jud.** “judeţul”, **L.S.** “locul sigiliului (ştampilei)”, **mun.** “municipiul”, **nr.** “numărul”, **S.C.** “societate comercială”, **SRL** “societate cu răspundere limitată”, **ss** “cu semnătura sa” etc.;

— indicaţii bibliografice: **art.** “articolul”, **cap.** “capitolul”, **fig.** “figura”, **obs.** “observaţia”, **p.** sau **pag.** “pagina”, **tab.** “tabelul”, **v.** “vezi”, **vol.** “volumul, volume(le)”;

— (cel puţin unele) simboluri din chimie, fizică şi matematică: **C** “carbon”, **Cl** “clor”, **H** “hidrogen”, **O** “oxigen”, **S** “sulf”; ***c*** “viteza luminii”, ***F*** “forţă”, ***m*** “masa”, ***v*** “viteză”; ***L*** “lungime”, ***l*** “lăţime”, **log.** “logaritm”, **sin** “sinus”;

— formule de legătură şi de enumerare: **d.e.** sau **de ex.** “de exemplu”, **etc.** “etcetera”, **ş.a.** “şi alţii”, **ş.a.m.d.** “şi aşa mai departe”;

— formule diverse, mai ales epistolare: **N.B.** < lat. *nota bene!*

“ia seama bine, fii atent”, **P.S.** “post-scriptum”;

— nume proprii de persoane: (prenume) **Al.** “Alexandru”, **Gh.** “Gheorghe”, **I.** “Ion”; (nume complete în pseudonime sau în sigle) **Nigrim** “Nicolae Grigore Mihăilescu”, **Tradem** “Traian Demetrescu”, **M.R.P.** “Miron Radu Paraschivescu”;

— nume proprii de întreprinderi, instituții, asociații: **C.E.C.** “Casa de Economii şi Consemnațiuni”, **TAROM** “Transporturile Aeriene Române”, **ONU** “Organizația Națiunilor Unite”;

— nume proprii geografice şi teritorial-administrative (denumiri compuse ale unor state): **R.F.G.** sau **R.F. Germania** “Republica Federală Germania”, **SUA** “Statele Unite ale Americii”, **R.M.** “Republica Moldova;, **R.P. Chineză** ”Republica Populară Chineză”;

— simboluri (indicative) de state, județe sau oraşe: **B** “Bucureşti”, **RO** “România”, **TL** “Tulcea”.

6. Abrevierile pot consta din:

a. litere — minuscule sau majuscule —: (din alfabetul limbii române) **mg** “miligram”, **V** “volt”; (din alte alfabete) **Å** “angstrom”, **µ**, “micron”, **µΩ** “microohm”; (litere din alfabete diferite: româneşti şi străine) **µg** “microgram”, **MΩ** “megaohm”;

b. litere asociate cu cifre: **m^2** “metru pătrat”, **O_3** “ozon”;

c. litere asociate cu alte semne grafice: **r^o** “recto”, **v^o** “verso”.

Deşi prezintă asemănări funcționale, scrierea numerelor prin cifre (*2*, *II*, *al II-lea*) sau notații de tipul ' “minut”, " “secundă”, ^{o} “grad” nu sînt abrevieri, întrucît nu pornesc de la cuvinte.

În componența abrevierilor pot intra diverse semne ortografice: punctul, cratima, bara oblică (vezi **B 3 a, b, c**).

Folosirea literelor minuscule sau majuscule şi a anumitor caractere

(drepte sau cursive) ține de structura abrevierii; vezi **B 3 e.**

7. Abrevierile se realizează prin:

a. litera inițială a cuvîntului în cauză sau literele inițiale ale cuvintelor dintr-o îmbinare sau dintr-o denumire compusă: **a.c.** "anul curent", **î.e.n.** "înainte de era noastră", **C.F.R.;**

b. litere nesuccesive din structura cuvîntului în cauză: (prima şi ultima) **dl** "domnul", **pz** "piez", **Rn** "radon"; (inițiala prefixului şi a bazei sau inițialele termenilor unui compus): **slt.** "sublocotenent", **cm** "centimetru", **dv.** "dumneavoastră", **ha** "hectar", **kgm** "kilogrammetru"; (inițiala şi altă literă sau alte litere fără o motivație anume) **Ag** "argint", **At** "astatiniu", **cpt.** "căpitan", **tg** "tangentă";

Literele nesuccesive selectate din interiorul bazei sînt de obicei litere care notează consoane; există însă şi abrevieri discontinue cu litere care notează vocale: de exemplu. **Ci** "curie" sau **dam** "decametru".

Abrevierile discontinue — alcătuite din litere nesuccesive în cuvîntul de bază — pot conține succesiuni grafice nepermise sau rare în alte situații (vezi **XXIV**): de exemplu, succesiunea *sb* în **asb** "apostilb" şi **Sb** "stibiu". De remarcat şi literele duble care apar în situații neobişnuite: **cca** "circa", **mm** "milimetru".

c. segmentul inițial al cuvîntului în cauză sau segmente inițiale ale cuvintelor dintr-o îmbinare sau dintr-un compus: **arh.** "arhitect", **cos** "cosinus", **cosec** "cosecantă", **ian.** "ianuarie", **art. cit.** "articolul citat", **serg.-maj.** "sergent-major", **ASIROM** "Asigurarea Românească", **Astra** "Asociațiunea Transilvană...";

d. combinații de litere şi segmente: **cca** "circa", **dna** "doamna", **dnei** "doamnei", **ADAS** "Administrația Asigurărilor de Stat", **TAROM** "Transporturile Aeriene Române";

e. combinații de litere şi cuvinte: **aragaz** < *A.R.A.* [= Asociația Româno-Americană] + *gaz*, **D-sa** "Domnia sa", **D-sale** "Domniei sale";

f. combinaţii de segmente şi cuvinte: **Eurasia, gostat, Rompetrol.**

8. Accesibilitatea unei abrevieri depinde de familiarizarea cu baza abreviată şi cu domeniul (limbajul) în care se foloseşte.

În general, sînt mai uşor decodabile abrevierile mai lungi, care reţin mai multe elemente din bază şi care sînt realizate din sau şi din segmente continue, nu numai din litere iniţiale (de exemplu, într-un dicţionar sau o gramatică **subst.** faţă de **s.** "substantiv"); abrevierile de acest fel sînt însă mai puţin economice. De asemenea sînt uşor decodabile abrevierile folosite într-un text după folosirea bazei neabreviate (de exemplu, **M.** *Ionescu* după ce s-a menţionat integral prenumele *Marin*).

Sînt greu decodabile şi chiar ermetice abrevierile lipsite de un indiciu semnificativ, mai ales cînd nu apar într-un context ajutător; este cazul abrevierilor unor nume de instituţii în adrese sau enumerări (de exemplu: **F.C.E.**, **I.P.R.S.** etc.).

B. Problemele de corectitudine pe care le pun abrevierile privesc: modul lor de realizare; existenţa unor variante de structură; scrierea; pronunţarea; condiţiile de întrebuinţare.

Numeroase abrevieri sînt fixate prin norme. Abrevierile generale şi uzuale, precum şi principalele abrevieri speciale sînt înregistrate în lucrările ortografice normative, în primul rînd în DOOM; ele pot fi cunoscute deci prin consultarea acestor lucrări. Pe lîngă normele care privesc aspectul diverselor abrevieri în parte, există unele norme generale ale abrevierii ca procedeu; cunoaşterea lor serveşte atît la înţelegerea unor abrevieri existente, cît şi la formarea unor eventuale abrevieri noi.

1. În ce priveşte modul de realizare a abrevierilor (pentru

care vezi **A 7**):

a. Nu sînt recomandabile abrevierile prin care nu se realizează o economie reală de spațiu grafic, mai ales cînd spațiul unei litere omise este preluat de punct sau de cratimă (de aceea din principiu este nerecomandabilă abrevierea cuvintelor alcătuite din două litere: de exemplu, a prepozițiilor *cu*, *de*, *în*, *la*); abrevieri ca **î.l.d.** “în loc de”, **p-ța** “piața” sînt inutile, pentru că economisesc în fapt cîte un singur semn grafic. Se face excepție totuşi pentru unele abrevieri din componența altora: de exemplu, **d.** “de” în **d**.**e**. “de exemplu” (dar **de ex.,** nu **d.ex.)**; **S.** “sa” în **M.S.** “Maiestatea sa” sau **P.S.S.** “Preasfinția sa”; **ş.** “şi” în **ş.a.** “şi alții, şi altele” sau **ş.a.m.d** “şi aşa mai departe”.

b. Nu sînt recomandabile abrevierile hibride sau semiabrevierile, în speță abrevierea parțială a unui compus sau a unei îmbinări terminologice: *metru pătrat* se abreviază corect **m²** , nu **m pătrat**, nici **metru²**.

c. Cu excepția abrevierilor internaționale, iar, dintre cele naționale, cu excepția abrevierilor reduse la litera inițială a bazei (**a.** din **a.c.** sau **e.** din **d.e.**, **A.** “Ana, Andrei, Aurel etc.”) şi a celor care mențin finala bazei (**cca** “circa”, **dna** “doamna”, **drei** “domnişoarei”), nu se admit abrevieri terminate în litere cu valoare de vocală sau semivocală/semiconsoană. *Gheorghe* se abreviază corect **G.** sau **Gh.** (nu **Ghe**.!), *noiembrie* se abreviază **n.** (nu **noi.** sau **noe**.!), iar raionul **r.** sau **rn.** (nu **rai**.!).

2. Unele abrevieri au variante admise în normă. Ele pot diferi prin:

— lungime: **cot** şi **cotg** “cotangentă”; **d.** şi **dl** “domnul”; **dv.**, **dvs.** şi **d-voastră** “dumneavoastră”; **g** şi **gr** “gram” (dar numai **cg**, **dag**, **dg**, **hg**, **kg**, **mg**); **ib.** şi **ibid.** (< (lat.) *ibidem*) “în acelaşi loc, tot acolo”; **p.** şi **pag.** “pagina”;

— prezența (sau absența) şi locul unor semne ortografice (vezi **B 3 a**);

— folosirea literei majuscule sau minuscule (vezi **3 e**);

— scrierea mai sus (la umăr) a abrevierii sau însoțirea ei de semnul ^{o} : ^{r} sau **r**^{o} “recto”, ^{v} sau **v**^{o} “verso”.

La acestea se adaugă:

— existența dubletelor sinonime de tipul **a.m.** şi **î.a.** “înainte de amiază”, **etc.** şi **ş.cl.** “şi ceilalți, şi celelalte” (vezi **A 3**);

— existența unor abrevieri sinonime cu notații grafice de alt tip (neliterale), de exemplu: **min.** şi ' “minut”, **sec.** şi " “secundă”.

3. Scrierea corectă a abrevierilor are aspecte legate de prezența unor semne ortografice (punctul, cratima, bara oblică); caracterele drepte sau cursive; majuscule sau minuscule; aşezarea în rînd; dublarea unor litere.

La acestea se adaugă folosirea unor litere din alfabete străine şi a unor semne grafice neliterale (vezi **A 6**).

a. Dintre semnele ortografice care pot apărea în abrevieri cel mai important este punctul. Deşi este considerat specific pentru abrevieri, punctul nu se foloseşte la orice abreviere: pe lîngă abrevieri la care punctul final sau interior este obligatoriu, există unele la care el este interzis şi altele la care el este facultativ.

În general, abrevierile care pornesc de la cuvinte unice au un punct la sfîrşit.

Nu se scriu însă cu punct final următoarele abrevieri:

— abrevierile care mențin ultima literă a bazei: **cca** “circa”, **dl** “domnul”, **dnei** “doamnei”, **d-ta** “dumneata”, **jr** “junior”;

Această regulă are unele excepții reale (**dr.** “doctor”, **mr.** “maior”) şi altele aparente (întrucît corespund numai formelor articulate, nu celor nearticulate; de exemplu, **nr.** “numărul”, nu “număr”; de aceea *bulevardul* se abreviază corect **bd.**, nu **bd**).

— numele unităților de măsură: **cm, dl, kg, m** etc.;

— numele punctelor cardinale: **E, S, N, V**;

— simbolurile din chimie, fizică şi matematică: **C, Hg, l, m** etc.;

— indicativele statelor şi ale judeţelor la autovehicule: **R, GB, I; GJ, TL.**

Perechi de abrevieri/simboluri constînd din aceleaşi litere se pot deosebi între ele prin scrierea cu sau fără punct final; de exemplu:

Co. < engl. *company*, lat. *compania*, dar **Co** "cobalt";

n. "nota", dar **n** "număr (întreg)";

r. "rîndul", dar **r** "röntgen";

Rh. factor în medicină, dar **Rh** "rodiu";

sec. "secolul" şi "secundă", dar **sec** "secantă";

str. "strada", dar **str** "steradian".

În mod excepţional unele abrevieri au în normă variante cu sau fără punct final: **f.** sau **f** < (lat.) *folio*.

Variantele din uz sînt mai numeroase; unele dintre ele se explică prin vechi deprinderi ortografice: de exemplu, scrierea cu punct a abrevierilor pentru numele unităţilor de măsură (**m.** sau **kg.**) şi pentru numele punctelor cardinale (**N.**). Tendinţa actuală este de renunţare la punct şi în alte situaţii.

La abrevierile care pornesc de la îmbinări de cuvinte şi denumiri compuse se pune şi problema punctelor interioare, dintre termenii abrevierii.

Se pune punct după fiecare termen al abrevierii unor îmbinări libere de cuvinte: de exemplu, **a.c., art. cit.** "articolul citat", **e.n.** "era noastră", **ş.a.m.d.** "şi aşa mai departe".

În mod excepţional, se pune punct după fiecare termen constitutiv sau numai după unii dintre ei şi la abrevierea unor cuvinte compuse: **d.a.** "după-amiază"; **kgf.m** "kilogram-forţă-metru".

Abrevierea formulelor *şi ceilalţi*, *şi celelalte* cunoaşte trei variante rezultate din folosirea punctului: **ş.cl.**, **ş.c.l.** şi **şcl.** Dintre acestea cea care are numai punct final (**şcl.**) este total greşită. Celelalte două sînt ambele acceptabile, dar preferabilă este prima (**ş.cl.**), care urmează o regulă generală, în timp ce a doua (cu punct interior la abrevierea unui compus: **c.l.** "ceilalţi, celelalte") se orientează după excepţii.

Nu se pun puncte la următoarele abrevieri:

— puţine abrevieri literale ale unor îmbinări terminologice, caracterizate prin sudură, datorată posibilităţii de lectură cursivă: **laser**, **radar, VAR;**

— abrevierile unor nume proprii compuse în a căror structură intră (şi) segmente sau cuvinte întregi: **ADAS** (nu **A.D.A.S.**!), **TAROM** sau **Tarom** (nu **T.A.R.O.M),** la fel **AGERPRES** sau **Agerpres, ROMPRES** sau **Rompres, ECOSOC, ICECHIM, SANEPID** etc.

Punctele sînt facultative la abrevierile compuse din litere iniţiale ale:

— unor cuvinte compuse (analizate în termenii constitutivi) şi îmbinări terminologice: **A. C. T. H.** sau **ACTH** "adrenocorticotrophormon";

— numelor proprii compuse de instituţii, organisme, state: **C.F.R.** sau **CFR; O.N.U.** sau **ONU; S.U.A.** sau **SUA.**

Scrierea fără puncte interioare este recomandabilă în situaţiile în care abrevierea nu este analizabilă în elemente cunoscute, deci există riscul disocierii unor segmente în litere fără corespondent. Pentru a nu greşi în exemple ca **ADAS** sau **ECOSOC** e preferabil să se scrie fără puncte interioare toate abrevierile (deci şi **CFR** sau **ONU**).

Abrevierile compuse fără puncte interioare nu se scriu cu punct nici la sfîrşit (nu se scrie deci **ADAS., ACTH.** sau **CFR.).**

b. Cratima se foloseşte în cuprinsul cîtorva abrevieri în două situaţii:

— fiind preluată din bază în cazul abrevierii unor cuvinte compuse nesudate: **ec.-cont.** “economist-contabil”, **lt.-col.** “locotenent-colonel”, **serg.-maj.** “sergent-major”, **N-V** “nord-vest”;

— marcînd discontinuitatea elementelor din structura abrevierii în cazul unor compuse sudate (de exemplu, **d-ta** “dumneata”, **d-tale** “dumitale”) şi în cazul unor formule echivalente cu pronumele de politeţe (**D-sa** “Domnia sa”).

Nu este corectă folosirea cratimei în abrevieri discontinue ale unor cuvinte simple, de exemplu în **d-na** în loc de **dna**, în **p-ța** “piața”sau în prenumele **C-tin** < *Constantin*, **D-tru** < *Dumitru* (de altfel, recomandabile sînt abrevierile **C.** sau **Const.**, respectiv **D.**).

Perechi de abrevieri constînd din aceleaşi litere se pot deosebi între ele prin prezenţa sau absenţa cratimei:

d-lui “dumnealui”, dar **dlui** “domnului”;

d-lor “dumnealor”, dar **dlor** “domnilor”.

c. Bara se foloseşte în cuprinsul următoarelor abrevieri:

— abrevierea prefixului *contra-* în **c/val.** “contravaloarea”;

— cu valoarea “pe” în abrevierea unor formule distributive de tipul **km/h** “kilometru pe oră”.

d. Cele mai multe abrevieri nu au restricţii în privinţa caracterelor grafice folosite: ele se scriu de obicei cu caractere tipografice drepte, dar pot fi scrise, după caz, şi cu caractere cursive.

Există însă unele simboluri din matematică, fizică şi muzică la care este obligatorie folosirea caracterelor cursive în textele tipărite, respectiv sublinierea în textele manuscrise sau dactilografiate.

Perechi de simboluri constînd din aceeaşi literă se pot deosebi între ele prin scrierea cu caractere drepte sau cursive. De exemplu:

A “amper” şi “amper-spiră”, dar *A* “arie”;
F “farad” şi “fluor”, dar *F* (sau *f*) “forte”;
h “ora” şi “(nota) mi”, dar *h* “înălţime”;
m “metru”, dar *m* “masă”.

Dat fiind rolul distinctiv al caracterelor cursive la abrevieri, în acest capitol nu s-au folosit asemenea caractere la toate abrevierile discutate, după tehnica obişnuită la citarea unor litere, sunete, cuvinte etc., ci numai la cele care se scriu astfel.

e. Scrierea cu litere minuscule sau majuscule a abrevierilor face parte din structura lor şi nu urmează regulile ortografice obişnuite.

Astfel, iniţiala majusculă se foloseşte la numeroase abrevieri care nu sînt nume proprii; de exemplu: toate simbolurile elementelor chimice, numele punctelor cardinale.

Literă majuscula poate apărea în corpul unei abrevieri scrise cu iniţiala minusculă: de exemplu, **eV** “electron-volt”, **kW** “kilowatt”, **pF** “picofarad”, **pH** “puterea hidrogenului”.

Perechi de abrevieri/simboluri constînd din aceeaşi literă sau aceleaşi litere se pot deosebi între ele prin scrierea cu majuscule sau minuscule. De exemplu:

cl “centilitru”, dar **Cl** “clor”;
d-ta “dumneata”, dar **D-ta** “Domnia ta”;
m “metru”, dar **M** “mach”;
n “număr (întreg)”, dar **N** “azot”, “neper”, “newton”, “nord”;
t “tonă”, dar **T** “tesla” şi “tritiu”.

În mod excepţional unele simboluri constituite dintr-o singură literă au variante cu majusculă sau minusculă: *F* sau *f* “forte” (în muzică). Asemenea variante sînt mai numeroase la abrevierile alcătuite din mai multe litere; de exemplu: **O.Z.N. şi o.z.n.** “obiect

zburător neidentificat”; **TBC, Tbc** şi **tbc** “tuberculoză”; **TV** şi **tv** “televizor, televiziune”.

Abrevierile numelor proprii compuse se scriu cu toate literele majuscule: **C.F.R., R.D.G.** Unele dintre cele care pot fi citite legat se scriu atît integral cu majuscule, cît şi numai cu iniţiala majusculă: de exemplu, **AGERPRES** şi **Agerpres, ROMPETROL** şi **Rompetrol, TAROM** şi **Tarom.**

Abrevierile scrise cu litere majuscule pun şi problema semnelor diacritice la literele care comportă asemenea semne. Deşi normele prevăd scrierea cu semnele diacritice de rigoare, în uz se constată omiterea lor: mai rar la *Ş* (vezi totuşi frecvent **S.S.F.** în loc de **S.Ş.F**. “Societatea de Ştiinţe Filologice” şi numai **A.S.S.P.** “Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice”, dar **C.N.Ş.T.** ”Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie”) şi *Ţ* (vezi **F.Ţ.B.** “Fabrica de Ţigarete Bucureşti”, dar indicativul **NT** “Neamţ”), dar aproape regulat la *Î* (vezi **M.E.I.** “Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului” şi toate denumirile în care abrevierea **I**. — scrisă şi citită ca atare — corespunde cuvîntului *Întreprinderea*, de exemplu: **I.T.B.** “Întreprinderea de Transport Bucureşti”).

Vezi şi **IX 10.**

f. La scrierea unor abrevieri are rol distinctiv şi aşezarea în rînd.

Astfel, abrevierile ^{r} şi ^{v} înseamnă “recto”, respectiv “verso” cînd sînt scrise mai sus decît rîndul, la umărul drept al cifrei însoţite: de exemplu, **11^{v}** — **12^{r}** (variantele **r^{o}** şi **v^{o}** se scriu în rînd: **11 v°—12 r°**).

Numeroase simboluri conţin cifre plasate ca exponent (**m^3** “metru cub”) sau ca indice (**O_3** “ozon”).

g. Literele duble care apar în abrevieri pot fi legate sau nu de grafia bazei.

Sînt legate de grafia bazei:

— abrevierile care reprezintă segmente ale unor cuvinte cu ortografie străină: **pass. <** (lat.) *passim*, **pizz**. < (it.) *pizzicato*, **rall.** < (it.) *rallentando*;

— abrevierile alcătuite din litere nesuccesive ale bazei: **cca** “circa”, **mm** “milimetru”;

— abrevierile alcătuite din inițialele a două cuvinte: **ss** “(lat.) *sua subscriptione*” sau “semnătura sa”.

Nu sînt legate de grafia bazei literele duble folosite cu valoare de superlativ: *ff* “fortissimo” (față de *f* “forte”), *pp* “pianissimo” (față de *p* “piano”).

În aceeaşi categorie intră şi literele duble folosite de unii cu valoare de plural, după modelul altor limbi, în abrevierile **mss**. “manuscrise” (față de **ms.** “manuscris”), **pp.** “paginile” (față de **p.** “pagina”), eventual şi **sqq.** < lat. *sequentes* “(şi) următoarele” (față de s**q.**< lat. *sequens* “(şi) următoarea”). Procedeul nu este recomandabil, întrucît la toate celelalte abrevieri nu se face deosebire între singular şi plural. (Vezi, din acelaşi domeniu al indicațiilor bibliografice, abrevierile **cap**. “capitolul, capitolele”, **fasc.** “fascicula, fasciculele”, **r.** “rîndul, rîndurile”, **vol.** “volumul, volumele” etc.)

4. Lectura orală (pronunțarea) corectă a abrevierilor pune probleme legate, pe de o parte, de întregirea lor, iar, pe de alta, de redarea abrevierilor respectate ca atare (neîntregite).

Ori de cîte ori se cunoaşte corespondentul unei abrevieri se recomandă întregirea ei la lectura orală. Nu este corectă deci pronunțarea ca atare a abrevierilor **d.a.** sau **p.m.**, **etc.** sau **ş.a.**, **ş.a.m.d.**, **ş.cl.** În situația termenilor de adresare şi de referire, a titlurilor academice şi profesionale folosirea orală a abrevierilor (de exemplu, **acad., ing.** în trecut **tov**.) este şi nepoliticoasă.

În vorbirea neîngrijită **tov.** ajunsese să capete şi forme flexionare: *tovul*, *tovii* etc.

Prenumele abreviate în scris se întregesc de asemenea la lectura orală, deci (dl) *I. Popescu* se citeşte (domnul) *Ion Popescu*.

Fac excepţie unele nume, fixate oarecum în forma abreviată: **D. R.** *Ioaniţescu* şi **D. R.** *Popescu* (citit [de-re]), **Gh. Dem.** *Teodorescu* (citit [ǵe-dem]), **I. L.** *Caragiale* (citit [i-le]), **Şt. O.** *Iosif* (citit [şte-o]).

Lectura ca atare a abrevierilor nu pune probleme la cele — simple sau compuse — alcătuite din segmente; de exemplu: **cos** "cosinus", **Astra** "Asociaţiunea Transilvană...".

Abrevierile alcătuite din cîte o singură literă (iniţială) pun, în unele situaţii, problema lecturii acesteia după modelul general românesc sau după un model străin. Astfel, următoarele litere care notează consoane au variante de citire consacrate în uz care diferă de lectura obişnuită pentru denumirea lor: *f* [ef], *g* [ǧe], *h* [haş], *l* [el], *m* [em], *n* [en], *r* [er], *s* [es].

La abrevierile compuse din litere iniţiale se pune în primul rînd problema lecturii pe litere (în care situaţie la literele menţionate anterior se pune aceeaşi problemă a lecturii după model românesc sau străin) sau a lecturii legate.

Numeroase abrevieri nu permit decît lectura pe litere: **B.T.T.** [be-te-te], **C.T.C.** [če-te-če], **F.M.I.** [fe-me-i], **O.Z.N.** [o-ze-ne], **VSH** [ve-se-haş].

Unele abrevieri de acest tip au cîte două variante orale: **C.F.R.** [če-fe-re] şi, învechit, [ke-fe-re]; **R.D.G.** [re-de-ǧe] şi [re-de-ǵe]; **S.O.S.** [se-o-se] şi [es-o-es].

Altele permit ambele lecturi, dar uzul a fixat de obicei una dintre ele:

— lectura pe litere: **B.O.B.** [be-o-be], **C.O.M.** [če-o-me], **M.A.I.** [me-a-i], **O.N.T.** [o-ne-te];

— lectura cursivă: **A.F.A., A.R.I.A., C.E.C., C.N.E.F.S., I.C.R.A.L., O.N.U., UNESCO, VAR.**

Unele abrevieri au variante orale corespunzînd celor două tipuri de lectură: **C.A.P.** [če-a-pe] şi [kap], **C.A.R.** [če-a-re] şi [kar]; recomandabilă este prima variantă.

Aspectul oral al abrevierilor alcătuite dintr-o singura literă sau din mai multe litere citite ca atare nu trebuie confundat cu cel grafic prin transpunerea în scris a fonetismului: nu trebuie să se scrie *Am* “*en*” *probleme*, ci **n**; nu *Cefere*(*ul*), ci **C.F.R**(*-ul*).

Abrevierile citite pe litere se accentuează corect pe ultima silabă. Cele citite cursiv cunosc, ca şi cuvintele obişnuite, mai multe tipuri de accentuare, legate de structura lor fonetică; în linii mari, abrevierile terminate în consoană sau în vocala *e* au accentul pe ultima silabă: **A.G.I.R., A.S.I.T.**, **A.S.E.**, iar abrevierile terminate în orice vocală cu excepția lui *e* au accentul pe silaba penultimă: **UEFA, UNESCO, E.L.U.**

Unele abrevieri au variante de accentuare: **ODUS** şi **ODUS**; **ONU** şi **ONU**. Recomandabilă este prima variantă.

5. Folosirea corectă a abrevierilor implică respectarea anumitor reguli şi restricții referitoare la bazele abreviabile, la natura textelor în care se introduc abrevieri şi la asigurarea posibilităților de înțelegere.

a. Cele mai importante criterii care trebuie avute în vedere în decizia de a recurge la abrevierea unui cuvînt sau a unei îmbinări de cuvinte sînt frecvența bazei în textul sau limbajul dat şi lungimea ei (vezi şi **1 a**).

Restricțiile referitoare la baze vizează mai ales unele categorii de nume proprii şi unele formule:

— La numele proprii de persoane se poate abrevia în mod obişnuit numai prenumele, nu numele de familie (sînt incorecte deci abrevierile de tipul **C-tinescu** pentru *Constantinescu*, **D-trescu** pentru *Dumitrescu* sau **D-triu** pentru *Dumitriu*).

Numele de familie pot fi abreviate ca element constitutiv al unei abrevieri compuse, devenite pseudonim sau siglă (fixă sau ocazională); vezi **A 5**.

În mod excepțional numele de familie se abreviază — numai prin inițială — atunci cînd se urmăreşte camuflarea parțială a identității cuiva (de exemplu, **I.C.** sau **Ioana C.**).

Cu excepția propriei semnături, nu este recomandabilă abrevierea prenumelor feminine (se scrie deci *Maria Ionescu*, nu **M.** *Ionescu*).

— Numele proprii de localități nu se abreviază (nu se scrie deci **G-ți** pentru *Galați* sau **T-ra** pentru *Timişoara*).

În situația omonimiei cu nume de județe (de exemplu: **BC, IS, TL**), indicativul acestora nu se poate folosi pentru desemnarea oraşului; vezi şi **b.**

La numele compuse se admite abrevierea primului termen numai în cazul numelor de localități care reproduc un nume de persoană (de exemplu: *N. Bălcescu*) şi în cazul cuvintelor: *Sfîntul* sau *Sfînta*, abreviate **Sf.**; *Tîrgu*(*l*), abreviat **Tg.**; *Turnu*(*l*), abreviat **Tr**.

Nu e corect să se scrie *B. Mare* în loc de *Baia Mare*; *C. de Argeş* în loc de *Curtea de Argeş*; *M. Ciuc* în loc de *Miercurea-Ciuc*; *P. Neamț* în loc de *Piatra-Neamț*; *R. Sărat* în loc de *Rîmnicul Sărat*; *S. Nou* în loc de *Satul Nou*.

— Din motive complexe (dificultăți de decodare şi lipsă de politețe) nu este recomandabilă abrevierea unor formule cu valoare de enunțuri sau mesaje, de tipul: **M.p.f.** “Mulțumiri pentru felicitări” sau **S.f.** “Sărbători fericite!”

b. Admiterea abrevierilor depinde în cea mai mare măsură de natura textelor în care sînt folosite. În acest sens sînt esențiale deosebirile între:

— textele scrise pentru uz personal şi cele destinate să fie citite de altcineva;

— textele cu circulaţie limitată la un anumit grup de cititori şi textele destinate publicului larg;

— textele (sau pasajele) codificate, schematice, şi textele cursive.

În general, textele din prima parte a fiecăreia dintre opoziţiile menţionate permit sau chiar impun folosirea mai multor abrevieri decît cele opuse lor, la care se recomandă discernămînt şi prudenţă. La scrierea unui text destinat să fie citit de altă persoană sau alte persoane, mai cu seamă atunci cînd pregătirea acestora diferă, nu trebuie folosite abrevieri care ar face lectura dificilă (vezi şi **c**).

Există abrevieri care pot fi folosite numai în texte de uz personal (notiţe la cursuri sau la şedinţe, însemnări în agendă, ciorne ale unei lucrări); de exemplu, abrevierile unor instrumente gramaticale: **as**. ”asupra”, **f.** ”foarte”, **fcă** ”fiindcă”, **m.** ”mai”, **p.**, **pt.** sau **ptr.** ”pentru” şi ale altor cuvinte frecvente, ca **ac.** “acesta”, **ns.** “nostru”, **tp.** “timp” etc.

Există de asemenea abrevieri care se folosesc numai între membrii aceluiaşi colectiv sau între specialiştii din acelaşi domeniu. De exemplu, editorii, redactorii şi tipografii folosesc abrevieri pentru numele caracterelor tipografice: **crs.** “cursive”, **dr.** ”drepte”, **sn.** “seminegre”, **v.** sau **vz.** “verzale”; lingviştii au şi ei abrevieri specifice, dintre care unele au o răspîndire mai largă prin dicţionare şi gramatici: de exemplu, **adj.** “adjectiv”, **pl.** “plural”, **prep.** “prepoziţie”. Uneori abrevierea aceluiaşi termen diferă de la un colectiv la altul sau de la un specialist la altul. Pentru”birou executiv” în unele instituţii se folosea abrevierea **Birex**, iar în altele **BEX**. Terminologia lingvistică are numeroase variante de abrevieri, de exemplu: **A**, **ac.** şi **acuz.** “acuzativ”, **f.** şi **fem.** “feminin”, **sing.** şi **sg.** “singular”.

În texte cu caracter special, la care se pune în mod acut problema economiei de spaţiu prin codificare, cum sînt indicaţiile din dicţionare,

notațiile de pe hărți, inscripțiile de pe plăcile de înmatriculare, se pot folosi abrevieri inacceptabile în texte cursive; de exemplu: (în dicționare) **p. ext.** "prin extensiune", **livr.** "livresc"; (pe hărți) **L.** "lacul", **Vf.** "vîrful"; (la autoturisme) **MM** "Maramureş".

Folosirea abrevierilor depinde şi de registrul stilistic în care sînt scrise textele respective. Puține abrevieri sînt neutre din acest punct de vedere, cele mai multe fiind marcate de apartenența (măcar inițială) la un anumit limbaj.

Unele abrevieri sînt create cu intenții glumețe, parodice; de exemplu, **p.n.v.** "pe nevăzute", **P.P.C.** < *poate pică ceva* "sacoşă" sau abrevierile din argoul militar (**A.M.R.**+ cifră "au mai rămas [atîtea zile]").

c. Oricine redactează un text destinat să devină public este interesat ca el să fie înțeles exact. Pentru aceasta, în privința abrevierilor se recomandă:

— folosirea lor cu măsură, în limitele strictei necesități;

— folosirea abrevierilor consacrate (prin normă şi uz);

— explicarea tuturor abrevierilor terminologice şi bibliografice (siglele sub care apar citate diverse lucrări) folosite în text.

Îndeosebi în lucrările adresate unui public larg e bine să se evite abrevierile cu mai multe valori din acelaşi domeniu (de exemplu, în lucrări cu obiect lingvistic, abrevierea **conj.** pentru "conjugare", "conjunctiv" şi "conjuncție" sau **imp.** pentru "imperativ", "imperfect", şi "impersonal"), încercîndu-se dezambiguizarea lor prin selectarea unor litere specifice (de exemplu, **impf.** "imperfect"), şi să se prefere abrevierile cît mai explicite, chiar dacă ele ocupă mai mult spațiu (de exemplu, **Sadoveanu, B.** sau, măcar, **Sad., B.** față de **SB** pentru "M. Sadoveanu, *Baltagul*").

XXIX. Numele de luni

Deşi sînt puţin numeroase, numele celor 12 luni ale anului pun relativ multe probleme de ortografie (uneori şi de ortoepie), comune tuturor sau specifice cîtorva, chiar numai unuia dintre ele.

1. Toate numele de luni se scriu cu iniţială minusculă. Regula este valabilă atît pentru denumirile literare (*ianuarie*, *februarie*, *martie*, *aprilie*, *mai*, *iunie*, *iulie*, *august*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*), cît şi pentru variantele (de exemplu: *ghenarie*, *april*) sau sinonimele (*cireşar*, *faur* şi *făurar*, *îndrea*) din limba veche şi populară; de asemenea, este valabilă pentru denumirile, de interes istoric, ale lunilor din calendarul republican francez (de exemplu: *germinal*, *termidor*).

Regula este necesară în opoziţie cu deprinderi care ţin de:

— vechi reguli ortografice ale limbii noastre (pînă în 1953 ortografia academică recomanda iniţiala majusculă);

— modelul unor limbi străine în a căror scriere se foloseşte iniţiala majusculă (de exemplu: engleza).

Scrierea cu iniţială minusculă a numelor de luni este corelată cu acelaşi fel de scriere aplicat la numele zilelor săptămînii (*luni*, *marţi*, *miercuri*, *joi*, *vineri*, *sîmbătă*, *duminică*) şi ale altor diviziuni ale lunii (de exemplu: *calende*, *ide*, *none* în calendarul roman).

Din acest punct de vedere regulile ortografice din 1932 erau inconsecvente, recomandînd iniţiala majusculă la numele de luni şi minusculă la numele zilelor săptămînii.

De la această regulă fac excepţie numele de luni cuprinse în denumirea unor sărbători: *1 Mai* (sau *Întîi Mai*), *23 August*, la care se aplică regula scrierii cu iniţială majusculă a tuturor cuvintelor componente — cu excepţia celor ajutătoare — ale unei astfel de denumiri.

Se scrie *23 August* (sărbătoare), dar *23 august 1944* (dată).

Se presupune ca de la sine înțeles faptul că numele de luni pot fi scrise cu inițială majusculă în contexte speciale în care sînt personificate.

Vezi şi **XXVII B 5.**

2. Cu excepția lui *mai* şi *august*, toate celelalte zece denumiri literare ale lunilor se pronunță şi se scriu cu finala *ie*: *ianuarie*, *februarie*, *martie*, *aprilie*, *iunie*, *iulie*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*.

Regula este necesară în opoziție cu variantele neliterare în care lui *-ie* îi corespunde:

a) zero (de exemplu: *ianuar*, *februar*, *april*);

b) *-e* (de exemplu: *marte*, *septembre*).

3. Se pronunță şi se scrie *b* înainte de *r* în numele lunilor *februarie*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*.

Regula este necesară în opoziție cu variantele învechite care au *v* în loc de *b*: *fevruarie*, *septemvrie*, *octomvrie* etc.; ele sînt încă răspîndite mai ales la numele ultimelor patru luni ale anului, dat fiind că ortografia din 1932 recomanda scrierea *Februarie*, dar finala *-vrie* la seria începînd cu luna a noua.

4. Se pronunță şi se scrie *m* (nu *n*) înainte de *b* în numele ultimelor patru luni ale anului: *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*.

Pentru *m* înainte de *b* vezi şi **XV.**

5. Numele lunii a unsprezecea se pronunță şi se scrie *noiembrie*.

Regula este necesară în opoziție cu două tipuri de variante neliterare care vizează începutul silabei a doua:

a) varianta grafică *noe-* (ortografia din 1932 recomanda scrierea *Noemvrie*); vezi **IV 1 a**;

b) varianta fonetică şi grafică *nove-* (*novembrie* sau *novembre*). Pentru silabele finale vezi **2** şi **3.**

6. Numele lunii a douăsprezecea se pronunţă şi se scrie *decembrie*, cu *ce* în a doua silabă.

Regula este necesară în opoziţie cu variantele învechite în care apare *-che-* (*dechembr*(*i*)*e* sau *dechemvr*(*i*)*e*).

7. Abrevierile numelor româneşti ale lunilor anului sînt de obicei fragmente constînd din primele trei sau patru litere ale cuvintelor în cauză: *ian*. (< *ianuarie*), *febr*. (<*februarie*), *mart*. (< *martie*), *apr.* (< *aprilie*), *iun*. (< *iunie*), *iul*. (< *iulie*), *aug*. (< *august*), *sept*. (< *septembrie*), *oct*. (< *octombrie*) şi *dec*. (< *decembrie*).

Numele lunii *mai*, fiind scurt, nu se abreviază.

Numele lunii *noiembrie se* abreviază numai prin litera iniţială: *n*.

Abrevierile concurente *noe*. şi *nov*. pornesc de la variante neliterare ale numelui acestei luni (vezi **5**).

8. Numele lunilor pot fi înlocuite, în scrierea unei date, prin simboluri cifrice de la 1 la 12, după ordinea lor în calendar.

Tradiţională este notaţia cu cifre romane: *I = ianuarie*, *II = februarie*, *III = martie*, *IV = aprilie*, *V = mai*, *VI = iunie*, *VII = iulie*, *VIII = august*, *IX = septembrie*, *X = octombrie*, *XI = noiembrie*, *XII = decembrie*.

Se admite însă şi notaţia cu cifrele arabe corespunzătoare (*1 = ianuarie*, *2 = februarie* etc.), care se răspîndeşte din ce în ce mai mult. În această notaţie este indispensabilă folosirea unui semn grafic între cifra care simbolizează luna şi cifrele alăturate, care indică ziua şi anul; de obicei cele trei rînduri de cifre se separă prin punct sau prin cratimă: *27.4.1986* sau *27-4-1986*, dar e posibilă şi

folosirea barei oblice (*27/4/1986*). La notația lunilor cu cifre romane folosirea semnelor demarcatoare față de cifrele arabe alăturate este facultativă (permisă, dar nu recomandabilă): *27 IV 1986*, dar şi *27.IV. 1986*, *27-IV-1986*, *27/IV/1986*.

În limbajul administrativ cifrele arabe care simbolizează primele nouă luni (ca şi cele care indică primele nouă zile din lună) sînt precedate de *0*: *01 = ianuarie*, *02 = februarie* etc. Data notată anterior apare în acest caz în forma *27.04.1986*.

XXX. Despărțirea cuvintelor la capăt de rînd

Cînd un cuvînt sau un grup de cuvinte cu cratimă între ele nu are loc să fie scris în întregime într-un rînd “despărțirea” sau scindarea lui — notată cu cratimă la sfîrşit de rînd — pentru trecerea restului în rîndul următor nu se face la întîmplare, ci după anumite reguli. Aceste reguli sînt de două feluri: fonetice (ținînd de pronunțare, anume reflectînd structura silabică) şi morfologice (ținînd de structura formativă, de recunoaşterea unităților semantice constitutive). Dintre ele, regulile fonetice au o sferă mai largă de aplicare, cuprinzînd toate situațiile, dar cu deosebiri în ce priveşte exclusivitatea şi ponderea, pe cînd cele morfologice sînt limitate la grupurile de cuvinte şi la unele cuvinte, fiind chiar la acestea doar preferate, nu obligatorii. Mai mult, o anumită regulă fonetică impune restricții celor morfologice, dovedindu-se astfel singura regulă generală şi obligatorie a despărțirii cuvintelor la capăt de rînd (vezi **1**), iar la cuvintele şi grupurile mai lungi supuse regulilor morfologice regulile fonetice oferă posibilități de despărțire în plus.

Sfera mai largă de aplicare a regulilor fonetice face ca fenomenul grafic al despărțirii la capăt de rînd a cuvintelor şi a grupurilor legate

cu cratimă să fie confundat cu fenomenul fonetic al despărţirii lor în silabe, numit pe scurt *silabaţie*, deşi despărţirea după reguli morfologice poate să nu coincidă cu structura silabică. Pentru distingerea celor două feluri de despărţire termenului *silabaţie* i se adaugă uneori precizările *fonetică*, respectiv *morfologică*; deşi improprii — primul prin tautologie, iar al doilea prin contradicţia în adaos —, îmbinările menţionate sînt folosite, din comoditate, pentru evitarea unor perifraze ca *despărţirea cuvintelor* (*la capăt de rînd*) *după reguli fonetice/ morfologice*.

La cuvintele primare (neformate de la altele) şi la majoritatea derivatelor cu sufixe despărţirea la capăt de rînd se face într-un singur fel, după reguli fonetice. La cuvintele compuse şi la derivatele cu prefixe, la cîteva derivate cu sufixe şi la grupurile de cuvinte legate cu cratimă se pot aplica ambele feluri de reguli, fonetice şi morfologice (uneori întîmplător coincidente); în scrierea corectă se preferă despărţirea morfologică, dar se tolerează şi despărţirea fonetică.

I. Există o singură regulă generală şi obligatorie a despărţirii la capăt de rînd a cuvintelor şi a grupurilor de cuvinte scrise cu cratimă. Această regulă, de natură fonetică, interzice ca despărţirea să se facă după sau înainte de un segment lipsit de o vocală propriu-zisă. Cum prezenţa unei vocale este condiţia de existenţă a silabei, regula poate fi formulată şi altfel: atît segmentul lăsat la sfîrşitul primului rînd, cît şi cel trecut în rîndul următor trebuie să conţină cel puţin o silabă (adică o vocală sau un grup de sunete, cuprinzînd neapărat o — unică — vocală, pronunţate cu acelaşi efort expirator, cu o singură deschidere a gurii; sunetele însoţitoare ale vocalei sînt consoane sau/şi semiconsoane/semivocale.

Pentru respectarea acestei reguli este necesar să se identifice corect valorile vocalice ale literelor cu mai multe valori, căci spre

deosebire de *a*, *ă* şi *î*, care notează totdeauna vocale, literele *o* şi *u* notează atît vocale, cît şi semivocale sau semiconsoane (vezi **XVI**), la fel ca *e* şi *i*, care au şi valoarea de litere ajutătoare (de exemplu, în *cea*, *ciur*, *nici* sau *cheamă*, *chiar*, *unchi*), iar *i* notează şi un sunet nesilabic după consoanele finale (vezi **VIII).**

De aceea cuvinte scrise — total sau parțial — la fel pot fi pronunțate diferit, cu structuri silabice diferite: *albi* adj. m. pl. [albi̦]) şi *albi* vb. [albi], *ochi* s. [ok̗] şi *ochi* vb. [ok̗i], *roi* s. [roi̯] şi *roi* vb. [roi], *vier* s. “porc necastrat” [vi̯er] şi “paznic de vie” [vier] etc.

Silaba poate avea între un sunet (vocală) şi şapte sunete, care se notează cu un număr egal sau diferit de litere. Lungimea unui cuvînt — ca număr de sunete sau de litere — nu corespunde în mod necesar unui număr mare de silabe, acesta fiind dat exclusiv de numărul vocalelor din cuvînt. Cuvinte alcătuite din două litere pot fi bisilabice (dacă ambele litere au valoare de vocale: de exemplu, *ie* s., art. *ia*), iar cuvinte de şapte litere — şi şapte, şase sau cinci sunete — pot fi monosilabice (de exemplu, *sfincşi*, *strîmbi*, *strîmți*, *strîngi*, *şchiopi*, *ştreang*, *trunchi*, *zbenghi*).

Cuvintele şi grupurile monosilabice nu se despart la capăt de rînd, chiar dacă au lungimea ultimelor exemple.

În formele aceluiaşi cuvînt structura silabică poate varia în funcție de sunetele afixelor flexionare şi de alternanțele fonetice. De exemplu: substantivele bisilabice *car-te*, *crean-gă*, *nu-că* au plurale monosilabice (*cărți*, *crengi*, *nuci*), la fel adjectivele *dul-ce*, *ma-re* (pl. *dulci*, *mari*); silaba -*nic* din substantivul *bunic* devine -*ni*- în forma articulată (*bu-ni-cul*), iar silaba *bun* din adjectivul masculin devine *bu*- în forma articulată (*bu-nul*) şi în forma de feminin *bu-nă*.

Regula generală, care constă în interzicerea lăsării la sfîrşit de rînd sau la început de rînd a unui segment lipsit de o vocală propriu-zisă, deci

neformînd silabă, este adesea încălcată, în special din cauza necunoaşterii valorilor nevocalice ale lui *i* sub aspectul trecerii în rîndul următor a unui segment nesilabic: de exemplu, se desparte greşit *cu-ib*, *ful-gi*, *strîm-bi*, *şfi-chi* (în loc de *cuib*, *fulgi*, *strîmbi*, *şfichi*).

2. Celelalte reguli fonetice sînt obligatorii numai la cuvintele primare şi la marea majoritate a celor derivate cu sufixe. Ele se pot aplica şi la cuvintele compuse, la derivatele cu prefixe, la unele derivate cu sufixe şi la grupurile de cuvinte legate cu cratimă, dar la toate acestea concurează regulile morfologice, faţă de care sînt doar tolerate, sau le completează prin soluţii de despărţire în plus.

Regulile fonetice ţin seama exclusiv de natura sunetelor care alcătuiesc o succesiune oarecare. Formularea lor se referă direct la sunetele între care se face despărţirea, în speţă la ceea ce urmează imediat după vocală, neglijînd diversele variante posibile ale silabelor rezultate din categoriile de sunete însoţitoare ale sunetelor menţionate pentru locul de delimitare.

Regula de despărţire a succesiunii vocală + consoană + vocală, de exemplu, trebuie înţeleasă ca fiind valabilă nu numai pentru cuvinte ca *ară*, ci şi pentru *bară*, *scară*, *iară*, *arat*, *baraj*, *barai* etc.

a. Într-o succesiune de două vocale propriu-zise despărţirea se face între ele: *a-ici*, *a-ur*, *bo-ul*, *po-em*, *re-al* etc.

b. În succesiunea vocală + semiconsoană + vocală despărţirea se face înaintea semiconsoanei (care este primul element al unui diftong ascendent sau al unui triftong): *a-ia*, *ba-ia*, *oa-ia*, *su-iai*, *su-iau*, *tre-ia*, *vo-ios*, *ce-ea*, *le-oai-că*, *no-ua*, *no-uă* etc.

Cînd vocala este urmată de două semiconsoane (+ vocală) despărţirea se face înaintea primei semiconsoane (care este primul element al unui triftong): *cre-ioa-ne*, *vo-ioa-se*.

c. În succesiunea vocală + semiconsoană + consoană despărțirea se face după semiconsoană (care este ultimul element al unui diftong descendent sau al unui triftong): *cîi-ne*, *doi-că*, *nei-că*, *ho-țoai-că* etc.

Cînd semiconsoana este urmată de două sau trei consoane despărțirea se face după prima consoană: *mais-to-raş*, *mais-to-ri-ță*, *trais-tă*, *trăis-tu-ță*; *mais-tru*.

d. În succesiunea vocală + consoană + vocală (sau vocală + consoană + semivocală + vocală) despărțirea se face înaintea consoanei: *a-pă*, *ba-te* şi *bă-tea*, *cre-tin*.

Această regulă se aplică şi la cuvintele cu litera *x* intervocalică, întrucît, deşi notează un grup de două consoane ([ks] şi [gz]; vezi **XXI)**, ea reprezintă o unitate grafică: *ta-xă*, *e-xil* etc. (față de *tic-si*, *bog-ză*).

Ea se aplică de asemenea la cuvintele cu *qu* intervocalic corespunzător grupului de consoane [kv] (vezi **XVII)**: *se-quo-ia* (cf. însă *frec-vent*).

e. În succesiunea vocală + două consoane + vocală (sau vocală + două consoane + semivocală + vocală) despărțirea se face în cele mai multe situații (inclusiv în cazul literelor duble, pentru care vezi **XXIII)** între cele două consoane: *am-nar*, *ar-că*, *ar-de* şi *ar-dea*, *ban-că*, *răb-dăm*, *treap-tă* etc.

Aceasta regulă are două categorii de excepții, cu subreguli speciale, în care despărțirea se face înaintea primei consoane, deci a întregului grup:

— cînd prima consoană este *b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *h*, *p*, *t*, *v* (şi *k*, *w*), iar a doua *l* sau r: *ca-blu*, *ca-dru*, *co-bra*/*co-bră*, *de-clar*, *su-fla*, *ti-tlu* etc.;

— cînd un grup de litere notează o singură consoană, cum este, normal şi frecvent, cazul grupurilor *ch*= [ḱ], *gh*= [ǵ] (vezi *ve-che*,

ve-ghe) şi, mai rar, cazul unor grupuri cu valori speciale în nume proprii şi neologisme neadaptate, ca:

ch = [č]: *kam-pu-chi-an* sau [h]: *Mi-chă-i-les-cu*;
dj = [ğ]: *a-zer-bai-djan*;
ph = [f]: *Ste-phă-nes-cu*;
th = [t]: *ca-thar-sis* sau [d]: *ru-ther-ford*;
ts = [ţ]: *jiu-ji-tsu*;
tz = [ţ]: *To-ni-tza*.

Regula despărţirii grupului de două consoane este încălcată de obicei în sensul atragerii mai multor grupuri în categoria excepţiilor. Cele mai frecvente abateri privesc grupurile începătoare cu *s*, pe care mulţi le consideră unitare, făcînd despărţirea înaintea lui *s*: *ma-scă*, *pa-stă* şi, mai ales, *mă-slin* (în loc de *mas-că*, *pas-tă*, *măs-lin*).

f. În succesiunea vocală + trei consoane + vocală (sau semivocală + vocală) despărţirea se face în cele mai multe situaţii după prima consoană: *as-pri* şi *as-prea*, *în-treb* şi *în-trea-bă*, *ob-şte* şi *ob-ştea*, *san-gvin* etc.

Această regulă are două categorii de excepţii, cu subreguli speciale, diferite şi între ele:

— Despărţirea se face după a doua consoană la numeroase grupuri consonantice, uneori existente în cîte un singur cuvînt, dintre care cele mai importante sînt *lpt* (*sculp-ta*), *mpt* (*somp-tu-os*) şi *mpţ* (*re-demp-ţi-u-ne*), *ncş* (*sfinc-şii*), *nct* (*punc-tul*) şi *ncţ* (*punc-ţi-e*), *rct* (*arc-tic*), *rtf* (*jert-fi*); această subregulă acţionează în toate situaţiile în care grupul începe cu o literă dublă: *watt-me-tru* sau în care primele două litere notează o singură consoană, de exemplu *ch* = [h]: *tech-ne-ţi-u* ori *ck* = [k]: *Bruck-ner*.

— Despărţirea se face înaintea întregului grup de litere cînd acesta notează o singură consoană, cum e cazul unor grupuri cu

valori speciale în nume proprii şi în neologisme neadaptate ca *tch* = [č]: *ke-tchup*.

g. În succesiunea vocală + patru consoane + vocală despărțirea se face în cele mai multe situații după prima consoană. Este cazul grupurilor frecvente *nscr*, *nspr*, *nstr*, *nzdr*: *mon-stru*, *în-zdră-ve-ni*.

Această regulă are trei categorii de excepții, cu subreguli speciale, diferite şi între ele:

— Despărțirea se face după a doua consoană la cîteva grupuri existente numai în neologisme (cele mai multe compuse sau derivate cu prefixe): *horn-blen-dă*, *tung-sten*, derivate cu *post-* (*post-sce-ni-um*) sau *trans-* (*trans-gre-sa*), compuse cu *port-* (*port-dra-pel*).

— Despărțirea se face după a treia consoană în grupul *rstn*: *vîrst-nic*.

— Despărțirea se face înaintea întregului grup de litere cînd acesta notează o singură consoană, în neologisme neadaptate, cum e cazul grupului *tsch*.

h. În succesiunea — extrem de rară — vocală + cinci consoane + vocală despărțirea se face după a doua consoană: *ang-strom*, *opt-spre-ze-ce*.

Regulile fonetice expuse pot fi prezentate schematic în formulele următoare, în care bara dublă marchează locul despărțirii:

(a) vocală//vocală

(b) vocală//semiconsoană vocală
vocală//semiconsoană$_1$ semiconsoană$_2$ vocală

(c) vocală semiconsoană//consoană vocală
vocală semiconsoană consoană$_1$//consoană$_2$ vocală
vocală semiconsoană consoană$_1$//consoană$_2$ consoană$_3$ vocală

(d) vocală//consoană vocală
(semivocală +vocală)
(e) vocală consoană$_1$//consoană$_2$ vocală
(semivocală + vocală)
Excepţii: vocală//consoană$_1$ consoană$_2$ vocală

Atenţie la *//bl*, *//br*, *//cl*, *//cr*, *//dl*, *//dr*, *//fl*, *//fr*, *//gl*, *//gr*, *//hl*, *//hr*, *//pl*, *//pr*, *//tl*, *//tr*, *//vl*, *//vr*!

(f) vocală consoană$_1$//consoană$_2$ consoană$_3$ vocală
(semivocală + vocală)
Excepţii: vocală consoană$_1$ consoană$_2$//consoană$_3$ vocală
Atenţie la lp//t, mp//t, mp//ţ, nc//ş, nc//t, nc//ţ, rc//t, rt//f!
vocală//consoană$_1$ consoană$_2$ consoană$_3$ vocală
(g) vocală consoană$_1$//consoană$_2$ consoană$_3$ consoană$_4$ vocală
Excepţii: vocală consoană$_1$ consoană$_2$//consoană$_3$ consoană$_4$ vocală
vocală consoană$_1$ consoană$_2$ consoană$_3$//consoană$_4$ vocală
vocală//consoană$_1$ consoană$_2$ consoană$_3$ consoană$_4$ vocală
(h) vocală consoană$_1$ consoană$_2$//consoană$_3$ consoană$_4$ consoană$_5$ vocală.

Abaterile de la aceste reguli şi subreguli constituie de cele mai multe ori greşeli exclusiv de scriere; de exemplu, despărţiri ca *ful-gi*, *ma-scă* sau *tab-lă*. Uneori însă ele reflectă şi pronunţarea greşită a celui care scrie; este cazul în special al confuziilor dintre vocale şi semiconsoane sau semivocale în exemple ca *a-cu-a-re-lă*, *co-ni-ac*, *se-if* (în loc de *a-cua-re-lă*, *co-niac*, *seif*).

O situaţie care pune probleme din pricina neconcordanţei perfecte dintre scriere şi pronunţare este despărţirea cuvintelor de tipul *copiii*; despărţirea corectă este *co-pi-ii*, nu *co-pii-i* (cf. *e-ro-ii*, *le-ii*, *pu-ii*).

Despărţirea în silabe se notează în scris nu numai la capăt de rînd, ci şi în situaţiile în care se reproduce — în texte artistice — pronunţarea sacadată, motivată de împrejurări afective sau obiective

(asigurarea audiției exacte, dictare etc.); această despărțire — a unui cuvînt sau a unui enunț scurt — se notează integral, cu cratime între toate silabele: *Sînt dis-pe-ra-tă! Se numeşte Na-bu-co-do-no-sor*.

Notarea despărțirii în toate silabele unui cuvînt poate evidenția greşeli de pronunțare care nu rezultă neapărat din despărțirea la capăt de rînd. De exemplu: *Pe-ci-ca* în loc de *Peci-ca* (vezi **VIII).**

3. Regulile morfologice, bazate pe structura formativă, se pot aplica numai la grupurile de cuvinte legate prin cratimă şi la cuvinte analizabile sau măcar semianalizabile: la toate cele compuse şi la toate derivatele cu prefixe, iar, dintre derivatele cu sufixe, numai la unele, anume la derivatele de la teme terminate în grupuri consonantice cu sufixe care încep cu o consoană (*-lîc*, *-nic*, *-şor*). Despărțirea la capăt de rînd după aceste reguli priveşte exclusiv punctul de întîlnire a două unități constitutive, făcîndu-se între două cuvinte dintr-un grup (de exemplu, *într-//însul*) sau dintr-un cuvînt compus (*bună//stare*), între un element de compunere şi rădăcină sau temă (*bio//sferă*), între prefix şi rădăcină sau temă (*trans//atlantic*), între rădăcină sau temă şi sufix (*berbant//lîc*); în rest despărțirea se face după reguli fonetice (*...în-sul*,*...sta-re*,*...sfe-ră*,*...a-tlan-tic*, *ber-bant...*). Deşi sînt justificate din punct de vedere etimologic şi funcțional, regulile morfologice de despărțire la capăt de rînd sînt dificile şi nu sînt accesibile oricui: pe de o parte, pentru că cer o anumită capacitate de analiză lingvistică şi, pe de alta, pentru că depind de bagajul lexical al celui care scrie, mai ales în cazul formațiilor savante. De aceea normele nu le impun drept reguli obligatorii, ci le recomandă doar drept reguli culte, preferate — în situațiile menționate — față de cele fonetice.

În unele cazuri concrete — grupuri sau cuvinte — despărțirea de tip morfologic coincide cu locul unei despărțiri de tip fonetic, deci cu o limită silabică; de exemplu, *du-te*, *om-zi*, *nebun* sau *neom*.

Probleme de alegere a scrierii corecte apar în cazurile în care

despărțirea morfologică nu se potriveşte cu cea fonetică. De exemplu:

despărțire morfologică	despărțire fonetică
într-//însul	*în-tr*(-)*în-sul*
fir-//ați	*fi-r*(-)*ați*
bună//stare	*bu-năs-ta-re*
de//spre	*des-pre*
drept//unghi	*drep-tunghi*
bio//sferă	*bi-os-fe-ră*
in//uman	*i-nu-man*
ne//ştire	*neş-ti-re*
sub//linia	*su-bli-ni-a*
trans//atlantic	*tran-sa-tlan-tic*
berbant//lîc	*ber-ban-tlîc*.

Pentru aplicarea corectă a despărțirii morfologice la termenii ştiințifici internaționali (ca *biosferă*, *colagog*, *diftong* etc.) sînt necesare atît cunoştințe etimologice — mai ales cunoştințe de greacă şi latină —, cît şi raportarea la alte formații din serie. La unele cuvinte — compuse şi derivate prefixale — aplicarea despărțirii morfologice este complicată de existența unor variante ale elementelor de compunere şi ale prefixelor şi, îndeosebi, de contragerea într-un singur sunet a sunetului final din elementul de compunere sau din prefix şi a celui inițial, identic cu precedentul, din rădăcină sau temă; de exemplu: *biopsie*, *omonimie*, *transcrie*, la care despărțirea se face în favoarea celei de a doua unități constitutive (cuvînt sau element de compunere cu aspect de cuvînt): *bi//op-si-e*, *om//-o-ni-mi-e*, *tran//scri-e*.

Existența dificultăților menționate explică de ce despărțirea morfologică este indicată în DOOM de cîte ori ea diferă de cea fonetică.

Regulile morfologice se supun regulii fonetice generale prezentate sub **1**, avînd următoarea restricție: la grupurile de cuvinte legate prin cratimă nu se lasă la capăt de rînd cuvintele nesilabice, reduse la o

consoană (pronumele din *l-a*, *m-a*, *s-a*, *v-a*, *v-o* sau din *nu-l*, *să-l*), la semiconsoana [i̯] (*i-a*, *i-o*, *nu-i*, *să-i*) sau la o consoană urmată de [i̯] (pronumele din *să-mi*, *nu-ți*) ori de semivocala [e̯] (*ne-a*, *le-a*, *ne-o*, *le-o*), iar la derivatele prefixale nu se lasă la capăt de rînd prefixe nesilabice, reduse la o consoană (*r-* din *racorda*, *s-* din *scoace*, *z-* din *zbate*).

4. Din considerente legate de unitatea lexicală (semantică şi formală) nu se despart la capăt de rînd abrevierile, mai cu seamă compusele din abrevieri literale (ca *ONU*, *UTA*) şi formulele de tipul *î.a.*, *ş.a.*, şi nici numeralele ordinale cu notație de tip mixt (cifre + formant: *al II-lea*).

5. Fără a fi interzisă, este recomandabil să se evite despărțirea la capăt de rînd în următoarele situații:

— cînd segmentul care ar urma să fie lăsat la un capăt de rînd (silabă sau unitate lexico-morfologică) se limitează la o literă (de exemplu: *a-le*, *a-ur*, *e-rou*, *gli-e*, *vu-i* sau *cheam-o*, *dat-a*);

— cînd o abreviere literală reprezintă primul termen al unui nume propriu compus (*M. Ionescu*) sau un termen generic urmat de un nume propriu (*O.N.T. Carpați*);

— cînd un grup nominal este alcătuit dintr-un numeral, notat cu cifre, şi un substantiv: de exemplu: *15 lei* sau *p. 15*;

— cînd, la grupurile de cuvinte şi la cuvintele compuse scrise cu cratimă, locul despărțirii coincide cu locul cratimei, întrucît funcția dublă a cratimei ar crea confuzii la reconstituirea întregului nedespărțit (de exemplu: *dă-le*, *ducîndu-se*; *bună-credință*, *scris-cititul*, *social-economic*).

În afara acestor cazuri cu explicații speciale (prin criterii economice, informaționale etc.), prudența recomandă ca, în orice caz de dubiu, dacă nu există o posibilitate de aflare pe loc a soluției corecte, să se evite despărțirea la capăt de rînd sau să se facă despărțirea în alt punct, lipsit de dificultăți, din corpul cuvîntului în cauză, iar cine nu e stăpîn pe analiza morfologică să recurgă numai la despărțirea, mai simplă, de tip fonetic.

Abrevieri şi semne speciale

adj. = adjectiv
adv. = adverb
art. = articol, articulat
cf. = confer “compară”
conj. = conjunctiv
conjcț. = conjuncție
dem. = demonstrativ
engl. = englezesc
f. = feminin
fr. = francez
gen.-dat.= genitiv-dativ
germ. = german
imper. = imperativ
imperf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
interj. = interjecție
it. = italian
înv. = învechit
lat. = latinesc
lit. = literar
m. = masculin
magh. = maghiar
n. = neutru
ngr. = neogrec
nom.-ac. = nominativ-acuzativ
num. = numeral
ord. = ordinal
part. = participiu
perf. s. = perfect simplu
pers. = persoană, personal
pl. = plural
port. = portughez
pos. = posesiv
prep. = prepoziție
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
refl. = reflexiv
reg. = regional
rus. = rusesc
s. = substantiv
sg. = singular
sl. = slav
sp. = spaniol
tc. = turcesc
vb. = verb

> ”a dat” sau “dă”, ”devine”
< “provine din”, ”de la”
* (înaintea unui cuvînt) notează forme neatestate
/ notează variante
|| notează segmentarea morfologică a unor cuvinte şi forme

Între [ ] se redau sunete şi cuvinte în transcrierea fonetică

' (deasupra unei litere) notează locul accentului în cuvintele transcrise fonetic (între [ ], cu litere drepte şi cu unele semne speciale)

. (dedesubtul unei litere) notează locul accentului în cuvintele redate ortografic (cu litere cursive şi fără [ ])

å = vocală posterioară deschisă inexistentă în limba română literară, intermediară între [a] şi [o]

č = consoana redată în ortografie prin *c* + *e*, *i* (*ceas*, *deci*)

e̯ = semivocala redată în ortografie prin *e* (*deal*)

ğ = consoana redată în ortografie prin *g* + *e*, *i* (*geam*, *legi*)

ǵ = consoana redată în ortografie prin *gh* + *e*, *i* (*gheață*, *unghi*)

i̯ = semiconsoana redată în ortografie prin *i* (*cui*, *iar*)

i̦ = sunetul palatal nesilabic, de obicei final, redat în ortografie prin *i* (*ari*, *oricît*)

ḱ = consoana redată în ortografie prin *ch* + *e*, *i* (*cheamă*, *unchi*)

ń = consoană nazală palatală inexistentă în limba română literară (= fr. *gn*, sp. *ñ*)

o̯ = semivocala redată în ortografie prin *o* (*doar*)

ö = vocală anterioară labială existentă în neologisme neadaptate, în care se scrie, de obicei, *eu* (*bleu*, *pasteuriza*)

u̯ = semiconsoana redată în ortografie prin *u* (*au*)

Bibliografie

Academia R.S. România, Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, 1982.

Academia R. S. România, Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie,* ediţia a IV-a, Bucureşti, 1983.

G. Beldescu, *Ortografia în şcoala*, Bucureşti, 1973.

G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuaţie,* Bucureşti, 1982

G. Beldescu, *Ortografia actuală a limbii române*, Bucureşti, 1984.

Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic.* Bucureşti, 1973.

Ion Calotă, *Contribuţii la fonetica şi dialectologia limbii române,* Craiova, 1986 (capitolul al II-lea: *Ortografie. Câteva observaţii asupra DOOM).*

Fulvia Ciobanu, Lidia Sfîrlea, *Cum scriem, cum pronunţăm corect. Norme şi exerciţii,* Bucureşti, 1970. Direcţia Generală a Poştelor şi Telecomunicaţiilor, Direcţia de Transporturi Poştale Bucureşti,

Codul poştal al localităţilor din R.S.R., Bucureşti, 1974.

Dicţionar ortografic cu elemente de ortoepie şi morfologie, Chişinău, 1991.

Sergiu Drincu*, Semnele ortografice şi de punctuaţie în limba română. Norme şi exerciţii*, Bucureşti, 1983.

Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, 1974; republicat în 1995 sub titlul *Ortografia pentru toţi.*

Al. Graur, *Dicţionar al greşelilor de limbă,* Bucureşti, 1982.

Al. Graur, *Puţină gramatică*, [I] Bucureşti, 1987; [II] Bucureşti, 1988.

Theodor Hristea, *Principiile ortografiei româneşti actuale*, în Theodor Hristea (coordonator), Sinteze de limba română, ediţia a treia, Bucureşti, 1984.

Ion Iordan, Petre Gâştescu, D. I. Oancea*, Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974.

Iorgu Iordan, *Gramatica* limbii române, Bucureşti, 1937.

Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a "greşelilor*", ediţia a doua, Bucureşti, 1948.

Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983.

Normele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române, Chişinău, 1991

Sextil Puşcariu şi Teodor A. Naum, *Îndreptar şi vocabular ortografic*, ediţia a doua, Bucureşti [f.a.].

Flora Şuteu, *Dificultăţile ortografiei limbii române,* Bucureşti, 1986.

Dorin N. Uritescu, Rodica Uţă Uritescu, *Aspecte ortografice controversate*, Bucureşti, 1986.

Em. Vasiliu, *Scrierea limbii române în raport cu fonetica şi fonologia*, Universitatea din Bucureşti, 1979.